

AUEZOV
UNIVERSITY
1943

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ
М.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ОҒТУСТІК ҚАЗАҚСТАН ЗЕРТТЕУ УНИВЕРСИТЕТІ
ҚАЗАҚСТАН КӨРКЕМ АКАДЕМИЯСЫ ТҮРКІСТАН ҰЙЫМЫНЫҢ АКАДЕМИЯСЫ

МИНИСТЕРСТВО НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ им. М. АУЭЗОВА
АКАДЕМИЯ ТУРКЕСТАНСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ КАЗАХСКОЙ АКАДЕМИИ ИСКУССТВ

ҚАЗАҚСТАН ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ АКАДЕМИГІ,
ҚР ДИЗАЙНЕРЛЕР ОДАҒЫНЫҢ МҮШЕСІ, ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ
ДОКТОРЫ, ӨНЕР САЛАСЫНЫҢ ПРОФЕССОРЫ МЕДЕУБЕК ЖҰМАТАЙҰЛЫ
ТӘҢІРБЕРГЕНОВТИҢ 60 ЖЫЛ МЕРЕЙТОЙЫНА ОРАЙ «КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУДЕ
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЕКТИҢ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНЕ ЫҚПАЛЫ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ

ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ

МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ К
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «ВЛИЯНИЕ
ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ НА
ВОСПИТАНИЕ БУДУЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ» ПОСВЯЩЕННОЙ 60-ЛЕТИЮ
АКАДЕМИКА АКАДЕМИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК КАЗАХСТАНА, ЧЛЕНА
СОЮЗА ДИЗАЙНЕРОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, ДОКТОРА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ
НАУК, ПРОФЕССОРА ИСКУССТВ
МЕДЕУБЕКА ЖУМАТАЕВИЧА ТАНИРБЕРГЕНОВА

23-24. 01. 2026ж.

ШЫМКЕНТ

ҚАЗАҚСТАН ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ АКАДЕМИГІ,
ҚР ДИЗАЙНЕРЛЕР ОДАҒЫНЫҢ МҮШЕСІ, ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ
ДОКТОРЫ, ӨНЕР САЛАСЫНЫҢ ПРОФЕССОРЫ
МЕДЕУБЕК ЖҰМАТАЙҰЛЫ ТӘҢІРБЕРГЕНОВТИҢ
60 ЖЫЛ МЕРЕЙТОЙЫНА ОРАЙ «КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУДЕ
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЕКТИҢ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНЕ ЫҚПАЛЫ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ

ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ

МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ К
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «ВЛИЯНИЕ
ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ НА
ВОСПИТАНИЕ БУДУЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ» ПОСВЯЩЕННОЙ 60-ЛЕТИЮ
АКАДЕМИКА АКАДЕМИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК КАЗАХСТАНА, ЧЛЕНА
СОЮЗА ДИЗАЙНЕРОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, ДОКТОРА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ
НАУК, ПРОФЕССОРА ИСКУССТВ
МЕДЕУБЕКА ЖУМАТАЕВИЧА ТАНИРБЕРГЕНОВА

II ТОМ

23-24. 01. 2026ж.

ОӘЖ 372.8:76
КВЖ 74.268.51
Т60

Бас редактор: - Бейсенбаев С.Қ - п.ғ.д., академик, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Зерттеу Университетінің Қоғаммен байланыс және мәдениет жөніндегі проректоры;

Редактор: Тәңірбергенов М.Ж. - п.ғ.д., профессор «Мәдениет және өнер» факультетінің деканы;

Жауапты хатшылар: Умралиева Л.М. аға оқытушы, Байтас М. оқытушы «Бейнелеу өнері және дизайн» кафедрасы, Уалиханова А. Мәдени тынығу жұмысы кафедрасы.

Редакциялық алқа: Жолдасбекова С. А. п.ғ.д., профессор «Бейнелеу өнері технологияны және Музыкалық білім» кафедрасының меңгерушісі; Болысбаев Д.С. ф.ғ.д., профессор «Бейнелеу өнері және дизайн» кафедрасының меңгерушісі; Кадыралиева А. М. PhD, доцент «Мәдени және әлеуметтік жұмыс» кафедрасының меңгерушісі; Азизханова Д. К. PhD доктор «Мәдени және әлеуметтік жұмыс» кафедрасының меңгерушісі; Туреханов Қ. Е. аға оқытушы «Мәдени- тынығу және сахналық қызмет» кафедрасының меңгерушісі;

Қазақстан Педагогика Ғылымдары Академиясының академигі, ҚР Дизайнерлер Одағының мүшесі, педагогика ғылымдарының докторы, өнер саласының профессоры Медеубек Жұматайұлы Тәңірбергеновтің 60 жыл мерейтойына орай «Көркем білім беруде жасанды интеллекттің ұрпақ тәрбиесіне ықпалы» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының еңбектері

Труды Международной научно-практической конференции «Влияние искусственного интеллекта в художественном образовании на воспитание будущего поколения», посвященной 60-летию академика Академии Педагогических Наук Казахстана, члена Союза дизайнеров Республики Казахстан, доктора педагогических наук, профессора искусств Медеубека Жуматаевича Танирбергенова

ISBN 978-601-255-012-2

Жинақта ЖОО-ынң оқытушы-профессорлардың, магистрлердің мәдениет және өнер және жаратылыстану-педагогикалық, әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдары бойынша мақалалары енгізілген.

©М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Зерттеу университеті, 2026

©Южно-Казахстанский исследовательский университет им.М.Ауэзова, 2026

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ - ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР САЛАСЫНДАҒЫ
ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ҚОЛДАНБАЛЫ ЗЕРТТЕУЛЕР ЖӘНЕ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІ
ТҰЛҒАНЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ТӘРБИЕЛЕУ МЕН ДАМУ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ
ЕСТЕСТВЕННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ
И РАЗВИТИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ ЛИЧНОСТИ

THEORETICAL AND APPLIED RESEARCH IN THE FIELD OF NATURAL AND PED-
AGOGICAL SCIENCES AND PSYCHOLOGICAL EDUCATION AND DEVELOPMENT OF
A COMPETITIVE PERSONALITY

ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫ: ТАРИХИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІСІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КҮЙІ

Уалиханова А. – магистр, аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, [_e-mail: u_ainura@mail.ru](mailto:u_ainura@mail.ru)

Ақылбаева А. - магистр, аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, [_e-mail: ainash1974.00@mail.ru](mailto:ainash1974.00@mail.ru)

Тұтқабаева М. - магистр, аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, [_e-mail: marjan1976@mail.ru](mailto:marjan1976@mail.ru)

Түйін

Мақалада тарихи-педагогикалық талдау сүзгісі арқылы балаларға қосымша білім беру жүйесіндегі тәрбие жұмысының ерекшеліктері мен мүмкіндіктері сипатталған. Қосымша білім беру ұйымдарының тарихи қалыптасуының негіздерін сөз ете келе, бұл мекемелердің тәжірибесі, олар пайда болған сәттен бастап жалпы білім беретін мектептердегі білім беру ісінің жетіспеушілігін өтейтін компенсаторлық типтегі және балалардың бос уақытын өткізумен айналысатын мекемелер екендігін дәлелдеді.

Қосымша білім беру ұйымдары өзінің білім беру мүмкіндіктері мен шығармашылық мүмкіндіктерінің бірегейлігімен ерекшеленеді. Оның қызметінің сипаты, баланың өзін тұлға ретінде жүзеге асыруына және қабылдауына мүмкіндік беретін қажетті жағдайды жасау арқылы балалардың бос уақытын тиімді ұйымдастыру болып табылады.

***Кілт сөздер:** Қосымша білім беру, қосымша білім беру ұйымдары, бос уақыт, тәрбие, балалар, тарихи-педагогикалық аспектісі.*

Ұрпақ тәрбиесіне қоғам әр түрлі әлеуметтік тәрбие институттары арқылы өзінің ұстанған мұраттарына сай ықпалын жасап келді. Осылардың арасында мектептен тыс жағдайда атқарылатын жұмыстың ерекше бір формасы ретінде кеңестер дәуірінде кең қолдау тапқан қосымша білім беру ұйымдарының орны ерекше бөлек. Сан жылдық педагогика ғылымы тарихында балалардың қызығушылығы мен сұраныстарын еріктілік негізінде мектептен тыс жағдайда қанағаттандыру әдістерімен дара тұлға тәрбиелеудің бұлтартпас үлгі боларлық өнегелі тәлімі болғаны рас. Сол тәлімдер негізінде қосымша білім беру ұйымдары (мектептен тыс мекемелер) пайда болды. Солар арқылы ұрпаққа әсер салудың отандық педагогикалық озық ойлардың айрықша даму алған бір саласы дамыды. қосымша білім беру ұйымдары перманенттік тәлім - тәрбие жүйесі ретінде көпшілікке танылды. Кеңес үкіметі қосымша білім беру ұйымдарында атқарылатын жұмыстарды айқын көрсетілген мемлекеттік саяси идеологиялық ұйғарым негізінде алдын - ала белгілеп беру міндетін қойды. Сол себептен қосымша білім беру ұйымдарындағы педагогикалық процесс ұрпақтарды кеңестік құндылықтармен ғана қаруландырып, қоғам мұраттанған біліктілікке дағды мен әдеттерге тәрбиелеумен шектелді.

Тәуелсіздік қосымша білім беру ұйымдары қызметін кеңестік идеологияның директивтік тапсырыстарын орындаушы және таратушы рольден ажыратты. Жаңа жағдайда қоғам өмірі ұрпақ тәрбиесін оның қосымша білім беру ұйымдары қызметін жаңа сапада қайтадан ұйымдастыруды қажет етті. Ұрпақ тәрбиесі және оның дамуымен айналысатын әлеуметтік - педагогикалық қызметтің тәрбие факторлары тиімділігі жолдарын табу объективті қажеттілікке әрі үлкен проблемаға айналды. Алайда бұл проблемаларды шешу бірқатар қиындықтарға тап болды. Оның басты бір себебі балалар мен жасөспірімдердің жан - жақты сұраныстары мен қызығушылықтарын қанағаттандыру мүмкіндіктері нарық талабына сай шектеуге түсті.

Нәтижесінде тәрбиеге стихиялық факторлардың әсері күшейді. Қолданыста болып келген идеялардың кейбір реттегіш ролі құлдырады, балалардағы қоғамдық және жеке бастылық жауапкершілік сипаты өзгерді, олардың деңгейі төмендеп кетті. Қалыптасқан ахуал балалар мен жасөспірімдер сұраныстар мен қызығушылықтарын қанағаттандыру мен дамытуға байланысты бос уақыттағы олардың жұмыстарын ұйымдастыру мәселелерімен педагогтардың да араласуын азайтты. Мұндай жағдайдан қосымша білім беру ұйымдарының көп жылдар бойы жинақтаған ұрпақ тәрбиесінде әлі де жасампаздығы бар жұмыс түрлері мен формалары жойылып, педагогикалық мән - мағынаға бай құндылықтар пайдаланудан толық шеттетілу қаупі туды. Ал тәуелсіздік мұраты өскелең ұрпақтың жаңа қоғамдық санада, қазіргі қоғамдық өмірге бейім, өзі өмір сүріп отырған ортаның шындығына сай келетін орта ықпалында тәрбиеленуін талаптап отыр. Жаңа міндеттердің бәрі тек қана тәрбие жұмыстарының жаңа формалары мен әдістері арқылы ғана шешілуі тағы мүмкін емес. Өткеннің өркениетті, жасампаз тәжірибе үлгілеріне арқа сүйемей жаңаны дамыту мүмкін емес. Осыдан келіп өскелең ұрпақтардың жаңа өмірге бейімделу, үйрену жолдарын қалау, оларды жетілдіру мәселелерінде тарихи тәжірибелерді бүгінгі жағдайдағы мәселелер тұрғысында сын көзбен қайта қарап, қайта ойлап, нәтижелерді ұрпақ тәрбиесі міндеттерінің әсерлі шешімдеріне айналдыруға болатындығын және оның қажет екендігін толық түсіндік.

Сондай - ақ, тарихи - педагогикалық зерттеудің Отандық педагогикалық ғылымды дамытуға қосар үлесінің бар екендігін ескерсек, тарихи мұралардың маңызды екендігіне шүбә келтіруге негіз жоқ екендігі белгілі болып тұр. Тарихи - педагогикалық мұралар тәлімінің өміршеңдігі сондай - ақ қазіргі орын алған әлеуметтік - экономикалық және саяси жағдайға байланысты қосымша білім беру ұйымдарындағы тәлім - тәрбие жұмыстарының методологиялық және теориялық концепциясын негіздеу үшін терең де сапалы өзгеріс жасау арқылы жаңа тарихи жағдайға лайықты Отандық педагогика ғылымын дамыту талабынан да туындап отыр. Екінші жағынан жағдайға орай қосымша білім беру ұйымдарындағы тәлім - тәрбие принциптерін демократияландыру мен гумандату практикасына теориялық мағына беру мұқтаждығы да күрделі күйде қалуда. Осы орайдан алғанда таңдаған мәселенің генезисін зерттеу өте - мөте уақытында көтерілген мәселе екендігін көрсетеді. Құбылыстың тарихи базасының толымды жасалуы, оның ғылыми мәйегінің іргетасы, оның берік қалануының алғы шарты. Тарихи тәжірибені талдау оның әлі күнге дейін жасампаздық күш - қуатын, өркениетті құндылықтарын таным қайнарына айналдыру сол мақсат үдесіне оларды сақтау үшін ғана керек емес. Кез - келген мәселелердің ықтималды шешілуінің бірден - бір сара жолы қашанда тарихи мәселелердің дұрыс шешілуіне байланысты. Тарихи тәжірибелерді қайтадан зерделеу арқылы қоғам дамуының әр түрлі кезеңдеріндегі оқиғалардың дұрыс жауаптарын тауып, жіберілген қателіктермен прогрессивті құндылықтар ара жігін ашып беру арқылы ғана бүгінгі процестердің даму алуына оң ықпал жасауымыз мүмкін. Кеңес дәуірінде тарихи қайшылығы мол, қым - қуыт жылдарда ұрпақ тәжірибесіндегі әлі де жасампаздығы бар құндылықтарды сақтап қалуымыз біздің басты жетістігіміз деп санауымыз керек.

Қосымша білім беру ұйымдарының педагогикасы зерттемеген тақырып дей алмаймыз. Ұрпақ тәрбиесіндегі қосымша білім беру ұйымдарында атқарылатын жұмыстардың ролі мен орны қоғам дамуының әр кезеңдерінде педагог - ғалымдар назарынан ешқашанда тыс қалған емес. Біздің бұл мәселеге қатысты мақала дайындауымызға оның іздену деңгейін анықтауда бұрынғы одақтас республикалардағы осы мәселеге қатысты жүргізген іздену жұмыстарына жасалған талдаудың ықпалы болды. Әсіресе, соңғы жиырма жылдар шамасында Ресей ғалымдарының қосымша білім беру ұйымдарының (мектептен тыс мекемелер) тарихына қатыстылығы бар көптеген жұмыстар жүргізгені бізге ой салды. Атап айтқанда

оларда: қосымша білім беру ұйымдарының қалыптасу, даму тарихы, қосымша білім беру ұйымдарының қызметін басқаруды жетілдіру; қосымша білім беру ұйымдары жүргізген еңбек тәрбиесі мен адамгершілік тәрбиесі, қосымша білім беру ұйымдары мен әлеуметтік тәрбие мекемелері арасындағы өзара ықпалдасудың педагогикалық проблемалары, эстетикалық тәрбие, өз бетінше білім жетілдіру мен әуесқойлық тәрбиесі бағыттарындағы сан - салалы іздену жұмыстары бар екен. Алайда зерттеулердің дені ескі әдіснамаға негізделіп қарастырылған.

Сонымен қатар кеңестік мемлекеттік құрылымның жойылуына байланысты, қосымша білім беру ұйымдарының тарихындағы кейбір өркениетті жетістіктерді көзсіз жоққа шығару, тарихи тәжірибені қайтадан қарауды қажетсінетін сияқты. Өйткені кеңестік идеология ыңғайында жазылған еңбектерде тарихи тәжірибені қайтадан қарауды қажетсінеді. Көптеген еңбектер кеңестік идеология ыңғайында жазылғандықтан оларда тарихи - педагогикалық ақтаңдақтар жоқ дей алмаймыз. Бұл күнде қосымша білім беру ұйымдары мен әлеуметтік тәрбие институттарының өзара ықпалдастығы, оларды жаңа жағдайға сай жетілдіру мен дамыту олардың тиімді жолдарын табу әлеуметтік тапсырыстан уақытша ғана қалып отыр. Өйткені ұрпақ бар жерде тәрбие бар, ол қашанда сабақтасты принципте дамиды. Олай болса өркениетті тарихи жұмыс формалары мен әдістері жансыз тарихи сөре дүниесі болып ешқашанда қала алмайды. Тарихтан күшті тәлімгер жоқ екендігін ескерсек, тарихи мұралар өміршең. Бұл проблема бойынша жаңа жағдай талаптануына байланысты арнайы республикада өз алдына бір жүйелі талдау жасалған еңбектің жетімсіздігі көрінеді. Демек, кеңестер Одағы кезінде қалыптасқан мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың қолдауы мен халықтың ынташылдық қозғалысы негізінде дамытылған қосымша білім беру ұйымдары жүйесінің қазіргі нарықтық қатынастар талаптануына сәйкес келмеуі, «Мәдениетті қолдау қағидасы мен демеушілік қолдауға сүйеніп мектептен тыс тәрбиені қайта құрудың және жандандырудың арасындағы қарама - қайшылықтарды шешу қажеттілігін танытуда.

Әдебиеттер:

1. Омар Е.О. Қосымша білім беру ұйымдары тәрбие жұмыстарының негізі (теория, тарихы, перспективасы) [Текст] : оқу құралы / Е. О. Омар. - Түркістан : ХҚТУ-нің баспаханасы, 2004. - 277 б.
2. Алиева, Л. В. Ценности дополнительного образования детей в создании воспитательного пространства социума / Л. В. Алиева // Российско-американский Форум образования: электронный журнал. – 1.08.2015.- URL:<http://www.rusameeduforum.com/content/ru/?task=art&article=1001129&iid=22> (дата обращения: 27.04.2021).
3. Сагитова Н.М. История развития и совершенствования деятельности внешкольной работы в национальной школе: Автореф. дис. канд.-Алма - Ата,1989.-32 с.

UDC: 378.147:7(574)

COMPARING DIGITAL AFFORDANCES AND INSTRUCTIONAL CHALLENGES IN ART EDUCATION FROM PROSPECTIVE ART EDUCATION TEACHERS' PERSPECTIVES

Masoumeh Shiri

PhD candidate in art education, graphic and design, department of art, Abai kazakh national pedagogical university, Almaty, Kazakhstan

Abstract

This study investigates the balance between digital affordances and instructional challenges in art education from the perspectives of prospective art teachers, with particular attention to emerging digital technologies such as AI-supported tools. Using a questionnaire, data were collected from 60 bachelor students enrolled in the Art Education Department at Abai Kazakh National Pedagogical University. Findings reveal that the most valued digital affordance is Pedagogical Facilitation (Ease of teaching), which participants perceive as enhancing instructional efficiency and creative practices. Conversely, the most prominent challenge is High Financial and Infrastructural Challenges, reflecting limitations in resources rather than pedagogical or creative ability. Overall, the results highlight future art educators' readiness to integrate emerging digital and traditional practices, emphasizing the importance of institutional support and targeted training.

Keywords: *Digital Technologies, Art Education, Digital Affordances, Instructional Challenges, Prospective Art Teachers*

Introduction

Digital technologies have become an essential component of contemporary art education, transforming both pedagogical approaches and creative practice. In the context of visual arts learning, digital affordances refer to the functional possibilities offered by digital tools — such as AI, VR, AR, multimedia design software, interactive platforms, 3d animation and 3d printing and e-learning environments — that enable students to experiment, collaborate, and express artistic ideas beyond traditional media constraints [1]. Research shows that these technologies can support multimodal artistic expression, promote personalized feedback loops, and facilitate student engagement in ways that align with 21st-century learning goals. For instance, a recent systematic review highlights that technological advancements in art education research play a significant role in enhancing creative thinking, critical reflection, and self-expression through digital media integration [2].

At the same time, scholars emphasize that affordances are not inherent qualities of the digital technology itself but emerge through the interplay between digital tools and educational contexts. This relational perspective suggests that how technologies are integrated into curricula, and how teachers understand their pedagogical potential, significantly affects teaching practices and student outcomes. A review of socially interactive methodologies in art education further demonstrates that digital tools — including augmented reality, AI-assisted platforms, and multimedia interfaces — can deepen students' engagement with artistic concepts and expand their creative capacities when combined with thoughtful pedagogical strategies [3].

Literature Review

Digital Technologies in Art Education

A growing body of international research has examined how digital technologies generate new affordances that support learning and creativity in art education [4]. Studies indicate that digital tools — including drawing and design software, AI, VR, AR and interactive platforms — can expand students' expressive repertoires, enabling them to combine sound, image, and motion in

novel ways and engage with artistic content beyond the limitations of traditional media [5]. For example, research on digital art pedagogy shows that integrating multimedia digital tools into art learning environments enhances student engagement by facilitating exploration, experimentation, and creative decision-making, which in turn supports deeper cognitive involvement in the artistic process. This finding aligns with broader educational technology literature, suggesting that well-designed digital environments can promote active learning and student agency [6].

Shiri and Baigutov [7] found in their study that technologies can significantly increase the production of artistic ideas among students. Wang et al. [8] assert that digital technology has a positive impact on student creativity, highlighting significant differences in innovative thinking, practical innovative skills, innovative personality traits, and other dimensions.

In another study conducted in China, the focus was on digital creativity and teaching methods [9]. Analysis of the results regarding the impact of digital tools and learning models on students' creative thinking skills indicated that digital environments provide an optimal space for showcasing student creativity. Studies also show that digital platforms — including interactive media, online galleries, and creative design software — may democratize access to artistic resources and expand opportunities for students to engage with diverse artistic traditions and communities [10].

Instructional Challenges of Digital Integration

Despite these opportunities, the literature consistently highlights significant instructional challenges. Creely and Henriksen [11] emphasize the positive role of digital technologies in enhancing creativity but also acknowledge the challenges and tensions in aligning creativity with digital tools. A key barrier is the lack of digital skills among educators, which can limit the pedagogical effectiveness of digital technology tools. Professional training and development are often inadequate, and teachers frequently lack confidence in meaningfully integrating digital media into their teaching [12].

In addition, infrastructural deficiencies — including inconsistent access to hardware, software, and reliable high-quality internet — hinder equitable implementation. Disparities in digital access often reflect broader socio-economic inequalities, creating an uneven landscape of educational opportunities. Specifically in art education, further concerns arise that digital media may diminish traditional art experiences that rely on tactile engagement. Scholars argue that while technologies expand opportunities for visual expression, if not integrated thoughtfully, they may inadvertently marginalize sensory and material-based learning [1]. In this context, the role of teachers in combining digital technologies to nurture creativity and integrate digital technology effectively into traditional teaching practices should not be underestimated [13]; some studies suggest that the impact of digital technologies on student creativity depends on how students learn and how teachers teach [14].

Research in Kazakhstan and Central Asia

Research from Kazakhstan contributes important localized insights into how digital technologies are integrated into art education and teacher preparation within the region. One study focusing on the impact of digital technologies on art education students at Kazakh institutions found that digital tools significantly contribute to developing students' creativity and critical thinking skills, reinforcing the importance of digital technology as a catalyst for artistic inquiry and expression [15]. Furthermore, regional literature demonstrates that digital transformation within Kazakhstan's education system is shaped by broader national policies, which aim to enhance digital competency and infrastructure across educational sectors [16]. Over the past decade, numerous researchers within Kazakhstan have focused on the role of digital technologies in art education, exploring their impact from multiple perspectives. These studies have examined how digital tools can support creativity, facilitate collaborative learning, improve access to diverse artistic resources, and enhance students' critical thinking and problem-solving skills [3,17,18]. Each inves-

tigation has contributed unique insights, highlighting the multifaceted ways in which digital technologies influence teaching practices, curriculum design, and student engagement in art education. Some scholars have also noted that although digitalization policies open new educational opportunities, challenges remain in terms of consistent implementation and professional support for teachers.

Despite considerable research on digital technologies' roles in education broadly and in arts education specifically, several gaps remain:

- Limited focus on prospective art teachers: Most studies emphasize digital affordances or challenges in classroom contexts but fewer examine how future art educators themselves perceive this balance between opportunity and constraint.

- Insufficient regionally contextualized studies: While international literature offers extensive evidence of digital integration effects, localized, context-sensitive research — particularly in Central Asia — is comparatively scarce.

- Need for comparative analysis: There remains a clear need for studies that systematically compare digital affordances versus instructional obstacles from the vantage point of those preparing to teach art, positioning educators' perspectives at the center of the inquiry.

The present study addresses these gaps by analyzing how prospective art education teachers perceive the balance between the benefits and challenges of digital technologies, offering new insights into both theory and practice in this specific educational domain.

Methodology

Research Design

This study employed a quantitative descriptive research design to investigate the perceived characteristics and implementation challenges of digital technologies among future art educators. The participants consisted of bachelor students enrolled in the Art Education Department at Abai Kazakh National Pedagogical University. A total of 60 valid responses were retained for the final analysis after a rigorous data screening process. The research protocol and the data collection instruments were formally reviewed and approved by the Ethics Committee of the Art Education Department at Abai Kazakh National Pedagogical University.

A self-developed structured questionnaire was used as the primary research instrument. The survey was divided into three distinct sections: Demographic information, digital technology characteristics, implementation challenges

The instrument contained 18 items in total, all measured on a 5-point Likert scale, ranging from 1 (Strongly Disagree) to 5 (Strongly Agree). The questionnaire was administered online, and data were collected electronically over a week period. The responses were initially organized in Microsoft Excel and subsequently imported into SPSS for statistical analysis. Descriptive statistics, including means, standard deviations and Cronbach's Alpha, were used to analyze the perceived characteristics and challenges.

Results

The survey analysis reveals that art students at Abai University hold an optimistic view of digital tools. The highest-rated affordance was Pedagogical Facilitation ($M = 4.20$), indicating that students value digital technology primarily as a practical aid that simplifies art instruction. Quality of Information Transmission ($M = 3.90$) was also highly regarded, reflecting confidence in the visual and interactive strengths of digital media. Conversely, Digital Archiving and Storage Efficiency ($M = 3.20$) was the least emphasized affordance, seen more as a utility than a driver of creativity.

Regarding instructional challenges, students expressed minimal concern over Technical Malfunctions ($M = 1.75$) and Operational Interruptions ($M = 1.80$), suggesting either robust infrastructure or high digital resilience. The primary obstacle was High Financial and Infrastructural Challenges ($M = 3.05$), highlighting that resource limitations constrain full engagement with diverse digital methods (Methodological Diversity $M = 3.35$). Importantly, Limitations of Authentic

Creative Expression (M = 0.95) scored very low, indicating that students feel the digital medium does not hinder their creative output (Table 1).

Table 1- Descriptive Statistics and Reliability of the Survey Items

Category	Item	Mean	SD	Cronbach's Alpha
Digital Affordances	Pedagogical Facilitation	4.20	0.75	0.84
	Enhanced Quality of Information Transmission	3.90	0.65	
	Instructional Divergence	3.50	0.72	
	Methodological and Structural Diversity	3.35	0.81	
	Efficiency and Speed of Data Delivery	3.85	0.92	
	Digital Archiving and Storage Efficiency	3.20	0.68	
Instructional Challenges	Instructional and Technical Complexity	1.85	0.66	0.79
	Technical Malfunctions and System Instability	1.75	0.57	
	Erosion of Traditional Manual Artistry	2.35	0.71	
	High Financial and Infrastructural Challenges	3.05	0.80	
	Operational Interruptions and Network Dependency	1.80	0.69	
	Limitations of Authentic Creative Expression	0.95	0.83	

The relationship between digital affordances and practical challenges is deeply interconnected, as Table 2 illustrates. A clear tension exists between Pedagogical Facilitation and Instructional Complexity: while digital tools streamline lesson delivery, mastering them requires significant cognitive effort, often without sufficient institutional support. Similarly, Quality of Transmission versus System Instability shows that high-end visual resources, such as virtual galleries, enhance learning but remain vulnerable to technical glitches, highlighting the fragility of sophisticated digital instruction.

The third pair, Instructional Divergence and Erosion of Manual Artistry, reflects students' concern that embracing modern digital methods may compromise traditional tactile skills, signaling the need for a hybrid approach. Moreover, the gap between Methodological Diversity and High Financial and Infrastructural Challenges underscores socio-economic constraints: diverse digital methods are theoretically available but practically limited by resource costs. Finally, the interplay between Digital Archiving and Creative Expression suggests that while storage efficiency is valued, it may inadvertently constrain spontaneous, risk-taking artistic practice, emphasizing a shift from raw creativity to structured digital management.

Table 2- The Comparative Matrix of Digital Affordances and Corresponding Instructional Challenges

No.	Digital Affordance	Corresponding Instructional Challenges	Academic Rationale
Ease	Pedagogical Facilitation (Ease of teaching)	Instructional and Technical Complexity	While digital tools aim to simplify the teaching process, the inherent complexity of software necessitates continuous learning and specialized training.

Quality	Enhanced Quality of Information Transmission	Technical Malfunctions and System Instability	The high-fidelity delivery of art content (e.g., 3D virtual museums) is frequently compromised by software glitches and hardware failures.
Diversity	Instructional Divergence (Digital vs. Traditional)	Erosion of Traditional Manual Artistry	The shift toward digital-centric methodologies creates a significant risk of devaluing or displacing fundamental tactile and manual artistic skills.
Cost	Methodological and Structural Diversity	High Financial and Infrastructural Challenges	The theoretical variety of digital instructional methods is limited in practice by the prohibitive costs of professional software and high-end hardware.
Speed	Efficiency and Speed of Data Delivery	Operational Interruptions and Network Dependency	Rapid information access is often hindered by the necessity for frequent system updates and heavy reliance on high-speed internet connectivity.
Storage	Digital Archiving and Storage Efficiency	Limitations of Authentic Creative Expression	Although digital storage allows for vast portfolio management, the standardized nature of digital media may constrain the spontaneity of artistic expression

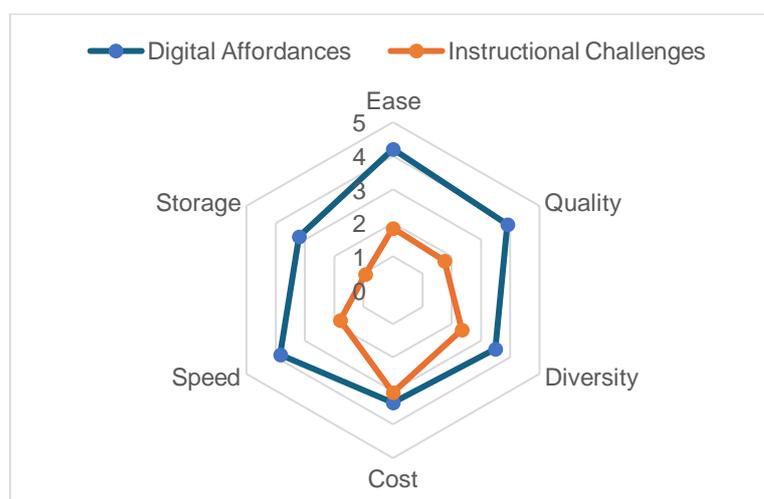

Figure 1- Comparison of Perceived Digital Affordances and Instructional Challenges

Figure 1 (the radar chart) provides a holistic view of the balance between digital affordances and instructional challenges. The chart shows a clear dominance of digital potentials (blue line) over challenges (orange line), particularly for Pedagogical Facilitation and Quality of Transmission, indicating that students perceive the benefits of digital tools as outweighing practical difficulties.

A notable exception occurs at Item 4, where High Financial and Infrastructural Challenges nearly offset the advantages of methodological diversity, highlighting the material constraints that limit full engagement. The chart also shows minimal concern for Limitations of Expression (Item 6), confirming that students do not feel digital technology restricts their creativity. Overall, these findings suggest that enhancing digital art education in Kazakhstan hinges on improving financial and infrastructural access, rather than changing student attitudes or pedagogical mindsets.

Discussion

The results reveal a nuanced view of how prospective art education teachers perceive digital technologies in art education. Participants showed a generally positive orientation, especially regarding Pedagogical Facilitation and the Quality of Information Transmission, indicating that they see digital tools as practical instruments for organizing instruction, visualizing complex concepts, and supporting creative experimentation. This aligns with international findings, where digital platforms enhance engagement, access to artistic resources, and flexibility in teaching and learning [1]. However, the study highlights a conditionality: these affordances depend on adequate resources. High Financial and Infrastructural Challenges emerged as the primary barrier, reflecting a gap between technological potential and practical implementation, consistent with prior research [19]. Methodological diversity, while theoretically advantageous, is often constrained by resource limitations. Regionally, the findings resonate with local scholarship on Kazakhstan's digital education landscape. Digital technologies are increasingly integrated into cultural and artistic institutions, modernizing pedagogy and expanding creative opportunities [20]. Students reported minimal concern over limitations to authentic creative expression, suggesting they perceive digital technology as a complement rather than a constraint on artistry. The radar chart reinforces this interpretation, showing that perceived digital affordances dominate instructional challenges, except where financial constraints narrow the gap. Overall, participants' reservations are primarily material rather than conceptual, emphasizing that improving access, funding, and institutional support is key to realizing the full potential of digital technologies in art education.

Conclusion

This study examined the balance between digital affordances and instructional challenges in art education from the perspectives of prospective art education teachers. The findings indicate that participants largely view digital technologies as constructive tools that can support teaching processes and broaden creative and instructional possibilities. At the same time, the results highlight that these perceived advantages are not always easily translated into practice.

The main difficulties identified by prospective teachers are rooted in financial and infrastructural limitations rather than pedagogical or creative concerns. Notably, digital tools were not perceived as restricting authentic artistic expression, suggesting that future art educators are generally comfortable navigating both traditional and digital modes of practice. This points to a readiness for digital integration that is shaped more by access and support than by resistance or uncertainty.

Overall, the study underscores the importance of aligning institutional resources with pedagogical ambitions. Improving access to digital infrastructure and targeted training opportunities may play a decisive role in enabling prospective art education teachers to fully realize the educational and creative potential of digital technologies.

Recommendation

- Art education programs should improve access to digital infrastructure and essential technologies, including Artificial Intelligence (AI), Virtual Reality (VR), and 3D printing, to reduce financial and technical barriers for prospective art education teachers.
- Educational institutions should offer focused training workshops to help prospective art teachers develop practical skills and confidence in using digital tools effectively within art teaching contexts.
- Art education curricula should promote a balanced integration of digital and traditional practices, ensuring that technologies such as VR and AI complement, rather than replace, hands-on artistic skills.

References

1. Garcia J. The Impact of Digital Technologies on Arts Education: Opportunities and Challenges in the Digital Age // Journal of Arts, Society, and Education Studies. Journal of Arts, Society, and Education Studies, 2023. T. 5, № 2. C. 1–10.

2. Mohammad F. и др. A Recent Systematic Review of Technological Advancements in Art Education Research // *Journal of Advanced Research in Applied Sciences and Engineering Technology*. 2024. Т. 58. С. 145–174.
3. Sattar G., Rustemova S., Nebessayeva Z. Socially Interactive Approaches and Digital Technologies in Art Education: Developing Creative Thinking in Students During Art Classes // *Open Education Studies*. 2025. Т. 7, № 1. С. 20250096.
4. Mishra P., Henriksen D. *Creativity, Technology & Education: Exploring their Convergence*. 2018.
5. González-Zamar M.-D., Abad-Segura E. Digital Design in Artistic Education: An Overview of Research in the University Setting // *Education Sciences*. 2021. Т. 11, № 4. С. 144.
6. Clark-Fookes T. Aesthetic Approaches to Digital Pedagogy in Arts Education // *International Journal of Education and the Arts*. The Pennsylvania State University Libraries, 2023. С. Volume 24.
7. Shiri M., Baigutov K. Exploring the influence of teachers' academic rank in advancing inclination to ТРАСК in art education: Case study: Faculty of Arts, Department of Art Education, Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan // *Social Sciences & Humanities Open*. 2025. Т. 11. С. 101252.
8. Wang Y. и др. The impact of virtual technology on students' creativity: A meta-analysis // *Computers & Education*. 2024. Т. 215. С. 105044.
9. Wang B., Li P. Digital creativity in STEM education: the impact of digital tools and pedagogical learning models on the students' creative thinking skills development // *Interactive Learning Environments*. 2022. С. 1–14.
10. Godsk M., Møller K. L. Engaging students in higher education with educational technology // *Educ Inf Technol*. 2025. Т. 30, № 3. С. 2941–2976.
11. Creely E., Henriksen D. *Creativity and Digital Technologies* // *Encyclopedia of Educational Innovation*. Springer, Singapore, 2019. С. 1–6.
12. Usca N. и др. Arts and Humanities Education: A Systematic Review of Emerging Technologies and Their Contribution to Social Well-Being // *Social Sciences*. 2024. Т. 13, № 5. С. 269.
13. Bereczki E. O., Kárpáti A. Technology-enhanced creativity: A multiple case study of digital technology-integration expert teachers' beliefs and practices // *Thinking Skills and Creativity*. 2021. Т. 39. С. 100791.
14. Tang C. и др. Improving student creativity through digital technology products: A literature review // *Thinking Skills and Creativity*. Netherlands: Elsevier Science, 2022. Т. 44. С. 1–15.
15. Togabayeva G. Sh., Kozybay A. K., Shaizadanova G. S. The impact of digital technologies on the development of critical thinking in art education students // *pedjournal.enu*. 2025. Т. 152, № 3. С. 237–255.
16. Дюсембекова М., Амантаев Е., Байшань Г. DIGITAL TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON THE EDUCATIONAL POLICY OF THE STATE // *ҚОҒАМ ЖӘНЕ ДӘУІР*. 2022. Т. 73, № 1.
17. Kakimova L. и др. The use of modern digital technologies in the training of future music teachers // *shuu*. 2024. № 56. С. 2150–2159.
18. Zhanguzhinova M. Artificial intelligence in education: a review of the creative process of learning students on art educational programs // *CAJAS*. 2024. Т. 9, № 2. С. 289–307.
19. Zhang C. и др. Use of Digital Technologies in the Process of Teaching Art Education to Students: A Mixed Methods Study // *PJS*. 2025.

УДК 004.8:316.7(574.51)

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ КУЛЬТУРНО-ДОСУГОВЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ГОРОДА ШЫМКЕНТ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Дарибаева Р.Д.- П.ғ.к., доцент М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан, e-mail: daribaeva_r57@mail.ru
Сапарова Ю.А.- п.ғ.к., доцент М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, ,
Шымкент, Қазақстан
Абсамагова Е.А. - аға оқытушы, магистр М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан
университеті, , Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье были рассмотрены направления цифровой трансформации культурно-досуговых учреждений города Шымкент на основе технологий искусственного интеллекта с учетом современной государственной политики Республики Казахстан. Целью исследования было поставлено разработать концептуально-прикладную модель внедрения искусственного интеллекта в культурно-досуговую работу на уровне мегаполиса, которое соответствует задачам цифровой трансформации общественных институтов, обозначенным в Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию». Методологическую основу исследования составили аналитико-описательный подход, функциональная декомпозиция деятельности культурно-досуговых учреждений и проектирование дорожной карты цифровой зрелости культурно-досуговых учреждений города Шымкент. На основе исследований было сделано обоснование, что искусственный интеллект может выступать инфраструктурной технологией, усиливающей доступность культурных услуг, качество коммуникаций с населением, точность планирования мероприятий и доказательность управленческих решений. Авторами были выделены ключевые кейсы применения искусственного интеллекта (чат-ассистенты, рекомендательные системы, аналитика посещаемости, интеллектуальное планирование событий, автоматизация отчетности). Также была разработана система показателей эффективности и рисков (персональные данные, алгоритмическая прозрачность, кадровые ограничения, цифровое неравенство). Практическая значимость исследования заключается в формировании управленческого контура внедрения искусственного интеллекта в деятельность культурно-досуговых учреждений Шымкента с учетом задач общественной полезности и человеко-центричного развития.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая трансформация, культурно-досуговая деятельность, учреждения культуры, государственная политика.

Культурно-досуговые учреждения в современных городах выполняют не только функцию организации досуга, но и роль важного социального института, обеспечивающего культурную интеграцию, формирование локальной идентичности и развитие общественных коммуникаций. Для города Шымкент как крупного урбанистического и демографического центра культурно-досуговая инфраструктура приобретает особое

значение в контексте устойчивого развития городской среды и повышения качества жизни населения.

В Послании Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию» подчеркивается, что искусственный интеллект должен стать инструментом повышения эффективности социальных и общественных институтов, а цифровая трансформация — опорой для человекоцентричного развития страны [1]. Данный тезис задаёт стратегическую рамку для осмысления цифровизации культурно-досуговой сферы не как технической модернизации, а как институционального процесса, направленного на повышение доступности и качества культурных услуг.

Несмотря на активное распространение цифровых каналов коммуникации (официальные сайты, социальные сети, онлайн-афиши), практика показывает, что «оцифровка витрины» не решает системных задач управления спросом, программирования культурной деятельности и оценки социального эффекта. В этом контексте искусственный интеллект следует рассматривать как инструмент перехода от фрагментарной цифровизации к управляемой цифровой трансформации, основанной на анализе данных и поддержке управленческих решений.

В казахстанских исследованиях цифровая культура трактуется как комплексный феномен, включающий развитие цифровых технологий, навыков и новых форм социального взаимодействия [3, с. 42]. Искусственный интеллект в данной системе выступает следующим этапом цифровой эволюции, позволяющим не только автоматизировать процессы, но и интеллектуализировать управление культурными институтами.

Мировая и региональная практика цифровизации культуры указывает на необходимость экосистемного подхода, в рамках которого взаимодействуют государство, учреждения культуры, технологические партнеры и аудитория. Для устойчивости цифровых инициатив ключевыми факторами являются институциональная поддержка, уровень цифровой грамотности и внедрение передовых технологий, включая искусственный интеллект и иммерсивные решения [4, с.63].

В условиях реализации государственной программы «Цифровой Казахстан» и последующего усиления цифровой повестки роль искусственного интеллекта в социальной сфере получила дополнительное нормативно-политическое обоснование [2]. Послание Президента 2024 года акцентирует внимание на необходимости внедрения искусственного интеллекта именно в тех секторах, которые напрямую влияют на повседневную жизнь граждан, включая культуру и досуг [1].

Исследования, посвящённые цифровым технологиям в объектах культуры Казахстана, подчёркивают, что внедрение цифровых и интеллектуальных решений требует не только технического оснащения, но и адаптации организационных моделей, а также повышения цифровых компетенций работников культуры [5, с.96-98].

Цель исследования — разработка концептуально-прикладной модели цифровой трансформации культурно-досуговых учреждений города Шымкент на основе технологий искусственного интеллекта с учетом государственной стратегии цифрового развития.

Задачи исследования:

- выявить приоритетные процессы культурно-досуговых учреждений, перспективные для внедрения искусственного интеллекта;
- систематизировать типовые кейсы применения искусственного интеллекта в культурно-досуговой деятельности;
- предложить дорожную карту внедрения искусственного интеллекта на муниципальном уровне;
- определить показатели эффективности и ключевые риски цифровой трансформации.

Объект исследования — культурно-досуговые учреждения города Шымкент.

Предмет исследования — организационно-технологические механизмы внедрения искусственного интеллекта в процессы культурно-досуговой деятельности и управления.

Методология исследования

Исследование выполнено в рамках аналитико-описательного подхода с использованием функциональной декомпозиции деятельности учреждений культуры. Методологическая логика включает:

- выделение ключевых функций (программирование мероприятий, работа с аудиторией, коммуникации, сервис, отчетность);
- анализ источников данных (регистрация, посещаемость, обращения граждан, цифровые каналы);
- сопоставление функций с классами искусственный интеллект-решений (чат-боты, рекомендательные системы, прогнозирование, аналитика);
- проектирование этапов внедрения с учетом ограничений муниципального сектора и кадрового потенциала.

Результаты исследования и модель внедрения искусственного интеллекта

Искусственный интеллект-решения наиболее эффективно применимы в процессах с высокой повторяемостью операций и возможностью количественной оценки результатов. В статье предлагается поэтапная модель внедрения.

Первый этап ориентирован на сервисные и управленческие функции: чат-ассистенты, аналитика посещаемости, автоматизация отчетности. Эти решения повышают доступность информации, снижают нагрузку на персонал и формируют аналитическую основу управления.

Второй этап предполагает внедрение рекомендательных систем и интеллектуального планирования культурной повестки, что позволяет учитывать интересы различных социальных и возрастных групп, а также поддерживать семейные и молодежные сценарии культурного участия.

Третий этап связан с развитием инклюзивных и иммерсивных форматов (автоматический перевод, субтитры, VR/AR с элементами искусственного интеллекта), расширяющих доступ к культурным практикам и соответствующих принципам человекоцентричности, обозначенным в Послании Президента [1].

Аналитические материалы Международного финансового центра «Астана» указывают, что развитие креативных индустрий в Казахстане напрямую связано с внедрением цифровых платформ и интеллектуальных технологий, способствующих расширению культурного предложения и вовлечению новых аудиторий [6, с.19-21].

Показатели эффективности и риски

Эффективность цифровой трансформации культурно-досуговых учреждений целесообразно оценивать по двум группам показателей:

- операционные показатели (рост посещаемости, доля обращений, обработанных искусственным интеллектом, точность прогнозирования, снижение трудозатрат);
- социальные показатели (расширение охвата населения, доступность услуг, удовлетворенность качеством мероприятий, вовлеченность граждан в обратную связь).

К основным рискам относятся проблемы защиты персональных данных, алгоритмическая непрозрачность, цифровое неравенство и дефицит компетенций. В Послании Главы государства подчеркивается, что ключевым условием успешного внедрения искусственного интеллекта является развитие человеческого капитала и цифровых навыков [1], что напрямую относится и к сфере культуры.

Современные исследования в области художественной культуры показывают, что использование технологий искусственного интеллекта в культурной сфере требует соблюдения баланса между технологическими инновациями и сохранением авторского замысла, что особенно актуально при генерации визуального и текстового контента [7, с.6-8].

Цифровая трансформация культурно-досуговых учреждений города Шымкент на основе технологий искусственного интеллекта соответствует стратегическим задачам развития Республики Казахстан в эпоху искусственного интеллекта. Интеграция искусственного интеллекта позволяет перейти от фрагментарной цифровизации к управляемой, человекоцентричной модели культурного развития, ориентированной на повышение доступности услуг, качество коммуникации и доказательность управленческих решений. Устойчивость данного процесса определяется институциональной поддержкой, цифровой грамотностью и ответственным использованием технологий, что полностью согласуется с положениями Послания Главы государства и современными научными подходами к цифровизации культурной сферы.

Литературы:

1 Токаев К.-Ж. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в эпоху искусственного интеллекта: актуальные задачи и их решения через цифровую трансформацию». <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-kazahstan-v-epohu-iskusstvennogo-intellekta-aktualnye-zadachi-i-ih-resheniya-cherez-cifrovuyu-transformaciyu-885145>

2. Об утверждении Государственной программы «Цифровой Казахстан» Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. «Әділет» информационно-правовая система нормативных правовых актов РК - <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>

3 Кажиакпарова Ж.С., Бекенова А.С., Хайруллина А.С. Цифровизация и формирование цифровой культуры: социальные и образовательные аспекты // Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика». 2020. №4(100). –с.42-47.

4 Белялова А.Е., Хамитова Н.Е. Национальные стратегии оцифровки культурного наследия и роль искусственного интеллекта // Kazakhstan Oriental Studies. 2025. №2(14). С. 63–73.

5 Лунга И., Жангужинова М. Цифровые технологии в объектах культуры Казахстана: проблемы и перспективы // Central Asian Journal of Art Studies. 2023. №2. –с.96-120.

6 AIFC. Креативные индустрии Казахстана: тренды и перспективы развития. Аналитический отчет. 2025. –с.19-25.

7 Мусабекова Ж., Богдан А., Абдыманапова Д. Тенденции развития искусственного интеллекта в современном изобразительном пространстве // Central Asian Journal of Art Studies. 2025.- с.6-12.

ӘОЖ378.675

ЦИФРЛАНДЫРУ ДӘУІРІНДЕ БОЛАШАҚ КӨРКЕМ ЕҢБЕК МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЖОБАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Байзахова С.Ш. - 8D01451-Көркем еңбек, гарфика және жобалау білім беру бағдарламасының докторанты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: saparkul-65@mail.ru

Козыбекова А.А. - аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: Aigul15.88@mail.ru

Түйін

Мақаланың мақсаты – цифрландыру дәуірінде болашақ көркем еңбек мұғалімдерінің жобалық қызметін ұйымдастырудың педагогикалық және әдістемелік негіздерін айқындау. Зерттеу міндеттері жобалық қызметтің мазмұнын, әдістер жүйесін, цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект құралдарының мүмкіндіктерін талдауға бағытталды. Зерттеу нәтижесінде жобалық қызметтің көркемдік, технологиялық және цифрлық ойлауды кіріктіре отырып, болашақ мұғалімдердің кәсіби-шығармашылық құзыреттілігін дамытудағы әлеуеті анықталды. Қорытындыда жобалық қызметтің кәсіби даярлықтағы жетекші рөлі мен оны цифрлық білім беру ортасында тиімді ұйымдастырудың маңыздылығы негізделді.

Кілттік сөздер: жобалау, жобалық қызмет, жобалау әдістері, болашақ көркем еңбек мұғалімі, цифрлық технологиялар, цифрландыру дәуірі.

Қазіргі уақытта цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы мен білім беру кеңістігінің трансформациялануы болашақ мұғалімдерді даярлау жүйесінде терең мазмұндық және құрылымдық өзгерістердің жүзеге асуына ықпал етуде. Заманауи педагогикалық білім беру үдерісі тек кәсіби білім мен біліктерді меңгертумен шектелмей, болашақ мұғалімнің шығармашылық әлеуетін, цифрлық икемділігін және жобалық ойлау қабілетін қалыптастыруға бағытталады. Осы тұрғыда кәсіби қызметі көркемдік-шығармашылық әрекетпен тығыз байланысты болашақ көркем еңбек мұғалімдерінің жобалық қызметін ұйымдастыру мәселесі ерекше өзектілікке ие [1].

Цифрландыру дәуіріндегі болашақ көркем еңбек мұғалімі кешенді кәсіби даярлыққа ие болуы тиіс. Мұндай даярлықтың құрамына көркемдік-эстетикалық мәдениет, дамыған жобалық ойлау, цифрлық құзыреттілік, сондай-ақ дәстүрлі көркемдік техника мен заманауи цифрлық технологияларды өзара кіріктіре алу қабілеті енеді. Мұғалімнің кәсіби даярлық деңгейі білім алушылардың эстетикалық құндылықтар жүйесінің қалыптасуына, шығармашылық ойлауының дамуына және мәдени-кеңістіктік ортамен саналы өзара әрекеттесуіне тікелей әсер етеді. Осыған байланысты креативтілікті, визуалды ойлауды

және жобалық белсенділікті дамытудың тиімді педагогикалық тетіктерін іздестіру жобалық қызметті ғылыми тұрғыда ұйымдастыру қажеттілігін алға тартады.

Жобалық қызмет білім беру үдерісін ұйымдастырудың инновациялық және тұлғалық-дамытушылық тәсілі ретінде болашақ көркем еңбек мұғалімдерін даярлау жүйесінде жетекші орын алады. Ол оқыту, тәрбиелеу және дамыту функцияларын біртұтас жүзеге асырып, студенттердің кәсіби қалыптасуын қамтамасыз етеді. Цифрландыру жағдайында жобалық қызметтің мазмұны мен формалары айтарлықтай кеңейіп, компьютерлік графика, цифрлық дизайн, виртуалды шеберханалар, мультимедиялық платформалар, қосымша және виртуалды шындық технологиялары, сондай-ақ жасанды интеллект құралдарын қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Болашақ көркем еңбек мұғалімдерін кәсіби даярлау барысында практикалық бағыттағы оқыту әдістеріне басымдық берілуі тиіс. Бұл әдістер студенттердің жобалық қызметке белсенді қатысуына, шығармашылық дербестігін дамытуға және кәсіби тәжірибе жинақтауына мүмкіндік береді. Мұндай әдістердің қатарына шығармашылық шеберлік сабақтары, жобалық семинарлар, цифрлық зертханалар, дизайн-ойлау технологиялары, демонстрациялық емтихандар, пәнаралық және желілік жобалар жатады. Цифрлық білім беру ресурстары мен интеллектуалдық жүйелерді пайдалану көркемдік жобалаудың мүмкіндіктерін кеңейтіп, оқыту үдерісін дараландыруға жағдай жасайды.

Болашақ көркем еңбек мұғалімінің креативтілігі көркемдік-жобалық және техникотехнологиялық ойлаудың дамуымен тығыз байланысты. Цифрландыру жағдайында бұл ойлау түрлері гибриді сипат алып, олардың құрылымына кеңістіктік қиял, визуалды-бейнелік ойлау, эстетикалық талғам, көркемдік құрастыру дағдылары және цифрлық құралдармен жұмыс істей білу қабілеті енеді. Компьютерлік графика, үшөлшемді модельдеу, генеративті дизайн және жасанды интеллект негізіндегі бағдарламаларды қолдану жобалық қиялды дамытып, көркем нысандарды модельдеуге, жобалық шешімдердің баламалы нұсқаларын салыстыруға және нәтижені алдын ала болжауға мүмкіндік береді.

Жобалау әдісі дидактикалық құрал ретінде ХХ ғасырда Дж.Дьюи мен У.Х.Килпатрик еңбектерінде негізделгенімен[2], қазіргі кезеңде цифрлық технологиялардың ықпалымен елеулі өзгерістерге ұшырады. Қазіргі зерттеулерде жобалық әдіс ХХІ ғасырдың жетекші педагогикалық технологияларының бірі ретінде қарастырылады, себебі ол тұлғаның цифрлық қоғам жағдайында бейімделу қабілетін және кәсіби икемділігін қалыптастырады. Бүгінгі таңда жобалық қызметтің едәуір бөлігі цифрлық форматта жүзеге асырылып, білім беру кеңістігінің шекарасын кеңейтеді.

Ғылыми дереккөздерді талдау жобалық оқыту технологиясының қазіргі ақпараттық қоғам талаптарына сай келетін инновациялық әдістеме екенін көрсетеді. Бұл технология нақты пәндік салада мағыналы өнімдер жасауға бағытталған. Көркем еңбек саласында мұндай өнімдер дәстүрлі көркем бұйымдармен қатар цифрлық бейнелерді, мультимедиялық жобаларды, интерактивті композицияларды және дизайнерлік шешімдерді қамтиды. Жобалық қызметтің негізгі құндылығы – білім алушыларға көркемдік-жобалық міндеттерді өз бетінше шешуге бағытталған шығармашылық-зерттеушілік әрекетті жүзеге асыру мүмкіндігін беруінде.

Жобалық қызмет білім алушыны білімді пассивті қабылдаушыдан оқу үдерісінің белсенді субъектісіне айналдырады. Болашақ көркем еңбек мұғалімі жобаның мәселесін анықтауды, мақсат пен міндеттерді тұжырымдауды, көркемдік және цифрлық құралдарды іріктеуді, алынған нәтижелерді талдау мен бағалауды үйренеді. Бұл үдерісте зерттеушілік дағдылар, рефлексия, өзін-өзі бағалау және кәсіби өзіндік айқындау қалыптасады.

Жобалық қызметті жүзеге асырудың маңызды шарты – ақпараттық-ізденістік және аналитикалық жұмыс. Бұл жұмыс идеяны генерациялаудан бастап, оны тұжырымдауға, цифрлық және материалдық модельдеуге, визуализациялауға, нәтижені ұсынуға және практикалық іске асыруға дейінгі кезеңдерді қамтиды. Цифрландыру жағдайында бұл

кезеңдер цифрлық кітапханалар, онлайн-платформалар, ұжымдық жобалау сервистері және жасанды интеллектке негізделген талдау құралдары арқылы қолдау табады.

Жобалық қызметті ұйымдастыруда оқытушының рөлі айрықша. Ол тьютор, кеңесші және цифрлық білім беру ортасының модераторы ретінде әрекет етеді. Оқытушының кәсіби құзыреттілігі болашақ көркем еңбек мұғалімінің жобалық қызметін қалыптастыруға, олардың шығармашылық бастамасын қолдауға және жаңа цифрлық құралдарды меңгеруіне ықпал етеді.

Болашақ көркем еңбек мұғалімінің жобалық қызметін қалыптастыруда алдымен жобалау және жобалау әдісінің мүмкіндіктерін меңгеруі қажеттілігі туындайды[3]. Жобалау – бұл нақты нәтижеге бағытталған практикалық қызмет түрі болып табылады, оның негізгі мақсаты – жаңа идеялар мен шешімдерді іздеу және оларды жобалық құжаттама кешені түрінде рәсімдеу. Болашақ көркем еңбек мұғалімдерінің кәсіби даярлығында жобалау үдерісі өзара байланысты әрекеттер мен операциялардың жүйелі тізбегі ретінде жүзеге асырылады. Бұл әрекеттер арнайы әдістерді қолдануды талап етеді. Жобалау үдерісінің күрделілігі, шығармашылық сипатта болуы және стандартты емес педагогикалық әрі көркемдік жағдаяттармен байланысты болуы болашақ мұғалімнің әртүрлі жобалау әдістерін меңгеруін және оларды тиімді қолдана алуын қажет етеді.

Жобалау әдісі – белгілі бір нәтижеге қол жеткізуге бағытталған іс-әрекет тәсілі[4,5]. Әдісті таңдау тек шешілетін міндеттің сипатына ғана емес, сонымен қатар болашақ мұғалімнің жеке ерекшеліктеріне, ойлау стиліне, шығармашылық бастамашылдығына, тәуекелге бару қабілетіне, қабылдаған шешіміне жауапкершілікпен қарауына, сондай-ақ оның жұмыс істеу жағдайлары мен техникалық құралдармен қамтамасыз етілу деңгейіне байланысты. Жобалау әдістерін мақсатты қолдану бірнеше баламалы шешімдер ұсынуға мүмкіндік береді, олардың ішінен ең тиімді әрі сапалысы таңдалады. Мұндай шешімдер педагогика мен өнер саласында «күшті шешімдер» ретінде қарастырылады.

Қазіргі таңда жобалау қызметінде қолданылатын әмбебап және арнайы бағытталған көптеген әдістер белгілі. Болашақ көркем еңбек мұғалімдерін жобалық қызметке даярлауда кеңінен қолданылатын әдістерді бірнеше топқа біріктіруге болады.

Жобалық қызметтегі әдістердің негізгі топтары. Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде сипатталған жіктеуге сүйене отырып, көркем еңбек мұғалімдерінің жобалық қызметін ұйымдастыруда қолданылатын үш негізгі әдістер тобын бөліп көрсетуге болады.

Бірінші топ – жаңа, кейде тосын әрі парадокстік шешімдер алуға мүмкіндік беретін әдістер. Бұл топқа «инверсия», «ми шабуылы», «миға қысым жасау», «карикатура» әдістері жатады.

Инверсия әдісі немесе «*керісінше жобалау*» тәсілі мәселені шешу жолдарын қарама-қарсы бағытта қарастыруға негізделеді. Мұндай тәсіл болашақ көркем еңбек мұғалімдеріне стандартты ойлау шеңберінен шығып, ерекше көркемдік немесе педагогикалық шешімдер табуға мүмкіндік береді.

«*Ми шабуылы*» әдісі қысқа уақыт ішінде мүмкіндігінше көп идея ұсынуға бағытталған. Бұл әдіс бірнеше кезеңнен тұрады: қатысушылардың идеяларды еркін әрі сынсыз ұсынуы; ұсынылған идеяларды тіркеу; оларды талдау және бағалау; жобаның негізіне айналатын бір немесе бірнеше идеяны іріктеу. Бұл әдіс студенттердің шығармашылық белсенділігін арттырып, ұжымдық жұмыс дағдыларын қалыптастырады.

«*Миға қысым жасау*» әдісі құрылымы жағынан ми шабуылы әдісіне ұқсас болғанымен, мұнда әр идеяның құрылымы мен оны жүзеге асыру тетіктері нақтырақ сипатталады. Ұсынылған идеялар талданып, олардың ішінен ең тиімді және ерекше нұсқалар таңдалады.

«*Карикатура*» әдісі жобалау барысында мәселені бейнелі түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Ол проблемалық жағдаятты көрнекі түрде ашып, күтпеген шығармашылық шешімдерге жетелейді.

Екінші топ – жобалау міндеттерінің қойылымын қайта қарауға негізделген әдістер. Оларға «бағыттаушы міндет-аналог», «міндетті қайта тұжырымдау», «кемшіліктер тізбесі», «функцияны еркін сипаттау» әдістері жатады.

Бағыттаушы міндет-аналог әдісі басқа жобалардың тәжірибесін зерттеу, олардың артықшылықтары мен кемшіліктерін талдау және сол негізде жетілдірілген

Шешімдер ұсынуға бағытталған. Бұл әдіс болашақ көркем еңбек мұғалімдерінің бастапқы жобалау дағдыларын қалыптастыруда тиімді болып табылады.

Бағыттаушы сұрақтар әдісі жобалық мәселені жүйелі түрде талдауға көмектеседі. Бұл сұрақтар мәселенің өзектілігін, оны шешу жолдарын, қажетті ресурстарды және жобаның қатысушыларын анықтауға бағытталған.

Үшінші топ – шығармашылық сипаттағы жобалау әдістері. Оларға *аналогия, ассоциация, неология, эвристикалық біріктіру және антропотехника әдістері* жатады.

Аналогия әдісі басқа салаларда қолданылған дайын шешімдерді көркем еңбек саласына бейімдеуге негізделеді. Бұл әдіс студенттердің кең ауқымды ойлау қабілетін дамытады.

Ассоциация әдісі әртүрлі идеялар мен бейнелер арасындағы байланысты табуға бағытталған және образды, ассоциативтік ойлауды дамытуда маңызды рөл атқарады.

Неология әдісі өзге идеяларды пайдалана отырып, олардың құрылымын, мазмұнын және көркемдік шешімін өзгертуге негізделеді.

Эвристикалық біріктіру әдісі бастапқы идеяны қайта құрастыру, шектен тыс өзгерту және одан ұтымды шешім табу арқылы жүзеге асады.

Антропотехника әдісі жобаланатын объектінің пайдаланушыға ыңғайлылығын, эргономикалық және эстетикалық талаптарға сәйкестігін қамтамасыз етуге бағытталған.

Осылайша, болашақ көркем еңбек мұғалімдерінің жобалық қызметінде қолданылатын әдістердің алуан түрлілігі шығармашылық әлеуетті дамытуға, кәсіби ойлауды қалыптастыруға және көркемдік-педагогикалық міндеттерді тиімді шешуге мүмкіндік береді. Жобалау әдістерін таңдау жобаның мазмұнына, қатысушылардың жас ерекшеліктеріне, жобаның ұзақтығына және педагогикалық мақсаттарына байланысты анықталады.

Жобалық қызметтің тиімділігі білім беру үдерісіне қатысушылардың цифрлық мәдениет деңгейіне және олардың арасындағы кәсіби коммуникацияның сапасына тікелей байланысты. Цифрлық технологиялармен және жасанды интеллект мүмкіндіктерімен үйлестіре пайдалану болашақ көркем еңбек мұғалімінің кәсіби дүниетанымын қалыптастырып қана қоймай, оның шығармашылық әлеуетін толық ашуға және эмоционалдық-эстетикалық тәжірибесін терендетуге мүмкіндік береді.

Көркемдік-жобалық қызметтің ерекшелігі – онда танымдық, рухани-құндылықтық, коммуникативтік және эмоционалдық-эстетикалық әрекеттердің өзара тоғысуы. Цифрландыру жағдайында бұл тоғысу визуалды тәжірибенің кеңеюі, әлемдік көркемдік практикаға қолжетімділіктің артуы және мәдениетаралық өзара әрекеттесу мүмкіндіктерінің кеңеюі арқылы күшейе түседі. Жобалық қызметтің формалары жеке, топтық, ұжымдық-шығармашылық, желілік және пәнаралық сипатта болуы мүмкін, бұл студенттердің көркемдік қиялын, ассоциативтік ойлауын және цифрлық мәдениетін дамытуға жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, цифрландыру дәуірінде болашақ көркем еңбек мұғалімдерінің жобалық қызметін ұйымдастыру – кәсіби-шығармашылық құзыреттілікті, жобалық ойлауды және цифрлық технологияларды педагогикалық тұрғыда қолдануға дайындықты қалыптастыруға бағытталған күрделі әрі көпқырлы үдеріс. Жобалық қызмет көркемдік, технологиялық және цифрлық ойлауды біріктіретін жасампаз әрекет ретінде әлеуметтік жәнетұлғалық маңызы бар эстетикалық өнімдер жасауға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Гадзина Е.В. Повышение эффективности подготовки будущих дизайнеров к художественно-проектной деятельности: диссертация ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Екатерина Викторовна Гадзина. - Ялта, 2020. - 220 с.
2. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века / Б.С. Гершунский. - Москва: Пед. о-во России, 2002. - 508 с.
3. Жиркова З.С. Основы проектной деятельности. Методы проектной деятельности [Электронный ресурс]: учебное пособие для бакалавров высш. учеб.заведений / З.С. Жиркова. - Электрон.текстовые дан. (2,8 Мб). - СПб.: Научно-технологические технологии, 2023. - 156 с.

4. Матяш Н.В. Инновационные педагогические технологии. Проектное обучение: учеб. пособие для студентов учреждений высшего образования. -5-е изд., стер. -Москва: Академия, 2016. - 156 с.
5. Загвязинский В.И. Учитель как исследователь. -Москва: Знание, 1980. - 96 с.
6. Щепул С.Ю. Формирование проектной компетентности будущих педагогов в образовательной среде вуза. - Москва, 2021. - 236 с.

ӘОЖ792.028:379.8

МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫ АРҚЫЛЫ МИЗАНСЦЕНА ҚОЮДА АКТЕР ПЛАСТИКАСЫН ЖЕТІЛДІРУ НЕГІЗДЕРІ

Ботаев Б.Ч., Умирбаева А.Б.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент,
Қазақстан, _ e-mail: Botayev.B.@mail.ru

Түйін

Мақалада мәдени-тынығу жұмысы жүйесінде мизансцена қою үдерісінде актер пластикасын жетілдірудің теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Актер пластикасы сахналық әрекеттің көркемдік сапасын арттыратын маңызды компонент ретінде талданып, оның мәдени-тынығу іс-шараларындағы рөлі айқындалады. Автор актердің дене мәдениетін, қимыл-қозғалыс мәнерін, кеңістікті сезіну қабілетін дамыту жолдарын анықтап, мизансцена құрудағы пластикалық шешімдердің маңызын негіздейді. Зерттеу нәтижелері мәдени-тынығу мекемелеріндегі театрландырылған қойылымдарды ұйымдастыру тәжірибесінде қолдануға бағытталған.

***Кілттік сөздер:** мәдени-тынығу жұмысы, мизансцена, актер пластикасы, сахналық қозғалыс, театрландырылған қойылым, көркемдік бейне.*

Қазіргі жаһандану жағдайында мәдениет саласы қоғамның рухани дамуына, ұлттық құндылықтарды сақтауға және тұлғаның шығармашылық әлеуетін қалыптастыруға бағытталған маңызды әлеуметтік институт ретінде айқындалып отыр. Осы үдерісте мәдени-тынығу жұмысы ерекше мәнге ие, себебі ол халықтың бос уақытын мазмұнды ұйымдастырумен қатар, эстетикалық тәрбие берудің, көркемдік талғамды қалыптастырудың және шығармашылық белсенділікті арттырудың пәрменді құралы болып табылады. Мәдени-тынығу іс-әрекеттері арқылы қоғам мүшелері өнердің әртүрлі түрлерімен, соның ішінде театр, музыка, би, сахналық қойылымдармен тікелей байланысқа түсіп, рухани байлыққа қол жеткізеді [1].

Мәдени-тынығу жұмысының мазмұны мен формалары уақыт талабына сай үнемі өзгеріп, жаңарып отырады. Қазіргі кезеңде бұл салада дәстүрлі концерттік бағдарламалармен қатар театрландырылған қойылымдар, перформанстар, интерактивті көріністер, мерекелік спектакльдер кеңінен қолданылады. Осындай шығармашылық формалардың тиімділігі көбінесе сахналық әрекеттің көркемдік деңгейіне, режиссерлік шешімдердің сапасына және орындаушылардың кәсіби даярлығына байланысты. Әсіресе сахнада әрекет ететін актердің дене мәдениеті, қимыл-қозғалыс мәнері, сахналық пластикасы көрерменнің қойылымды қабылдауына тікелей әсер етеді[2].

Театр өнерінде де, мәдени-тынығу саласындағы театрландырылған іс-шараларда да мизансцена қою сахналық әрекетті ұйымдастырудың негізгі тетігі болып табылады. Мизансцена арқылы сахналық кеңістікте актерлердің орналасуы, қозғалысы, өзара қарым-қатынасы жүйеленіп, драматургиялық ой көркем бейнеге айналады. Осы тұрғыда мизансцена қою үдерісі актер пластикасымен тығыз байланыста қарастырылады. Актер пластикасы сахналық қозғалыстың мәнерлілігін арттырып, образдың ішкі мазмұнын көрерменге сөзсіз жеткізуге мүмкіндік береді.

Актер пластикасы – тек қозғалыс техникасы ғана емес, ол актердің ішкі психологиялық күйін, эмоциялық толғанысын, мінез-құлық ерекшеліктерін дене қимылы арқылы білдіру қабілеті. Сахнада айтылған сөз кейде қозғалыс арқылы ғана толық мағынаға ие болады. Сондықтан пластика актерлік шеберліктің ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Бұл мәселе кәсіби театр сахнасында ғана емес, мәдени-тынығу жұмысы аясында ұйымдастырылатын көркемдік шараларда да өзекті болып табылады [3].

Мәдени-тынығу қойылымдарының өзіндік ерекшелігі бар. Олар көбінесе көпшілікке арналған, символдық мазмұны басым, уақыт пен кеңістік жағынан шартты сипатқа ие болады. Мұндай қойылымдарда сахналық әрекеттің динамикасы, қозғалыстың айқындығы мен үйлесімділігі негізгі көркемдік құрал ретінде қолданылады. Осы себепті актер пластикасы мәдени-тынығу жұмысы үшін ерекше маңызға ие, ал оны жетілдіру мизансцена қою сапасын арттырудың негізгі шарты болып саналады.

Қазіргі таңда мәдени-тынығу мекемелерінде (мәдениет үйлері, клубтар, шығармашылық орталықтар, жастар студиялары) жұмыс істейтін орындаушылардың кәсіби деңгейі әртүрлі. Олардың қатарында кәсіби актерлермен бірге әуесқой үйірме мүшелері, студенттер, жастар мен мектеп оқушылары да бар. Бұл жағдай актер пластикасын қалыптастыру мен жетілдірудің педагогикалық және әдістемелік негіздерін жүйелі түрде қарастыруды қажет етеді. Себебі мизансцена қою барысында қозғалыстың сауатсыз ұйымдастырылуы сахналық бейненің көркемдік тұтастығын бұзып, қойылымның эстетикалық әсерін төмендетуі мүмкін [4].

Актер пластикасын дамыту мәселесі театр педагогикасында ежелден зерттеліп келеді. К.С. Станиславский, В.Э. Мейерхольд, Е.Б. Вахтангов, Ж.Леккоксиакты театр қайраткерлері актердің дене мүмкіндіктерін дамытуға ерекше назараударған. Олардың еңбектерінде сахналық қозғалыс, ритм, темп, кеңістікті игеру мәселелері актерлік шеберліктің маңызды құрамдас бөлігіретінде қарастырылады. Алайда бұл теориялық тұжырымдардың мәдени-тынығу жұмысы жағдайында қолданылу ерекшеліктері әлі де толық жүйеленбеген [5].

Мәдени-тынығу саласындағы қойылымдар көбінесе ұлттық дәстүрлерге, фольклорлық элементтерге, тарихи-мәдени тақырыптарға негізделеді. Мұндай қойылымдарда актер пластикасы тек эстетикалық құралғана емес, сонымен қатар ұлттық болмысты, этномәдени ерекшеліктерді жеткізудің маңызды тәсіліне айналады. Қазақ халқының дәстүрлі қимыл-қозғалыс мәдениеті, тұрмыстық және салттық әрекеттері сахналық пластикада көрініс тауып, көрерменге ұлттық рухты сезіндіреді. Осы тұрғыда мәдени-тынығу жұмысы арқылы актер пластикасын жетілдіру ұлттық мәдениетті сақтаудың да тиімді жолы болып табылады [6].

Мизансцена қою барысында актер пластикасының жеткілікті деңгейде дамымауы бір қатар қиындықтарға әкеледі. Атапайтқанда, сахналық кеңістіктің тиімсіз пайдаланылуы, қозғалыстың бір сарынды болуы, образдың ішкі мазмұнының толық ашылмауы сияқты мәселелер туындайды. Ал керісінше, пластикасы дамыған актер сахнадаеркінқозғалып, режиссерлік ойды дәл жеткізе алады, көрермен мен эмоциялық байланыс орнатады. Бұл жағдай мәдени-тынығуқойылымдарыныңсапасынаарттырып, олардың тәрбиелік және эстетикалық ықпалын күшейтеді.

Актер пластикасы – сахналық қозғалыс мәдениетінің жиынтығы. Ол дене икемділігін, қозғалыс үйлесімділігін, ырғақ сезімін және кеңістікте бағдарлану қабілетін қамтиды. Театр педагогикасында актер пластикасын дамыту Станиславский, Мейерхольд, Вахтангов сияқты режиссер-педагогтардың еңбектерінде кеңінен қарастырылған.

Актер пластикасыныңнегізгікомпоненттерінемыналаржатады:

- дене қимылының еркіндігі;
- қозғалыстың мағыналылығы;

- ырғақ пен темпті сезіну;
- кеңістікті игеру;
- эмоциялық күйді қозғалыс арқылы жеткізу.

Мәдени-тынығу қойылымдарында актер пластикасы көбінесе шартты, символдық сипатта болады. Бұл көрерменнің қиялын оятып, сахналық бейненің көркемдік әсерін күшейтеді.

Мәдени-тынығу жұмысы арқылы актер пластикасын жетілдіру жолдары

Актер пластикасын жетілдіру үдерісі жүйелі жаттығулар мен шығармашылық тапсырмалар арқылы жүзеге асырылады. Мәдени-тынығу мекемелерінде бұл жұмыс үйірмелер, студиялар және шығармашылық ұжымдар арқылы жүргізіледі.

Негізгі әдістер:

Дене жаттығулары – икемділік пен қозғалыс дәлдігін дамытуға бағытталған.

Ритмопластикалық жаттығулар – қозғалыс пен музыкалық ырғақтың үйлесімін қалыптастырады.

Импровизациялық тапсырмалар – актердің шығармашылық еркіндігін арттырады.

Кеңістікпен жұмыс – сахналық кеңістікті сезіну қабілетін дамытады.

Мизансценалық этюдтер – қозғалыс арқылы драматургиялық ойды жеткізуге үйретеді.

Бұл әдістер мәдени-тынығу қойылымдарының көркемдік сапасын арттырып, орындаушылардың сахналық мәдениетін қалыптастырады.

Мизансцена қоюда актер пластикасының маңызы

Мизансцена қою барысында актер пластикасы сахналық әрекеттің көркемдік логикасын қамтамасыз етеді. Қозғалыстың дәлдігі мен мағыналылығы көрерменге қойылымның идеясын түсінуге көмектеседі. Әсіресе сөзсіз немесе аз сөзді көріністерде пластика негізгі экспрессивтік құралға айналады.

Мәдени-тынығу іс-шараларында көпшілік сахналар, би элементтері мен символдық әрекеттер жиі қолданылады. Мұндай жағдайда актердің пластикалық даярлығы қойылымның эстетикалық деңгейін анықтайды. Пластикасы дамыған актер мизансценаның кез келген түрін еркін меңгеріп, режиссерлік ойды толық жүзеге асыра алады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, мәдени-тынығу жұмысы арқылы мизансцена қоюда актер пластикасын жетілдіру – көркемдік-шығармашылық үдерістің маңызды құрамдас бөлігі екені анықталды. Актер пластикасы сахналық бейненің көркемдік тұтастығын қамтамасыз етіп, қойылымның эстетикалық әсерін күшейтеді.

Мәдени-тынығу мекемелерінде жүргізілетін жүйелі пластикалық даярлық мизансцена қою сапасын арттырып, орындаушылардың кәсіби деңгейін көтеруге мүмкіндік береді. Сондықтан актер пластикасын дамытуға бағытталған әдістемелік жұмыстарды мәдени-тынығу саласының негізгі басымдықтарының бірі ретінде қарастыру қажет.

Әдебиеттер

1. Нұрпейіс Б. Театр өнерінің негіздері. — Алматы: Өнер, 2008. — 215 б.
2. Қосбармақов С. Театр педагогикасы. — Алматы: Қазақ университеті, 2014. — 246 б.
3. Әбдешев Ж. Сахна тілі және актер шеберлігі. — Алматы: Рауан, 2010. — 198 б.
4. Айманов Ш. Өнер туралы ойлар. — Алматы: Өнер, 1996. — 172 б.
5. Жұмабекова А. Мәдени-тынығу жұмысының теориясы мен әдістемесі. — Алматы: Білім, 2016. — 284 б.
6. Сейітов Қ. Сахналық қозғалыс негіздері. — Алматы: Қазақ мәдениеті, 2018. — 210 б.
Тұяқбаев Т. Мәдени-тынығу жұмысының ұйымдастыру негіздері. — Алматы: Өнер, 2012. — 260 б.
7. Абдуллина Г. Театрландырылған мәдени іс-шараларды ұйымдастыру. — Алматы: Қазақ университеті, 2019. — 198 б.

8. Кузнецова Н. А. Режиссура массовых праздников и представлений. — М.: Академия, 2010. — 304 с.

ӘОЖ379.8:005

МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫНЫҢ МЕНЕДЖМЕНТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕРІ

Жандарбеков А. - аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: Zhandarbekov.A@mail.ru

Мухамедин М.М. – п.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан.

Түйін

Бұл ғылыми мақалада мәдени-тынығу жұмысының менеджментін қалыптастырудың теориялық және практикалық негіздері жан-жақты қарастырылады. Қазіргі әлеуметтік-мәдени кеңістіктегі басқару үдерістерінің ерекшеліктері, мәдени-тынығу саласындағы менеджменттің мазмұны, құрылымы мен функциялары талданады. Мақалада мәдени мекемелерді басқаруда қолданылатын заманауи әдістер, стратегиялық жоспарлау, кадрлық менеджмент, жобалық басқару және маркетингтік тәсілдердің маңызы айқындалады. Зерттеу нәтижелері мәдени-тынығу мекемелерінің тиімді қызметін қамтамасыз етуге және басқару сапасын арттыруға бағытталған.

***Кілттік сөздер:** мәдени-тынығу жұмысы, менеджмент, басқару әдістері, әлеуметтік-мәдени қызмет, мәдениет мекемелері, стратегиялық жоспарлау.*

Қазіргі қоғамның әлеуметтік-экономикалық және мәдени даму жағдайында мәдени-тынығу саласының рөлі айтарлықтай артып отыр. Мәдени-тынығу жұмысы халықтың рухани сұраныстарын қанағаттандырумен қатар, тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамытуға, ұлттық мәдени құндылықтарды сақтауға және қоғамдағы әлеуметтік тұрақтылықты нығайтуға ықпал етеді. Осы тұрғыда мәдени-тынығу қызметін тиімді ұйымдастыру мен басқару мәселесі өзекті ғылыми және практикалық міндеттердің біріне айналады.

Нарықтық экономика жағдайында мәдениет мекемелері бұрынғыдай тек мемлекеттік қолдауға ғана сүйенбей, өз қызметін дербес жоспарлап, ресурстарды тиімді пайдалана білуі қажет. Бұл жағдай мәдени-тынығу жұмысының менеджментін қалыптастыруды, басқарудың заманауи әдістерін енгізуді талап етеді. Менеджмент мәдени салада тек әкімшілік басқару ғана емес, сонымен қатар шығармашылық үдерісті ұйымдастыру, адам ресурстарын дамыту және қоғаммен тиімді коммуникация орнату құралы ретінде қарастырылады [1].

Мәдени-тынығу жұмысының менеджменті — бұл әлеуметтік-мәдени қызметті жоспарлау, ұйымдастыру, үйлестіру, бақылау және бағалау үдерістерінің жиынтығы. Оның негізгі мақсаты – мәдени іс-шаралардың сапасын арттыру, халықтың мәдени сұраныстарын

қанағаттандыру және мәдени мекемелердің тұрақты дамуын қамтамасыз ету. Осы мақсатқа жету үшін басқарудың ғылыми негізделген әдістерін қолдану қажет.

1. Мәдени-тынығу жұмысы менеджментінің теориялық негіздері

Мәдени-тынығу жұмысының менеджменті жалпы менеджмент теориясының заңдылықтарына сүйене отырып, мәдениет саласының ерекшеліктерін ескереді. Бұл саладағы басқару үдерісі шығармашылық сипатымен, әлеуметтік маңыздылығымен және көпқырлы қызметімен ерекшеленеді [2].

Менеджмент теориясында басқарудың негізгі функциялары ретінде жоспарлау, ұйымдастыру, мотивация және бақылау қарастырылады. Мәдени-тынығу саласында бұл функциялар шығармашылық процестермен тығыз байланыста жүзеге асырылады. Жоспарлау мәдени іс-шаралардың мазмұнын, формаларын және мақсатты аудиториясын анықтауға бағытталса, ұйымдастыру кадрлық, материалдық және қаржылық ресурстарды үйлестіруді қамтиды.

Мәдени менеджменттің басты ерекшелігі – шығармашылық еркіндік пен басқару тәртібінің үйлесімін сақтау. Бұл ретте басшының кәсіби құзыреттілігі, мәдениет саласындағы тәжірибесі және коммуникативтік қабілеті маңызды рөл атқарады [3].

2. Мәдени-тынығу саласындағы басқару әдістері

Мәдени-тынығу жұмысының менеджментін қалыптастыруда басқарудың әртүрлі әдістері қолданылады. Олар дәстүрлі түрде әкімшілік, экономикалық және әлеуметтік-психологиялық әдістерге бөлінеді.

Әкімшілік әдістер мәдени мекемелердің қызметін нормативтік-құқықтық құжаттар, ережелер мен нұсқаулықтар арқылы реттеуге негізделеді. Бұл әдістер басқарудың тәртібін қамтамасыз етеді, алайда шығармашылық еркіндікті шектемеуі тиіс [4].

Экономикалық әдістер қаржылық жоспарлау, бюджетті басқару, материалдық ынталандыру жүйелері арқылы жүзеге асырылады. Қазіргі жағдайда демеушілік, гранттық қаржыландыру және коммерциялық қызмет мәдени мекемелер үшін маңызды экономикалық тетіктерге айналуда.

Әлеуметтік-психологиялық әдістер ұжымдағы шығармашылық ахуалды қалыптастыруға, қызметкерлердің мотивациясын арттыруға бағытталған. Бұл әдістер мәдениет саласында ерекше маңызға ие, себебі шығармашылық қызмет адамның ішкі ынтасына тікелей байланысты.

3. Стратегиялық жоспарлау мәдени-тынығу менеджментінің негізі ретінде

Стратегиялық жоспарлау мәдени-тынығу жұмысының ұзақ мерзімді даму бағытын айқындайды. Ол ұйымның миссиясын, мақсаттарын және даму стратегиясын анықтауға мүмкіндік береді.

Мәдени мекемелер үшін стратегиялық жоспарлау аудиторияның мәдени сұраныстарын зерттеуге, бәсекелестік органы талдауға және инновациялық қызмет түрлерін енгізуге бағытталуы тиіс. Бұл үдерісте SWOT-талдау, PEST-талдау сияқты әдістер кеңінен қолданылады.

4. Кадрлық менеджмент және шығармашылық ұжым

Мәдени-тынығу саласында кадрлық менеджмент ерекше мәнге ие. Себебі мәдени қызметтің сапасы тікелей адам ресурстарының кәсіби деңгейіне байланысты [5-6].

Кадрларды іріктеу, олардың кәсіби дамуын қамтамасыз ету, шығармашылық бастамаларды қолдау менеджменттің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Үздіксіз білім беру, тренингтер мен шығармашылық шеберханалар ұйымдастыру мәдени мекемелердің тұрақты дамуына ықпал етеді.

5. Жобалық басқару мәдени-тынығу жұмысында

Қазіргі мәдени-тынығу қызметінде жобалық басқару әдісі кеңінен қолданылады. Әрбір мәдени іс-шара немесе фестиваль дербес жоба ретінде қарастырылады.

Жобалық басқару нақты мақсаттар қоюды, уақыт пен ресурстарды тиімді жоспарлауды және нәтижелерді бағалауды қамтиды. Бұл әдіс мәдени іс-шаралардың сапасын арттыруға және қаржылық тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді.

6. Мәдени-тынығу саласындағы маркетинг және коммуникация

Маркетинг мәдени-тынығу менеджментінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ол мәдени өнімдерді насихаттауға, аудиториямен тиімді байланыс орнатуға бағытталған.

Қазіргі цифрлық технологиялар әлеуметтік желілерді, интернет-платформаларды мәдени іс-шараларды жарнамалау үшін пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл аудиторияны кеңейтуге және мәдени мекемелердің танымалдылығын арттыруға ықпал етеді.

7. Мәдени-тынығу жұмысының менеджментін қалыптастырудың негізгі әдістері (негізгі бөлім)

Мәдени-тынығу жұмысының менеджментін қалыптастыру үдерісі кешенді және көпқырлы сипатқа ие. Ол мәдениет саласының әлеуметтік миссиясын, шығармашылық ерекшелігін және басқарудың заманауи талаптарын үйлестіруді көздейді. Негізгі бөлімде мәдени-тынығу жұмысының менеджментін қалыптастыруда қолданылатын басты әдістер ғылыми тұрғыдан жүйеленіп, олардың практикалық маңызы айқындалады [7].

Ең алдымен, ұйымдастырушылық-басқарушылық әдістерге тоқталу қажет. Бұл әдістер мәдени-тынығу мекемесінің құрылымын қалыптастыруды, басқару деңгейлері арасындағы міндеттерді нақты бөлуді және ішкі регламенттерді жасауды қамтиды. Ұйымдастырушылық әдістердің тиімділігі басқару жүйесінің айқындығына және қызметкерлер арасындағы өзара жауапкершіліктің дұрыс жолға қойылуына байланысты. Мәдениет саласында бұл әдістер шығармашылық бастамаларды шектемей, керісінше оларды қолдауға бағытталуы тиіс.

Жоспарлау әдісі мәдени-тынығу жұмысының менеджментінде негізгі орын алады. Жоспарлау қысқа, орта және ұзақ мерзімді мақсаттарды айқындауға мүмкіндік береді. Мәдени іс-шаралардың жылдық жоспары, тақырыптық бағдарламалар, фестивальдер мен жобалар жоспарлау арқылы жүйеленеді. Бұл үдерісте аудиторияның сұранысын зерттеу, әлеуметтік-мәдени ортаға талдау жасау және қолда бар ресурстарды ескеру маңызды. Жоспарлау әдісі басқару шешімдерінің жүйелілігін қамтамасыз етіп, мәдени-тынығу жұмысының нәтижелілігін арттырады.

Мәдени-тынығу менеджментін қалыптастыруда экономикалық әдістердің маңызы зор. Қазіргі жағдайда мәдени мекемелер қаржылық дербестікке ұмтылып, бюджеттік қаржыландырумен қатар қосымша табыс көздерін іздеуге мәжбүр. Экономикалық әдістерге қаржылық жоспарлау, шығындар мен кірістерді оңтайландыру, демеушілер мен серіктестерді тарту, гранттық жобаларды жүзеге асыру жатады. Бұл әдістер мәдени-тынығу мекемелерінің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Кадрлық менеджмент әдістері мәдени-тынығу жұмысының сапасын анықтайтын маңызды факторлардың бірі болып табылады. Мәдени саладағы қызметкерлердің кәсіби деңгейі, шығармашылық белсенділігі және мотивациясы басқару тиімділігіне тікелей әсер етеді. Кадрлық менеджментке персоналды іріктеу, бейімдеу, оқыту және кәсіби дамуын қолдау жатады. Сонымен қатар шығармашылық ұжымда қолайлы психологиялық ахуал қалыптастыру, қызметкерлердің бастамаларын қолдау және олардың еңбегін әділ бағалау маңызды.

Әлеуметтік-психологиялық әдістер мәдени-тынығу жұмысының менеджментінде ерекше рөл атқарады. Бұл әдістер ұжым ішіндегі қарым-қатынасты реттеуге, шығармашылық ынтымақтастықты дамытуға және қызметкерлердің ішкі мотивациясын арттыруға бағытталған. Сенімге негізделген басқару стилі, ашық коммуникация және ұжымдық шешім қабылдау мәдени мекемелердің тиімді жұмыс істеуіне ықпал етеді. Әлеуметтік-психологиялық әдістер мәдени қызметкерлердің шығармашылық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді.

Мәдени-тынығу саласында жобалық басқару әдісі кеңінен қолданылады. Әрбір мәдени іс-шара, концерт, көрме немесе фестиваль белгілі бір мақсатқа бағытталған жоба ретінде қарастырылады. Жобалық басқару нақты мерзімдерді белгілеуді, ресурстарды

тиімді бөлуді және нәтижелерді бағалауды қамтиды. Бұл әдіс мәдени-тынығу жұмысының икемділігін арттырып, инновациялық идеяларды жүзеге асыруға қолайлы жағдай жасайды.

Маркетингтік әдістер де мәдени-тынығу менеджментін қалыптастыруда маңызды орын алады. Мәдени өнімдерді аудиторияға жеткізу, көрермендердің қызығушылығын арттыру және мәдени мекеменің имиджін қалыптастыру маркетингтік стратегиялар арқылы жүзеге асырылады. Әлеуметтік желілерді, бұқаралық ақпарат құралдарын және цифрлық платформаларды пайдалану қазіргі мәдени-тынығу саласының ажырамас бөлігіне айналды. Маркетингтік әдістер мәдени қызметтің қолжетімділігін арттырып, аудиториямен тұрақты байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

Инновациялық әдістер мәдени-тынығу жұмысының менеджментін жаңғыртудың маңызды құралы болып табылады. Интерактивті форматтар, цифрлық технологиялар, креативті индустрия элементтерін енгізу мәдени мекемелердің бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Инновациялық басқару әдістері мәдени-тынығу саласында жаңа идеялар мен шығармашылық бастамалардың пайда болуына жағдай жасайды.

Қорыта айтқанда, мәдени-тынығу жұмысының менеджментін қалыптастыру әдістері өзара тығыз байланыста жүзеге асырылуы тиіс. Ұйымдастырушылық, экономикалық, кадрлық, әлеуметтік-психологиялық, жобалық және маркетингтік әдістердің үйлесімді қолданылуы мәдени мекемелердің тиімді қызметін қамтамасыз етеді. Бұл әдістерді ғылыми тұрғыдан негіздеп, тәжірибеде жүйелі қолдану мәдени-тынығу саласының тұрақты дамуына ықпал етеді.

Мәдени-тынығу жұмысының менеджментін қалыптастыру әдістері мәдениет саласының тиімді дамуын қамтамасыз етудің негізгі факторларының бірі болып табылады. Басқарудың ғылыми негізделген әдістерін қолдану мәдени мекемелердің қызмет сапасын арттырып, қоғамның мәдени өмірін байытуға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері мәдени-тынығу саласындағы менеджмент жүйесін жетілдіруге, басқару тәжірибесін жаңғыртуға және мәдени қызметтің әлеуметтік маңызын арттыруға бағытталған.

Әдебиеттер:

1. Қабдолов З. Сөзөнері. — Алматы: Санат, 2002. — 368 б.
2. Нұрпейіс Б. Мәдени-тынығу жұмысының негіздері. — Алматы: Өнер, 2009. — 240 б.
3. Қосбармақов С. Әлеуметтік-мәдени қызметтің теориясы. — Алматы: Қазақ университеті, 2014. — 246 б.
4. Жұмабекова А. Мәдени-тынығу жұмысының теориясы мен әдістемесі. — Алматы: Білім, 2016. — 284 б.
5. Тұяқбаев Т. Мәдени менеджмент негіздері. — Алматы: Өнер, 2013. — 260 б.
6. Сейітов Қ. Мәдениет саласындағы басқару. — Алматы: Қазақ мәдениеті, 2018. — 212 б.
7. Әбдешев Ж. Әлеуметтік-мәдени қызметті ұйымдастыру. — Алматы: Рауан, 2011. — 198 б.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БОКСТАҒЫ ЖАТТЫҒУ ПРОЦЕСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Жолдасбек Б.А. – докторант, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы, Қазақстан.

E-mail: zholdasbek.baha96@mail.ru

Сермағанбет Р.Қ. –магистрант. М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент, Қазақстан.

Түйін

Мақалада бокс жаттығу үдерісінде ЖИ компоненттерін енгізудің теориялық және практикалық тіректері қарастырылады. Қазіргі заманғы сандық технологиялардың спорт аясына кіруі жаттығу нәтижелілігін көтеруге, спортшылардың техникалық-тактикалық әзірлігін жетілдіруге, мертігу қаупін төмендетуге және жаттығу жүктемесін ғылыми негізде басқаруға мүмкіндік береді. Мақаланың міндеті – бокстағы жаттығу кезінде жасанды интеллект құралдарын қолданудың нәтижелілігін ғылыми тұрғыда дәлелдеу және олардың спорттық көрсеткіштерге әсерін талдау.

Зерттеу барысында жасанды интеллектке тәуелді бейне талдау, сенсорлық құрылымдар, машиналық оқыту тәсілдері және мәліметтерді өңдеу шаралары суреттеліп, олардың бокс жаттығуларында қолдану айрықшалықтары ашып көрсетіледі.

Кілтті сөздер: бокс, жасанды интеллект, спорттық жаттығу, цифрлық технологиялар, бейне талдау, спорт ғылымы.

Қазіргі спорттың өркендеуі ғылыми-техникалық ілгерілеумен тығыз байланысты. Соңғы жылдары ЖИ тәсілдері спорттың әр түрлі саласында көптеп пайдаланыла бастады [1]. Әсіресе жоғары жылдамдықты, нақтылықты және стратегиялық ойлауды қажет ететін бокс ісінде ЖИ құралдарын қосу айрықша мәнге ие.

Спорттағы жетістіктер тек табиғи дарын мен еңбекке деген құштарлық қана емес, сонымен қатар қазіргі заманғы технологияларды қолдануды да қажет етеді. Осы орайда, ЖИ технологиясы бокстағы дайындық барысында маңызды рөл атқара алады. Бұл мақалада бокстағы дайындық процесінде ЖИ-ді тиімді пайдаланудың тәсілдері мен артықшылықтарын зерттеу өзекті болады.

Жасанды интеллект — бұл адам миының зияткерлік қызметін имитациялайтын компьютерлік жүйелер мен алгоритмдер жиынтығы. Спортта жасанды интеллект көптеген мәселелерді шешуге мүмкіндік береді: жаттығуларды тиімді ұйымдастыру, спортшылардың көрсеткіштерін жақсарту, жарақат алу қаупін кеміту және техникалық дағдыларды жетілдіру. Бокста ЖИ түрлі сенсорлар, бейнемониторинг, аналитика жүйелері арқылы спортшылардың физикалық және техникалық көрсеткіштерін үнемі қадағалап, деректерді жинақтап, дұрыс шешімдер қабылдауға көмектеседі.

Боксшыларды спорттық даярлау жүйесінің тиімділігінің басты өлшемі жарыстарда көрсетілген спорттық жетістік болып есептеледі.

Сонымен жаттығудың үдерісі оңтайлы даярлық жасайтын ережелеріне сәйкес келетіндей болып құрылуы керек. Мақсат пен міндеттерін, қағидаларын және жаттығудың негізгі тәсілдерін меңгеріп, құралдары мен теориялық және дене, техникалық, тактикалық және психологиялық дайындықтар мен оқудың үдерісінің сатыға бөлінген сияқты жалпы талаптарға сәйкес болуы тиіс.

Бокс дайындықтары әдетте бапкердің тәжірибесіне, көрнекі бақылауына және атлеттің ішкі сезіміне сүйенетін болып жүргізіледі. Дегенмен бұл жолдар әр уақытта айқын және бағалауды бере алмайды. Сол себепті жасанды интеллектке бағытталған әдістемелер дайындық барысын жақсартудың қолайлы амалы ретінде қарастырылады.

Жасанды интеллект – мәліметтерді зерттеу, меңгеру және үкім шығару мүмкіндігі бар есептегіш программалар жиынтығы [2]. Спортта ЖИ келесі бағыттарда пайдаланылады:

- қимыл әдісін талдау;
- спортшының дене күйін бақылау;
- дайындық салмағын жасақтау;
- бәсеке амалын жоспарлау;
- зақымды болдырмау.

Бокс секілді жекпе-жек спорт түрінде әрбір қимылдың шапшаңдығы, нақтылығы және үйлесімділігі маңызды рөл атқарады. Сол себепті ЖИ технологиялары арқылы қолға алынған объективті мәлімет бапкер мен спортшы үшін айрықша бағалы ақпараттың қайнар көзі болады.

Бокс дайындық процесінде пайдаланылатын жасанды интеллект бөліктеріне назар аударайық.

Бейне талдау жүйелері. Бейне талдау – бокста ең көп қолданылатын АИ құрамдастарының бірі [3]. Төтенше жылдамдықты камералар арқылы спортшының соққы әдісі, қозғалыс жолы, қорғаныс іс-әрекеттері жазылып алынады. Арнайы ережелер бұл бейнелерді қарастырып, кемшіліктерді табады.

Мысалы, соққы жасау кезіндегі қолдың бұрышы, тән салмағының алмасуы және табанның тұруы өздігінен бағаланады. Бұл бапкерге техникалық ақауларды дәл көрсетіп, жөндеу жұмыстарын нәтижелі атқаруға мүмкіндік береді.

Сенсорлық технологиялар. Бокс дайындықтарында пайдаланылатын датчиктер боксшының қозғалыс темпін, соққы қуатын, жүрек тебісін және қуат шығынын есептейді. Бұл ақпараттар жасанды ойлау тобына жіберіліп, сарапталады.

Датчик ақпараты негізінде:

- боксшының іске дайындығы бағаланады;
- шамадан тыс салмақтанудың алдын алу іске асады;
- дайындық легі жекелей бейімделеді.

Машиналық үйрету алгоритмдері. Машиналық үйрету – ЖИ-дің айрықша бағыттарының бірі [4]. Ол алдын жинақталған мәліметтерге арқа сүйеп, алдағы нәтижелерді жобалауға мүмкіндік береді. Бокс кәсібінде бұл тәсіл қарсыластың үлгісін зерттеу, боксшының өсу қарқынын қадағалау үшін пайдаланылады.

Реттіктер бірнеше дайындық пен сайыс нәтижелерін салыстырып, ең нәтижелі соққы үйлесімдерін айқындай алады. Бұл жарыс алдындағы стратегиялық даярлықты жетілдіруге жағдай жасайтыны анық.

Бокс дайындық барысына жасанды интеллект тұжырымдамаларын міндеттеу бірқатар артықшылықтарға ие:

1. **Нақты бағалау** – боксшының дайындығы дәл деректер желесінде анықталады.
2. **Жекелеу** – әр спортшының айрықшалығына сай жаттығу схемасы құрылады.
3. **Зиянның алдын алуы** – салманы бақылау жолымен тәнге залал келу мүмкіндігі азаяды.

4. **Уақытты үнемдеу** – дайындықтың нәтижелілігі артып, қосымша қайталаулар қысқартылады.

5. **Өнімнің өсуі** – техникалық және әрекеттік олқылықтардың азаюы спорттық жақсы нәтижеге үлесін қосады.

Жасанды интеллектті қолданудың шектеулері мен мәселелері

Сонымен қатар жасанды жалпылау әдістерін қолдануда белгілі бір кедергілер де ұшырасады:

- жоғары қаржылық сарқылуы;
- арнайы білімділердің қажеттілігі;
- техникалық жабдықтардың қолжетімсіздігі;
- әдеттегі оқыту үлгілеріне икемдену қолайсыздығы.

Сондықтан ЖИ компоненттерін толық кіріктіру сатылы түрде және ғылыми негізде орындалуы шарт.

Қорыта айтқанда, жасанды интеллект компоненттерін бокс жаттығу барысында қолдану – қазіргі спорт ғылымының болашағының зор бағыты [5]. Ол жаттығу сапасын көтеріп қана қоймай, боксшылардың кәсіби жетілуіне жаңа мүмкіндіктер ашады. Бейне талдау, сенсорлық жүйелер және машиналық оқыту алгоритмдері боксшылардың техника мен тактика деңгейін жақсартуға, жаттығу қарсаңын оптималдауға және жоғары көрсеткішке жетуге септігін тигізеді. Келешекте жасанды интеллект құралдарын отандық спорт ошақтарында жан-жақты пайдалану бокс ілімінің өсуіне айтарлықтай үлес қосады деп есептеледі.

Әдебиеттер:

1. Ахметов С.А. Спорттағы цифрлық технологиялар негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 215 б.
2. Иванов И.П. Жасанды интеллект және спорттық талдау. – Астана: Фолиант, 2022. – 198 б.
3. Smith J., Brown L. Video Analysis in Combat Sports. – London: Sport Science Press, 2020. – 176 p.
4. Müller T. Machine Learning Applications in Athlete Training. – Berlin: Springer, 2019. – 224 p.
5. Қожахметов Б.Т. Бокс жаттығуларының теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Спорт, 2020. – 256 б.

ӨОЖ 378.147

СТУДЕНТТЕРДІҢ КРЕАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЭЛЕМЕНТТЕРІ НЕГІЗІНДЕ НЕТВОРКИНГ ТҰРҒЫСЫНДА ДАМУ

Жолдасбекова Қ.А. – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент, Қазақстан. E-mail: karla_1981kz@mail.ru

Жолдасбеков А.А. – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент, Қазақстан. E-mail: abeke56@mail.ru

Кенжеев М.С. – оқытушы, магистр, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент қ., Қазақстан. E-mail: Jad-D@mail.ru

Түйін

Бұл мақалада жоғары оқу орындарындағы студенттердің креативті құзыреттілігін дамытудың маңызды аспектілері зерттеледі. Атап айтқанда, білім беру процесіне жасанды интеллект (ЖИ) компоненттерін қосу жолдары және нетворкинг тұрғысында пайдалану мүмкіндіктері ғылыми тұрғыда да, тәжірибелік тұрғыда да сараланады. Зерттеу кезінде креативті құзыреттілік ұғымының мағынасы анықталып, оны жетілдірудегі жасанды интеллект құралдарының атқаратын міндеті айқындалады. Бұған қоса, студенттердің креативті құзыреттілігін ұлғайтудағы нетворкинг сипатталады. Мақсат ЖОО студенттерінің креативті құзыреттілігін жасанды интеллект элементтері негізінде нетворкинг тұрғысында дамытуды негіздеу. Мақала қорытындылары жоғары білім беру мекемелеріндегі оқыту ісінің деңгейін көтеруге бағытталған ұсыныстармен толықтырылады.

Кілттік сөздер: креативтілік, креативті құзыреттілік, жасанды интеллект, нетворкинг, жоғары білім, цифрлық білім беру, инновациялық оқыту.

Дәл қазіргі кезде, жаһандану мен сандық технологиялар дәуірінде білім беру саласына артылатын талаптарда барынша айтарлықтай өзгерістер орын алуда. Қазіргі студенттен тек пән бойынша ғана білім алушы емес, сондай-ақ қиялын ұштап, жаңаша ойларды дүниеге әкеле алатын, сондай-ақ мамандық ортасында нәтижелі өзара әрекеттесе алатын тұлға болуы күтіледі. Осы ретте, студенттердің креативті құзыреттілігін арттыру – жоғары оқу орындарының маңызды стратегиялық мақсаттарының біріне айналды.

ЖИ технологияларының қалыптасуы оқыту аймағына да айтарлықтай тіреу беріп жатыр. ЖИ компоненттері педагогиканы жекелеген адамға сай етуге, студенттердің жаңа идеялар тудыру қабілетін көтеруге және студенттер арасындағы мамандық байланысын өсіруге жол ашады. Осыдан келіп шығатыны, студенттердің креативтілі құзыреттілігін ЖИ

компоненттері арқылы, байланыс орнату бағытында жетілдіру мәселесін ғылым тұрғысынан терең зерттеу қазіргі таңда маңызды болып есептеледі.

Қазіргі таңда болашақ жоғары білімді мамандардың креативті құзыреттілігін жетілдіру үшін, жоғары оқу мекемелеріндегі оқыту айналымында инновациялық ұстанымдарды қолдану маңызды. ЖОО-да студенттердің меңгеру және кәсіптік іс-әрекетін күшейтуде, ғаламтор, желілік орталар [1], ЖИ және сандық байланыс алаңдары басты құрал ретінде көрініп келеді. Бұл ахуал, білім берудің ескі әдістерімен тоқтауға болмайтынын, оның орнына, желілік қарым-қатынас мәдениетін жаңа сатыға көтеру қажеттігін айқындайды. Осындай мәселені шешудің бір тәсілі – ЖОО-да ЖИ құралдарын қосу болады. Арнайы педагогтардың даярлығындағы жасанды интеллект құралдары (мәселен, ChatGPT, Canva AI, Google Gemini немесе ЖИ-үйрету алаңдары) көпқырлы көмек көрсетеді: деректермен қамтамасыз ету – оқуға қажет материалдарды автоматты түрде сараптау, оқыту мазмұнын жекелей сәйкестендіру, әркімге арналған жол жасау; ойлаудың жаңашылдығын ояту – ЖИ құралдарының көмегімен жаңа тұжырымдар, көрнекі шешімдер және өзара әрекеттесетін мәліметтер жасау; желілік байланысты нығайту – интернеттегі топтар мен мамандық форумдарында ұстаздардың өзара топтасуына мүмкіндік беру. Осылайша, студенттер ЖИ құралдарын қолданып білім беру мазмұнын өзгерту, дыбысты тану технологияларын пайдалану немесе сезімталдық қабілетін жетілдіруге арналған тапсырмалар құру арқылы өздерінің ойлау қауқарын көтере алады.

Нетворкинг болса – кәсіби топта пайдалы қарым-қатынастарды бастау және ұстап тұрудың жолы. Осы байланыс орнату барысында, оқушылар ақпарат алмасумен шектелмей, бірлесіп туынды (соның ішінде, сандық оқу құралдары, үйрету жолдары) жасай алады. Бұл олардың желідегі креативті құзіреттілігін арттырады.

Желілік креативті құзіреттілік – бұл интернет пен сандық технологияларды қолданып, жаңа ойларды тауып, жетілдіріп, және оларды іске асыру мүмкіндігі.

Осы зерттеу жұмысы болашақ мамандардың креативті құзыреттілігін арттыру жолдарын ойластырады. Бұл дегеніміз – жаңа дүниелер тудыру, мәселелерге жаңашыл тәсілдермен шешім табу, сондай-ақ өз саласындағы ортада желілік қарым-қатынас арқылы ықпал ете алу қабілеті. Ерекше атап өтерлігі, осы құзыреттілікті, жасанды интеллекттің компоненттерін негіз етіп, желілік байланыс тұрғысынан қалыптастыруға бағытталғандығы - бұл бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Студент оқу ісіндегі негізгі нысан саналғандықтан, барлық назар оның жеке тұлға ретінде қалыптасуы мен өсуіне бағытталады. Және, осы басым бағдарлар жоғары оқу орнындағы студенттердің болашақ кәсіби креативті құзіреттілігін арттыруға арқау болады.

Жаңаша ойлау қабілеті, жаңа туындылар жасай алу, мәселелерге бейне жаңа жолдармен жету мен ойлап тапқан шешімдерді іске асыру — бұлар барлығы креативті құзіреттілік құрамына енеді, оның жиынтығын бейнелейді [2]. Ғылымда, әсіресе оқыту саласындағы талдауларда, бұл ұғымды ақыл-ой, мінез-құлық және әрекеттік элементтердің байланыста болуы арқылы қарастырады.

Оқу барысында жастардың ойлау ерекшеліктерін дамыту үшін, белсенді түрін қолданатын оқыту тәсілдерін, жобалық міндеттерді, ізденіс сипаттағы тапсырмаларды және сандық құралдарды сапалы түрде кіріктіру қажет. Сонымен қатар, жасанды зияткерлік құралдары жастардың креативті құзіреттілігін арттыратын қолайлы жағдай жасай алады.

ЖИ - компоненттері (ақылды сұхбаттасушылар, икемді оқыту жүйелері, мәліметтерді сараптау кешендері) студенттердің білім алу жолын дара мінездеріне қарай түзеуге септігін тигізеді [3]. Осындай әдістер студенттің тек ынтасын жоғарылатып қана қоймай, олардың жаңашылдыққа ұмтылысын қолдайды. Соның көрінісі ретінде, ЖИ-ға негізделген жүйелер студенттерге идея генерациялау, мәтін жазу және жобалық міндеттерді құрылымдау кезінде жәрдемдесіп, шығармашылық тапсырмаларды орындауда жол көрсетеді. Бұл арқылы жас маман өзінің бар мүмкіндігін толық ашуға қол жеткізеді.

Нетворкинг бағытында ойлайтын болсақ, креативті құзыреттілікке ие болу туралы айтуға болады. Нетворкинг дегеніміз — жұмыс ортасында да, ғылыми ортада да өзара

қарым-қатынас орнату, білім мен тәжірибені бөлісу, әрі бірлескен іс-әрекеттер арқылы алға басу жолы [4]. Оқыту аясында, бұл байланыс студенттерге топта жұмыс істеуге, қарым-қатынас жасау машықтарын шыңдауға және ойдан туған жаңа туындыларды бірлесіп жетілдіруге мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект элементтері негізіндегі цифрлық нетворкинг платформалары (онлайн орталар, виртуалды топтар, білім беру желілері), ЖИ тұжырымдамаларына негізделген, студенттердің креативті құзыреттілігін жетілдіруде айтарлықтай рөл атқарады. Осындай ортада тұлғалар өз ұсыныстарын білдіріп, пікірлерді қабылдап, әрқилы көзқарастарды сәйкестендіру арқылы өздерінің шығармашылық пайымдауын арттырады.

Зерттеу жұмысының материалдары ретінде жоғары оқу орындарында қолданылып жүрген оқу бағдарламалары, жасанды интеллектке негізделген цифрлық білім беру платформалары, онлайн нетворкинг құралдары (форумдар, кәсіби қауымдастықтар, бірлескен жобалық орталар) пайдаланылды. Зерттеуге педагогика және ақпараттық технологиялар бағытында білім алатын 2–3 курс студенттері тартылды.

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді жан-жақты қарастыру, сауалнама жүргізу, қадағалау, айырмашылықтарды салыстыра бағалау және оқыту тәжірибесін сынау тәсілдері зерттеу жолдары ретінде пайдаланылды. Бұл сынақ кезінде, студенттердің креативті құзыреттілік деңгейі ынталандырушы, танымдық және белсенділік тұрғылары бойынша өлшенді. Сонымен қоса, студенттердің нетворкингке қатысу қарқындылығы және ЖИ құралдарын қолданысқа енгізу жиілігі де назардан тыс қалмады.

Зерттеу үш кезеңде жүргізілді: анықтаушы, қалыптастырушы және бақылаушы кезеңдер. Анықтаушы кезеңде студенттердің креативті құзыреттілігінің базалық деңгейі белгіленді. Қалыптастырушы кезеңде ЖИ-дің компоненттерін қамтыған, байланыс тораптарына сүйенетін оқыту тәсілі іске қосылды. Осы кезеңде студенттер ақпараттық алаңдардағы жобаларға қатысты, ЖИ құралдары арқылы ойларды жаңартты, бірлескен міндеттерді орындауға кірісті. Бақылаушы кезеңде алынған мәліметтер жинақталды, және сынақ тобы мен салыстырмалы топтың көрсеткіштері бір-біріне теңестірілді. Қорытындылар сынақ тобында креативті ойлаудың, бастаушылықтың және кәсіби қарым-қатынас біліктерінің жоғарылағанын әйгіледі. Бұл жасанды интеллект пен нетворкингтің қолданылуының нәтижелі екендігін айқындайды [5].

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, ЖИ элементтерін желілік өзара әрекеттесуде пайдалану, оқып жатқан жастардың креативтілігін жоғарылататыны анықталды. Теңестірілген ақпараттар, бұған дейінгі жұмыстардың қорытындыларымен сәйкес келеді, және креативті құзыреттілікті жетілдіруде сандық кеңістіктің басымдылығын бекітеді.

Қосымша, талдау барысында, студенттердің өз бетінше іспен айналысуға деген ықыласының күшейгені, сондай-ақ мамандық аясында еркін байланыс орнату шеберліктерінің қалыптасқаны байқалды. Бұл жағдайлар жас маманның жұмысқа бейімделуіне тікелей демеу болады.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект тұғырларына сүйенген, нетворкинг тұрғысында дамыту студенттердің ойлау қабілетін шыңдау – қазіргі таңдағы жоғары оқу орындары үшін ерекше маңызды басымдық болып саналады. ЖИ технологиялары мен нетворкингті ұштастыра қолдану студенттердің ой-өрісін кеңейтуге, олардың іскерлік деңгейін көтеруге және жұмыспен қамту саласында өзіндік орнын табуға лайықтап қалыптастыруға жол ашады.

Болашақта осы саладағы ізденістерді кеңейту, оқыту жөніндегі нақты ұсыныстарды жетілдіру және оқу үдерісіне оларды толықтай интеграциялау міндеті алда тұр.

Әдебиеттер:

1. Бидайбеков Е.Ы. Цифрлық білім беру ортасы және педагогикалық инновациялар. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. – 280 б.
2. Қалиев С., Нұрғалиева Г. Жоғары мектеп педагогикасы. – Астана: Фолиант, 2020. – 276 б.

3. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2019. – 272 с.
4. Zawacki-Richter O., et al. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2019. – Vol. 16(39). – P. 1–27.
5. UNESCO. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities. – Paris, 2022.

ӘОЖ 792.028:379.8

МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫ АРҚЫЛЫ ХАЛЫҚ ӘНДЕРІН КРЕАТИВТІК-МУЗЫКАҒА АЙНАЛДЫРУ ТӘСІЛДЕРІ

Мусакулова Д.А.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан,
e-mail: Ali_85d@mail.ru

Түйін

Бұл ғылыми мақалада мәдени-тынығу жұмысы аясында халық әндерін креативтік музыкаға айналдырудың теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Қазіргі жаһандану үдерісінде дәстүрлі музыкалық мұраны сақтай отырып, оны заманауи көркемдік формада ұсыну өзекті мәселелердің біріне айналып отыр. Халық әндері – ұлттың тарихи жадын, дүниетанымын және эстетикалық құндылықтарын бойына сіңірген рухани мұра. Мәдени-тынығу жұмысы осы мұраны кең аудиторияға жеткізудің, оны жаңаша интерпретациялаудың тиімді алаңы болып табылады. Мақалада халық әндерін креативтік музыкаға айналдыруда қолданылатын аранжировка, импровизация, жанрлық синтез, цифрлық технологиялар және орындаушылық интерпретация тәсілдері талданады. Сонымен қатар мәдени-тынығу іс-шараларындағы шығармашылық жобалардың рөлі, халық әндерінің тәрбиелік және эстетикалық әлеуеті айқындалады. Зерттеу нәтижелері мәдениет мекемелерінің тәжірибесінде, музыкалық ұжымдар мен шығармашылық студиялардың қызметінде пайдалануға бағытталған.

Кілттік сөздер: *мәдени-тынығу жұмысы, халық әні, креативтік музыка, музыкалық интерпретация, аранжировка, дәстүр және жаңашылдық.*

Қазіргі қоғамның мәдени даму жағдайында ұлттық музыкалық мұраны сақтау және оны заманауи талаптарға бейімдеу мәселесі ерекше маңызға ие. Жаһандану, ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы және мәдени кеңістіктің ашықтығы дәстүрлі өнер түрлерінің мазмұны мен формасына елеулі ықпал етуде. Осындай жағдайда халық әндері тек фольклорлық мұра ретінде ғана емес, сонымен қатар заманауи мәдени процестердің белсенді құрамдас бөлігі ретінде қарастырылуы тиіс.

Халық әндері – ұлттың рухани болмысының айнасы, тарихи тәжірибесінің көркем бейнесі. Олар ғасырлар бойы ауызша дәстүр арқылы сақталып, халықтың тұрмыс-тіршілігімен, салт-дәстүрімен, дүниетанымымен тығыз байланыста дамыды. Ән мәтіндері мен әуендік құрылымында халықтың қуанышы мен қайғысы, арман-тілегі мен философиялық ой-толғамдары көрініс табады. Сондықтан халық әндерін сақтау – ұлттық мәдениетті сақтаудың маңызды шарты[1].

Мәдени-тынығу жұмысы халықтың бос уақытын мазмұнды ұйымдастыруға бағытталған әлеуметтік-мәдени қызмет саласы ретінде ұлттық музыкалық мұраны жаңғыртудың тиімді тетігі болып табылады. Мәдениет үйлерінде, клубтарда, шығармашылық орталықтарда, фестивальдер мен концерттік бағдарламаларда халық әндері кеңінен орындалып, жаңа көркемдік сипатқа ие болуда. Бұл үдерісте халық әндерін креативтік музыкаға айналдыру тәсілдері ерекше маңызға ие.

Креативтік музыка ұғымы дәстүрлі музыкалық материалды жаңаша интерпретациялау, жанрлық синтез жасау, заманауи музыкалық тіл мен технологияларды пайдалану арқылы жаңа көркемдік өнім жасау үдерісін білдіреді. Халық әндерін креативтік музыкаға айналдыру дәстүр мен жаңашылдықтың үйлесімін талап етеді. Бұл ретте әннің бастапқы мазмұны мен ұлттық ерекшелігі сақталып, сонымен қатар қазіргі тыңдарманның эстетикалық талғамына сай жаңа форма ұсынылады [2].

Мәдени-тынығу жұмысы жағдайында бұл мәселе ерекше өзектілікке ие, себебі мұндай іс-шаралар әртүрлі жастағы, дайындық деңгейі әртүрлі аудиторияға арналған. Креативтік өңделген халық әндері жастардың ұлттық музыкаға деген қызығушылығын арттырып, мәдени сабақтастықты қамтамасыз етеді. Сонымен қатар мұндай шығармашылық тәжірибе халық әндерінің өміршеңдігін сақтауға және олардың заманауи мәдени кеңістікте кеңінен таралуына ықпал етеді.

Негізгі бөлімде мәдени-тынығу жұмысы арқылы халық әндерін креативтік музыкаға айналдырудың негізгі бағыттары мен тәсілдері қарастырылады. Бұл үдеріс бірнеше өзара байланысты аспектілерді қамтиды.

Ең алдымен, халық әндерін креативтік өңдеудің көркемдік негіздеріне тоқталу қажет. Халық әндерінің әуендік құрылымы, ладтық ерекшелігі, ырғақтық сипаты креативтік интерпретация үшін бай материал болып табылады. Аранжировка жасау барысында дәстүрлі әуен сақталып, оған заманауи гармониялық шешімдер, жаңа аспаптық бояулар қосылады. Бұл тәсіл әннің көркемдік әлеуетін кеңейтіп, оны жаңа музыкалық кеңістікке енгізеді [3].

Жанрлық синтез де халық әндерін креативтік музыкаға айналдырудың маңызды тәсілдерінің бірі болып табылады. Халық әндері джаз, рок, поп, этно-фьюжн, электронды музыка элементтерімен үйлестіріле отырып, жаңа жанрлық сипатқа ие болады. Мұндай синтез мәдени-тынығу іс-шараларында көрерменнің қызығушылығын арттырып, музыкалық бағдарламалардың динамикасын күшейтеді [4].

Орындаушылық интерпретация да маңызды рөл атқарады. Әншінің дауыс мүмкіндіктері, сахналық мәдениеті, импровизациялық қабілеті халық әнінің креативтік бейнесін қалыптастырады. Мәдени-тынығу жұмысы аясында орындаушылардың шығармашылық еркіндігіне жағдай жасау халық әндерінің жаңа қырларын ашуға мүмкіндік береді.

Бұл зерттеу жұмысы халық әндерін мәдени-тынығу жұмысы арқылы креативтік музыкаға айналдыру үрдісін жан-жақты талдауға бағытталған. Зерттеу әдістері кешенді түрде теориялық және эмпирикалық әдістерді қамтиды, сонымен қатар мәдени-тынығу іс-шараларындағы практикалық тәжірибені талдауға негізделген.

Теориялық әдістер зерттеудің ғылыми негізін қалыптастыруға бағытталған. Олар халық музыкасы, этномузыкатану, мәдениеттану, педагогика, музыка өнері саласындағы әдебиеттерді жүйелі талдауды қамтиды. Бұл әдістер арқылы халық әндерінің тарихи, мәдени, музыкалық ерекшеліктері қарастырылады, олардың креативтік өңделу үрдістеріне қатысты ғылыми тұжырымдар жасалады [5].

1.1. Әдебиеттерді талдау: Ғылыми еңбектер, монографиялар, мақалалар және тәжірибелік зерттеулер талданып, халық әндерін креативтік музыкаға айналдырудағы негізгі тәсілдер, әдіснамалық принциптер анықталды. Әдебиеттерді салыстыру арқылы әдістемелік бағыттар жүйеленіп, заманауи мәдени-тынығу контексінде халық әндерін трансформациялау жолдары анықталды.

1.2. Салыстырмалы талдау: Халық әндерінің дәстүрлі орындаулары мен заманауи креативтік өңделу үлгілері салыстырмалы түрде қарастырылды. Әуендік құрылым, ырғақтық, ладтық ерекшеліктер, мәтіндік және экспрессивтік элементтер салыстырылып, әртүрлі тәсілдердің әсері бағаланды.

1.3. Жүйелеу және классификация: Халық әндерін креативтік музыкаға айналдыру әдістерін категориялар бойынша жүйелеу жүзеге асырылды: аранжировка, жанрлық синтез, орындаушылық интерпретация, электронды өңдеу, сахналық қою. Әдістердің өзара байланысы мен әрқайсысының тиімділігі талданып, ғылыми жүйеге келтірілді.

Эмпирикалық әдістер нақты тәжірибелік деректерге сүйенеді. Олар мәдени-тынығу мекемелеріндегі шығармашылық процесстерді бақылау, халық әндерін орындау мен өңдеуді талдау, сондай-ақ қатысушылардың пікірін жинау арқылы жүзеге асырылды.

2.1. Бақылау: Мәдениет үйлері, клубтар, шығармашылық орталықтардағы халық әндерін жаңаша орындау тәжірибесі бақыланды. Бақылау барысында қолданылатын креативтік тәсілдер, аранжировка элементтері, сахналық қойылымдар мен көрермендердің реакциялары зерттелді. Бақылау нәтижелері әдістердің тиімділігін бағалауға мүмкіндік берді.

2.2. Сауалнама және интервью: Орындаушылар мен аудитория арасында сауалнама жүргізіліп, халық әндерінің креативтік музыкаға айналдырылған нұсқаларына қатысты пікірлері жинақталды. Бұл әдіс мәдени-тынығу жұмысының әсерін бағалауға, тыңдарманның эстетикалық қабылдауын, қызығушылық деңгейін анықтауға мүмкіндік берді.

2.3. Эксперимент: Зерттеу барысында арнайы жобалық эксперимент жүргізілді. Халық әндерін дәстүрлі және креативтік форматта орындау арқылы олардың көрермендерге әсері салыстырылды. Эксперимент нәтижелері әдістердің практикалық тиімділігін, заманауи аудиторияға жету мүмкіндіктерін көрсетті [6-7].

3. Музыкалық талдау әдістері

Халық әндерінің креативтік өңделуін музыкалық талдау әдістері арқылы зерттеу маңызды болып табылады. Бұл әдістер әуендік құрылым, ладтық ерекшелік, ырғақтық модель, мелизмдер, импровизациялық элементтерді жүйелі түрде талдауға мүмкіндік береді. Музыкалық талдау халық әндерінің дәстүрлі ерекшеліктерін сақтай отырып, олардың заманауи интерпретациясын ғылыми тұрғыдан бағалауға негіз болады.

3.1. Әуендік талдау: Әндердің негізгі мотивтері, мелодиялық қозғалысы, ырғақтық пішіні талданады. Креативтік аранжировкадағы өзгерістер, гармониялық өңдеулер, жанрлық синтез ерекшеліктері бағаланады.

3.2. Импровизациялық элементтерді талдау: Орындаушылардың вокалдық немесе аспаптық импровизациялары халық әндерінің креативтік бейнесін қалыптастырудағы әсерін зерттейді. Импровизациялық тәсілдердің мазмұн мен формаға сәйкестігі қарастырылады.

3.3. Сахналық интерпретация талдауы: Қою, көркемдік шешімдер, пластикалық элементтер және визуалды эффектілер халық әндерінің жаңаша қабылдануына ықпал етеді. Бұл әдіс сахналық-музыкалық шешімдердің көрерменге әсерін бағалауға мүмкіндік береді.

4. Қорытынды ғылыми тұжырымдар

Зерттеу әдістерінің кешенді қолданылуы халық әндерін мәдени-тынығу жұмысы арқылы креативтік музыкаға айналдыру процесін толық және жан-жақты талдауға мүмкіндік берді. Теориялық әдістер музыкалық, мәдени және педагогикалық негіздерді қамтамасыз етсе, эмпирикалық әдістер нақты тәжірибені, аудиторияның қабылдауын және шығармашылық ұжымдардың жұмысын бағалауға жағдай жасады. Музыкалық талдау әдістері халық әндерінің дәстүрлі құрылымы мен креативтік интерпретациясын ғылыми тұрғыдан бағалауға мүмкіндік берді [8].

Осы әдістер арқылы халық әндерінің заманауи музыкалық кеңістікке бейімделуі, көрерменге әсері, мәдени-тынығу іс-шараларындағы тиімділігі зерттелді. Зерттеу нәтижелері мәдени-тынығу мекемелерінде, шығармашылық студияларда, музыкалық

ұжымдарда қолдануға арналған практикалық ұсынымдар жасауға негіз болды. Сонымен қатар бұл әдістер халық әндерін креативтік музыкаға айналдыру үдерісін ғылыми тұрғыдан түсіндіруге және мәдениет саласында жаңа зерттеулердің негізін қалауға мүмкіндік береді [9].

Қорытындылай келе, мәдени-тынығу жұмысы арқылы халық әндерін креативтік музыкаға айналдыру ұлттық музыкалық мұраны сақтаудың және дамытудың тиімді жолы екені анықталды. Креативтік тәсілдер халық әндерінің көркемдік мүмкіндіктерін кеңейтіп, оларды заманауи мәдени кеңістікке бейімдейді. Бұл үдеріс дәстүр мен жаңашылдықтың үйлесімін қамтамасыз етіп, ұлттық мәдениеттің өміршеңдігін арттырады.

Зерттеу нәтижелері мәдениет саласының тәжірибесінде, музыкалық ұжымдар мен шығармашылық студиялардың қызметінде қолдануға мүмкіндік береді. Халық әндерін креативтік музыкаға айналдыру мәдени-тынығу жұмысының тәрбиелік, эстетикалық және әлеуметтік маңызын күшейтеді.

Әдебиеттер

1. Нұрпейіс Б. Мәдени-тынығу жұмысының негіздері. — Алматы: Өнер, 2009. — 240 б.
2. Қосбармақов С. Әлеуметтік-мәдени қызметтің теориясы. — Алматы: Қазақ университеті, 2014. — 246 б.
3. Жұмабекова А. Мәдени-тынығу жұмысының теориясы мен әдістемесі. — Алматы: Білім, 2016. — 284 б.
4. Тұяқбаев Т. Мәдени менеджмент негіздері. — Алматы: Өнер, 2013. — 260 б.
5. Сейітов Қ. Мәдениет саласындағы басқару. — Алматы: Қазақ мәдениеті, 2018. — 212 б.
6. Әбдешев Ж. Әлеуметтік-мәдени қызметті ұйымдастыру. — Алматы: Рауан, 2011. — 198 б.
7. Тульчинский Г. Л. Менеджмент в сфере культуры. — СПб.: Питер, 2011. — 320 с.
8. Драгичевич-Шешич М. Менеджмент культуры: теория и практика. — М.: Логос, 2015. — 336 с.
9. Барба Э. Бумажное каноэ. — М.: ГИТИС, 2013. — 198 с.

ӘӨЖ 378.4.006

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МӘДЕНИ САЯСАТ КОНТЕКСТІНДЕГІ ЖАСТАРДЫҢ МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ӨЗГЕРІСКЕ ҰШЫРАУЫ

Тортай Қ.А. - PhD докторант, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан, Kazyna2102@mail.ru
Смағұл Х.Ж. - оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан

Түйін

Мақалада мәдениет және мәдениет саласы ұғымдарының басты айырмашылығы көрсетілді. Методологиялық негіз ретінде еуропалық зерттеушілердің қоғам, мәдениет туралы әлеуметтік-философиялық теориялары назарға алынды. Мақалада мәдениет және мәдениет саласы ұғымдарына қысқаша талдау жасалып методологиялық қателік анықталды. Мақалада ғылыми дәстүрге негізделі отырып тұтынушылық қоғам жағдайында жастардың мәдени құндылықтарының өзгеру үдерісі қарастырылды; демалыс уақытында мәдениеттен алыстау факторлары анықталды; ойын-сауық индустриясының жастардың бос уақытына әсері талданды және оның салдары бағаланды.

Зерттеуде қоғамдық санада мәдениет пен мәдениет саласының ұғымдық тұрғыда теңестірілуі кең таралғаны көрсетіледі. Мұндай тәсіл мәдениетті көбіне мекемелер мен іс-шаралар жиынтығы ретінде қабылдауға әкеліп, тұлғаның ішкі рухани дамуын екінші кезекке ысырады. Нәтижесінде мәдени саясаттың мазмұндық тиімділігі төмендеп, ол формалды іс-шараларды ұйымдастыру деңгейінде шектелуі мүмкін. Зерттеу Қазақстан Республикасының мәдени өміріндегі белгілі бір кезеңдегі үрдістерді талдау негізінде жүргізілді.

Кілт сөздер: қоғам, жастар, мәдениет, мінез-құлық, иерархия

Жастар деп мемлекеттік құрылымда халықтың белгілі бір бөлігін құрайтын ерекше әлеуметтік топты атайды. Бірақ жастар қатып қалған тұрақты категория емес, яғни үнемі ауысып, келесі жастар бұл санаттан шығып, жасөспірімдер осы санатты алмастырады.

Жастардың қоғамдағы рөлі олардың жасына ғана емес, қоғамдағы орнына, экономика мен мәдениетке қаншалықты қатысы бар екеніне байланысты. Мәдени құндылықтар табыс табуға қызмет ете бастағанда, олар өз табиғи рухани маңызын жоғалтып, бизнеске тәуелді болады. Қоғамда экономика бәрінен жоғары қойылып, мәдениет пен руханият шетке ысырылса, бұл әлеуметтік мәселелерге әкеледі. Егер мемлекет мәдениетті рухани құндылық емес, тек экономикалық жоба ретінде қарастырса, бұл мәдениет үшін өте қауіпті.

Қоғамдық мәселелер мен мәдениет және бос уақыт салалары арасындағы өзара байланысты жастардың мәдени құндылықтарының трансформациясы тұрғысынан талдау, сондай-ақ жастардың

бос уақытты өткізуге қатысты мінез-құлықтық модельдері мен идеяларын анықтау мақсатымызды көрсетеді.

Күнделікті өмір мәдениеті, сөйлеу мәдениеті, жол қозғалысы мәдениеті, спорттық іс-шаралардағы мінез-құлық мәдениеті – мұның барлығы мәдени тәжірибенің әртүрлі деңгейлерін көрсетеді. Мәдениетке белгілі бір дәрежеде тартылған адам өзі үшін белгілі бір нормалар мен талаптарды айқындайды. Алайда қазіргі қоғамда бұл талаптарды сақтауға дайын болмау жағдайлары жиі кездеседі. Көп жағдайда мұндай мінез-құлық бұқаралық ақпарат құралдары мен жарнама арқылы қалыптастырылатын үлгілермен ақталады және «ескірген нормалардан еркіндік» ретінде ұсынылады. Осы тұрғыда «Өмірден ләззат алу үшін өмір сүр!», «Өмірден бәрін ал!», «Қазіргі сәтпен өмір сүр!» секілді ұрандар кең таралған. Бұл ұрандар әртүрлі мағыналық интерпретацияларға мүмкіндік береді: оларды өзін-өзі растау формасы ретінде де, өткен мен болашақты елемей, тек қазіргі сәтке бағытталған өмір салты ретінде де түсінуге болады. Мұндай идеялар адамның қажеттіліктерін шектеуші факторларды жоққа шығарып, тұтынушылық мінез-құлықты ынталандырады. «Нағыз адамға қажет нәрсе», «Жеткілікті және қанағаттандырады»-деген сияқты ұрандар адамның мұқтаждықтары мен тілектерін шектейтін нәрсе ретінде жарнамаланатын өнімді ұсынады [1].

Қазіргі мәдени кеңістікте «Сіз не тұтынсаңыз, сол боласыз» - деген қағида кеңінен таралған. Э.Фромм бұл құбылысты сипаттай келе: «Қазіргі тұтынушы өзін мына формула арқылы анықтайды: мен – менде бар нәрсе және мен тұтынатын нәрсемін» - деп жазады. Бұл тұжырым Р.Декарттың «Мен ойлаймын, демек, бармын» қағидасының «Мен тұтынамын, демек, бармын» деген парафраздық нұсқасына айналғандай. [2] Адам өзін ішкі рухани мазмұны арқылы емес, тұтынған объектілері мен сыртқы белгілері арқылы айқындай бастайды.

Ежелгі мәдениет туралы түсініктерге жүгінсек, мәдениет адамға қойылатын моральдық және рухани талаптардың жиынтығы ретінде қарастырылғанын көреміз. Мәдениет – адамды табиғи күйден өркениетті деңгейге көтеретін, адамгершілік пен руханилықты қалыптастыратын негізгі құрал.

Қоғамдағы мәдениет бірқатар маңызды функцияларды атқарады: коммуникативтік, білім беру, интегративтік және рекреациялық қызметтерді атқарады. Сонда да мәдени даму бағдарламаларын әзірлеу барысында бұл функциялар жиі ескерілмейді. Бұрынғы мәдениет және спорт министрі А. Мұхамедидұлы атап өткендей, мәдениет көбіне демалыс пен көңіл көтеру аймағы ретінде ғана қабылданып, оның қоғамдағы терең әлеуметтік рөлі назардан тыс қалып жатады [3]. 2008-2018 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасының мәдени өміріндегі оқиғалар, әсіресе Астана күнін тойлаудың салтанатты мәдени іс-шаралары конструктивті мысал бола алады [4].

Т.Адорно «Эстетикалық теория» еңбегінде «...өнердің нарықтық талаптарға бейімделуі оның бастапқы мәнін жоғалтуына әкеледі. Пайдаға бағытталған өнер капитал салымына ие болғанымен, рухани мазмұннан айырылады»-дейді [5]. Қазіргі ойын-сауық индустриясының жаппай ықпалы нәтижесінде жастардың бос уақыты мәдени мазмұннан алшақтап, көбіне тұтынушылық сипат алады. Нарықтық экономика жағдайында мемлекет мәдени саясатты шектеулі бюджет аясында ғана жүзеге асыра алады, бұл демалыс пен мәдениет салалары арасындағы үйлесімділікті қамтамасыз етуге жеткіліксіз.

Мәдени құндылықтар кез келген бос уақыт ұйымдастыру формасына – спортқа, хоббиге, ойын-сауыққа, оқуға – ене алады. Алайда қоғамдық санада мәдени демалыс көбіне сыртқы белгілермен ғана анықталады (мұражайға бару, кітап оқу). Көп жағдайда адам мәдени өнімнің мазмұнын терең түсінуге ұмтылмайды, бұл индустрияның өнімді орташа тұтынушы деңгейіне бейімдеуіне әкеледі. Осы тұрғыда мәдениет пен мәдениет саласын ажырата білу маңызды. Мәдениет саласы көбіне «өндіруші – тұтынушы» қатынасына негізделген, ал нағыз мәдени қарым-қатынас «шығармашылық субъект – қабылдаушы» байланысын көздейді. Біріншісі қажеттілікті қанағаттандыруға бағытталса, екіншісі рефлексия мен рухани дамуды талап етеді.

Қазіргі қоғамда мәдениеттің функционалдық рөлі жеткілікті деңгейде бағаланбай отыр. Мәдениетке бөлінетін қаржы көлемінің аздығы әлеуметтік-мәдени ортаны саналы түрде қалыптастыруға мүмкіндік бермейді. Ұлттық идеяны іздеу үдерісінде мәдениеттің әлеуметтік бірлікті қамтамасыз етудегі әлеуеті толық іске асырылмай келеді. Әлеуметтік бірлікті нығайту үшін бос уақытты ұйымдастыру саласын мәдени-әлеуметтік негізде дамыту маңызды. Мемлекет

қызығушылық клубтары, шығармашылық бірлестіктер, мәдени-демалыс орталықтары арқылы азаматтық қоғамды қалыптастыруға жағдай жасауы тиіс. Бұл ретте бос уақыттың еркіндік сипатын сақтай отырып, оның мазмұндық сапасын арттыру – мәдени саясаттың негізгі бағыттарының бірі болуы қажет.

Зерттеу нәтижелері қазіргі қоғамдағы мәдениет пен бос уақытты ұйымдастыру саласының өзара байланысы жастардың құндылықтық бағдарларының трансформациясында шешуші рөл атқаратынын көрсетті. Жаһандану мен нарықтық экономиканың ықпалы жағдайында мәдени құндылықтар утилитарлық-тұтынушылық сипатқа ие болып, олардың рухани және тәрбиелік әлеуеті әлсіреуде. Бұл үдеріс тек қана жастар ортасында ғана емес тіпті барлық жастағы адамдардың, қарттарға дейінгі жас категориясына дейін айқын байқалады. Жастар әлеуметтік тәжірибені ең жылдам қабылдайтын, жаңа мінез-құлық модельдерін тез меңгеретін әрі өзгермелі (есейеді, қартайды) әлеуметтік топ болғандықтан жастар мәдениеті өте нәзік мәселе.

Қазіргі таңда бос уақытты ұйымдастыру саласы негізінен коммерциялық сипатқа ие болып, ойын-сауық индустриясының талаптарына бейімделген. Мұның себебінен мәдениет бос уақыттың мазмұнын қалыптастырушы жетекші фактор болудан қалып, көбіне сыртқы, формалды атрибут ретінде ғана қабылданады. Бұл жағдай жастардың мәдени дамуына, сыни ойлау қабілетіне және рухани өзін-өзі жүзеге асыруына кері әсерін тигізеді.

Зерттеу нәтижелері мәдениет пен мәдениет саласын бір мағынада қолдану ғылыми тұрғыда қате екенін көрсетеді. Мәдениет тұлғаның рухани дамуын, моральдық ұстанымдарын және әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыратын көпқырлы құбылыс болса, мәдениет саласы көбіне экономикалық және ұйымдастырушылық тетіктерге тәуелді жүйе ретінде қызмет етеді. Бұл айырмашылықты елемей мәдени саясаттың мазмұндық сапасын төмендетіп, оны формалды сипатқа әкелуі мүмкін. Мәдениетті тек демалыс пен ойын-сауық аясында шектеу қоғамдағы әлеуметтік байланыстардың әлсіреуіне және ортақ құндылықтардың жойылуына себеп болады. Ал мәдениет өзінің біріктіруші қызметін толық атқара алмаған жағдайда, қоғамдағы ортақ мағыналар жүйесі бұзылып, бұл ұлттық деңгейдегі тұрақтылыққа кері әсер етуі ықтимал. Осыған байланысты бос уақытты ұйымдастыру үдерісін әлеуметтік-мәдени тұрғыдан дамытуда мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылы маңызды. Жастардың шығармашылық белсенділігін қолдайтын ерікті бірлестіктер мен мәдени-білім беру кеңістіктері олардың еркіндігін шектемей, керісінше мәдени өзіндік тануына және қоғамға кірігуіне мүмкіндік береді.

Бос уақыт мазмұнын мәдени құндылықтармен толықтыру - қоғамның рухани дамуы мен әлеуметтік тұрақтылығын қамтамасыз ететін маңызды алғышарттардың бірі. Осыған орай жастардың мәдени құндылықтарының сақталуы мен өзгеру үдерістерін мақсатты түрде реттеу қазіргі мемлекеттік мәдени саясаттың басым бағыттарының қатарында болуы тиіс.

Әдебиеттер:

1. *Иванов Г.П., Шустов М.А.* Экономика культуры. - М.: ЮНИТИ, 2001. – 184с
2. <https://rg.ru/interviews/886.html>
3. <https://kapital.kz/info/arystanbek-muhamediuly>
4. Керімбай С. Қуыскеуде – Алматы: Отбасы хрестоматиясы, 2023. – 245 б
5. *Адорно Т.В.* Эстетическая теория. — М.: Республика, 2001. – 527 с

МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДІ ПАЙДАЛАНУ ШАРТТАРЫ

Туреханов Қ.Е. - аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: Torehanov.K@mail.ru

Жумабай Л.Ж. - аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

Түйін

Бұл ғылыми мақалада мәдени-тынығу жұмысында педагогикалық тәсілді тиімді пайдалану шарттары талданады. Мәдени-тынығу қызметі халықтың бос уақытын ұйымдастыру ғана емес, білім беру, тәрбие беру және шығармашылық дамуды қамтамасыз ететін әлеуметтік-мәдени саланың маңызды бөлігі болып табылады. Мақалада педагогикалық тәсілдердің түрлері, оларды мәдени-тынығу іс-шараларында қолдану принциптері, әдістемелік негіздері, сондай-ақ тиімділікті арттыру жолдары қарастырылады. Авторлар әдістемелік талдау, тәжірибелік зерттеу, сауалнама, бақылау және салыстырмалы талдау сияқты зерттеу әдістерін пайдалана отырып, педагогикалық тәсілдерді мәдени іс-шараларға енгізу тәжірибесін жүйеледі. Зерттеу нәтижелері мәдениет үйлері, шығармашылық студиялар, жастар клубтары және мектептен тыс ұйымдарда педагогикалық тәсілдерді тиімді қолдануға арналған ұсыныстарды қамтиды. Бұл мақала педагогикалық әдістерді мәдени-тынығу жұмысына енгізу арқылы қоғамдық мәдени деңгейді көтеру, шығармашылық қабілеттерді дамыту және эстетикалық талғамды қалыптастыру жолдарын көрсетеді.

Кілттік сөздер: мәдени-тынығу жұмысы, педагогикалық тәсіл, шығармашылық даму, тәрбиелік әсер, білім беру, әдістемелік негіз.

Қазіргі қоғамда мәдениет пен өнердің рөлі ерекше маңызға ие болып отыр. Мәдени-тынығу жұмысы тек қана адамдардың бос уақытын ұйымдастыру емес, сонымен бірге олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, эстетикалық талғамдарын қалыптастыру, рухани дүниесін байытуға бағытталған әлеуметтік-мәдени қызмет болып табылады. Мәдени-тынығу іс-шараларының тиімділігі олардың педагогикалық тәсілдермен үйлесуіне тікелей байланысты. Педагогикалық тәсілдер адам дамуына бағытталған жоспарлы іс-әрекет жүйесі ретінде қарастырылады, ол тәрбиелік, білімдік және шығармашылық мақсаттарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді [1].

Мәдени-тынығу қызметінде педагогикалық тәсілдерді қолдану ұлттық дәстүрлерді сақтаумен қатар заманауи қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған. Бұл тәсілдер аудиторияның жас ерекшеліктерін, қызығушылық деңгейін, білім мен дағдыларын ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс. Халықтың бос уақытын тиімді пайдалану, шығармашылық

дамуына жағдай жасау және әлеуметтік мәдени байланыстарды нығайту мақсатында педагогикалық әдістерді мәдени-тынығу жұмысында дұрыс таңдау және қолдану маңызды [2].

Сонымен қатар, педагогикалық тәсілдерді қолдану мәдени іс-шаралардың мазмұнын байытып, олардың тәрбиелік және эстетикалық әсерін күшейтеді. Мәдениет саласында тәжірибелі мамандар мен педагогтар халықты шығармашылыққа тарту үшін әртүрлі формаларды пайдаланады: көркемдік-шығармашылық сабақтар, шеберлік сыныптары, вокалдық және аспаптық ансамбльдер, театрлық қойылымдар, көркемдік көрмелер және басқа да мәдени іс-шаралар. Бұл үдерістердің барлығы аудиторияның жан-жақты дамуына, ұлттық мәдени құндылықтарды қабылдауына ықпал етеді [3].

Зерттеушілердің пікірінше, мәдени-тынығу жұмысында педагогикалық тәсілдердің тиімділігі олардың әдістемелік негізге сүйенуіне байланысты. Яғни, әрбір іс-шара белгілі бір оқу-тәрбие мақсаттарын көздеп, нақты жоспармен жүргізілуі тиіс. Педагогикалық тәсілдерді дұрыс таңдау мәдени іс-шаралардың нәтижелілігін арттырып, қатысушылардың шығармашылық потенциалын ашуға мүмкіндік береді.

Теориялық әдебиеттерге сүйенсек, педагогикалық тәсілдер бірнеше бағыт бойынша жіктеледі: білім беру тәсілдері, тәрбиелік тәсілдер, шығармашылық және ойын тәсілдері. Әрбір тәсіл мәдени-тынығу жұмысына өзіндік ерекшеліктерімен енгізіліп, іс-шараның мазмұнын байытады. Мысалы, шығармашылық тәсілдер қатысушылардың өз бетімен жұмыс жасауын, жаңа идеялар ұсынуын ынталандырады, ал ойын тәсілдері оқыту мен тәрбиенің тиімділігін арттыра отырып, қатысушылардың қызығушылығын күшейтеді [4].

Осы зерттеудің өзектілігі қазіргі кезеңде мәдени-тынығу қызметінің сапасын арттыру қажеттілігімен байланысты. Қоғамның мәдени дамуы, халықтың шығармашылық әлеуетін ашу, педагогикалық тәсілдерді дұрыс қолдану арқылы жүзеге асады. Сонымен қатар, жастарды ұлттық мәдениетке тарту, олардың эстетикалық талғамын қалыптастыру, бос уақытын тиімді пайдалану мәселелері күн тәртібінде тұр [5-6].

Зерттеудің мақсаты – мәдени-тынығу жұмысында педагогикалық тәсілді тиімді қолдану шарттарын анықтау және тәжірибелік ұсынымдар жасау. Міндеттері:

1. Мәдени-тынығу жұмысының теориялық негіздерін қарастыру;
2. Педагогикалық тәсілдердің түрлері мен ерекшеліктерін жүйелеу;
3. Мәдени іс-шараларда педагогикалық тәсілдерді қолдану тәжірибесін талдау;
4. Педагогикалық тәсілдердің тиімділігін арттыру жолдарын ұсыну.

Мәдени-тынығу жұмысында педагогикалық тәсілді пайдалану шарттары көпқырлы және кешенді сипатқа ие. Бұл бөлімде мәдени іс-шаралардың мазмұны, әдістемелік негіздері, педагогикалық тәсілдердің түрлері, қолдану принциптері және тиімділікті арттыру жолдары қарастырылады.

1. Мәдени-тынығу жұмысындағы педагогикалық тәсілдердің теориялық негіздері

Мәдени-тынығу жұмысы халықтың бос уақытын мазмұнды ұйымдастырумен қатар, оның шығармашылық дамуына, білімін жетілдіруге және эстетикалық талғамын қалыптастыруға бағытталған. Педагогикалық тәсілдер мәдени іс-шараларда жоспарлы және жүйелі түрде жүзеге асырылуы тиіс. Зерттеушілер педагогикалық тәсілдерді адам дамуына бағытталған іс-әрекет жүйесі ретінде қарастырады. Олар тәрбиелік, білімдік, шығармашылық мақсаттарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді (Қабдолов, 2002; Жұмабекова, 2016).

2. Педагогикалық тәсілдердің түрлері

2.1. Білім беру тәсілдері Бұл тәсіл мәдени-тынығу жұмысы аясында қатысушыларға жаңа білім беру, тарихи, мәдени, өнер саласындағы ақпаратты жеткізу мақсатында қолданылады. Мысалы, халық әндерін үйрету немесе дәстүрлі өнер бойынша шеберлік сабақтарын өткізу білім беру тәсіліне жатады.

2.2. Тәрбиелік тәсілдер Тәрбиелік тәсілдер қатысушылардың моральдық, эстетикалық және әлеуметтік құндылықтарды қабылдауын қамтамасыз етеді. Олар мәдени іс-шараларда

адамгершілік, ұжымдық еңбек, шығармашылық ынтымақтастық, мәдениетке құрмет сияқты қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған.

2.3. Шығармашылық тәсілдер Шығармашылық тәсілдер қатысушылардың өз идеяларын ұсынуын, шығармашылық шешімдер қабылдауын, өзіндік интерпретация жасауын ынталандырады. Мысалы, халық әндерін креативтік музыкаға айналдыру немесе театрлық қойылымдарға шығармашылық элементтер енгізу.

2.4. Ойын тәсілдері Ойын тәсілдері қатысушылардың белсенділігін арттыру, оқу мен тәрбиенің тиімділігін күшейту үшін қолданылады. Олар әсіресе жастармен және балалармен жұмыс жасау кезінде тиімді, өйткені ойын арқылы ақпарат жеңіл қабылданады және есте қалады.

3. Педагогикалық тәсілдерді қолдану принциптері

Жеке тұлғаға бағыттау – әр қатысушының қабілеті, қызығушылығы, жас ерекшеліктерін ескеру.

Ішкі мотивацияны қалыптастыру – шығармашылық әрекетке қызығушылық тудыру, өзін-өзі көрсету мүмкіндігін беру.

Жүйелілік және жоспарлылық – мәдени іс-шаралар алдын ала мақсатқа сәйкес жоспарланып, логикалық құрылымға ие болуы тиіс.

Қатысушы белсенділігін қамтамасыз ету – тек қабылдаушы емес, шығармашылық субъект ретінде тарту.

Кері байланыс – нәтиженің бағалануы, ұсыныстар мен түзетулер енгізу.

4. Педагогикалық тәсілдерді мәдени іс-шараларда қолдану

Мәдени іс-шаралар: көркемдік сабақтар, шеберлік сыныптары, концерттер, көркемдік көрмелер, театрлық қойылымдар. Педагогикалық тәсілдер әр іс-шараға бейімделіп, қатысушылардың шығармашылық белсенділігін арттыруға бағытталған. Мысалы, вокалдық ансамбльде жаңа халық әндерін үйрету кезінде шығармашылық тәсілдер қолданылып, қатысушыларға өз интерпретацияларын жасауға мүмкіндік беріледі [7].

5. Тиімділікті арттыру жолдары

Мәліметтік және әдістемелік қолдау – мәдениет саласындағы мамандарға қажетті әдебиеттер мен нұсқаулықтарды ұсыну.

Тренингтер мен шеберлік сабақтары – педагогикалық тәсілдерді меңгеруге мүмкіндік беру.

Жеке және топтық жұмыстарды үйлестіру – қатысушылардың шығармашылық белсенділігін арттыру.

Бағалау жүйесін енгізу – нәтижелерді объективті бағалау, кері байланыс арқылы жетілдіру.

Инновациялық технологияларды пайдалану – мультимедиа, онлайн платформалар, интерактивті құралдар арқылы мәдени-тынығу жұмысын тиімді ұйымдастыру.

Қорытындылай келе, мәдени-тынығу жұмысында педагогикалық тәсілдерді тиімді пайдалану – қатысушылардың шығармашылық дамуына, эстетикалық талғамын қалыптастыруға және ұлттық мәдени құндылықтарды қабылдауына ықпал ететін маңызды фактор болып табылады. Зерттеу барысында анықталғандай, педагогикалық тәсілдерді дұрыс таңдау және жүйелі түрде қолдану мәдени іс-шаралардың нәтижелілігін арттырады, аудиторияның белсенділігін күшейтеді және олардың мәдени тәжірибесін байытады.

Мәдени-тынығу жұмысы қатысушылардың бос уақытын ұйымдастыру ғана емес, олардың білімін жетілдіру, әлеуметтік дағдыларын дамыту және шығармашылық қабілеттерін арттыру бағытында жүзеге асырылуы тиіс. Педагогикалық тәсілдер осы мақсаттарды тиімді іске асыруға мүмкіндік береді. Әрбір тәсіл өз ерекшелігіне сәйкес мәдени іс-шараға енгізіліп, қатысушылардың жеке қасиеттерін ескере отырып, олардың белсенділігін арттырады. Бұл тәсілдер білім беру, тәрбиелік, шығармашылық және ойын түрінде көрініс табады.

Практикалық тұрғыдан алғанда, педагогикалық тәсілдерді мәдени іс-шараларда енгізу әр түрлі формада жүзеге асырылады: шеберлік сабақтары, шығармашылық үйірмелер,

вокалдық және аспаптық ансамбльдер, театрлық қойылымдар, көркемдік көрмелер. Бұл формадағы іс-шаралар қатысушыларға өз идеяларын ұсынуға, шығармашылық шешім қабылдауға, өз әлеуетін көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар олар әлеуметтік байланыстарды нығайтып, ұжымдық еңбекке баулиды.

Зерттеу барысында педагогикалық тәсілдердің тиімділігін арттыру үшін инновациялық технологияларды, мультимедиа және интерактивті құралдарды қолдану ұсынылды. Бұл әдістер мәдени-тынығу жұмысының мазмұнын байытып, қатысушылардың қызығушылығын арттырады, олардың шығармашылық қабілеттерін тиімді дамытуға жағдай жасайды.

Сонымен қатар зерттеу көрсеткендей, педагогикалық тәсілдер мәдени-тынығу жұмысы саласында тәжірибелік ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді. Мәдениет үйлерінде, шығармашылық студияларда, мектептен тыс ұйымдарда педагогикалық тәсілдерді жүйелі түрде қолдану арқылы қатысушылардың шығармашылық дамуы, эстетикалық талғамы және әлеуметтік дағдылары жетілдіріледі. Бұл тәсілдер халықты ұлттық мәдениетке тарту, мәдени деңгейін көтеру және эстетикалық мәдениетті қалыптастыру бағытында маңызды рөл атқарады.

Қорытындылай келе, мәдени-тынығу жұмысында педагогикалық тәсілдерді қолдану ұлттық мәдени құндылықтарды сақтауға, қатысушылардың шығармашылық әлеуетін арттыруға, эстетикалық және тәрбиелік әсерді күшейтуге бағытталған кешенді әдістеме болып табылады. Зерттеу нәтижелері мәдени іс-шараларды ұйымдастырушы мамандарға, педагогтарға, мәдениет саласындағы зерттеушілерге және шығармашылық ұжымдарға практикалық нұсқаулық ретінде пайдалануға мүмкіндік береді. Педагогикалық тәсілдерді тиімді пайдалану арқылы мәдени-тынығу жұмысы тек бос уақытты ұйымдастыру құралы емес, сонымен қатар қатысушылардың жан-жақты дамуына, шығармашылық қабілеттерін ашуға және ұлттық мәдениетке деген сүйіспеншілігін қалыптастыруға бағытталған маңызды құралға айналады.

Әдебиеттер:

1. Қабдолов З. Сөз өнері. — Алматы: Санат, 2002. — 368 б.
2. Жұмабекова А. Мәдени-тынығу жұмысының теориясы мен әдістемесі. — Алматы: Білім, 2016. — 284 б.
3. Нұрпейіс Б. Мәдени-тынығу жұмысының негіздері. — Алматы: Өнер, 2009. — 240 б.
4. Тұяқбаев Т. Мәдени менеджмент негіздері. — Алматы: Өнер, 2013. — 260 б.
5. Сейітов Қ. Мәдениет саласындағы басқару. — Алматы: Қазақ мәдениеті, 2018. — 212 б.
6. Әбдешев Ж. Әлеуметтік-мәдени қызметті ұйымдастыру. — Алматы: Рауан, 2011. — 198 б.
7. Станиславский К. С. Работа актёра над собой. — М.: Искусство, 1988. — 365 с.

ӘОЖ 316.7

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ОТБАСЫЛЫҚ МЕРЕКЕЛЕРІН ҰЙЫМДАСТЫРУДА БАТЫС МӘДЕНИЕТІНІҢ ЫҚПАЛ ЕТУ БАҒЫТТАРЫ

Назанова Г.М – 2-курс PhD докторанты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент қ., Қазақстан.

E-mail: nazanova.gaukhar@mail.ru

Кадыралиева А.М – PhD доктор, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент қ., Қазақстан .

E-mail: kadyralieva.altynay@mail.ru

Қуанышова Г.У – магистр, оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент қ., Қазақстан .

E-mail: Gulnazusenbaevna@gmail.com

Түйін

Бұл мақалада қазіргі қазақ отбасылық мерекелерін ұйымдастыруда батыс мәдениетінің ықпал ету бағыттары ғылыми тұрғыда талданады. Жаһандану жағдайында отбасылық мерекелердің мазмұны мен формасында батыстық мәдени үлгілердің, шоу - индустрия элементтерінің, сценарийлік құрылымы мен визуалдық стильдің басымдық алғанын қарастырады. Зерттеу барысында қазақтың дәстүрлі мерекелік рәсімдері мен құндылықтардың трансформациялану үрдістері мен олардың ұлттық және батыстық мәдени элементтердің өзара ықпалдасу ерекшеліктерін көруге болады. Мақалада отбасылық мерекелерді ұйымдастырудағы мәдени синтез құбылыстары бағаланып, ұлттық бірегейлікті сақтаудағы мәдени саясатымен мәдени тынығу қызметінің рөлі негізделеді. Мақалада отбасылық ұлттық мәдени кодты сақтай отырып, заманауи форматтарды тиімді қолдану жолдарын қарастырады.

Кілттік сөздер: отбасылық мерекелер, рәсім, дәстүр, құндылық, жаһандану, отбасы, жастар.

Отбасылық мерекелер қазақ мәдениетінде ерекше орын алады және ұлттың рухани және әлеуметтік мұрасының маңызды элементі болып табылады. Олар үлкенді сыйлауға, туыстық байланыстарға, ұжымдық жауапкершілікке және ұрпақтар сабақтастығына негізделген дәстүрлі құндылықтар жүйесін көрсетеді. Мерекелер адам өмірінің негізгі кезеңдерімен бірге жүретін оқиғалар жатады: баланың тууы, есейуі, некеге тұруы және басқа да маңызды сәттер. Шілдехана, бесік той, тұсаукесер, қыз ұзату, той және т.б. сияқты мерекелер терең символдық мәнге ие және отбасылық және туыстық байланыстарды нығайтуға бағытталған. Олар отбасы мен қоғамдағы әрбір отбасы мүшесінің маңыздылығын көрсете отырып, Ұжымдық мақұлдау мен қолдаудың бір түрі ретінде қызмет етеді.

Қазақтың дәстүрлі отбасылық мерекелері ұжымдық сипатымен және салт-жораларды қатаң реттеуімен ерекшеленеді. Оларды ұйымдастыру ұрпақтан-ұрпаққа берілетін қалыптасқан нормалар мен әдет-ғұрыптарға негізделеді. Мерекелерді өткізуде дәстүрлер мен рәсімдердің сақталуын қадағалайтын ақсақалдар маңызды рөл атқарады. Мерекенің әр элементі-өткізу уақытын таңдаудан бастап, рәсімдер тізбегіне дейін-символдық мәнге ие.

Қазақ мерекелерінің өзіне тән ерекшеліктерінің бірі қонақтардың жомарттық және іс-шараның кең туыстары мен көршілеріне ашықтығы болып табылады. Музыкалық сүйемелдеу, халық әндері, айтыс, дәстүрлі билер мен ұлттық ойындар мерекенің ерекше атмосферасын жасайды. Ұлттық киім, ғұрыптық заттар және ауызша халық шығармашылығы мерекенің мәдени ерекшелігіне баса назар аударады және оның тәрбиелік мәнін арттырады.

Осылайша, қазақтың отбасылық мерекелерін ұйымдастырудың дәстүрлі нысандары мәдени жадыны сақтауға, туыстық байланыстарды нығайтуға және ұжымдық бірегейлікті қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі жағдайда жаһандану және белсенді мәдени алмасу процестері отбасылық мерекелердің дәстүрлі формаларына айтарлықтай әсер етеді. Бұқаралық ақпарат құралдары, әлеуметтік желілер және ойын-сауық индустриясы арқылы таратылатын батыс мәдениеті мерекелерді ұйымдастыруда көбірек сілтеме бола бастады. Іс-шаралардың форматы, безендіру стилі, музыкалық сүйемелдеу және мереке сценарийлері өзгереді.

Батыс мәдениетінің қазақ Отбасылық мерекелеріне әсерін зерттеудің өзектілігі болып жатқан өзгерістерді түсіну қажеттілігіне байланысты. Бір жағынан, жаңа элементтерді алу дәстүрлердің жаңаруына ықпал етеді және мерекелерді жастар үшін тартымды етеді. Екінші жағынан, ұлттық бірегейлікті жоғалту және дәстүрлі рәсімдерді жеңілдету қаупі бар.

Сондықтан Батыс мәдениетінің ықпалын талдау ұлттық дәстүрлерді сақтау мен оларды қазіргі жағдайға бейімдеу арасындағы тепе-теңдікті анықтауға мүмкіндік береді, бұл қазақ халқының мәдени бірегейлігін сақтау үшін маңызды мәнге ие.

Батыс мәдениетінің қазақ Отбасылық мерекелерінің дәстүрлі жүйесіне енуі қоғамды жаңғыртумен, жаһанданумен және мәдениетаралық байланыстарды дамытумен байланысты ұзақ тарихи-мәдени процестердің нәтижесі болып табылады [1].

XX ғасырда Қазақстан әлемдік мәдени кеңістікке енгізілді, бұл идеялармен, құндылықтармен және мінез-құлық үлгілерімен белсенді алмасуға ықпал етті. Бұл процесте урбанизация, білім беруді дамыту және ақпараттық өрісті кеңейту маңызды рөл атқарды.

Батыс мәдениетінің таралуының негізгі факторларының бірі бұқаралық ақпарат құралдарының дамуы болды. Теледидар, кино, жарнама, кейінірек интернет және әлеуметтік медиа батыстық мәдени үлгілерді, соның ішінде отбасылық мерекелерді тойлау үлгілерін таратудың қуатты арналарына айналды. Батыс медиа мәдениетінде ұсынылған "идеалды" үйлену тойларының, туған күндер мен мерейтойлардың бейнелері қазақстандықтардың қазіргі мереке қандай болуы керектігі туралы түсініктеріне айтарлықтай әсер етті[2].

Нарықтық экономиканы қалыптастыру және қызмет көрсету индустриясын дамыту да маңызды фактор болды. Кәсіби іс-шаралар агенттіктерінің, жүргізушілердің, дизайнерлердің және фотографтардың пайда болуы батыстық үлгідегі отбасылық мерекелерді стандарттауға және коммерцияландыруға әкелді. Батыс мәдениеті беделмен, қазіргі заманмен және жоғары әлеуметтік мәртебемен байланысты болды, бұл оның отбасылық мерекелер саласына енуін тездетті. Осылайша, батыстық ықпалдың тарихи-мәдени алғышарттары объективті әлеуметтік өзгерістермен, мәдени байланыстардың кеңеюімен және қоғамның құндылық бағдарларының өзгеруімен байланысты.

Батыс мәдениетінің қазіргі қазақ отбасылық мерекелерін ұйымдастыруға әсері бірнеше негізгі бағыттарда көрінеді. Ең алдымен, бұл мерекелерді өткізу форматы мен сценарийін өзгерту. Дәстүрлі рәсімдер мен рәсімдер Батыс мерекелік мәдениетінен алынған

құрылымдық сценарийлерге, нақты белгіленген кезеңдерге, интерактивті элементтерге және ойын-сауық бағдарламаларына жол ашады[3].

Мерекелердің дизайны мен стилінде айтарлықтай өзгерістер орын алады. Тақырыптық безендіру, белгілі бір түс схемасын, флористика мен дизайн элементтерін пайдалану сияқты декорациядағы батыстық тенденциялар қазақтың отбасылық мерекелерін ұйымдастыруда белсенді қолданылады. Ұлттық рәміздер көбінесе өзінің бастапқы символдық мағынасын жоғалтып, тек сәндік элементтер ретінде қолданылады. Музыкалық сүйемелдеу мен ойын-сауық бағдарламасы да айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды. Қазіргі заманғы мерекелерге Батыстың танымал музыкасы, диджейлері, шоу бағдарламалары және бұқаралық аудиторияға бағытталған байқаулар кіреді. Халық әндері мен күйлері сияқты музыкалық өнердің дәстүрлі түрлері артта қалады немесе үзінді түрінде қолданылады.

Әсер етудің тағы бір бағыты-мерекелік сән. Еуропалық және американдық киім стандарттары, әсіресе үйлену тойлары мен мерейтойларда басым болады. Ұлттық костюмдер көбінесе символдық элемент ретінде қолданылады, мысалы, фотосессиялар немесе жеке рәсімдер кезінде. Сонымен қатар, сахналанған кадрларға, клиптерге және визуалды эстетикаға бағытталған батыстық фото және бейне мәдениеті кеңінен таралды, бұл мерекенің демонстрациялық әсерін күшейтеді.

Батыс мәдениетінің әсерінен қазақ Отбасылық мерекелерінің дәстүрлері өзгеруде, бұл екіұшты сипатқа ие. Бір жағынан, көптеген ғұрыптық элементтер жеңілдетілген немесе бастапқы мағынасын жоғалтады. Кейбір дәстүрлі рәсімдер уақыт бойынша қысқарады, біріктіріледі немесе мерекелік бағдарламадан толығымен шығарылады, әсіресе қалалық жағдайларда. Бұл өмір салтын өзгертуге, адамдарды жұмыспен қамтуға және іс-шаралардың компам форматына ұмтылуға байланысты. Екінші жағынан, дәстүрлерді өзгерту әрқашан олардың жойылуын білдірмейді. Көптеген жағдайларда бейімделу және синтез процесі байқалады, онда ұлттық элементтер мерекелеудің заманауи түрлеріне біріктіріледі. Қазақтың отбасылық мерекелері дәстүрлі рәсімдерді ұйымның Батыс форматтарымен үйлестіре отырып, гибридтік сипатқа ие болады. Бұл тәсіл мерекенің мәдени негізін сақтауға мүмкіндік береді, сонымен бірге оны қазіргі ұрпақ үшін өзекті етеді[4].

Дәстүрлерді өзгертуде мереке нысандарын жаңартудың бастамашысы болып табылатын жастар ерекше рөл атқарады. Жас ұрпақ ұлттық тамырмен байланысын сақтай отырып, заманауи эстетикалық және мәдени кодтарды қолдана отырып, өз даралығын білдіруге тырысады. Бұл әдет-ғұрыптарды қайта қарастырудан, заманауи дизайнда ұлттық символизмді қолданудан және мәдени көріністің жаңа түрлерін енгізуден көрінеді.

Осылайша, батыстық мәдениеттің ықпалымен қазақ Отбасылық мерекелерінің трансформациясы күрделі және көп қырлы процесс болып табылады[6]. Бұл қоғамның дәстүрлі мұраны сақтау мен жаһанданған әлемнің жағдайына бейімделу арасындағы тепе-теңдікті табуға деген ұмтылысын көрсетеді.

Жүргізілген зерттеу қазіргі қазақ отбасылық мерекелерін ұйымдастыруға Батыс мәдениетінің әсер етуінің негізгі бағыттары мен ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді. Жаһандану процестері, бұқаралық ақпарат құралдары мен мерекелік қызметкөрсету индустриясының дамуы батыстық мәдени модельдердің дәстүрлі отбасылық мерекелер жүйесіне белсенді енуіне ықпал ететіні анықталды. Бұл мерекелер форматының, олардың сценарийлерінің, дизайн стилінің, музыкалық сүйемелдеудің және визуалды мәдениеттің өзгеруінен көрінеді.

Талдау Батыс мәдениетінің әсері екіұшты екенін көрсетті. Бір жағынан, бұл мерекенің дәстүрлі формаларының жаңаруына ықпал етеді, отбасылық мерекелерді жас ұрпақ үшін серпінді және тартымды етеді. Екінші жағынан, Батыс элементтерін шамадан тыс қарызға алу дәстүрлі рәсімдердің терең мағынасын жоғалтуға және ұлттық бірегейліктің әлсіреуіне әкелуі мүмкін. Осылайша, қазақтың отбасылық мерекелерінің трансформациясы қазіргі қоғамның құндылық бағдарларындағы өзгерістерді көрсететін

күрделі процесс болып табылады. Мәдени жаһандану жағдайында ұлттық дәстүрлерді сақтау ерекше маңызға ие, өйткені бұл дәстүрлер халықтың мәдени бірегейлігінің негізі болып табылады. Қазақтың отбасылық мерекелері туыстық байланыстарды нығайтуға, рухани құндылықтарды беруге және мәдени мұраға құрметпен қарауды қалыптастыруға ықпал ете отырып, маңызды әлеуметтік және тәрбиелік функцияны орындайды.

Батыс мәдениетінің белсенді ықпалы жағдайында ұлттық рәсімдерді үстірт және стандартталған мерекелеу түрлерімен біртіндеп есітестіру қаупі бар. Бұл дәстүрлердің символдық мазмұнын жоғалтуға және ұрпақтар арасындағы мәдени сабақтастықтың әлсіреуіне әкелуі мүмкін. Сондықтан отбасылық мерекелерде ұлттық элементтерді саналы түрде сақтау және қолдау жеке отбасылар үшін де, жалпы қоғам үшін де маңызды міндет болып табылады [7].

Дәстүрлерді сақтау мерекелерді ұйымдастырудың заманауи түрлерінен бас тартуды білдірмейді. Керісінше, олардың мәдени мәні мен құндылық мазмұнын сақтай отырып, олардың қазіргі жағдайларға бейімделуін қамтамасыз ету маңызды. Қазақтың отбасылық мерекелерін дамыту перспективалары Ұлттық дәстүрлер мен Батыс мәдениетінің қарызға алынған элементтері арасындағы үйлесімді теңгерімді іздеумен байланысты. Ең тиімді тәсіл-синтез, онда ұйымның заманауи формалары дәстүрлі рәсімдер мен рәміздерді алмастырудың орнына толықтырады.

Үйлесімді мәдени мұраға саналы түрде қараған жағдайда мүмкін болады, мұнда Батыс элементтері форманы жаңарту құралы ретінде пайдаланылады және ұлттық дәстүрлер өздерінің семантикалық өзегін сақтайды. Бұл үдерісте дәстүр мен қазіргі заман арасындағы байланыстырушы буын бола алатын жастар маңызды рөл атқарады.

Қазақстанда отбасылық мерекелерді дамыту мәдени диалогқа ашықтық кезінде мәдени бірегейлікті сақтауға бағытталуы тиіс, бұл жаһандану жағдайында ұлттық мәдениеттің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, батыс мәдениетінің ықпалымен қазақ Отбасылық мерекелерінің трансформациясы қазіргі қазақстандық қоғамның қоғамдық санасы мен өмір салтын өзгертудің кең үдерісін көрсететінін атап өткен жөн. Бүгінгі отбасылық мерекелер дәстүрлерді сақтау формасына ғана емес, сонымен бірге өзін-өзі таныстыру, әлеуметтік мәртебе мен мәдени артықшылықтарды білдіру тәсіліне айналады. Бұл тұрғыда мереке отбасының құндылықтарын және оның ұлттық мұраға деген көзқарасын көрсететін әлеуметтік символ қызметін атқарады. Мәдени нормалар мен дәстүрлерді берудің негізгі институты ретінде отбасының рөлі ерекше маңызға ие. Дәл осы отбасы шеңберінде жас ұрпақтың ұлттық мәдениетке, тілге және әдет-ғұрыпқа қатынасы қалыптасады. Егер мерекелерді ұйымдастыруда тек сыртқы формаға және қарыз элементтеріне басымдық берілсе, дәстүрлі мазмұн біртіндеп маңыздылығын жоғалтады. Сондықтан аға ұрпақтың салт-дәстүрлерді формальды түрде қайталаумен шектелмей, олардың мағынасы мен мағынасын түсіндіре отырып, оларды сақтауға саналы түрде қатысуы маңызды.

Мәдени жаһандану тек жағымсыз құбылыс емес екенін атап өткен жөн. Ол мәдениеттер диалогына, өзара байытуға және мәдени көріністің жаңа түрлерін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл тұрғыда батыстың ықпалы дәстүрлі мерекелердің ұлттық негізі сақталған жағдайда оларды модернизациялауға ықпал ететін ресурс ретінде қарастырылуы мүмкін. Сондықтан да қазақтың отбасылық мерекелерінің болашағы қоғамның дәстүр мен қазіргі заман арасындағы тепе-теңдікті сақтау қабілетіне байланысты екенін атап өткен жөн. Қазақ және Батыс мәдениеттерінің үйлесімі ұлттық мұраның құндылығын және оны сақтау үшін жауапкершілікті сезінген жағдайда ғана мүмкін болады. Дәстүрлерді құрметтеуге және мәдени диалогқа ашықтыққа негізделген отбасылық мерекелер жаһандану жағдайында қазақстандық қоғамның ұлттық бірегейлігі мен мәдени тұрақтылығын нығайтудың маңызды факторы бола алады.

Әдебиеттер:

1. Жарков А.Д. Праздник как социально-культурное явление. - М.: МГУКИ, 2007. -256 с.

2. Орлов А.Б. Массовая культура и глобализация: социокультурный анализ. - М.: РАГС, 2005. - 212 с.
3. Эко У. Апокалиптики и интегрированные: очерки массовой культуры / пер. с итал. - СПб.: Симпозиум, 2003. -512 с.
4. Адорно Т.В. Индустрия культуры: просвещение как обман масс // Диалектика просвещения / М. Хоркхаймер, Т. Адорно. - М.: Медиум, 1997. - С. 128-176.
5. Ғабитов Т. Х. Мәдениеттану. - Алматы: Раритет, 2013. - 376 б.
6. Нысанбаев Ә.Н. Қазіргі жаһандану және ұлттық мәдениет. - Алматы: Ғылым, 2003.- 272 б.
7. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. -2017. - 12 сәуір

ӘОЖ 37.036.5

ЖАСТАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ДАМУДАҒЫ МӘДЕНИ ТЫНЫҒУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ӘЛЕУЕТІ

Отарбаева Б.Қ. – 2-курс магистранты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент, Қазақстан, E-mail: baktygul.otarbayeva@mail.ru

Ильясов М.Д. – профессор, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент, Қазақстан, E-mail: iliyas.muz@mail.ru

Түйін

Бұл мақалада жастардың ұлттық құндылықтарын дамытудағы мәдени тынығу қызметінің әлеуеті ғылыми тұрғыда қарастырылады. Қазіргі жаһандану үрдістері жағдайында мәдени тынығу қызметі жастардың бос уақытын мазмұнды ұйымдастырудың факторы ретінде қарастырылады. Ұлттық салт-дәстүрлерге, халықтық өнерге, музыкамен шығармашылық әрекеттері негізделген мәдени іс-шаралардың жастарға ұлттық сана- сезімін, мәдени мұраға онымен қоса, рухани құндылықтарын қалыптастыруға ықпал жасайды. Зерттеу барысында мәдени тынығу қызметінің тәрбиелік, әлеуметтік-мәдени және коммуникативті функцияларын көрсетіп, жастардың ұлттық құндылықтарын насихаттауға, жаңғыртуға өз мүмкіндіктерін негіздейді. Мақалада мәдениет пен саясат, жастармен дұрыс жұмыс жүргізу мақсатында практикалық бағытын қалыптастырады.

Кілттік сөздер: мәдени – тынығу жұмысы, бос уақыт, мәдениет, дәстүр, құндылық, мәдени-мұра, идея, жастар.

Ұлттық құндылықтар-бұл халықтың даму процесінде қалыптасатын және ұрпақтан-ұрпаққа берілетін рухани, мәдени, тарихи және адамгершілік бағдарлардың жиынтығы. Оларға ұлттық дүниетанымның ерекшеліктерін көрсететін тіл, дәстүр, әдет-ғұрып, тарихи жады, Мәдени мұра, моральдық нормалар мен мұраттар жатады. Ұлттық құндылықтар қоғамның тұтастығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады, әлеуметтік бірлікке және біртұтас мәдени кеңістікке жату сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Қазіргі қоғам жағдайында ұлттық құндылықтар мәдени мұраны сақтау функциясын ғана емес, сонымен бірге тұрақты дамудың негізі болып табылады. Олар азаматтық жауапкершілікті, патриотизмді және мәдени әртүрлілікті құрметтеуді қалыптастыруға ықпал етеді. Ұлттық құндылықтарды сақтау және дамыту ұлттық бірегейлікті нығайтудың және біртұтас мемлекет шеңберінде түрлі әлеуметтік топтардың үйлесімді өмір сүруінің маңызды шарты болып табылады.

Жастар-қоғамның дамуында шешуші рөл атқаратын ерекше әлеуметтік топ. Жастар ортасында жаңа идеялар, құндылық көзқарастар мен мінез-құлық үлгілері қалыптасады, олар болашақта әлеуметтік даму бағытын анықтайды. Сонымен қатар, жастар ұлттық

құндылықтардың негізгі тасымалдаушысы және аудармашысы болып табылады, олардың сақталуын және қазіргі жағдайларға бейімделуін қамтамасыз етеді [1].

Жастық шақ әлеуметтенудің белсенді процесімен, өмірлік белгілерді іздеумен және дүниетанымның қалыптасуымен сипатталады. Осы кезеңде ұлттық құндылықтарды саналы түрде игеру үшін жағдай жасау өте маңызды. Ұрпақтар сабақтастығының дәрежесі мен ұлттық мәдениеттің тұрақтылығы жастардың өз халқының мәдени мұрасын қаншалықты терең қабылдауына байланысты. Алайда, жаһандану және бұқаралық мәдениеттің белсенді әсері жағдайында жастардың дәстүрлі құндылықтарға деген қызығушылығын жоғалту жиі кездеседі, бұл мақсатты мәдени жұмыс қажеттілігін күшейтеді. Қазіргі жағдайда мәдени-тынығу қызметі жастар арасында ұлттық құндылықтарды дамытудың тиімді құралы ретінде ерекше өзектілікке ие болады. Бос уақыт-бұл жастар мәдени қызметтің әртүрлі формаларына ерікті түрде қосылатын еркін таңдау кеңістігі. Бұл мәдени және бос уақытты тұрақты құндылық бағдарларын қалыптастыру үшін ерекше маңызды етеді.

Мәдени-тынығу қызметі дәстүрлі мерекелер мен халық шығармашылығынан бастап қазіргі жастар жобаларына, фестивальдерге және шығармашылық бастамаларға дейінгі көптеген нысандарды қамтиды. Осындай іс-шараларға қатысу арқылы жастар ұлттық мәдениетке қол жетімді және эмоционалды бай түрде қосылады. Цифрландыру және жаһандық мәдени алмасу жағдайында мәдени бос уақыт ұлттық құндылықтарды дамытуға және қоғамның мәдени бірегейлігін нығайтуға ықпал ете отырып, жастардың дәстүрлері мен қазіргі мүдделері арасындағы тепе-теңдікті сақтауға мүмкіндік береді [2].

Мәдени - тынығу қызметі-бұл адамның бос уақытында рухани, шығармашылық және коммуникативті қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған әлеуметтік және мәдени тәжірибенің ерекше саласы. Ғылыми әдебиеттерде ол адамның құндылық бағдарларын, дүниетанымын және әлеуметтік белсенділігін қалыптастыруға ықпал ететін әлеуметтену жүйесінің маңызды элементі ретінде қарастырылады. Ресми білім беруден айырмашылығы, мәдени - тынығу қызметі ерікті болып табылады, бұл қатысушылардың жеке қызығушылығы мен эмоционалды қатысу дәрежесін арттырады. Теориялық тұрғыдан алғанда, мәдени - тынығу қызметі бірқатар негізгі функцияларды орындайды. Тәрбиелік функция-қоғамда қабылданған мәдени нормаларды, дәстүрлер мен құндылықтарды беру. Білім беру функциясы мәдени көкжиектің кеңеюімен, эстетикалық талғам мен танымдық қызығушылықтың дамуымен байланысты. Коммуникативті функция әлеуметтік байланыстарды қалыптастыруды, өзара әрекеттесу дағдыларын және ұжымдық қызметті дамытуды қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, мәдени-демалыс қызметі жалпы мәдени мүдделер мен құндылықтарға негізделген әртүрлі әлеуметтік топтарды біріктіретін интеграциялық функцияны орындайды [3].

Мәдени - тынығу іс-әрекетінің формалары алуан түрлі. Оларға клубтық жұмыс, көркем және қолданбалы шығармашылық, мәдени іс-шараларға, фестивальдерге, көрмелерге, ұлттық мерекелерге қатысу, сондай-ақ цифрлық және медиа жобаларды қарастырады. Қоғамның тарихы, мәдениеті мен құндылықтары туралы білімді қалыптастыратын білім беру жүйесі айтарлықтай әсер етеді. Бұқаралық ақпарат құралдары мен цифрлық орта мінез-құлық үлгілері мен дүниетанымдық көзқарастарды қалыптастыра отырып, жастардың құндылық бағдарларына айтарлықтай әсер етеді.

Жаһандану жағдайында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру тетіктері өзгеріске ұшырайды. Жастар жаһандық мәдениетпен белсенді өзара іс-қимыл жасайды, бұл мәдени тәжірибені байытуға да, ұлттық дәстүрлермен байланысты әлсіретуге де әкелуі мүмкін. Осыған байланысты ұлттық құндылықтарды нығайтуға және оларды қазіргі жағдайларға бейімдеуге қабілетті мәдени әсердің мақсатты нысандарының маңызы артып келеді. Мұндай формаларға ұлттық құндылықтарды жастардың күнделікті өміріне біріктіруге мүмкіндік беретін мәдени-тынығу қызметі жатады.

Жастардың ұлттық құндылықтарын дамытудағы мәдени - тынығу қызметінің әлеуеті оның дәстүрлі мәдени нысандарды заманауи жұмыс форматтарымен үйлестіру қабілетінде жатыр. Жастардың ұлттық дәстүрлерге негізделген мәдени іс-шараларға қатысуы мәдени

мұраға тұрақты қызығушылықты қалыптастыруға және өз халқына тиесілі болу сезімін дамытуға ықпал етеді. Демалыс қызметі арқылы ұлттық құндылықтар абстрактілі білім жиынтығынан гөрі жастардың жеке тәжірибесінің бір бөлігіне айналады [4].

Дәстүрлі мәдениетке байланысты бос уақыттың түрлері ерекше маңызды: халықтық мерекелер, фольклорлық фестивальдар, ұлттық өнер және қолөнер түрлері. Олар мәдени мағыналарды жеткізуге, тарихи өткенді құрметтеуге және ұрпақтар арасындағы рухани байланыстарды нығайтуға ықпал етеді. Бұл ретте тиімділіктің маңызды шарты дәстүрлі нысандарды қазіргі жастардың мүдделеріне бейімдеу, интерактивті және шығармашылық жолдарын бағыттайды. Жалпы тынығу қызметі-бұл адамның бос уақытында рухани, шығармашылық және коммуникативті қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған әлеуметтік және мәдени тәжірибенің ерекше саласы. Ғылыми әдебиеттерде ол адамның құндылық бағдарларын, дүниетанымын және әлеуметтік белсенділігін қалыптастыруға ықпал ететін әлеуметтену жүйесінің маңызды элементі ретінде қарастырылады. Ресми білім беруден айырмашылығы, мәдени - тынығу қызметі ерікті болып табылады, бұл қатысушылардың жеке қызығушылығы мен эмоционалды қатысу дәрежесін арттырады.

Теориялық тұрғыдан алғанда, мәдени - тынығу қызметі бірқатар негізгі функцияларды орындайды. Тәрбиелік функция-қоғамда қабылданған мәдени нормаларды, дәстүрлер мен құндылықтарды беру. Білім беру функциясы мәдени көкжиектің кеңеюімен, эстетикалық талғам мен танымдық қызығушылықтың дамуымен байланысты. Коммуникативті функция әлеуметтік байланыстарды қалыптастыруды, өзара әрекеттесу дағдыларын және ұжымдық қызметті дамытуды қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, мәдени-тынығу қызметі жалпы мәдени мүдделер мен құндылықтарға негізделген әртүрлі әлеуметтік топтарды біріктіретін интеграциялық функцияны орындайды.

Мәдени – тынығу іс-әрекетінің формалары алуан түрлі. Оларға клубтық жұмыс, көркем және қолданбалы шығармашылық, мәдени іс-шараларға, фестивальдерге, көрмелерге, ұлттық мерекелерге қатысу, сондай-ақ цифрлық және медиа жобаларды қамтитын заманауи тынығу түрлері кіреді. Бұл әртүрлілік жастардың мүдделері мен қажеттіліктерін ескеруге мүмкіндік береді, олардың мәдени дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруы үшін қолайлы жағдайлар жасайды. Осылайша, мәдени-демалыс қызметі жастарды мәдени және адамгершілік тәрбиелеудің тиімді құралы болып табылады. Жастардың ұлттық құндылықтары-жас ұрпақтың өз халқының мәдениетіне, тарихына, дәстүрлері мен рухани мұрасына қатынасын көрсететін тұрақты идеялардың, көзқарастар мен бағдарлардың жиынтығы. Негізгі ұлттық құндылықтарға Ана тілі, тарихи жады, ұлттық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар, мәдени мұраны құрметтеу, патриотизм және азаматтық жауапкершілік жатады. Бұл құндылықтар ұлттық бірегейліктің негізін құрайды және жеке тұлғаның қоғамдық қатынастар жүйесіндегі орнын анықтайды.

Жастарда ұлттық құндылықтардың қалыптасуы көптеген факторларға байланысты күрделі және көп қырлы процесс болып табылады. Бұл процесте мәдени дәстүрлерді әлеуметтендіру мен берудің алғашқы институты болып табылатын отбасы маңызды рөл атқарады. Қоғамның тарихы, мәдениеті мен құндылықтары туралы білімді қалыптастыратын білім беру жүйесі айтарлықтай әсер етеді. Бұқаралық ақпарат құралдары мен цифрлық орта мінез-құлық үлгілері мен дүниетанымдық көзқарастарды қалыптастыра отырып, жастардың құндылық бағдарларына айтарлықтай әсер етеді.

Жаһандану жағдайында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру тетіктері өзгеріске ұшырайды. Жастар жаһандық мәдениетпен белсенді өзара іс-қимыл жасайды, бұл мәдени тәжірибені байытуға да, ұлттық дәстүрлермен байланысты әлсіретуге де әкелуі мүмкін. Осыған байланысты ұлттық құндылықтарды нығайтуға және оларды қазіргі жағдайларға бейімдеуге қабілетті мәдени әсердің мақсатты нысандарының маңызы артып келеді. Мұндай формаларға ұлттық құндылықтарды жастардың күнделікті өміріне біріктіруге мүмкіндік беретін мәдени-демалыс қызметі жатады.

Жастардың ұлттық құндылықтарын дамытудағы мәдени - тынығу қызметінің әлеуеті оның дәстүрлі мәдени нысандарды заманауи жұмыс форматтарымен үйлестіру қабілетінде

жатыр. Жастардың ұлттық дәстүрлерге негізделген мәдени іс-шараларға қатысуы мәдени мұраға тұрақты қызығушылықты қалыптастыруға және өз халқына тиесілі болу сезімін дамытуға ықпал етеді. Демалыс қызметі арқылы ұлттық құндылықтар абстрактілі білім жиынтығынан гөрі жастардың жеке тәжірибесінің бір бөлігіне айналады.

Дәстүрлі мәдениетке байланысты бос уақыттың түрлері ерекше маңызды: халықтық мерекелер, фольклорлық фестивальдар, ұлттық өнер және қолөнер түрлері. Олар мәдени мағыналарды жеткізуге, тарихи өткенді құрметтеуге және ұрпақтар арасындағы рухани байланыстарды нығайтуға ықпал етеді. Бұл ретте тиімділіктің маңызды шарты дәстүрлі нысандарды қазіргі жастардың мүдделеріне бейімдеу, интерактивті және шығармашылық тәсілдерді қолдану болып табылады.

Жастар фестивальдері, креативті жобалар, этномәдени кеңістіктер және цифрлық платформалар сияқты заманауи мәдени- тынығу тәжірибелері ұлттық құндылықтарды дамыту мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтеді. Заманауи технологияларды қолдану ұлттық мәдениетті жастарға қол жетімді және тартымды етеді, бұл оның қоғамның мәдени өміріне белсенді қосылуына ықпал етеді. Осылайша, мәдени-демалыс қызметі жастардың ұлттық құндылықтарын дамытуда айтарлықтай әлеуетке ие және қоғамның мәдени тұрақтылығын сақтаудың маңызды факторы болып табылады [5].

Зерттеу барысында ұлттық құндылықтар қоғамның рухани және әлеуметтік дамуының маңызды негізі болып табылатындығы және олардың қалыптасуы көбінесе жастар дамытын мәдени ортаға байланысты екендігі анықталды. Жас ұрпақ ұлттық дәстүрлердің негізгі тасымалдаушысы және жалғастырушысы болып табылады, сондықтан жастар арасындағы ұлттық құндылықтарды дамыту процесі мақсатты және жүйелі тәсілді қажет етеді. Жаһандану және бұқаралық мәдениеттің белсенді әсері жағдайында мәдени бірегейлікті жоғалту қаупі артады, бұл мәселені ерекше өзекті етеді. Талдау көрсеткендей, мәдени-тынығу қызметі айтарлықтай тәрбиелік және әлеуметтендіру әлеуетіне ие. Ол жастардың өз халқының мәдениетіне, тарихы мен дәстүрлеріне тұрақты қызығушылығын қалыптастыра отырып, ұлттық құндылықтарды қолжетімді және тартымды түрде беруге ықпал етеді. Ресми білім беруден айырмашылығы, бос уақыт саласы ерікті қатысуды және эмоционалды қатысуды қамтамасыз етеді, бұл жеке тұлғаның құндылық саласына әсер ету тиімділігін арттырады. Жастардың ұлттық құндылықтарын дамытудағы мәдени-демалыс іс-әрекетінің маңыздылығы оның мәдени мұраны жас ұрпақтың күнделікті өміріне біріктіру қабілетінде жатыр. Мәдени іс-шараларға, ұлттық мерекелерге, фестивальдерге, шығармашылық конкурстарға және қоғамдық жобаларға қатысу арқылы жастар дәстүрлермен танысып қана қоймай, оларды іс жүзінде игереді, бұл ұлттық құндылықтарды тереңірек игеруге ықпал етеді. Мәдени демалыс өз халқына тиесілі болу сезімін, тарихи өткенді құрметтеуді және мәдени мұраны сақтау үшін жауапкершілікті қалыптастыруға жағдай жасайды. Әлеуметтік ынтымақтастықты дамытуға және ұрпақаралық байланыстарды нығайтуға ықпал ететін мәдени-демалыс тәжірибелерінің ұжымдық сипаты ерекше рөл атқарады. Сонымен қатар, мәдени-тынығу қызметі жастардың азаматтық белсенділігін, патриотизмін және әлеуметтік жауапкершілігін дамытуға ықпал етеді.

Мәдени-тынығу тәжірибелерін одан әрі дамыту перспективалары жастармен жұмыс нысандары мен әдістерін жаңарту қажеттілігімен байланысты. Қазіргі жағдайда ұлттық мәдениетті насихаттау үшін цифрлық технологияларды, интерактивті форматтарды және медиа кеңістікті пайдалану ерекше маңызға ие. Дәстүрлі элементтерді бос уақыттың заманауи түрлерімен үйлестіру ұлттық құндылықтарды жастар үшін тартымды әрі түсінікті етуге мүмкіндік береді [6].

Мәдени-тынығу саласын дамытуда мемлекеттік қолдау, сондай-ақ қоғамдық ұйымдар мен мәдени мекемелердің белсенді қатысуы маңызды рөл атқарады. Түрлі әлеуметтік институттардың ынтымақтастығына бағытталған кешенді тәсіл жастардың ұлттық құндылықтарын дамыту және болашақта мәдени сабақтастықты қамтамасыз ету үшін мәдени-демалыс қызметінің әлеуетін тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Бакланова Т. И. Теория и методика культурно-досуговой деятельности. — М.: Академический проект, 2015. — 368 с.
2. Жарков А. Д. Социально-культурная деятельность: теория, практика, педагогика. — М.: МГУКИ, 2008. — 412 с.
3. Киселева Т. Г., Красильников Ю. Д. Социально-культурная деятельность. — М.: МГУКИ, 2004. — 287 с.
4. Ғабитов Т. Х. Мәдениеттану. — Алматы: Раритет, 2013. — 376 б.
5. Нысанбаев Ә. Н. Ұлттық сана және рухани жаңғыру. — Алматы: Ғылым, 2010. — 256 б.
6. Назарбаев Н. Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. — 2017. — 12 сәуір.

ӘОЖ.379.82

МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ДАМУЫНА БОС УАҚЫТТЫҢ ӘСЕРІ: ТЫНЫҒУ ӘРЕКЕТТЕРІ МЕН ТРАНСФОРМАЦИЯЛАР

Байтанатова М.Ж. – докторант, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, [_e-mail: merukadai@mail.ru](mailto:merukadai@mail.ru)

Спатева Г.А. - магистр, оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, [_e-mail: gulayim a s@mail.ru](mailto:gulayim_a_s@mail.ru)

Түйін

Қазіргі уақытта бос уақыт мәселесі маңызды проблемалардың біріне айналды. Мәдени құндылықтар – әлемдегі барлық мемлекеттер дамуының маңызды басымдықтарының қатарына кіреді. Ұлттық және әлемдік мәдени мұраны сақтау мен байыту, сапалы мәдени құндылықтарды құру әртүрлі бағдарлама аясында жүргізіледі. Бұл көптеген адамдардың бос уақытының көрінісін айқын етеді. Осыған орай бұл мақалада «бос уақыт» және «тынығу әрекеттеріне» анықтама берген зерттеушілердің ғылыми еңбектерінің нәтижелері көрсетілген. Бұл ұғымдардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарына анықтама беріледі. Бос уақыт, тынығу әрекеттері ұғымдарын зерттеген ғалымдардың тұжырымдамалары, тынығу әрекеттерінің түрлері, формалары, зерттеу моделдері көрсетілген. Мақалада негізінен орыс ғалымдарының және отандық авторлардың ғылыми зерттеулеріне шолу берілген. Бос уақытты өткізудің ерекшеліктеріне және олардың мүмкіндіктеріне баса назар аударылады. Бос уақыттың ерекшеліктері, құрылымы және функциялары сипатталған. Ұлттық мәдениетті сақтауда бос уақыт пен тынығу әрекеттерін зерделеу қажеттілігін негіздеуге және зерттеудің негізгі басымдық бағыттарын көрсетуге әрекет жасалды.

Кілт сөздер: *бос уақыт, тынығу, ұлттық құндылықтар, мәдени-тынығу әрекеттері, ұлттық мәдениет, трансформация*

Заманауи Қазақстан мәдениеті, өнері, салты мен дәстүрі, мәдени құндылықтары философиядан көрініс тапқан мемлекет екені белгілі. Сол себепті ұлттық ой-санамыздың, бүгінгі қоғамымыздың айнықпас мәдени бейнесі терең тамырлы құбылыс деуге айтарлық негіз бар. Парасатты халқымыздың ғасырлар бойы қанына сіңген дара ерекшеліктерге ие мәдени құндылықтары арқылы ұлттық сана-сезімді оята отырып, ерекше болмысын дәлелдеп, жаңғырту қажеттігі тарихи-мәдени ортаның сұранысынан туындағанын білдіреді. Мәдениетіміздің келелі саласының бірі– халықтың бос уақытын ұйымдастыру мәселесі, яғни мәдени-тынығу жұмысы. Тынығу әрекеттері ойын-сауық, салт-дәстүрлер, мерекелік шаралар арқылы атқарылған. Бос уақыттағы мәдени-тынығу әрекеттерінің трансформациясы жеке адамның ой-санасын, ортамен мәдени қарым-қатынас тәжірибесін

жетілдіріп, дамытатын әлеуметтік ортадағы үйлесімді дамуына зор ықпал етіп, түрлі тынығу әрекеттері арқылы рухани қажеттілікті өтейтін мәдени әрекеттер формаларын айтады. Дана халқымыздың мәдени-рухани өмірін шыңдай келе, мәдени құндылықтардың үгіт-насихаттық, тәлім-тәрбиелік міндеттерін атқару барысында сан алуан деңгейдегі мәдени шаралар мен тынығу әрекеттері орасан зор үлесін қосты деуге болады.

Жалпы зерттеу нәтижелерін бағамдағанымызда бос уақыт түсінігі қоғамдық еңбек қалыптасқалы пайда болғанын, еңбек үрдісі қалыптасқан кезде адамзаттың қоғамдық еңбекке жұмсайтын уақыты мен одан тыс уақыты пайда болғаны мәлім. Ақпараттық қоғам – постиндустриалды мәдениет өркендеуінің нәтижесі десек, қоғамдық қарым-қатынастар күрделене келе, басшылық мәселесі жүйеге түсіп, жоспар түзіліп, түрлі қызметтер мен салаларға бөліну, еңбекке жету нәтижесінің оған жұмсалатын ой-сана мен күш-қуат та трансформациялануына байланысты еңбекке жұмсалар уақыт пен адамның қайта қалпына келу, яғни гигиена сақтау, тамақтану, ұйықтау секілді жетілуіне керек уақыт көлемі де бір жүйеге түсті. Адам баласының физиологиялық қажеттіліктерді өтеумен отбасылық қарым-қатынастарды реттеуге жұмсалатын уақыт көлемі де адами қажеттілікті өтеу болып табылады. Байқағанымыздай, бастапқы кезден бос уақыт адамның тәулік уақытының бір бөлігі екен. Еңбектенуден бөлек, адами қажеттіліктерді өтеуден қалған, жеке тұлғалық рухани тынығу әрекеттеріне арналған уақыт – бос уақыт. Әлеуметтану ғылымдарының белгілі теоретиктері К.Маркс, Ф.Энгельс, өз еңбектерінде тынығу әрекеттерін қарастырған. Мысалы, К.Маркс диалектикалық көзқарасты дамытты. Ол өз зерттеуінде: «Тынығуды білдіретін бос уақыт, одан да жоғары әрекетке арналған уақыт сияқты, сөзсіз, оны кім иелік етсе, оны басқа субъектке айналдырады» деген болатын.

Ғылым мен техниканың қарқынды дамуы барысында әлеуметтік топтар ерекшелігі олардың бос уақытындағы тынығу әрекеттеріне тікелей ықпал етеді. Әлеумет біркелкі емес. Адам дамуындағы ұлты, жасы, жынысы, атқаратын қызметі, білігі, айналасы, отбасылық әлеуеті сияқты ерекшеліктері бос уақыт көлемін, оның мазмұны мен сипатын нақтылайды. Бүгінгі өміріміздің ажырамас бөлігіне айналған адамдардың бос уақыттағы тынығу әрекеттерді қалауына, етене сұраныс байқатуларына, мәдени-рухани дамып, қоғаммен өзара байланыс орнатып, түрлі ортада контекст пен мәдениетте өзара кірпіш болып қалануына тікелей ықпал жасайды. Демек, өзара қатысым орнату адамның ұлттық тыныстан шеттемеуіне, сана-сезімі мен талғампаздығына дәстүлер қалыптастырған мәдени құндылықтарын сақтап, жаңартуға бағытталады. Соның тағы бір айқын көрінісі, бос уақытты тиімді ұйымдастыру, тынығу әрекеттері деңгейін жетілдіре отырып, қоғамның толыққанды ұлттық, мәдени қажеттілігін айқындауында. «Қазіргі әлем іштей өте қарама-қайшылықта. Оған себеп, миллиондаған адамдарға тек білімнің, экономикалық мүмкіндіктердің жеткіліксіздігі емес, ең алдымен, адамдарға жоғары сананың, әлеуметтік сана мен мәдениеттің жетіспеуінде: жарты миллиардқа жақын адам мүлдем сауатсыз, оның басымы қыздар мен әйелдер; миллиондаған жастар мен балалар және ересектер өмірді теологиялық түсіну мен теологиялық ойлаудың тұңғығына батып алған» деп социология ғылымдарының докторы, профессор Т.Қалдыбаева ой білдіреді. Зерттеушінің айтуынша, әлеуметтік сананың интеллект деңгейіне көтерілмеуіне сауатсыздық, білімсіздік тікелей ықпал етіп отыр деп топшылайды.

Заманауи жастар үшін бос уақыттың басым бөлігі бірдей тиімді емес. Түпкі мәселелердің бірі - интернетте және экранда өткізілетін уақытты дұрыс басқара алмау салдары. Қазіргі әлемдік ІТ интеграцияда дамыған заманда, адами қарым-қатынасты желілік коммуникациялар алмастыруда. Анағұрлым көп нашақорлық пен алкогольизм де жастардың бос уақытын талқылаудың бір бөлігін тәуелді етуде. Тынығу мәдениеті- әрбір тұлғаның бос уақытын тиімді пайдалану контекстіндегі әлеуметтік-мәдени қалыптасуының нақтыланған бөлігі, мәдени әлеуеті және оның бос уақытын реттеу дағдылары мен тұлғаның әлеуметтік өмірге қатысуға дайындығы» деген В.Я. Суртаева өз еңбегінде. Аса дана ата-бабаларымыз адамзаттың мәдени-рухани әлеуетін, материалдық құндылықтан гөрі

жоғары бағалап, ғұмырлық тәжірибесін, таным-тәлімін, атадан қалған сарқылмас тәрбие берер азық етіп, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізе білген.

Мәдени құндылықтарымыздың қалыптасуы мен дамуы болашақтағы мүмкіндіктер потенциалын байқатып, қоғамның тарихи-мәдени салаларының сапасы мен пәрменділігін трансформациялауда. Болашақ ұрпақтың бойына мәдени мұра құндылықтары сіңіріліп, насихатталудан қалу нәтижесінде жастар шынайы өмірден қол үзіп, мәңгүрттікке бет алуда. Мұндай жағдаяттар, мәдени әрекеттердің ұжым, жеке тұлға өмірінің мәдени-рухани сұранысын толықтыратын қоғамдық айнықпас қажеттілікке айналды. Мәдениет саласы қызметкерлері үшін мәдени құндылықтар үлгілерін насихаттап қана қоймай, жергілікті нұсқаларын жинақтап, жас ұрпақтың бойына етене сіңдіруі міндеттілігі басым бағамдануы керек. Мәдени-тынығу жұмысының түптамыры халқымыздың мәдени дамуымен бірлес өрбіп, ұлттың рухани өмірін реттеп, этикалық нормалармен қатар эстетикалық талғамына әсер еткені анықталып отыр.

Мәдени құндылықтар егемендікпен бірге оралған рухани қажеттілік болса, мәдени-тынығу қызметкерлері үшін еліміздің мәдениет саласы принциптеріне сай қызмет атқаруы – кәсіби қажеттілік. Бұл құбылыс халқымыздың дүниетанымы мен рухани өмірінің деңгейі, ахуалы, халқының көсемдігі мен зерделігін көрсетіп, мәдени құндылықтар арқылы танылады. Байқағанымыздай адамның рухани қалыптасып, жетілуіне әсер ететін тынығу әрекеттері өзіндік мәнге ие. Кәсіби мамандар мәдени-тынығу жұмысының үлгілерін жетік меңгермейінше халықтың бос уақытындағы қызығушылығы мәдени құндылықтардан тыс қалуына, мінез-құлқтың реттелмей азғындалуына, әлеуметтік тәуекелдің төмендеуіне орасан ықпал жасауы мүмкін. Ұлты көп елдерге тән мәдени ерекшелік- дамудың ұлттық үлгілерінің бір-біріне сабақтастығымен мемлекеттегі ұлтаралық коммуникацияны ынтымақтастық мақсатында құру, ұлттық құндылық үлгілерінің сақталуына, насихатталуына, игерілуіне зор мүмкіндік берілуінде. Мұндай мүмкіндіктер қызметі ұлттық мәдени орталықтармен бірлесе ықшамдалады. Мемлекетіміз мүдделі ұйымдар мен кәсіби мамандарды мәдени саясатты жүзеге асыру контекстінде мәдениет мекемелері мен халықтың бос уақытын байлыққа айналдыруда. Халқымыздың демографиялық жағдайы мен әлеуметтік құрылым мәселелері, мәдени-рухани байланысын реттейтін, базалық білімі, мәдениет саласындағы қызметі, ұлтаралық коммуникациялары бар мамандар ол мәдени-тынығу қызметкерлері екені сөзсіз. Еліміздегі мәдени-тынығу жұмысының ұлттық дәстүрлерін үнемі жаңартылып отыратын, ыңғайлы жанрларда жаңғыртып, бос уақыттағы тынығу әрекеттерін мультимедиялық сипатты сақтауға ықпал ете алады. Мәдени-тынығу жұмысының басты қызметі тиімді тынығу әрекеттері арқылы – адам рухын түзеп, мәдени ортасын қалыптастыру. Рухани жетіле өмірс сүрдің моделін қалыптастыру болып табылады. Ұлттық-этникалық мәдениет аясында қалыптасып, адамзат мәдениетінің идеальды нұсқаларын мұра тұтуы мәдени-тынығу әрекеттері арқылы қалыптастырылатын, қанағаттандырылатын рухани сұраныс десек болады. Тынығу әрекеттері еңбек пен мәдени әрекеттердің байланысын реттейтін, адамдардың физиологиялық үйлесімді моделін сақтайтын, әлеуметтік қажеттіліктен туындаған рухани қазына. Ой мен бой түзеуге этнопедагогикалық ықпал ететін қазақ ғұмырында қалыптасқан бос уақыт мәдениеті әлеуметтік топтардың өздеріне сай тұрмыстық және қоғамдық мәдени үлгілерді игеруіне орасан зор мүмкіндік жасайды. Қысқасы, ұлттық мәдениет үлгілерін меңгеріп, қарым-қатынас жасауға берік шыңдалып, бос уақытта атқарылатын мәдени әрекеттер арқылы әр жеке тұлға қоғамдық мінез-құлқын қалыптастырады. Өмірде өз орнын табуына ықпал етіп, қоғамнан шеткері қалғандар мен ортадан тысқа шығарылғандар қатарынан аулақ болу, қол бос уақыт мәдениеттілігінің этнопсихологиялық мәнін арттырары күмәнсіз.

Мәдени әрекеттердің мазмұны мен сипатына бос уақыттағы тынығу әрекеттерінің мәні оларға жұмсалатын мерзім мөлшеріне байланысты. Тынығу ісіне бірден-бір қызығушылық таныту ұлттық мәдениетті дамыту мен игеруді көздеген жеке тұлғаның рухани-мәдени байып, қалыптасу мен дамуына мүмкіндігі зор. Мұндай жаңартылған үлгілерін жалғастыру бейімін қалыптастырып, дүниетанымдық қасиеттерді меңгерген адам мәдени

құндылықтардың көне үлгілері мен мазмұн-мәнін жадыға сақтай келе, саналы түрде сол мәдениеттің бірден-бір өкілі ролінде насихаттық жұмысқа етене араласуға мүмкіндігі көп. Белсенді субъектке айналу нәтижесінде мәдени сабақтастықты жалғастыруға икемділік көрсеткен мәдени-тынығу жұмысының объектісін көре аламыз. Рухани және материалдық құндылықтар жиынтығы, адам мен қоғамның тарихи нәтижесі барысында қалыптасқан мәдениет адам мәдени қажеттілікті өтеу арқылы өзін ғана емес, өзгенің де ортасын елеулі түрде өзгерте алады.

Ұлттық мәдениет бірқалыпты орнында тұра бермейді, заман талабына сай мәдени құндылықтар трансформациялануда. Рухани сұраныстардың заманауи, яғни желілік екендігін айта келе, заман талабына қарай туындайтын тынығу әрекеттеріндегі трансформациялар бос уақыт мәдениеттілігінің мазмұны мен формаларын реттеуге ықпал етеді. Мәдени-тынығу жұмысы мамандарының ұлттық мәдени-тынығу қызметін дамыту үшін дәстүрлі мәдениет туындыларын қайта жаңғырта келе, цифрлық құралдарды тиімді пайдалану, үйрету, ақпарат алмасудың виртуальды түрлерін қолдану, насихаттау үлгілерін де игеруі қажет. Тынығу – адамның бір тәулікте жұмсайтын күш-қуатының орынын толтыру - физиологиялық қажеттілік. Тынығуды жұмыс түрін ауыстырып, не болмаса еш нәрсемен айналыспау арқылы өтейді. Арнайы мерзімі белгіленуі күнделікті, бір апта және бір жылда жұмыс істейтін адам үшін беріледі. Рухани даму сұранысына ие болу арқылы қоршаған ортаны игеру, оны өз мүмкіндігіне қарай өзгертіп, адамзат құндылықтарынан нәр алып, қарым-қатынас жасауын адамның басқа тіршілік иелерінен айырмашылығын айқындайтын физиологиялық қажеттіліктерді айтамыз. Мұндай қажеттіліктер бос уақыттың барлық деңгейлерінде өз мүмкіндігінше өтеле келе, күнделікті тынығу уақытын түрлендіріп, әр адам өзі қызығушылық танытатын әуесқойлық әрекетіне арнап, өз қалауы бойынша өткізуге ерікті. Тұрақты қызығушылыққа байланысты апталық тынығу әрекеттері әуесқой ұжымдарда жүзеге асырылады. Өнер клубтарында, спорттық-сауықтыру кешендерінде бос уақытын өткізетіндер қатары да аз емес. Тынығу әр адамның қызығушылығын байқататын, өзінің рухани жетілуіне әсер ететін әрекетпен шұғылдануды талап етеді. Демек, тынығуды мәдени шұғылданушылық деп атаса орынды болады деген педагогика ғылымдарының кандидаты Камалова Н.К., Жылдық тынығу еңбек орынындағы демалыспен байланысты. Оның қазақ тілінде демалу деген де атауы бар. Бұл тек жеке тұлғалық дамуда ғана емес, тұрмыстық жағдайда отбасы, достары, әріптестері, бір сәттік немесе арақідік айналысатын емдік, серігу әрекеттеріне байланысты ұғым.

Бос уақыт құндылығын сезініп, оны өз байлығына айналдыра білген тұлға ғана өмір мәнділігін арттыра алады. Адамның бос уақытында жеке тұлғалық табиғи- мәдени қажеттіліктерін өтеу жұмыстары мемлекет тарапынан басқарылып, сонымен қатар жеке тұрғыдан сауық құру, демалу, сергу, ойнауға қызмет ететін орындарда жүргізіледі. Әр қазақстандық азамат бос уақытын өз қалауынша жеке тұлғалық, физиологиялық және рухани дамушылық бағытындағы іс-шаралармен айналысуға мүмкіндік алып отыр. Мәдениет саласындағы елдік ұстанымның негізгі мақсаты өз мәдениетімізді дамыта отырып, елімізді мекендейтін тілі, мәдениеті дамуына мүмкіндік туғызып, өркениетті елдер мәдениетінен нәр ала отырып, адамзаттың мәдени көшінен орын алу. Көздеген мақсатқа жету үшін әр азаматтың өзіндік қызығушылығын анықтап, бос уақыттағы мәдени сұранысын өтейтін шаралардың ұйымдастырылуы мен мазмұнын, ортаның мәдени құрылымын, мамандардың кәсіпқойлығымен байланыстырған жөн. Мәдени құндылықтардың трансформациясына қарай, тынығу әрекеттерінің формалары, мазмұны мен әдіс-тәсілдері заманға сай лайықталып, әрбір әлеуметтік топ өкілдерінің қыр-сыры мол сұранысын қанағаттандыра алатындай ету- ізбасар зерттеушілер үшін келелі мәселе екені сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Камалова Н.К., Каирбеков К, Жұмабай Л. Этномәдени құндылықтардың бүгінгі сипаты// Наука и образование Южного Казахстана, сер.гуманитарные науки.-№6(55).-72-74бб.-Шымкент,2006.

2. Қалдыбаева Т. Әлеуметтік сана – қоғамды жаңғыртып дамытудың басты қозғаушы күші. Ақиқат, 17 мамыр, 2018
3. Маркс, К. Сочинения : в 50 т. Ч 2. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Издательство политической литературы, 1969. – с. 221
4. Суртаев В.Я. Молодежь и культура, 1999.- 224 с
5. Орлов Г.П. Свободное время как социологическая категория: учеб. пособие. Свердловск: Сред. Урал. кн. изд-во, 1973. 158 с.

ӘОЖ 37.091:78

МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫНДА АКТЕР ШЕБЕРЛІГІНІҢ ТӘРБИЕЛІК ӘЛЕУЕТІ

- Ауесбаев Е.С.** – аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент қ., Қазақстан. E-mail: auesbaev.erlan@mail.ru
- Атемова Г.Т.** - аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент қ., Қазақстан. E-mail: atemova1975@mail.ru
- Жантілеуов Е.З.** – оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент қ., Қазақстан. E-mail: erzhan.zhantileu@mail.ru

Түйін

Бұл мақалада мәдени -тынығу жұмысында актер шеберлігінің тәрбиелік әлеуеті қарастырылады. Зерттеу барысында актерлік өнер элементтерін қолдану арқылы тұлғаның шығармашылық қабілеттерімен эмоционалды интеллектісін, коммуникативтік дағдыларын дамытудың жолдары қарастырылады. Мәдени - тынығу қызметінде актер шеберлігі арқылы педагогикалық және тәрбиелік функциялары және жастардың мәдени санасы мен ұлттық құндылықтарға деген көзқарасын қалыптастыруға бағыттайды. Актерлік шеберлікті пайдалана отырып, мәдени-тынығу жұмысын одан әрі дамыту перспективалары жұмыстың дәстүрлі нысандарын заманауи технологиялармен және интерактивті әдістермен үйлестіруден тұрады. Осылайша, мәдени-тынығу іс-әрекетіндегі актерлік шеберлік жеке тұлғаны тәрбиелеудің, мәдени дамытудың және қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады. Сонымен қатар, мақалада актерлік әдіс-тәсілдерді мәдени-тынығу іс-шараларына енгізу арқылы тәрбиелік жолдарын арттыру мүмкіндіктері ұсынылады.

Кілттік сөздер: мәдени тынығу, актер шеберлігі, тұлғаны дамыту, театр, жастар, тәрбие, рухани, эстетикалық-құндылық.

Актерлік шеберлік-бұл адамға сахнада, экранда немесе басқа мәдени кеңістіктерде бейнені жасауға, кейіпкердің эмоцияларын, мінезін және ішкі әлемін жеткізуге мүмкіндік беретін кәсіби білім, дағдылар жиынтығы. Ол тек орындау техникасын ғана емес, сонымен қатар психологиялық дайындықты, аудиториямен қарым-қатынас жасауды және шығарманың кеңістігін сезінуді қамтиды. Актерлік шеберлік дәстүрлі түрде қоғамның эстетикалық талғамын, рухани қабылдауын және эмоционалды мәдениетін қалыптастыруда маңызды рөл атқаратын көркем мәдениеттің негізгі элементтерінің бірі ретінде қарастырылады.

Актерлік өнердің тарихы Ежелгі грек театр қойылымдарынан, Африка мен Азияның ғұрыптық драмаларынан бастап, қазіргі театрларға, киноларға және цифрлық форматтарға

дейін мыңдаған жылдарға созылады. Барлық мәдениеттерде актерлік шеберлік тек ойын-сауық қана емес, сонымен қатар адамгершілік бағдарларды, азаматтық ұстанымды және мәдени бірегейлікті қалыптастыруға ықпал ететін тәрбиелік функцияны орындады. Сахна мен экран тарихи және мәдени білімді жеткізу құралы болып табылады, ал актер күрделі әлеуметтік және моральдық мәселелерді түсінуге көмектесетін шығарма авторы мен көрермен арасында делдал болады.

Мәдени-тынығу жұмысы бұл адамның бос уақытында рухани, эстетикалық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етуге бағытталған ұйымдастырылған қызмет. Оның негізгі мақсаттарына қатысушыларды ұлттық және әлемдік мәдениетке баулу, шығармашылық қабілеттерін дамыту, моральдық және этикалық құндылықтарды тәрбиелеу, сондай-ақ әлеуметтік белсенді ұстанымды қалыптастыру кіреді. Бос уақыт аясында адам демалуға ғана емес, сонымен бірге мәдени тәжірибелерді, дәстүрлер мен ұжымдық өзара әрекеттесу формаларын игере отырып дамуға мүмкіндік алады [1]

Мәдени - тынығу қызметі көптеген нысандарды қамтиды: концерттерге, театр қойылымдарына, шеберлік сыныптарына, фестивальдерге, интерактивті бағдарламалар мен шығармашылық жобаларға қатысу. Бұл тәрбие жұмысының тиімді құралы, өйткені ол оқытуды эмоционалды тәжірибемен және практикалық тәжірибемен біріктіреді. Мәдени-тынығу қызметі арқылы жастар мен ересектер ой-өрісін кеңейтуге, эстетикалық талғамды қалыптастыруға және мәдени қоғамдастыққа жату сезімін нығайтуға мүмкіндік алады.

Ақпараттық технологиялар, Бұқаралық мәдениет және цифрлық медиа жастардың дүниетанымы мен құндылық бағдарларына айтарлықтай әсер ететін қазіргі қоғамда актерлік шеберліктің тәрбиелік әлеуетін зерттеу ерекше өзектілікке ие болады. Актерлік әдістер аудиториямен жанды, эмоционалды бай қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді, бұл мәдени және адамгершілік құндылықтарды тереңірек игеруге ықпал етеді.

Мәдени-тынығу іс-шараларында актерлік шеберлікті қолдану тәрбие жұмысына жаңа мүмкіндіктер ашады. Театр қойылымдарына, рөлдік ойындарға, шеберлік сыныптарына және интерактивті бағдарламаларға қатысу арқылы жастар коммуникативтік дағдыларды, эмоционалды интеллектті, өзін-өзі көрсету және әлеуметтік құбылыстарды сыни тұрғыдан түсіну қабілетін дамытады. Актерлік тәжірибе білім беру, Мәдени және адамгершілік мақсаттарын біріктіру арқылы сенімділікті, жауапкершілікті және әлеуметтік белсенділікті қалыптастыруға көмектеседі.

Осылайша, мәдени- тынығу жұмысында актерлік шеберлікті зерттеу және қолдану мәдени мұраны білуге және бағалауға, қоғамдық өмірге қатысуға және рухани және адамгершілік бағдарларды сақтауға қабілетті үйлесімді дамыған тұлғаны қалыптастыру үшін өте маңызды. Бұл зерттеу тақырыбын әсіресе заманауи әлеуметтік және мәдени тәжірибелер үшін өзекті етеді.

Актерлік шеберлік-бұл сенімді және мәнерлі образ жасауға бағытталған кәсіби дағдылардың, білімдер мен дағдылардың күрделі жүйесі. Ол денені, дауысты, мимиканы және қимылдарды меңгеру техникасын, кейіпкерді психологиялық түсінуді, сондай-ақ аудиторияға эмоционалды әсер ету қабілетін біріктіреді. Актерлік шеберліктің теориялық негізі ғасырлар бойы қалыптасып келеді және психология, педагогика, эстетика және әлеуметтік-мәдени зерттеулер принциптеріне сүйенеді.

Психология тұрғысынан актерлік қызмет эмпатия, эмоционалды икемділік және өзін-өзі реттеу қабілетін дамытады. Кейіпкердің ішкі әлемін түсіну актердің мотивацияны, тәжірибені және құндылықтарды талдай білуін талап етеді, бұл өз кезегінде эмоционалды интеллекттің дамуына ықпал етеді. Станиславский, Мейерхольд және басқа да қолөнершілер жасаған теориялық тәсілдер кескіннің ішкі шындығына, қозғалыстың органикалық сипатына және эмоциялардың шынайылығына назар аударады, бұл кескінді жасау процесін көркем және тәрбиелік етеді.

Актерлік өнер тек көркемдік тәжірибе ретінде ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік коммуникация құралы ретінде де қарастырылады. Актердің ойыны арқылы аудитория әлеуметтік, моральдық және мәдени мәселелерді түсінуге мүмкіндік алады. Теориялық

тұрғыдан бұл актерлік шеберлікті қоғамдық сананы қалыптастыру, адамгершілік бағдарлар мен эстетикалық құндылықтарды тәрбиелеу құралы ретінде түсінуден көрінеді. Нәтижесінде, актерлік тәжірибе сахнамен немесе камерамен шектеліп қана қоймай, жеке тұлғаға мәдени және тәрбиелік әсер етудің маңызды ресурсына айналады [2]

Мәдени-тынығу жұмысы мәдени және шығармашылық бос уақыттың әртүрлі нысандарына қатысу арқылы жеке тұлғаның толыққанды дамуы үшін жағдай жасауға бағытталған. Ол көптеген функцияларды орындайды: білім беру, Тәрбие, әлеуметтік, коммуникативті және интеграциялық. Негізгі аспектілердің бірі-құндылық бағдарларын, мінез-құлық нормаларын, өз халқының мәдениеті мен тарихын құрметтеуді қалыптастыруда көрінетін тәрбиелік функция.

Бос уақытты өткізу ерікті қатысумен және эмоционалды қанықтылығымен ерекшеленеді, бұл оның оқу процесінде тиімділігін арттырады. Мәдени іс — шараларға-концерттерге, көрмелерге, мастер — кластарға, интерактивті жобаларға қатысу-жеке тұлғаларға практикалық тәжірибе мен эмоционалды тарту арқылы дәстүрлер, мәдениет және әлеуметтік маңызды нормалар туралы білімді игеруге мүмкіндік береді. Жастар бұл үдерісте байқап қана қоймай, Тәуелсіздіктің, сыни ойлаудың және шығармашылық әлеуеттің дамуына ықпал ететін белсенді қатысушыға айналады.

Тәрбиелік әсердің маңызды құрамдас бөлігі мәдени және демалыс тәжірибелерінің ұжымдық сипаты болып табылады. Театр студияларында, клубтарда, фестивальдарда бірлескен қызмет командалық өзара әрекеттесу дағдыларын, басқалардың пікірлерін құрметтеуді және ынтымақтастық қабілетін қалыптастырады. Бұл қасиеттер жеке тұлғаның әлеуметтік жетілуімен және қоғамға жауапкершілікпен қатысуға дайындығымен тікелей байланысты.

Осылайша, мәдени - демалыс жұмысы білім беру, Мәдени және эмоционалды элементтерді біріктіру арқылы тәрбиелік әсерді қамтамасыз етеді. Ол әлеуметтік және моральдық құндылықтарды қалыптастырады, шығармашылық қабілеттерін дамытады және қатысушылардың тұрақты мәдени бірегейлігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Актерлік шеберлікті мәдени-демалыс жұмыстарымен ұштастыру екі саланың тәрбиелік әлеуетін барынша ашуға мүмкіндік береді. Актерлік әдістер тұлғаның, әсіресе жастардың эмоционалды, интеллектуалды және әлеуметтік дамуына ерекше жағдай жасайды. Олар ата-ана тәрбиесін жанды, интерактивті және қол жетімді етеді, қатысушылардың назарын аударады және құндылықтарды тереңірек игеруге ықпал етеді.

Біріншіден, актерлік шеберлік эмоционалды интеллект пен қарым-қатынас дағдыларын дамытады. Рөлдік ойындар, театрландырылған қойылымдар мен шеберлік сабақтары арқылы жастар эмоцияларды білдіруге, басқа адамдардың сезімдерін түсінуге және диалог құруға үйренеді. Бұл аспект әсіресе оқу процесінде маңызды, өйткені ол эмпатия, өзін-өзі реттеу және әлеуметтік жауапты мінез-құлық қабілетін қалыптастырады.

Екіншіден, актерлік тәжірибеге қатысу адамгершілік және мәдени бағдарларды қалыптастыруға ықпал етеді. Актерлік қызмет моральдық, әлеуметтік немесе тарихи қақтығыстарды бейнелейтін жағдайларды бастан кешіруге мүмкіндік береді, бұл қатысушыларға іс-әрекеттің салдарын түсінуге, этикалық нормалар мен құндылықтарды түсінуге және мәдени мұраның маңыздылығын бағалауға көмектеседі. Мысалы, ұлттық драма қою немесе тарихи оқиғалар тақырыбында рөлдік ойынға қатысу дәстүрлерді құрметтеуге және өздерінің мәдени ерекшеліктерін білуге ықпал етеді [3]

Үшіншіден, актерлік әдістер жастардың мәдени-демалыс іс-шараларына қатысуы мен қызығушылығын арттырады. Олар процесті белсенді, интерактивті және шығармашылық етеді, бұл қатысуға және не болып жатқанын түсінуге деген ынтаны арттырады. Жастар тек бақылап қана қоймай, сонымен бірге жауапкершілік сезімін, Тәуелсіздік пен өз қабілеттеріне деген сенімділікті қалыптастыратын оқиғаларды жасаушы болады.

Сонымен қатар, актерлік шеберлік мәдени және бос уақытты өткізу мүмкіндіктерін кеңейте отырып, заманауи технологиялар мен медиамен біріктіріледі. Интерактивті

қойылымдарды, бейне жобаларды, онлайн театрларды және шығармашылық зертханаларды пайдалану дәстүрлі құндылықтарды заманауи демалыс түрлерімен үйлестіре отырып, кең аудиторияны тартуға мүмкіндік береді. Бұл ұлттық және әлемдік мәдениетті жастар үшін қолжетімді, өзекті және тартымды етеді.

Соңында, актерлік жұмыс элементтері бар мәдени-демалыс жобалары ұрпақтар арасындағы диалог пен әлеуметтік өзара әрекеттесу үшін кеңістік жасайды. Жастардың тәлімгерлермен, кәсіби актерлермен және аға буын өкілдерімен бірлескен қызметі мәдени тәжірибенің берілуін қамтамасыз етеді, қоғамдастыққа жату сезімін қалыптастырады және әлеуметтік жауапкершілікті дамытуға ықпал етеді.

Мәдени және бос уақытты өткізудегі актерлік шеберліктің тәрбиелік әлеуеті бірнеше деңгейде көрінеді: эмоционалды, әлеуметтік, моральдық және мәдени. Бұл жастардың қоғам өміріне толыққанды қатысуы және мәдени мұраны сақтауы үшін қажетті құзыреттерді қалыптастыра отырып, білім беру, тәрбиелік және мәдени мақсаттарды үйлесімді үйлестіруге мүмкіндік береді.

"Мәдени-тынығу жұмысындағы актерлік шеберліктің тәрбиелік әлеуеті" тақырыбын зерттеу барысында актерлік шеберліктің айтарлықтай тәрбиелік және әлеуметтік-мәдени әлеуеті бар екендігі анықталды. Теориялық тәсілдер мен практикалық мысалдарды талдау мәдени-тынығу іс-әрекетінде актерлік әдістерді қолдану эмоционалды, интеллектуалды және моральдық аспектілерді біріктіре отырып, тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал ететіндігін көрсетті.

Актерлік шеберлік тек көркемдік образ жасаумен шектелмей, тәрбиелік ықпал ету құралы ретінде әрекет ететіні анықталды. Театр қойылымдарына, рөлдік ойындарға, шеберлік сыныптарына және интерактивті жобаларға қатысу арқылы жастар эмоционалды интеллектті, қарым-қатынас дағдыларын, өзіне деген сенімділікті, өзін-өзі көрсету және сыни ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, мәдени-демалыс қызметі ерікті және қызықты қатысуға жағдай жасайды, бұл оқу процесінің тиімділігін арттырады.

Дәстүрлі құндылықтар мен мәдени мұраны актерлік тәжірибенің заманауи түрлеріне біріктіру ерекше маңызға ие. Театрландырылған қойылымдарды, ұлттық драмаларды, фольклорлық жобаларды және рөлдік ойындарды пайдалану жастарға мәдени және тарихи құндылықтарды тереңірек түсінуге, өз халқына жататындығын сезінуге және ұлттық бірегейлікті нығайтуға мүмкіндік береді [4]

Актерлік шеберлік тәрбие жұмысында маңызды рөл атқарады, өйткені ол оқытуды, эмоционалды тәжірибені және практикалық әрекеттерді біріктіреді. Оның көмегімен жастарда көркемдік талғам мен шығармашылық ойлауды ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік, адамгершілік және мәдени құзыреттіліктерді де дамытуға болады. Атап айтқанда, театрлық және интерактивті жобаларға қатысу эмпатияны, жауапкершілікті, командада жұмыс істеу және әлеуметтік мәселелерді шешу қабілетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Жастардың мәдени дамуы үшін актерлік шеберлік те маңызды. Бұл жастарға мәдени құндылықтармен тікелей қарым-қатынас жасауға, тарихи оқиғалар мен дәстүрлерді көркем бейнелеу арқылы сезінуге мүмкіндік береді. Бұл тәжірибе ұлттық мәдениетті жанды, қолжетімді және мағыналы етеді, ұрпақтар сабақтастығына ықпал етеді және қоғамға қатыстылық сезімін нығайтады. Мәдени-тынығу саласындағы актерлік қызмет тәрбие процесін белсенді, қызықты және эмоционалды бай тәжірибеге айналдырады, бұл жастарға мәдени әсер етудің тиімділігін арттырады.

Актерлік шеберлікті пайдалана отырып, мәдени-тынығу жұмысын одан әрі дамыту перспективалары жұмыстың дәстүрлі нысандарын заманауи технологиялармен және интерактивті әдістермен үйлестіруден тұрады. Рөлдік ойындарды, ашық театрды, медиа жобаларды, онлайн-қойылымдарды және шығармашылық шеберханаларды енгізу аудиторияны кеңейтуге, жастардың қызығушылығын арттыруға және ұлттық және әлемдік мәдени құндылықтарды қолжетімді әрі өзекті етуге мүмкіндік береді.

Мемлекеттік және қоғамдық мекемелер, білім беру ұйымдары мен мәдени орталықтар актерлік шеберлік басты орынға айналатын білім беру, тәрбие және шығармашылық міндеттерді біріктіретін бағдарламалар құра алады. Мұндай кешенді тәсіл мәдени мұраны сақтай отырып және ұлттық бірегейлікті нығайта отырып, жастардың қарым-қатынас, шығармашылық және әлеуметтік жауапкершілік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, актерлік тәжірибені бос уақыт саласына біріктіру ұрпақтар арасындағы өзара іс-қимылға, кәсіби әртістермен және тәлімгерлермен ынтымақтастыққа, сондай-ақ фестивальдар мен шығармашылық конкурстар өткізуге мүмкіндіктер ашады. Бұл мәдени алмасу үшін тірі кеңістік жасайды, әлеуметтік интеграцияға және жастардың белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыруға ықпал етеді.

Осылайша, мәдени-тынығу іс-әрекетіндегі актерлік шеберлік жеке тұлғаны тәрбиелеудің, мәдени дамытудың және қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады. Оның одан әрі дамуы және бос уақыт тәжірибесіне интеграциялануы дәстүрлер мен инновацияларды біріктіруге мүмкіндік береді, бұл тәрбие мен мәдени білім беруді бір уақытта қызықты, эмоционалды бай және тиімді етеді.

Әдебиеттер:

1. Бакланова Т. И. Теория и методика культурно-досуговой деятельности. — М.: Академический проект, 2015. — 368 с.
2. Киселева Т. Г., Красильников Ю. Д. Социально-культурная деятельность. — М.: МГУКИ, 2004. — 287 с.
3. Станиславский К. С. Работа актёра над собой. — М.: Искусство, 1989. — 384 с.
4. Немирович-Данченко В. И. О творчестве актёра. — М.: Искусство, 1973. — 296 с.

ӨОЖ 316.77(574)

МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ҚЫЗМЕТІНДЕ МЕДИА ЖӘНЕ ШОУ БАҒДАРЛАМАЛАРДЫҢ ЫҚПАЛЫ

Тәжен Д.У. – PhD докторанты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент қ., Қазақстан. E-mail: darkhan.tazhen@mail.ru

Түйін

Бұл мақалада мәдени тынығу қызметінде медиа және шоу бағдарламалардың ықпалы қарастырылады. Қазіргі заманғы жастардың бос уақытын ұйымдастыруда медиа және шоу бағдарламалар үлкен рөл атқарады. Олар ақпараттық, тәрбиелік және шоу әлеуметтік мәдени бағыттарды орындайды. Зерттеу барысында шоу бағдарламалар мен медиа өнімдерінің мәдени құндылықтарды дәріптеумен ұлттық дәстүрлерді насихаттау мен шығармашылық қабілеттерді дамытуға әсерін қарастырады. Онымен қоса, медиа және шоу мәдениеті, жастардың санасына әсер ететін механизмдерді, ұлттық бірегейлікті қалыптастыруға және мәдени - тынығу қызметін жетілдіруге септігін тигізеді. Мақалада нәтижелері бойынша мәдени-тынығу қызметін жетілдіру, жастармен жұмыс жүргізу әдістерін оңтайландыру мен медиа және шоу-бағдарламаларды ұтымды пайдалану халықтың мәдени іс-шараларға деген қызығушылығын арттыруға, шығармашылық белсенділікті ынталандыруға және мәдени қатысу нысандарын кеңейтудің қабілеттері қарастырылады.

Кілттік сөздер: *шоу бағдарлама, ақпарат, бос уақыт, құндылық, мәдениет, отбасы, жаһандану, медиа, шығармашылық.*

Қазіргі мәдени ортада бұқаралық ақпарат құралдары қоғамдық сананы қалыптастыруда және бос уақытты ұйымдастыруда жетекші орындардың бірін алады. Медиа деп теледидар, радио, баспа басылымдары, интернет-платформалар, әлеуметтік желілер және ағындық қызметтерді қамтитын бұқаралық ақпарат құралдары түсініледі. Олар ақпараттың, мәдени құндылықтардың және ойын-сауық мазмұнының таралуын қамтамасыз етеді, адамдардың өмір салты мен дүниетанымына айтарлықтай әсер етеді.

Шоу-бағдарламалар Медиа мазмұнның ең танымал түрлерінің бірі және мәдени демалыстың маңызды элементі болып табылады. Оларға музыкалық, ойын-сауық, конкурстық, эзіл-оспақ және бұқаралық аудиторияға бағытталған реалисти-шоулар кіреді. Шоу-бағдарламалар өнер, ойын-сауық және сауда элементтерін біріктіреді, бұл оларды әртүрлі әлеуметтік топтар үшін қол жетімді және тартымды етеді. Қазіргі мәдениетте олар демалу құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар мәдени өзара әрекеттесу мен өзін-өзі көрсетудің бір түрі ретінде де әрекет етеді[1].

Бұқаралық ақпарат құралдары аудиторияның қалауын, қызығушылығын және мінез-құлық үлгілерін анықтай отырып, қоғамның бос уақытын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Медиа арқылы адам мәдени оқиғалар, ойын-сауықтың жаңа түрлері және бос уақыттағы өзекті тенденциялар туралы ақпарат алады. Бұл мәдени кеңістіктің кеңеюіне және мәдени қызметтің әртүрлі түрлерінің қолжетімділігін арттыруға ықпал етеді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының жастар аудиториясына әсері ерекше байқалады, ол үшін интернет пен әлеуметтік желілер бос уақыттағы мазмұнның негізгі көзіне айналады. Медиа шоу-бағдарламаларды онлайн көру, интерактивті жобаларға қатысу және виртуалды Мәдени іс-шаралар сияқты бос уақыттың жаңа түрлерін қалыптастырады. Нәтижесінде мәдени демалыстың дәстүрлі түрлері цифрлық ортаға бейімделу арқылы өзгереді.

Сонымен қатар, бұқаралық ақпарат құралдары мәдени құндылықтарды насихаттап қана қоймай, сонымен қатар бос уақыт деңгейі мен сапасына әсер ете алады. Медиа-контентті коммерцияландыру көбінесе ойын-сауық формаларының үстемдігіне әкеледі, бұл мәдени демалыстың білім беру және білім беру әлеуетін төмендетуі мүмкін.

Медиа және шоу-бағдарламалардың мәдени бос уақытқа әсерін зерттеудің өзектілігі медиа кеңістіктегі жылдам өзгерістерге және олардың қоғамның күнделікті өміріне әсерінің өсуіне байланысты. Цифрландыру және жаһандану жағдайында медиа халықтың мәдени қалауы мен бос уақытын қалыптастыратын негізгі факторлардың біріне айналуға.

Шоу-бағдарламалар аудиторияның, әсіресе жастардың құндылықтарына, талғамына және әлеуметтік көзқарастарына айтарлықтай әсер етеді. Бұл олардың мәдени және демалыс қызметіндегі рөлін ғылыми тұрғыдан түсінуді қажет етеді. Бұл мәселені зерттеу медиа әсерінің жағымды және жағымсыз жақтарын анықтауға, сондай-ақ ойын-сауық мазмұнын мәдени және тәрбиелік міндеттермен үйлесімді үйлестіру жолдарын анықтауға мүмкіндік береді [2].

Медиа және шоу-бағдарламалардың мәдени демалысқа әсерін зерттеу қазіргі мәдени процестерді түсіну және мәдени-демалыс саласын дамытудың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін маңызды болып табылады.

Мәдени - тынығу саласындағы Медиа-бұл мәдени және ойын-сауық мазмұнын тарату жүзеге асырылатын байланыс құралдары мен арналарының жиынтығы, сонымен қатар бос уақыттың құндылық бағдарлары мен модельдері қалыптасады. Медианың рөлін теориялық тұрғыдан түсіну бұқаралық коммуникация, мәдениеттану және әлеуметтану тұжырымдамаларына сүйенеді, олардың шеңберінде бұқаралық ақпарат құралдары адамдардың санасы мен күнделікті тәжірибесіне әсер ететін маңызды әлеуметтік институт ретінде қарастырылады.

Мәдени көзқарас тұрғысынан бұқаралық ақпарат құралдары Мәдени мұра мен қазіргі аудитория арасында делдал ретінде әрекет етеді. Олар мәдени мағыналарды өзекті форматтарға бейімдейді, оларды халықтың кең тобына қол жетімді және түсінікті етеді. Бос уақыт саласында медиа ақпараттық, ойын-сауық, білім беру және әлеуметтендіру функцияларын орындайды. Медиа арқылы аудитория мәдени оқиғалар, бос уақыттың жаңа формалары, шығармашылық бастамалар және қоғамның мәдени өміріндегі тенденциялар туралы біледі.

Әлеуметтанулық тәсіл медианың әлеуметтік мінез-құлық пен бос уақытты қалауға әсеріне назар аударады. Медиа дәм стандарттарын, демалыс үлгілерін және мәдени өнімдерді тұтынуды қалыптастырады. Бұл әсер әсіресе цифрлық медиа мен әлеуметтік желілер бос уақыт пен коммуникацияның негізгі кеңістігіне айналатын Жастар ортасында байқалады[3]. Нәтижесінде мәдени тынығу дәстүрлі формаларының өзгеруі және жаңа, медиа-бағдарланған тәжірибелердің пайда болуы.

Мәдени демалыс саласындағы медианың теориялық негіздері оларды мәдени ортаны қалыптастырудың қуатты құралы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, ол бос уақытты байыта алады, сонымен қатар оның мазмұны мен құндылық бағытына аралас әсер етеді.

Шоу-бағдарламалар Қазіргі қоғамдағы мәдени демалыстың ең кең таралған және сұранысқа ие түрлерінің бірі болып табылады. Олар бұқаралық аудиторияға бағытталған және ойын-сауық, өнер, ойын-сауық және интерактивтілік элементтерін біріктіретін медиа өнім. Шоу-бағдарламалардың негізгі түрлеріне музыкалық, би, әзіл-оспақ, Конкурстық және реалити-шоулар жатады, олардың әрқайсысы белгілі бір мәдени және әлеуметтік функцияларды орындайды.

Мәдени демалыстың бір түрі ретінде шоу-бағдарламалар жасына, әлеуметтік жағдайына және білім деңгейіне қарамастан кең аудиторияға мәдени мазмұнның қол жетімділігін қамтамасыз етеді. Медиа платформалардың арқасында шоу-бағдарламалар тұрақты демалыс әдеттерін қалыптастыра отырып, күнделікті өмірдің бір бөлігіне айналады. Олар эмоционалды разрядқа, шиеленісті жеңілдетуге және бос уақыттың маңызды функциясы болып табылатын жағымды көңіл-күйді қалыптастыруға ықпал етеді.

Сонымен қатар, шоу-бағдарламалар коммуникативті функцияны орындайды, талқылау және өзара әрекеттесу үшін ортақ мәдени кеңістік жасайды. Көрермендер әлеуметтік желілерде және басқа да онлайн платформаларда көргендерін талқылай отырып, медиа-дискурсқа қатысады. Бұл аудиторияның қатысуын күшейтеді және дәстүрлі мәдени тынығудың шекарасын кеңейтеді.

Дегенмен, көптеген шоу-бағдарламалардың коммерциялық бағыты көбінесе мазмұнды жеңілдетуге және жаппай талғамға бағдарлануға әкелетінін атап өткен жөн. Мұндай жағдайларда бос уақыттың мәдени құндылығының төмендеу қаупі артады. Дегенмен, сауатты ұйымдастырумен және мазмұнды мазмұнмен шоу-бағдарламалар мәдени дәстүрлерді, өнерді және әлеуметтік маңызды идеяларды насихаттай отырып, білім беру және тәрбие функцияларын орындай алады.

Медиа және шоу-бағдарламалардың мәдени-демалыс қызметіне әсері жан-жақты және жан-жақты. Бір жағынан, олар бос уақытты кеңейтуге, оның қол жетімділігі мен әртүрлілігін арттыруға ықпал етеді. Медиа арқылы Мәдени іс-шаралар мен шоу-бағдарламалар кең аудиторияға, соның ішінде шалғай аймақтардың тұрғындары мен мүгедектерге қол жетімді болады.

Медианың оң әсері мәдени құндылықтарды насихаттауда, шығармашылық бастамаларды қолдауда және өнердің әртүрлі түрлеріне қызығушылықты қалыптастыруда көрінеді. Қазіргі заманғы шоу-бағдарламалар көбінесе шығармашылық индустриялар мен мәдени әртүрлілікті дамытуға ықпал ететін дарынды адамдардың өзін-өзі жүзеге асыру алаңына айналады. Сонымен қатар, бұқаралық ақпарат құралдары мәдени демалыстың дәстүрлі түрлерін заманауи медиа кеңістікке біріктіріп, оларды жастарға тартымды етеді [4].

Сонымен қатар, медиа мен шоу-бағдарламалардың әсерінің жағымсыз жақтары да назар аударуды қажет етеді. Мәдени мазмұнды коммерцияландыру, рейтингтерге бағдарлау және жаппай сұраныс көркемдік деңгейдің төмендеуіне және бос уақыттың мазмұнды түрлерінің вытыстырылуына әкелуі мүмкін. Медиа мазмұнды шамадан тыс тұтыну пассивті бос уақытты, әлеуметтік белсенділікті төмендетуді және тірі мәдени өзара әрекеттесуге қызығушылықты жоғалтуды ынталандыруы мүмкін.

Медиа және шоу-бағдарламалардың жастарға әсері ерекше маңызды, олар үшін олар құндылық белгілері мен мінез-құлық үлгілерінің маңызды көзіне айналады. Осыған байланысты медиа-контентті саналы түрде қабылдауға мүмкіндік беретін медиа-мәдениет пен сыни ойлауды қалыптастыру қажеттілігі артып келеді.

Медиа және шоу-бағдарламалар мәдени-тынығу қызметін дамытудың маңызды факторы болып табылады, оның әлеуеті ойын-сауық пен мәдени-тәрбиелік компоненттер арасындағы тепе-теңдікке байланысты. Оларды сауатты пайдалану Мәдени бос уақытты байытуға және үйлесімді дамыған тұлғаны қалыптастыруға ықпал етуі мүмкін.

Медиа және шоу-бағдарламалардың мәдени-демалыс қызметіне әсерін қарау барысында медиа қазіргі заманғы бос уақытты қалыптастырудың негізгі факторларының бірі болып табылатыны анықталды. Олар ақпарат пен ойын-сауықты тарату құралы ғана

емес, сонымен қатар қоғамның құндылық бағдарларына, мінез-құлық үлгілеріне және бос уақыт формаларына әсер ететін маңызды әлеуметтік-мәдени институт ретінде әрекет етеді. Шоу-бағдарламалар өз кезегінде медиа кеңістіктің ажырамас бөлігіне айналды және кең аудиторияны қамтитын мәдени демалыстың ең танымал түрлерінің біріне айналды.

Талдау көрсеткендей, медиа және шоу-бағдарламалар мәдени демалысқа оң және қарама-қайшы әсер етеді. Бір жағынан, олар мәдени мазмұнға қол жетімділікті кеңейтуге, әр түрлі өнер түрлерін танымал етуге және шығармашылық индустрияларды дамытуға ықпал етеді. Екінші жағынан, медиа ортаны коммерцияландыру және жаппай сұранысқа бағдарлау мәдени мазмұнның жеңілдетілуіне және бос уақыттың тәрбиелік әлеуетінің төмендеуіне әкелуі мүмкін. Цифрландыру және медиа тұтынудың өсуі жағдайында мәдени-демалыс саласында медианы пайдаланудың мағыналы тәсілінің қажеттілігі артып келеді.

Мәдени – тынығу жұмысын дамытудағы медиа және шоу-бағдарламалардың маңызы олардың бос уақытты өткізудің жаңа формалары мен модельдерін қалыптастыру қабілетінде жатыр. Заманауи технологиялардың арқасында мәдени тынығу жұмысында қол жетімді, мобильді және әр түрлі болады. Медиа дәстүрлі мәдени тәжірибелерді заманауи кеңістікке біріктіруге мүмкіндік береді, бұл оларды кең аудиторияға, әсіресе жастарға тартымды етеді.

Шоу-бағдарламалар өзара әрекеттесу және пікір алмасу үшін ортақ мәдени өрісті құра отырып, маңызды ойын-сауық және коммуникативті функцияны орындайды. Олар эмоционалды разрядқа, әлеуметтік интеграцияға және жалпы мәдени бағдарлардың қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен қатар, мағыналы және жауапты көзқараспен шоу-бағдарламалар мәдени құндылықтарды, әлеуметтік маңызды идеяларды және шығармашылық көріністі насихаттай отырып, білім беру функциясын орындай алады.

Осылайша, медиа және шоу-бағдарламалар мәдени бос уақытты дамытудың маңызды ресурсы болып табылады, оның әлеуеті мазмұнның сапасына және оны Мәдени саясат пен тәжірибеде қолдану мақсаттарына байланысты.

Осы саладағы әрі қарайғы зерттеулердің болашағы сандық медиа мен интерактивті форматтардың әртүрлі әлеуметтік топтардың мәдени- тынығу мінез-құлқына әсерін терең зерттеумен байланысты. Медиа контенттің жастарға әсерін талдау, сондай-ақ медиакультураны қалыптастыру тетіктерін және ақпаратты сыни қабылдауды зерттеу ерекше қызығушылық тудырады.

Практикалық тұрғыдан алғанда, ойын-сауық пен тәрбиелік элементтердің үйлесімді үйлесіміне бағытталған мәдени-демалыс бағдарламаларын әзірлеу және енгізу маңызды. Мәдени мекемелердің, білім беру ұйымдары мен қоғамдық бірлестіктердің қызметінде медиа және шоу-бағдарламаларды пайдалану бос уақыттың сапасын арттыруға және қоғамның мәдени әлеуетін дамытуға ықпал етуі мүмкін. Болашақта бұл мәдени бос уақытты тек демалыс түрі ғана емес, сонымен қатар мәдени және әлеуметтік дамудың тиімді құралы етеді.

Жалпы, медиа және шоу-бағдарламалардың мәдени демалыс саласына әсерін қазіргі қоғамның жалпы даму тенденцияларын көрсететін күрделі және көп қырлы процесс ретінде қарастырған жөн. Медиа ойын-сауық мазмұнын беру құралы ғана емес, сонымен қатар мәдени талғамдарды, әлеуметтік көзқарастарды және бос уақытты қалауды қалыптастырудың маңызды механизміне айналады. Бұл тұрғыда медиа өнімнің коммерциялық тартымдылығы мен оның мәдени, тәрбиелік құндылығы арасындағы тепе-теңдікті ескеру өте маңызды.

Мәдени-тынығу қызметінде медиа және шоу-бағдарламаларды ұтымды пайдалану халықтың мәдени іс-шараларға деген қызығушылығын арттыруға, шығармашылық белсенділікті ынталандыруға және мәдени қатысу нысандарын кеңейтуге қабілетті. Бұл ретте Мәдениет және білім беру саласындағы мамандардың рөлі артып келеді, олар медиа кеңістікті мәдени құндылықтар мен әлеуметтік маңызды бастамаларды танымал етуге бағыттауы тиіс.

Цифрландыру жағдайында медиаконтентті саналы түрде қабылдауға және бос уақытты ұйымдастыруға жауапкершілікпен қарауды қалыптастыруға мүмкіндік беретін медиа сауаттылық пен сыни ойлауды дамыту ерекше маңызға ие. Осылайша, медиа және шоу-бағдарламаларды пайдалана отырып, мәдени-тынығу қызметін одан әрі жетілдіру қоғамның тұрақты мәдени дамуының және халықтың өмір сүру сапасын арттырудың маңызды факторы бола алады.

Әдебиеттер:

1. Соколов Э. В. Массовая культура и массовое искусство. — М.: Наука, 1986. — 240 с.
2. Орлов А. Б. Шоу-бизнес и массовая культура: социокультурный анализ. — М.: РАГС, 2004. — 198 с.
3. Адорно Т. В. Индустрия культуры: просвещение как обман масс // Диалектика просвещения / М. Хоркхаймер, Т. Адорно. — М.: Медиум, 1997. — С. 128–176.
4. Эко У. Апокалиптики и интегрированные: очерки массовой культуры / пер. с итал. — СПб.: Симпозиум, 2003. — 512 с.

ӘОЖ 316.7:394

МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫ АРҚЫЛЫ ТҰЛҒАНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ

Сайитов Ж. – 2-курс магистранты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент қ., Қазақстан. E-mail: @mail.ru

Сапарова Ю.А. – п.ғ.к., доцент М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті. Шымкент қ., Қазақстан. E-mail: ylduz58@bk.ru

Түйін

Бұл мақалада мәдени-тынығу жұмысының тұлғаның шығармашылық қабілетін дамытудағы маңызы ғылыми тұрғыда қарастырылады. Мәдени тынығу қызметі тұлғаның бос уақытын дұрыс ұйымдастырудың тиімді формасы ретінде оның креативтік ойлауы, эстетикалық талғамын және өзіндік шығармашылық әлеуетін қалыптастыруға өз септігін тиізеді. Зерттеу барысында мәдени- тынығу жұмысының педагогикалық, тәрбиелік және әлеуметтік мәдени бағыттары айқындалып, өнер, музыка, театр, ойын-сауық технологиялары арқылы шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндіктері қарастырылады. Мақалада мәдени -тынығу қызметінің тұлғаның өзін-өзі дамытуға және шығармашылық белсенділіктерін арттыру әлеуеті дәлелденеді.

Кілттік сөздер: шығармашылық, мәдени-тынығу жұмысының қарым-қатынас, іс-шара, құндылық, бос уақыт, тұлға.

Шығармашылық қабілеттер - бұл адамның өзіндік ойлау қабілетін, жаңа идеяларды қалыптастыру, мәселелерді қораптан тыс шешу және өзін-өзі көрсету қабілетін анықтайтын негізгі сипаттамаларының бірі. Оларға шығармашылық, қиял, ассоциативті ойлау, сондай-ақ жаңа жағдайларда білім мен дағдыларды қолдану мүмкіндігі кіреді. Шығармашылық тек көркемдік немесе ғылыми қызметпен шектелмейді; олар өмірдің кез-келген саласында көрінеді, мейлі ол кәсіби қызмет, әлеуметтік өзара әрекеттесу немесе жеке көрініс болсын.

Қазіргі қоғамда шығармашылық қабілеттердің маңызы едәуір өсті. Жылдам технологиялық өзгерістер, жаһандану және өмірдің жоғары қарқыны адамнан ойлаудың икемділігін, жаңа жағдайларға бейімделуді және стандартты емес шешімдерді табуды талап етеді. Тұлғаның шығармашылық әлеуеті тек кәсіби табысқа жету үшін ғана емес, сонымен қатар жеке даму, өзін-өзі тану және әлеуметтік іске асыру үшін де маңызды ресурсқа айналады [1].

Өз азаматтарының шығармашылығын дамытуды қолдайтын қоғам инновацияларды, мәдени әртүрлілікті және халықтың зияткерлік әлеуетін дамытуды ынталандыру арқылы бәсекелестік артықшылыққа ие болады.

Шығармашылық қабілеттердің қалыптасуы көбінесе жеке тұлғаға және оның ішкі мотивациясына байланысты. Өзін-өзі дамыту адамға өз дағдыларын саналы түрде дамытуға, ой-өрісін кеңейтуге және қиялын ынталандыруға мүмкіндік беретін негізгі фактор болып табылады. Өзін-өзі тәрбиелеуге қызығушылық танытқан адам жаңа білім көздерін белсенді түрде іздейді, әртүрлі іс-әрекеттермен тәжірибе жасайды және өзін-өзі көрсетуге тырысады.

Шығармашылық әлеуетті қалыптастыру процесі когнитивті дағдыларды, эмоционалды қабылдауды, сыни ойлауды және проблемаларды шешудің балама жолдарын көре білуді дамытуды қамтиды. Қызығушылық, бастамашылдық, табандылық және өзіне деген сенімділік сияқты қасиеттер маңызды рөл атқарады. Өзін-өзі дамыту және шығармашылық белсенділік бір-бірімен тығыз байланысты: адам әртүрлі іс-шаралармен неғұрлым көп айналысса, өмірдің әртүрлі салаларында шығармашылықтың пайда болу ықтималдығы соғұрлым жоғары болады.

Мәдени - тынығу жұмысы жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін ынталандырудың ең тиімді түрлерінің бірі болып табылады. Ол бос уақытты ұйымдастыруды мәдени, білім беру және шығармашылық тәжірибелермен біріктіреді, өзін-өзі көрсетуге және жеке өсуге жағдай жасайды. Ресми білім беруден айырмашылығы, мәдени және бос уақытты өткізу еріктілікпен, эмоционалды қанықтылықпен және дағдыларды практикалық қолдану мүмкіндігімен сипатталады, бұл оның шығармашылық қабілеттерін дамытудағы тиімділігін арттырады [2].

Мәдени - тынығу жұмыстарының әртүрлі формалары-көркем студиялар, музыкалық және театр үйірмелері, әдеби және ғылыми-техникалық бірлестіктер, шеберлік сыныптары, фестивальдар және интерактивті жобалар-қиялдың, шығармашылық ойлаудың және эстетикалық қабылдаудың дамуына ықпал етеді. Ұжымдық Мәдени іс-шараларға қатысу сонымен қатар қарым-қатынас дағдыларын, командада жұмыс істеу және ынтымақтастық дағдыларын дамытады, бұл шығармашылық қызметтің маңызды бөлігі болып табылады.

Жаңашылдық, бейімделу қабілеті және стандартты емес ойлау бағаланатын қазіргі қоғам жағдайында жастардың шығармашылық қабілеттерін дамыту құралы ретінде Мәдени-тынығу жұмысының өзектілігі әсіресе жоғары болады. Ол жеке және кәсіби дамуды ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі жүзеге асыруға және қоғамдық дамуға үлес қосуға қабілетті белсенді, бастамашыл және мәдени сауатты тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді.

Шығармашылық-бұл когнитивті, эмоционалды және мінез-құлық компоненттерін қамтитын жеке тұлғаның күрделі құбылысы [3]. Когнитивті жағы жаңа идеяларды құру, түпнұсқа шешімдерді табу және құбылыстар арасындағы стандартты емес қатынастарды көру қабілетін болжайды. Эмоционалды компонент мотивациямен, қызығушылықпен, эмоционалды қабылдаумен және өзін-өзі көрсетуге деген ұмтылыспен байланысты. Мінез-құлық аспектісі белгілі бір әрекеттер, жобалар немесе шығармалар арқылы шығармашылық әлеуетті белсенді түрде жүзеге асыруда көрінеді.

Қазіргі психология шығармашылықтың дамуын түсіндіретін бірнеше негізгі теорияларды бөліп көрсетеді. Олардың арасында адамның интеллектуалды ресурстарының әртүрлілігін көрсететін Ховард Гарднердің бірнеше интеллект теориясы және Дж. Икемділік, өзіндік ерекшелік және синтездеу қабілеті сияқты танымдық қабілеттерді бөліп көрсететін Гилфорд. Осы тәсілдерге сәйкес, қиялды, сыни ойлауды және эксперименттік белсенділікті жүйелі түрде ынталандырусыз шығармашылықты дамыту мүмкін емес.

Шығармашылық әлеуеттің дамуына әсер ететін факторларды шартты түрде ішкі және сыртқы деп бөлуге болады. Ішкі қасиеттерге жеке қасиеттер кіреді - қызығушылық, бастамашылдық, табандылық, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі жүзеге асыруға ынталандыру. Сыртқы-бұл қоршаған орта жағдайлары, білім беру және мәдени ресурстар,

әлеуметтік қолдау және әртүрлі іс-шараларға қол жетімділік. Маңызды аспект-шығармашылық даму ресми білім беру шеңберімен шектелмейді, бірақ мәдени және демалыс саласын қоса алғанда, әртүрлі практикалық қызмет түрлерімен белсенді түрде ынталандырылады.

Мәдени - тынығу жұмысы бұл жеке тұлғаның рухани, эстетикалық, интеллектуалдық және әлеуметтік дағдыларын дамытуға бағытталған бос уақытты ұйымдастыру. Ол тұлғаның үйлесімді дамуын және оның шығармашылық әлеуетін қалыптастыруды қамтамасыз ететін тәрбиелік, білім беру және әлеуметтік функцияларды орындайды. Мәдени - тынығу жұмысы жұмысының ерекшелігі-қатысудың еріктілігі, эмоционалды байлығы және эксперименттік іс-әрекеттің мүмкіндігі, бұл оны әсіресе жастар үшін тиімді етеді [4].

Тәрбие қызметі тұрғысынан мәдени - тынығу қызметі құндылық бағдарларын, патриотизмді, эстетикалық талғамды және азаматтық жауапкершілікті қалыптастыруға ықпал етеді. Мұндай іс-шараларға қатысу ұжымдық жұмыс дағдыларын, басқа адамдармен ынтымақтасу және өзара іс-қимыл жасау қабілетін дамытады, бұл әртүрлі салаларда шығармашылық қабілеттерін табысты іске асырудың маңызды шарты болып табылады.

Мәдени-тынығу жұмысының білім беру рөлі практикалық қызмет арқылы жаңа білім мен дағдыларды игеруге мүмкіндік беруде көрінеді. Бұл шеберханалар, студиялар, үйірмелер, шығармашылық зертханалар және тақырыптық клубтар болуы мүмкін. Ресми білім беруден айырмашылығы, бос уақыт саласы эксперимент жасауға, бастама көтеруге және бағалаудан немесе жазадан қорықпай стандартты емес шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді, бұл шығармашылықты дамытуға қолайлы жағдай жасайды.

Мәдени-тынығу жұмысының әлеуметтік функциясы жеке тұлғаны мәдени және қоғамдық кеңістікке біріктіру болып табылады. Ұжымдық іс-шараларға, фестивальдар мен конкурстарға қатысу арқылы жастар әлеуметтік нормаларды игереді, топта өзара әрекеттесуді үйренеді және ортақ қоғамдастыққа жату сезімін қалыптастырады. Бұл өзін-өзі бағалауды нығайтуға және өз мүмкіндіктеріне деген сенімділікті қалыптастыруға ықпал етеді, сонымен қатар шығармашылық белсенділікті ынталандырады.

Осылайша, мәдени - тынығу жұмысы жеке тұлғаны дамытуда, тәрбиелік, білім беру және әлеуметтік мақсаттарды біріктіруде және шығармашылық қабілеттердің қалыптасуы мен көрінуіне жағдай жасауда кешенді рөл атқарады.

Мәдени-тынығу қызметі арқылы шығармашылық қабілеттерін дамыту қиялды, шығармашылық ойлауды және жаңасын жасау қабілетін ынталандыратын әртүрлі әдістер мен тәжірибелер арқылы жүзеге асырылады. Негізгі бағыттардың бірі-кескіндеме, мүсін, музыка, театр, хореография және сәндік-қолданбалы өнерді қамтитын көркем шығармашылық. Көркем студиялар мен үйірмелерге қатысу эстетикалық қабылдауды, өзін-өзі көрсету қабілетін және өзіндік ойлау қабілетін дамытады. Өнердегі шығармашылық процесс идеяларды қалыптастыруды, жоспарлауды және дизайнды жүзеге асыруды талап етеді, бұл шығармашылықтың когнитивті және эмоционалды компоненттерінің дамуына ықпал етеді [5].

Тағы бір тиімді тәжірибе-әдеби және ғылыми-техникалық шығармашылық. Әдеби үйірмелер, жазу шеберханалары мен ғылыми бірлестіктер аналитикалық ойлауды, қиялды және дерексіз ойлау қабілетін ынталандырады. Ғылыми-техникалық үйірмелер мен жобалау зертханалары жастарға идеялармен тәжірибе жасауға, прототиптер жасауға, стандартты емес міндеттерді шешуге және ғылыми жобалармен жұмыс істеуге мүмкіндік береді, бұл да шығармашылықты дамытудың маңызды шарты болып табылады.

Ойын, дизайн және интерактивті демалыс түрлері де маңызды рөл атқарады. Рөлдік ойындар, топтық жобалар, шеберлік сыныптары және интерактивті білім беру бағдарламалары жастар шешім қабылдауға, жаңа идеялар жасауға және командада жұмыс істеуге Үйренетін нақты немесе қиял-ғажайып сценарийлерді модельдеу жағдайын жасайды. Бос уақыттың бұл түрлері сыни ойлауды, бастамашылықты және ақыл-ойдың икемділігін дамытады.

Ұжымдық мәдени іс-шаралар - фестивальдар, конкурстар, көрмелер, шығармашылық марафондар-жеке және командалық шығармашылықтың дамуына ықпал етеді. Олар өзін-өзі көрсетуге және өз қабілеттерін көрсетуге ынталандырады, қарым-қатынас пен презентация дағдыларын қалыптастырады, эмоционалды белсенділік пен шығармашылық процеске деген қызығушылықты арттырады.

Бүгінгі таңда бос уақыттың цифрлық және мультимедиялық түрлері ерекше өзектілікке ие. Виртуалды платформаларды, интерактивті қосымшаларды және онлайн-шеберханаларды пайдалану жастардың мәдени және шығармашылық ресурстарға қолжетімділігін кеңейтуге мүмкіндік береді, әртүрлі өңірлерден қатысушыларды біріктіреді және заманауи технологиялармен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Бұл шығармашылықты көрсетуге және мәдени тәжірибеге инновациялық идеяларды енгізуге жаңа мүмкіндіктер туғызады.

Осылайша, мәдени-тынығу жұмыстарының әдістері мен тәжірибелерінің әртүрлілігі жеке тұлғаның шығармашылық қабілеттерін жан-жақты дамытуды қамтамасыз етеді. Олар жастардың шығармашылық әлеуетін үйлесімді және жан-жақты дамытуға жағдай жасай отырып, жеке өзін-өзі көрсетуді, ұжымдық шығармашылық пен эксперименттік қызметті үйлестіруге мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында мәдени-тынығу жұмысы жеке тұлғаның шығармашылық қабілеттерін дамытуда шешуші рөл атқаратыны анықталды. Ол өзін-өзі көрсетуге, эксперименттік іс-әрекетке және өзіндік ойлауды қалыптастыруға жағдай жасайды, оны тек ресми білім беру арқылы жүзеге асыру мүмкін емес.

Бос уақыттың әртүрлі формалары - көркем студиялар, әдеби және ғылыми-техникалық үйірмелер, театр ұжымдары, шеберлік сыныптары және интерактивті жобалар-шығармашылық әлеуеттің танымдық және эмоционалды компоненттерін ынталандырады. Ұжымдық іс-шаралар коммуникативтік дағдыларды дамытуға, командада жұмыс істеу және бірлескен жобалар құру қабілетіне ықпал етеді, бұл жеке тұлғаның шығармашылық және әлеуметтік белсенділігін арттырады.

Тұлғаның шығармашылық әлеуеті қоғам мен мәдениет үшін зор маңызға ие. Ол инновациялық дамуды, жаңа идеяларды қалыптастыруды, мәдени және ғылыми құндылықтарды құруды қамтамасыз етеді. Шығармашылық деңгейі жоғары адамдар кәсіби салада, білім беруде, өнерде және ғылыми зерттеулерде ілгерілеуге ықпал етеді. Шығармашылық жастар мәдени әртүрлілікті қалыптастырады, ұлттық және әлемдік мәдени бірегейлікті нығайтады, сондай-ақ қоғамның интеллектуалды және рухани өсуін ынталандырады. Шығармашылық әлеуетті дамыту адамдардың өзгерістерге бейімделу, стандартты емес шешімдерді табу және қоғамдастық өміріне белсенді қатысу қабілетін арттырады [6].

Мәдени және бос уақытты дамыту перспективалары дәстүрлі және заманауи қызмет түрлерін біріктірумен байланысты. Цифрлық платформаларды, интерактивті технологияларды, онлайн фестивальдар мен мастер-кластарды пайдалану жастардың мәдени ресурстарға қолжетімділігін кеңейтуге және инновациялық ойлауды ынталандыруға мүмкіндік береді. Жобалық, ұжымдық және шығармашылық қызметке баса назар аудару бастамашыл, белсенді және креативті тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді. Жұмыстың мәдени-тынығу нысандарын дамыту мемлекеттің, білім беру мекемелері мен қоғамдық ұйымдардың қолдауымен сүйемелденуге тиіс, бұл шығармашылық қабілеттерді қалыптастырудың тұрақты жүйесін қалыптастырады және жастардың қоғам мен мәдениетті дамытуға ұзақ мерзімді үлесін қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер:

1. Бакланова Т. И. Теория и методика культурно-досуговой деятельности. — М.: Академический проект, 2015. — 368 с.

2. Киселева Т. Г., Красильников Ю. Д. Социально-культурная деятельность. — М.: МГУКИ, 2004. — 287 с.
3. Соколова Е. В. Культурно-досуговая деятельность как фактор развития творческого потенциала личности. — СПб.: РГПУ им. А. И. Герцена, 2012. — 214 с.
4. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. — М.: Педагогика, 1991. — 93 с.
5. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. — М.: Педагогика, 1985. — 328 с.
6. Ғабитов Т. Х. Мәдениет философиясы. — Алматы: Раритет, 2011. — 352 б.

ӘӨЖ 02 (063).2

КІТАПХАНА КЕҢІСТІГІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ: ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ МІНДЕТТЕРІ

Тоиева М.Е. - PhD докторант, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

Мусаева С.Т. - п.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: meru83@mail.ru

Түйін

Мақалада динамикалық көп функциялы құбылыс ретінде ақпараттық мәдениеттің мәні талданып, қазіргі цифрлық дәуірдің даму контекстінде маңызды белгілер ашылған. Кітапхана кеңістігіндегі заманауи ақпараттық мәдениет адамзат жасаған, оның танымдық әлеуеті ретінде туындайтын және жүзеге асырылатын материалдық және рухани құндылықтардың жиынтығын цифрландыру, сақтау, танымал ету және пайдаланушыларға жеткізу жөніндегі стандартталған шаралар жүйесі ретінде ұсынылуы мүмкін. цифрлық кітапхана құзыреттілік деңгейін арттыру арқылы жұмысшылар. Цифрлық уақыттың ақпараттық мәдениеті – өзін-өзі жүзеге асырудың тең мүмкіндіктерін қамтамасыз етуде адамның қадір-қасиеті мен құқықтарын сақтауға – технологиялық, білім беру, логикалық-интеллектуалдық – цифрлық құзыреттілік деңгейін үнемі жетілдіруге және арттыруға бағытталған динамикалық құбылыс.

Кілт сөздер: ақпараттық мәдениет, цифрлық мәдениет, медиа мәдениет, кітапханалық ақпарат.

Кітапхана кеңістігіндегі ақпараттық мәдениет ақпаратты пайдалану мен таратуға, сондай-ақ қарым-қатынас пен білім беруге байланысты әртүрлі аспектілерді қамтиды. Ол келесі негізгі элементтерді қамтиды:

1. Ақпаратқа қол жеткізу: Ақпаратқа қолжетімділікті қамтамасыз етуде кітапханалар маңызды рөл атқарады. Олар пайдаланушыға каталогтар, мәліметтер базасы, электрондық ресурстар және басқа ақпарат көздері арқылы қажетті білім мен мәліметтерді алу мүмкіндігін береді.
2. Ақпаратты бағалау және таңдау: Ақпараттық мәдениет ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау және таңдау мүмкіндігін қамтиды. Кітапханалар пайдаланушыларға ақпаратты 46 талдау және бағалау дағдыларын дамытуға көмектеседі, осылайша олар сенімді және сенімді көздерді сенімсіздерден ажырата алады.
3. Оқыту және білім беру: Кітапханалар пайдаланушыларға ақпараттық сауаттылық дағдыларын үйретуде маңызды рөл атқарады. Олар ақпаратты табу, бағалау және

пайдалану дағдыларыңызды жақсартуға көмектесетін әртүрлі бағдарламаларды, курстарды және оқу материалдарын ұсынады.

4. Ынтымақтастық және ақпарат алмасу: Кітапхана кеңістігі пайдаланушылар арасында ынтымақтастық пен ақпарат алмасуды ынталандырады. Ол адамдарға білім мен тәжірибе алмасуға мүмкіндік беретін қарым-қатынас, пікірталас және өзара әрекеттесу үшін жағдай жасайды.

5. Ақпаратты сақтау және сақтау: Кітапханалар болашақ ұрпақ үшін ақпаратты сақтау және сақтаумен айналысады. Олар кітаптарды, журналдарды, аудио және бейне жазбаларды қоса алғанда, әртүрлі материалдарды мұрағаттау, сақтау және консервациялау қызметтерін ұсынады [1].

Жалпы, кітапханалық ортадағы ақпараттық мәдениет ақпаратты іздеу, бағалау және пайдалану дағдыларын дамытуға, сондай-ақ білім беруді, ынтымақтастық пен білім алмасуды ынталандыруға бағытталған. Ол қоғамды дамытуда, сауаттылықты арттыруда және жеке тұлғаны дамытуда маңызды рөл атқарады. Ақпараттық мәдениет қазіргі ақпараттық қоғамда ақпаратты тиімді пайдалану үшін қажетті білім, дағдылар мен құндылықтар жиынтығы болып табылады. Ол ақпаратты іздеуді, бағалауды, таңдауды, ұйымдастыруды және беруді қоса алғанда, ақпараттық қызметтің барлық аспектілерін қамтиды. Ақпараттық мәдениеттің мәні – адамдарда сыни тұрғыдан ойлау және ақпаратты талдау, сенімді және сенімсіз дереккөздерді ажырата білу, сонымен қатар тиімді қарым-қатынас пен ақпарат алмасу қабілетін дамыту. Ол адамдарға негізделген шешімдер қабылдауға, олардың дағдылары мен құзыреттерін дамытуға және үнемі өзгеріп отыратын ақпараттық ортаға бейімделуге көмектеседі. Ақпараттық мәдениет жеке ақпаратты қорғау, ақпаратты пайдалану кезінде авторлық құқықтар мен этикалық нормаларды сақтау сияқты этикалық аспектілерді де қамтиды. Ақпаратқа және оны пайдалануға жауапкершілікпен қарауды қалыптастыруға ықпал етеді. Ақпараттық мәдениеттің мәні ақпараттық технологиялар мен цифрлық дағдыларды дамытумен байланысты. Қазіргі әлемде ақпаратқа қол жеткізу әлдеқайда жеңілдеді, бірақ сонымен бірге үлкен көлемдегі ақпаратты сүзгілеу және өңдеу мүмкіндігінің қажеттілігі туындады. Ақпараттық мәдениет адамдарға ақпарат ағынын шарлауға және ең өзекті және пайдалы ақпаратты таңдауға көмектеседі. Жалпы алғанда, ақпараттық мәдениеттің мәні қазіргі ақпараттық қоғамда ақпаратты тиімді пайдалануға қажетті дағдылар мен дағдыларды адамдарда қалыптастыруда жатыр. Ол адамдарға ақпараттық сауатты, сыни тұрғыдан ойлайтын және ақпаратты жауапты пайдаланушы болуға көмектеседі. Заманауи цифрлық әлемде байлықты құрудың жаңа жүйесі дамып келеді және ол толығымен байланыс және мәліметтерді, идеяларды және нышандарды тарату жүйесіне тәуелді. Ақпараттық қоғам өзінің білім қоғамына айналуында қоршаған шындықтың динамикалық жағдайларына тез бейімделу үшін қазіргі адамнан өмір бойы білім алуды талап етеді. Бұл жағдайда ақпараттық мәдениет ерекше маңызға ие, ол қазіргі заманғы цифрлық трансформациялар жағдайында цифрлық құзыреттерді үнемі жетілдіруді, кітапханаларды цифрлық байланыстың бірегей хабтарына айналдыруды көздейді [2].

Цифрлық қоғамның белсенді дамуымен ақпараттық мәдениеттің тек технологиялық ғана емес, сонымен қатар құқықтық және моральдық-этикалық өлшемге ие екендігі белгілі болды, өйткені азаматтардың ақпараттық құқықтарының да, олардың ақпараттық міндеттерінің де проблемасы туындайды, ол сонымен бірге ақпараттық-коммуникациялық қатынастардың басқа қатысушыларының құпия ақпараттық кеңістігін қорғау қажеттілігі.

«Ақпараттық мәдениет», «медиа-мәдениет» және «цифрлық мәдениет» ұғымдарын ажырата отырып, біз келесі мазмұндық белгілерді атап өтеміз: ақпараттың мәніне атрибутивтік көзқарас тұрғысынан ақпараттық мәдениет тұтастай алғанда мәдениетпен синоним болып табылады. рухани потенциал ретінде пайда болған адамзат жасаған материалдық және рухани құндылықтардың жиынтығы. Ақпараттық мәдениет – бұл ақпаратты сақтау мен берудің тарихи қалыптасқан тәсілдері мен құралдары, ол мәдениеттің басқа түрлерімен де саралануды білдіреді. Цифрлық технологиялардың мәдениетке әсері

дәстүрлі мәдениетті цифрландыруда және цифрлық қоғамның құндылықтарын таратуда, тиімділікке, функционалдылыққа және ұтқырлыққа негізделген цифрлық трансформация идеологиясынан көрінеді. Жаһандық цифрландыру заманауи қоғамда мәдениеттің жаңа түрін – цифрлық мәдениетті қалыптастыруда, ол тиісті кәсіби маңызды қасиеттердің көмегімен технологиялық инновацияларды тиімді пайдалануға дайындыққа қарай білім беруді жаңғыртуды талап етеді. Цифрландыру қазіргі білім беру ортасының сипаты мен ерекшеліктерін түбегейлі өзгертеді, ал цифрлық мәдениет қазіргі ақпараттық дәуірде қоғамдық нұсқауларды анықтайтын құндылықтар жүйесі ретіндегі мәдениеттің жалпы идеясына сәйкес келеді. Интернет-технологияларды этикалық пайдалану «цифрлық азаматтық» тұжырымдамасында да көрініс табады, ол цифрлық технологиялар мен деректер базасына (жасау, жариялау, өңдеу, бөлісу, іздеу, ойнау, қарым-қатынас және оқу; белсенді және жауапты қатысу) сауатты және оң қатысуды көрсетеді. (құндылықтар, дағдылар, көзқарастар, білім және сыни түсіну) қауымдастықтардағы (жергілікті, ұлттық, жаһандық) барлық деңгейлерде (саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени және мәдениетаралық) өмір бойы білім алуға қатысу (ресми, бейресми, бейресми жағдайларда) және адамның қадір-қасиеті мен құқықтарын үнемі қорғау [3].

Жалпы мағынада цифрлық мәдениетті ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану кезінде ұстанатын адам мінез-құлық ережелерінің жүйесі ретінде түсінуге болады. Цифрлық мәдениетті зерттеу тек технологиялық құбылыстарды талдау ғана емес, оның пайда болуы соңғы ақпараттық технологиялар – интернет коммуникациялары, виртуалды ойындар, компьютерлік графика және т.б.; Бұл сандық технологиялардың таралуына, жаңа цифрлық құзыреттіліктерге негізделген ойлау стилінің өзгеруіне байланысты мәдениеттің пәндік саласының трансформациясын зерттеу. Сондықтан жалпы қоғамның және жеке тұлғаның цифрлық мәдениетін қалыптастыру ұлттық деңгейде цифрлық құзыреттіліктерді дамыту стратегиясын білмейінше мүмкін емес.

Жалпы алғанда, ақпараттық сауаттылық ұғымы цифрлық құзыреттіліктерді неғұрлым тар контексте – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалану ретінде, тапсырмаларды орындау және проблемаларды шешу үшін әртүрлі техникалық, когнитивтік және әлеуметтанулық дағдыларды пайдалануды көздейді. сандық орта. Цифрлық құзыреттіліктерге цифрлық мазмұнды пайдалану, қол жеткізу, сүзу, бағалау, жасау, бағдарламалау және ортақ пайдалану дағдылары жатады – басқаша айтқанда, бұл компьютерде ақпаратты табу және өңдеу үшін қажетті арнайы дағдылар мен құзыреттердің жиынтығы.

Цифрлық құзыреттер тек ақпараттық-коммуникациялық құралдар мен технологияға қатысты дағдыларды ғана емес, сонымен қатар Интернеттегі ақпараттық-коммуникациялық ортаға қатысты мінез-құлықты, атап айтқанда ақпаратты жауапты, этикалық және қауіпсіз пайдалану мен таратуды, шығармашылық және инновациялық қызметті дамытуды қамтиды. оқу, жұмыс істеу және күнделікті өмірге қатысу үшін цифрлық медианы пайдалану тәсілдері.

Кітапханалар тарихи түрде мәдени және ақпараттық капиталды алудың негізгі орындарының біріне айналды және қазіргі ақпараттық сын-қатерлер жағдайында, мүмкін, мемлекеттің ақпараттық теңсіздікті жеңе алатын ең қуатты құралдарының біріне айналды. Кітапхана ресурстарын цифрландыру мәтіндік массивтермен жұмыс істеу тәжірибесін өзгертеді және пайдаланушылардан қажетті ресурстарды таңдауда икемді болуды және зерттеу міндеттеріне сәйкес келетін ақпаратты іздеу дағдыларын меңгеруді талап етеді.

Ақпараттық технологиялардың белсенді дамуы жағдайында дәл кітапханалар білім қоймасы ретінде пайда болады және бұл мағынада кітапханашыларды білім менеджерлері деп атауға болады, өйткені олар кітапханада бар ақпаратты жүйелі түрде басқарады, сондықтан қажетті ақпарат қолжетімді болады. пайдаланушылардың сұрауы бойынша. Білім қоғамының үздіксіз өсуінің және білім ресурстарына деген сұраныстың артуы

арқасында ақпараттық сауаттылық әлеуметтік-экономикалық дамуда үстемдік етеді. Осыған байланысты қоғамдық кітапханалар білім ұйымдарының тамаша үлгісі болып табылады. Ақпараттық мәдениет қарым-қатынас мәдениетін де қамтиды, өйткені кітапхана – пайдаланушылар өмір бойы білім алатын, қазіргі өзгермелі әлемде білімді де, қажетті дағдыларды да игеретін, сенімді ақпараттың әртүрлі көздеріне қол жеткізе алатын кеңістік.

Зерттеушілер кітапханашылардың цифрлық теңсіздікті еңсерудегі қазіргі тәжірибесіне, сондай-ақ тиісті консультациялық қызметке қажеттілікті өзекті ететін цифрлық технологияларды дамыту тенденцияларына сүйене отырып, цифрлық курацияны кітапхананың әлеуметтік-ағартушылық қызметінің түрі ретінде анықтайды. Ақпаратқа еркін қол жеткізуді қамтамасыз етуге, цифрлық теңсіздікті жоюға және іс-шараларды (соның ішінде қашықтан) ұйымдастыру және өткізу арқылы азаматтардың цифрлық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған, пайдаланушыларға цифрлық технологияларды қолдану бойынша кеңес беру [4].

Өзін-өзі тәрбиелеу – мақсатты бағытталған танымдық әрекеттің түрі және саналы түрде өз бетінше игеруге, түсінуге және жаңа теориялық біліммен толықтыруға, кәсіби өзін-өзі дамыту үшін тиісті дағдылар мен дағдыларды меңгеруге және өзін-өзі жетілдіруге бағытталған. Өзін-өзі тәрбиелеу – бұл ерікті және саналы танымдық процесс жеке қалауы бойынша жүзеге асырылатын және жеке мотивтермен анықталатын әрекеттер. Кітапхана мамандарының өзін-өзі тәрбиелеуінің негізгі принциптерін мыналарды анықтауға болады: – жүзеге асыру арқылы жүйелі және дәйекті өзін-өзі тәрбиелеу өзін-өзі жетілдірудің жеке, ұжымдық және мақсатты әдістері мамандар және олардың кәсіби өсуін бақылау; – кітапхананың цифрлық түрленуіне және технологияның дамуына сәйкес кітапханашының практикалық іс-әрекетіне өзін-өзі тәрбиелеуге бағытталуы; – заманауи кітапхана қызметінің ақпараттық, білім беру, білім беру және демалыс аспектілерін ескере отырып, өзін-өзі тәрбиелеудің күрделілігі.

Кітапхана кеңістігіндегі заманауи ақпараттық мәдениет адамзат жасаған, оның білім әлеуетіне ұқсайтын және жүзеге асыратын материалдық және рухани құндылықтардың жиынтығын цифрландыру, сақтау, танымал ету және пайдаланушыларға жеткізу жөніндегі стандартталған шаралар жүйесі ретінде ұсынылуы мүмкін. Кітапхана қызметкерлерінің цифрлық құзыреттілік деңгейін арттыру. бұл кітапхана қызметкерлерінің цифрлық құзыреттілік деңгейін үздіксіз жетілдіруге және арттыруға бағытталған динамикалық құбылыс.

Әдебиеттер:

1. «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 16 қарашадағы № 401-V ҚРЗ Заңы // Егемен Қазақстан. 19.11.2015 ж., № 222
2. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне цифрлық технологияларды реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2020 жылғы 25 маусымдағы № 347-VI ҚРЗ.
3. О проекте Закона Республики Казахстан "О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам регулирования цифровых технологий"// Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 декабря 2019 года № 1001 [Электронный ресурс] <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900001001> (өтініш берілген күні: 14.05.2024)
4. Воронцова Ю.В. Проблемы управления цифровыми библиотеками / Ю.В. Воронцова, А.Д. Агибалова // E-Management, 2021. Т. 4. № 2. С. 51–57.

ОӘЖ 735.89

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ АКТЕРЛІК ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нұртазина А. – оқытушы М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті., Шымкент Қазақстан. E-mail: nurtazina.akzharkin@mail.ru
Тарасенко Т.В. - аға оқытушы М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент Қазақстан. E-mail: kdr519@mail.ru

Түйін

Бұл мақалада шығармашылық мамандықтар студенттерінде актерлік дағдыларды қалыптастырудың өзектілігі театрлылық, орындаушылық және көрнекі экспрессивтілік көркемдік тәжірибеге, мәдени жобаларға және білім беру ортасына көбірек әсер ететін заманауи мәдениеттің өзгеретін талаптары қарастырылған. Актерлік шеберлікке үйрету студенттерге театрдағы, кинодағы, мәдени-тынығу жұмыстарындағы, режиссурадағы және шығармашылықтың басқа да салаларындағы кәсіби қызмет үшін қажетті сахналық іс-әрекет, эмоционалды экспрессивтілік және денені қабылдау принциптерін меңгеруге мүмкіндік береді. Құзыреттілік моделі студенттерді өздерінің білім беру траекториясы шеңберінде репетицияларға, спектакльдерге және шығармашылық жобаларға белсенді қатысуға ынталандыру арқылы оқытудың практикалық бағытын көрсетеді. Сондықтан қазіргі заманғы көркемдік білім беруде актерлік шеберлікті қалыптастыру мәселесі өте өзекті, өйткені ол көркемдік дәстүрлерді тұтас шығармашылық тұлғаны дамытуға бағытталған инновациялық педагогикалық стратегиялармен үйлестіру қажеттілігін көрсетеді.

Кілттік сөздер: құзыреттілік, актерлік шеберлік, режиссура, әрекет, хореография, интерпретация, драма.

Қарқынды әлеуметтік-мәдени қайта құрулар мен креативті индустриялардың өсіп келе жатқан рөлі жағдайында қазіргі заманғы көркемдік білім беру алдында көркемдік көрініске, икемді ойлауға және тиімді қарым-қатынасқа қабілетті мамандарды даярлау міндеті тұр. Актерлік шеберлік көркемдік білім беру жүйесінде ерекше орын алады, өйткені ол болашақ актерлердің кәсіби дамуына ғана емес, сонымен қатар өнер мен мәдениеттің әртүрлі салаларында қажет әмбебап шығармашылық құзыреттіліктердің қалыптасуына ықпал етеді.

Шығармашылық мамандықтар студенттерінде актерлік дағдыларды қалыптастырудың өзектілігі театрлылық, орындаушылық және көрнекі экспрессивтілік көркемдік тәжірибеге, мәдени жобаларға және білім беру ортасына көбірек әсер ететін заманауи мәдениеттің өзгеретін талаптарымен анықталады. Актерлік шеберлікке үйрету студенттерге театрдағы, кинодағы, мәдени-тынығу жұмыстарындағы, режиссурадағы және шығармашылықтың басқа да салаларындағы кәсіби қызмет үшін қажетті сахналық іс-әрекет, эмоционалды экспрессивтілік және денені қабылдау принциптерін меңгеруге мүмкіндік береді [1].

Сонымен қатар, заманауи өнер білімі тәжірибеге негізделген практикалық оқыту әдістерін біріктіруді қажет ететін студенттерге бағытталған құзыреттілік тәсілге баса назар аударады. Театр педагогикасына негізделген актерлік оқыту шығармашылық, эмоционалды интеллект және рефлексивті ойлауды дамыту арқылы осы талаптарға жауап береді.

Бұл зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі театртану, өнер педагогикасы, мәдениеттану және шығармашылық психологиясының тұжырымдамалары мен принциптерін біріктіретін пәнаралық тәсілге негізделген. Бұл тәсіл заманауи көркемдік білім беру жүйесі аясында шығармашылық мамандықтар студенттерінің актерлік шеберлігін қалыптастыру процесін жан-жақты түсінуге мүмкіндік береді.

Зерттеу қазіргі заманғы жоғары білім беруде кеңінен қолданылатын құзыреттілікке, тұлғаға бағытталған оқытуға және эмпирикалық оқытуға негізделген біліммен байланысты педагогикалық теорияларға негізделген. Іс-әрекетті оқытудың әдіснамалық принциптері, теория мен практиканы интеграциялау, сондай-ақ рефлексивті педагогика актерлік шеберлікті оқытудың білім беру әлеуетін негіздеу үшін қолданылады. Жеке тұлғаны, эмоционалды интеллектті, қиялды және шығармашылық ойлауды дамытудың психологиялық тұжырымдамалары актерлік дағдыларды қалыптастыруды күрделі Жеке және кәсіби процесс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Өнер және педагогика контекстінде актерлік шеберлік көркем экспрессивтілікті, психологиялық хабардарлықты, дене тәртібін және сахналық әрекетті саналы түрде меңгеруді біріктіретін күрделі интегративті құбылыс болып табылады. Көркемдік тұрғыдан алғанда, актерлік шеберлікті актердің ішкі тәжірибе мен сыртқы форманың органикалық бірлігі арқылы аудиториямен мазмұнды қарым-қатынас жасау арқылы сенімді сахналық бейнені жасау қабілеті деп анықтауға болады. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, актерлік шеберлік құрылымдық оқыту, рефлексиялық тәжірибе және басқарылатын шығармашылық тәжірибе арқылы мақсатты түрде дами алатын білім, білік және жеке қасиеттер жүйесі ретінде түсініледі [2].

Актерлік шеберліктің бұл қос табиғаты - көркемдік нәтиже және білім беру процесі ретінде оны қазіргі заманғы көркемдік білім беру жүйесіндегі орталық категорияға айналдырады.

Тарихи тұрғыдан актерлік шеберліктің қалыптасуы театр мәдениеті мен эстетикалық парадигмалардағы өзгерістермен тығыз байланысты дамыды. Ежелгі театр дәстүрлерінде, әсіресе грек театрында актерлік шеберлік кодталған қимылдарға, вокалдық техникаға және ритуалданған өрнек түрлеріне негізделген. Актер, ең алдымен, ұжымдық мифтер мен этикалық мұраттарды таратушы ретінде жұмыс істеді, ал оқыту риторикалық сөйлеуді, физикалық төзімділікті және стильдендірілген қозғалыстарды игеруге бағытталған. Орта ғасырларда актерлік практика негізінен діни түсініктермен және халықтық дәстүрлермен байланысты болды, мұнда импровизация мен символдық бейнелеу маңызды рөл атқарды, дегенмен жүйелі педагогикалық тәсілдер әлі де жоқ.

Актерлік шеберлік пен оның педагогикасын түсінудегі шешуші өзгеріс қазіргі дәуірде, әсіресе ХІХ ғасырдан бастап, театр психологиялық тереңдікке, даралыққа және реализмге баса назар аудара бастаған кезде болды. Кәсіби театр мектептері мен консерваториялардың пайда болуы актерлерді даярлауды институттандыруға жағдай жасады.

Сонымен қатар, психологиялық реализмге қарсы тұратын және актерлерді даярлаудың педагогикалық көкжиегін кеңейтетін балама теориялық тәсілдер пайда болды. Осы тұрғыдан алғанда, актерлік шеберлікке денені экспрессивті құрал ретінде саналы түрде басқару арқылы қол жеткізіледі, ал педагогика тәртіпті оқытуға, мотор жадының қайталануына және дамуына бағытталған.

Бұл тәсіл көркемдік тәжірибені қоғамдық сана мен Интеллектуалды қатысумен байланыстыра отырып, актерлерді даярлаудың педагогикалық қызметін кеңейтті, осылайша театрдың қоғамдағы білім беру рөлін күшейтті.

XX ғасырда театр қозғалыстарының алуан түрлілігі әр түрлі театр мектептерінің қалыптасуына әкелді, олардың әрқайсысы актерлік шеберлікті дамытудың өзіндік педагогикалық принциптері мен әдістерін ұсынды. Бұл мектептер тек шығармашылық ұжымдар ретінде ғана емес, сонымен қатар құндылықтардың арнайы жүйелері, эстетикалық бағдарлар мен оқыту дәстүрлері берілген білім беру ортасы ретінде де жұмыс істеді. Орыс психологиялық мектебі, эпикалық театрдың неміс дәстүрі, кейінірек актерлерді оқытудың американдық әдістері актерлік педагогиканы плюралистік түсінуге ықпал етті. Атап айтқанда, Станиславскийдің идеяларының әсерінен Америка Құрама Штаттарында актерлік шеберліктің дамуы жеке тәжірибеге, эмоционалды шынайылыққа және жеке шығармашылыққа баса назар аударды, бұл студенттің ішкі әлеміне педагогикалық бағытты одан әрі күшейтті.

Қазіргі заманғы көркемдік білім беруде театр мектептері мен педагогикалық тұжырымдамалар шығармашылық мамандықтар студенттерінің актерлік шеберлігін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Қазіргі заманғы оқу бағдарламалары актерлік шеберлікті бір әдіске немесе эстетикалық доктринаға дейін төмендетуге болмайтынын мойындай отырып, әртүрлі дәстүрлердің элементтерін біріктіруде. Оның орнына ол психологиялық, физикалық, интеллектуалды және мәдени компоненттердің өзара әрекеттесуі арқылы дамытын динамикалық және бейімделгіш құзыреттілік ретінде қарастырылады. Бұл интегративті тәсіл актерлерден әртүрлі жанрларда, бұқаралық ақпарат құралдарында және мәдени контексте жұмыс істеуді талап ететін заманауи өнер тәжірибесінің шындықтарын көрсетеді [4].

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, театр мектептерінің рөлі оқушылар актерлік шеберлікті жүйелі түрде дамыта алатын, сондай-ақ көркемдік даралықты дамыта алатын құрылымдық шеңберлерді қамтамасыз ету болып табылады. Осы мектептермен байланысты педагогикалық тұжырымдамалар тәжірибеге негізделген оқытудың, үнемі өзін-өзі көрсетудің және шығармашылық тапсырмаларды біртіндеп орындаудың маңыздылығын көрсетеді. Мұғалім тек техниканы ғана емес, сонымен қатар студенттерді өзін-өзі тану және шығармашылық өсу процесі арқылы басқаратын тәлімгер. Мұндай модель тұлғаға бағытталған оқыту мен шығармашылық автономияны дамытуға басымдық беретін заманауи білім беру парадигмаларына сәйкес келеді.

Сонымен қатар, қазіргі педагогика аясында актерлік өнерге тарихи және теориялық көзқарастардың интеграциясы студенттердің біртұтас кәсіби сәйкестігін қалыптастыруға ықпал етеді. Әр түрлі театр дәстүрлері мен педагогикалық философиялармен таныса отырып, студенттер актерлік шеберлікті мәдени құбылыс және әлеуметтік маңызды тәжірибе ретінде тереңірек түсінеді. Бұл хабардарлық олардың мәнерлі құралдарды саналы түрде таңдау, әртүрлі көркемдік контексттерге бейімделу және өз шығармашылығын сыни тұрғыдан түсіну қабілетін арттырады.

Шығармашылық мамандықтардың студенттерінде актерлік шеберлікті қалыптастыру олардың психологиялық, жас және білім беру ерекшеліктерімен, сондай-ақ қазіргі заманғы көркемдік білім беру құрылымымен анықталатын бірқатар ерекшеліктерге ие. Ерте жастан мамандандырылған дайындықтан өте алатын кәсіби актерлерден айырмашылығы, жоғары оқу орындарының шығармашылық мамандықтарының студенттері көбінесе әр түрлі деңгейдегі көркемдік тәжірибемен, өзін-өзі танудың әр түрлі деңгейімен және шығармашылық қызметке әр түрлі мотивациямен келеді. Бұл әртүрлілік

актерлік шеберлікті қалыптастырудың білім беру процесін ерекше күрделі және педагогикалық тұрғыдан маңызды етеді.

Психологиялық және жас тұрғысынан шығармашылық мамандықтағы студенттердің көпшілігі жасөспірімнің соңында немесе ересек жаста болады - бұл тұлғаның белсенді қалыптасуымен, эмоционалды сезімталдықтың жоғарылауымен және өзін-өзі көрсетуге деген қажеттіліктің жоғарылауымен сипатталатын кезең. Бұл сипаттамалар актерлік шеберліктің дамуына қолайлы жағдай жасайды, өйткені студенттер эксперименттерге ашық, эмоционалды түрде жауап береді және өзін-өзі таныстырудың әртүрлі тәсілдерін үйренуге ынталы. Сонымен қатар, дамудың бұл кезеңі көбінесе ішкі қайшылықтармен, өзіне деген сенімсіздікпен, қоғамдық бағалаудан қорқумен және эмоционалды тұрақсыздықпен бірге жүреді. Сондықтан актерлік шеберлікті қалыптастырудың педагогикалық процесі тек техникалық және көркемдік міндеттерді ғана емес, сонымен қатар қауіпсіз және сенімді білім беру ортасын құра отырып, оқушылардың психологиялық қолдауын да ескеруі керек.

Шығармашылық мамандықтардың студенттері айқын шығармашылық қабілеттерін, ассоциативті ойлауын және стандартты емес шешімдерге бейімділігін көрсетеді. Бұл қасиеттер актерлік тәжірибе үшін өте маңызды, өйткені олар экспрессивті бейнелер жасауға және көркем материалды түсіндіруге ықпал етеді. Алайда, мұндай оқушылар өзін-өзі тәрбиелеу, зейінін шоғырландыру және жүйелі жұмыспен байланысты қиындықтарға тап болуы мүмкін. Демек, актерлік шеберлікті қалыптастыру студенттерге стихиялы шығармашылықты саналы көркемдік шеберлікке айналдыруға мүмкіндік беретін шығармашылық білдіру еркіндігі мен құрылымдық педагогикалық көшбасшылық арасындағы тепе-теңдікті қажет етеді.

Қазіргі заманғы көркемдік білім беру шеңберінде құзыреттілік тәсіл актерлік дағдыларды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл тәсіл тек білімді игеруден бастап, нақты көркемдік және мәдени контексттерде қолдануға болатын интеграцияланған кәсіби және жеке құзыреттіліктерді дамытуға баса назар аударады. Бұл тұрғыда актерлік шеберлік тек орындау техникасымен шектелмейді, керісінше коммуникативті құзыреттілікті, эмоционалды интеллектті, рефлексия қабілетін және бірлескен шығармашылық жұмысқа дайындықты қамтиды.

Актерлерді даярлауда құзыреттілік тәсілді іске асыру театр сахнасынан тыс өзекті болып табылатын берілетін дағдыларды дамытуды да білдіреді. Режиссура, мәдени-тынығу білімі, хореография және музыка сияқты шығармашылық мамандықтардың студенттері үшін актерлік шеберлік олардың көркемдік қарым-қатынас, көшбасшылық және аудиториямен өзара әрекеттесу қабілетін арттырады. Нәтижесінде актерлік шеберлікті оқыту тез өзгертін мәдени ортада кәсіби жан-жақтылық пен бейімделуді қолдайтын әмбебап білім беру ресурсына айналады.

Сахналық сөйлеу актерлік шеберлікті қалыптастыруда ерекше маңызды рөл атқарады, өйткені ауызша сөйлеу сахнадағы мағына мен эмоцияны жеткізудің негізгі құралдарының бірі болып табылады. Сөйлеу тренингінің арқасында студенттер экспрессивті орындаудың маңызды компоненттері болып табылатын дауысты бақылауды, дикцияны, интонацияны және ритақты сезімталдықты дамытады. Актерлік және сөйлеу пәндерінің өзара әрекеттесуі вербалды және вербалды емес элементтер біртұтас экспрессивті жүйе ретінде жұмыс істейтін кейіпкерді құруға біртұтас көзқарасты қолдайды.

Актерлік шеберлік пен қозғалысқа қатысты пәндер, соның ішінде сахналық қозғалыс, хореография және дене шынықтыру арасындағы байланыс бірдей маңызды. Бұл аймақтар денені қабылдауды, үйлестіруді және пластикалық экспрессивтілікті дамытуға ықпал етеді. Шығармашылық мамандықтардың студенттері үшін дене тек физикалық құралға ғана емес, сонымен қатар көркемдік мағынаға ие болады. Қозғалыс пен актерлік оқытуды біріктіру ауызша емес қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді және студенттердің физикалық әрекеттер арқылы эмоционалды және символдық мазмұнды жеткізу қабілетін арттырады [5].

Режиссура мен драматургия сонымен қатар актерлік шеберлікті оқытумен тығыз пәнаралық байланысты сақтайды. Осы пәндерді оқу арқылы студенттер драмалық мәтіндерді талдауды, сахналық әрекеттің логикасын түсінуді және спектакльді құрылымдық көркемдік тұтастық ретінде қабылдауды үйренеді. Бұл аналитикалық аспект саналы шешім қабылдауға, интерпретация тереңдігіне және актердің кең шығармашылық процесітегі рөлін түсінуге ықпал ету арқылы актерлік шеберлікті нығайтады. Кейіннен режиссер, мәдени жобаларды ұйымдастырушы немесе оқытушы болып жұмыс істей алатын студенттер үшін мұндай пәнаралық интеграция ерекше құнды.

Музыка мен ритаққа негізделген пәндер актерлік шеберлікті қалыптастыру процесін одан әрі байытады, оқушылардың қарқынын, эмоционалды резонансын және есту сезімталдығын дамытады. Музыкалық оқыту актердің эмоционалды нюанстарды қабылдау және жаңғырту, әрекеттерді момақпен үйлестіру және орындаудағы ішкі үйлесімділікті сақтау қабілетін дамытады. Бейнелеу өнері, өз кезегінде, актерлік өнерге әсер етеді, студенттерде экспрессивті сахналық бейнелерді жасау үшін қажет композиция, бейнелеу және визуалды символизм туралы түсінік қалыптастырады.

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, пәнаралық интеграция әр түрлі көркемдік құзыреттіліктер бір-бірін күшейтетін біртұтас білім беру кеңістігін құру арқылы актерлік шеберліктің тиімді және мазмұнды қалыптасуына ықпал етеді. Бұл тәсіл икемділікке, шығармашылыққа және біртұтас дамуға баса назар аударатын көркемдік білім берудегі заманауи тенденцияларға сәйкес келеді. Әр түрлі пәндермен айналыса отырып, шығармашылық мамандықтардың студенттері тек техникалық актерлік шеберлікті ғана емес, сонымен қатар кең мәдени көкжиек пен көркемдік коммуникацияны тереңірек түсінеді. Шығармашылық мамандықтар студенттерінің актерлік дағдыларын қалыптастыру психологиялық даму, білім берудің құзыреттілік принциптері мен пәнаралық көркемдік дайындық арасындағы тығыз байланыспен сипатталады. Жас және психологиялық ерекшеліктерді есепке алу оқытушыларға қолайлы және ынталандыратын оқу ортасын құруға мүмкіндік береді, ал құзыреттілік тәсіл алған дағдылардың практикалық маңыздылығы мен бейімделуін қамтамасыз етеді. Пәнаралық байланыстар, өз кезегінде, актерлік дайындықты байытады және заманауи көркемдік білім беру жүйесі шеңберінде тиімді көркемдік көрініс бере алатын жан-жақты дамыған шығармашылық мамандардың қалыптасуына ықпал етеді.

Әдебиеттер:

1. Виноградова, И. Методика обучения актерскому мастерству студентов театральных вузов. Санкт-Петербург: Питер, 2015.
2. Каплан, С. Импровизация для актёров и студентов: Учебное пособие. Москва: Академия, 2013.
3. Бородина, Т. Практикум по актерскому мастерству для вузов. Москва: Флинта, 2018.
4. Антонова, Н. «Формирование актерских навыков у студентов: психологический аспект». Вестник театроведения, 2019, №3, с. 45–58.
5. Иванов, А. «Использование методов Станиславского в образовательном процессе вузов». Педагогика искусства, 2020, №2, с. 12–22.

ОӘЖ. 37.017

ҚАЗІРГІ ЖАСТАР АРАСЫНДА ПАТРИОТИЗМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Шикиртаев Б.Б. - 2-курс PhD докторанты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, E-mail: Rejissura85@mail.ru

Түйін

Бұл мақалада қазіргі жастардың патриоттық құндылықтарын қалыптастыратын процестер мен факторлары қарастырылады. Бұл оқытушыларға, саясаткерлерге және азаматтық қоғам ұйымдарына ұлттық бірегейлікті нығайту және жауапты, қатысушы азаматтарды тәрбиелеу үшін тиімді стратегияларды әзірлеуге мүмкіндік береді. Бұл мақаланың мақсаты-қазақстандық жастар арасында патриотизмді тәрбиелеудегі негізгі проблемаларды қарастыру және олардың азаматтық және ұлттық сана-сезімін арттыратын практикалық стратегияларды ұсыну болып табылады. Соныдықтан ұлттық тарих пен мәдени мұрамызды насихаттауда, танымдық мәдени іс-шара борыштық белсенділікті арттыруға ыпалын тигізеді. Осындай кешенді тәсілдің арқасында ғана жергілікті халыққа адалдық пен жаһандық байланыстар арасындағы қайшылықтарды еңсеретін ұрпақта патриотизмді тиімді тәрбиелеудің жолдары қарастырылады.

Кілттік сөздер: патриоттық сана, жастар, тәрбие, ұлт, жасөспірім, волонтер, ұлттық сана.

Патриотизм әлеуметтік келісім мен ұлттық дамудың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады, ол азаматтардың өз елінің прогресіне үлес қосуына моральдық бағдар ретінде де, ынталандырушы күш ретінде де қызмет етеді. Қазіргі Қазақстан контекстінде жастардың бойында патриотизм сезімін тәрбиелеу ерекше маңызды, өйткені бұл ұлттық бірегейлікті нығайтып қана қоймай, қоғамның тұрақты дамуын қолдайды. Жақсы дамыған патриоттық сана азаматтық жауапкершілікті, мәдени мұраны құрметтеуді және кез-келген ұлттың тұрақтылығы мен өркендеуі үшін қажет қоғамдық және саяси өмірге белсенді қатысуды ынталандырады.

Қазақстанның қазіргі жастары жаһанданудың, цифрландырудың және түрлі мәдени өзара іс-қимылдардың ықпалына ұшырайтын күрделі әлеуметтік ортаға бағдарланады. Мұндай динамика патриоттық құндылықтарды қалыптастыру үшін мүмкіндіктер мен

қиындықтар туғызады. Бір жағынан, жаһандық ақпарат пен әртүрлі мәдени тәжірибеге қол жеткізу жастардың көкжиегін кеңейтіп, инклюзивті көзқарасты қалыптастыруға ықпал етуі мүмкін. Екінші жағынан, шетелдік мәдени нормаларға, тұтынушылыққа және цифрлық медиаға шамадан тыс әсер ету кейде ұлттық сана мен жергілікті дәстүрлерге деген сүйіспеншілікті әлсіретуі мүмкін.

Патриотизм қоғамдық және ғылыми әдебиеттерде өз еліне деген адалдық, адалдық және эмоционалды байланыс сезімі ретінде кеңінен қарастырылады. Классикалық социологиялық көзқарастарға сәйкес, патриотизм тек ұлттық жетістіктерге деген мақтанышты ғана емес, сонымен бірге мемлекеттің әл-ауқаты мен дамуына деген адалдықты да қамтиды [1]. Қазіргі зерттеулерде патриотизм көбінесе эмоционалды, когнитивті және мінез-құлық компоненттерін біріктіретін көп өлшемді құрылым ретінде анықталады: ұлтқа эмоционалды байланыс, ұлттық тарих пен құндылықтарды түсіну және түсіну, азаматтық және қоғамдық өмірге белсенді қатысу [2].

Патриотизм ұғымы ұлттық сана мен азаматтық бірегейлікпен тығыз байланысты. Ұлттық сана немесе ұлттық өзін-өзі тану дегеніміз-адамның белгілі бір ұлтқа жататындығы туралы хабардарлығын, сонымен бірге жалпы тілді, мәдениетті, тарихты және дәстүрлерді түсіну мен бағалауды білдіреді. Патриотизм, осы мағынада, адамдарды өз ұлтының ұжымдық әл-ауқатына ықпал ететін мінез-құлыққа итермелеу арқылы ұлттық өзін-өзі тануды білдіру және нығайту ретінде қызмет етеді. Сонымен қатар, патриотизм жауапты азаматтық ұстанымды, әлеуметтік нормаларды сақтауды және демократиялық және қоғамдық процестерге қатысуды ынталандыру арқылы азаматтық ұстанымға әсер етеді. Осылайша, бұл жеке тұлға мен қоғам алдындағы жауапкершілік арасындағы көпірді білдіреді.

Қазіргі жастарда патриотизмнің қалыптасуы өсіп келе жатқан жаһандану мен цифрландыру жағдайында жүреді. Жаһандану жастарды әртүрлі мәдениеттермен, идеялармен және құндылықтармен таныстырады, бұл олардың дүниетанымын байыта алады, бірақ сонымен бірге ұлттық бірегейліктің дәстүрлі формаларына қарсы тұра алады. Әлеуметтік желілердің, цифрлық контенттің және халықаралық коммуникациялық платформалардың кең тараған әсері жастарға олардың дүниетанымы мен әлеуметтік көзқарастарын қалыптастыратын көптеген ақпаратқа қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл цифрлық кеңістіктер азаматтық белсенділікке және жаһандық мәселелер туралы хабардар етуге ықпал етсе де, олар жергілікті дәстүрлер мен ұлттық рәміздерге эмоционалды байланысын әлсірету арқылы мәдени гомогенизацияға әкелуі мүмкін.

Демек, қазіргі жастарда патриоттық құндылықтарды дамыту жаһандық ашықтықты ұлттық бірегейлікті нығайтумен теңестіретін нәзік тәсілді талап етеді. Білім беру бағдарламалары, мәдени бастамалар мен медиа-стратегиялар Қазақстанның тарихи және мәдени мұрасын түсінуге, сондай-ақ ұлт алдындағы жеке жауапкершілікті сезінуге ықпал ете отырып, жастарды белсенді түрде тартуы тиіс. Осындай кешенді тәсілдің арқасында ғана жергілікті халыққа адалдық пен жаһандық байланыстар арасындағы қайшылықтарды еңсеретін ұрпақта патриотизмді тиімді тәрбиелеуге болады.

Қазіргі жастарда патриотизмді тәрбиелеу процесі әлеуметтік, мәдени, білім беру, психологиялық және сыртқы факторларға байланысты көптеген проблемаларға тап болады. Бұл кедергілерді түсіну ұлттық сана мен азаматтық жауапкершілікті нығайтатын тиімді стратегияларды әзірлеу үшін қажет.

Отбасы, құрдастар тобы және бұқаралық ақпарат құралдары жастардың патриоттық құндылықтарын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Ұлттық дәстүрлерді, тарихи білім мен азаматтық нормаларды белсенді түрде жеткізетін отбасылар ұлтқа деген сүйіспеншілікті нығайтуға бейім. Керісінше, азаматтық тәрбие немесе ұлттық бірегейлік туралы пікірталастар шектеулі отбасыларда жастардың өз елі алдында тиесілілік пен жауапкершілік сезімі болмауы мүмкін. Құрдастарының әсері патриоттық сезімге де айтарлықтай әсер етеді. Жасөспірімдер мен жастар өздерінің әлеуметтік топтарының

құндылықтары мен мінез-құлқын жиі көрсетеді; құрдастарының арасында патриоттық дискурс болмаған немесе құнсызданған кезде ұлттық адалдықты тәрбиелеу қиынға соғады.

Бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік медиа-бұл мүмкіндіктер де, қиындықтар да. Бұқаралық ақпарат құралдары ұлттық тарих, мәдениет және азаматтық бастамалар туралы ақпарат тарата алатын болса, олар жастарды ұлттық бірегейлікке деген сүйіспеншілікті әлсірететін шетелдік мәдени нормалар мен тұтыну идеяларымен таныстыра алады. Сенсациялық немесе саяси ангаждалған медиа мазмұны азаматтық белсенділікке деген ынтаны төмендету арқылы жергілікті мәселелерге деген қызығушылықты одан әрі төмендетуі мүмкін.

Патриотизмге тәрбиелеу жолындағы елеулі кедергілердің бірі жастардың ұлттық тарихпен және мәдени мұрамен әлсіз танысуы болып табылады. Қазақстанда тарихи және мәдени мазмұнның мектеп бағдарламалары мен сыныптан тыс іс-шараларға жеткіліксіз интеграциялануы ұлттық бірегейлікті қалыптастыратын негізгі оқиғалар, қайраткерлер мен дәстүрлер туралы білімдердегі олқылықтарға әкелді. Сонымен қатар, ұлттық мәдениет қазіргі заманғы бұқаралық ақпарат құралдарында және ойын-сауық орындарында жиі ұсынылмайды, бұл жастардың өздерінің тиесілілік сезімін күшейтетін мәдени маңызы бар әңгімелерге қол жетімділігін шектейді.

Білім беру бағдарламалары біртіндеп жетілдірілгенімен, кейде тарихи білімді қазіргі әлеуметтік міндеттермен байланыстырмайды. Ұлттық тарихты түсіну мен қоғамдық өмірге қатысу арасында нақты байланыс болмаса, патриоттық құндылықтар абстрактілі және практикалық мінез-құлықтан алшақ қалады.

Психологиялық факторлар жастардың патриотизмін қалыптастыруға да әсер етеді. Жеке адамдардың іс-әрекеттері қоғамға аз әсер етеді немесе саяси және әлеуметтік институттар қол жетімді емес деген түсініктерге байланысты азаматтық қатысуға деген мотивацияның төмендігі жиі кездеседі. Сонымен қатар, тұтыну мәдениетінің басым болуы жеке пайда, материалдық жетістік пен ойын-сауықтың қоғамдық немесе ұлттық мүдделерден басымдыққа айналуына ықпал етеді. Бұл бағдар көбінесе азаматтық борышпен, ұжымдық жауапкершілікпен және мәдениетті сақтаумен байланысты патриоттық құндылықтардың тартымдылығын төмендетеді[3].

Жаһандану, интернет және көші-қон процестері патриоттық құндылықтардың қалыптасуын қиындатады. Әлемдік бұқаралық ақпарат құралдарымен, шетелдік өмір салтымен және балама саяси немесе мәдени идеологиялармен танысу жергілікті дәстүрлер мен рәміздерге деген сүйіспеншілікті әлсіретуі мүмкін. Интернет қуатты білім беру құралы бола отырып, ұлттық Түсініктерге қайшы келетін ақпаратқа қол жеткізуге мүмкіндік береді, бұл екі жақтылыққа немесе патриоттық мұраттардан алшақтауға ықпал етеді. Ішкі және халықаралық көші-қон жастардың тамыр жайу сезіміне әсер етеді, өйткені жиі қозғалу немесе диаспоралардың әсері ұлттық мемлекетпен эмоционалды байланысты әлсіретуі мүмкін[4].

Осылайша, қазіргі қазақстандық жастарда патриотизмді тәрбиелеу жөніндегі міндеттер көп қырлы және өзара байланысты әлеуметтік, мәдени, психологиялық және сыртқы факторларды қамтиды. Бұл мәселелерді шешу отбасылық, білім беру және мәдени қолдау жүйелерін нығайтатын, сондай-ақ жастарды ел өміріне белсенді тарту үшін бұқаралық ақпарат құралдары мен азаматтық платформаларды тартатын кешенді стратегияларды талап етеді.

Жастар арасында патриотизмге тәрбиелеу жөніндегі міндеттерді шешу білім, мәдениет, бұқаралық ақпарат құралдары, психологиялық қолдау мен мемлекеттік саясатты біріктіретін көп қырлы тәсілді талап етеді. Тиімді стратегиялар жастарды ұлттық тарихқа, құндылықтарға және азаматтық міндеттерге өзекті, қолжетімді және ынталандырушы тәсілдермен тарту үшін мүмкіндіктер жасауға бағытталған.

Білім беру патриоттық құндылықтарды тәрбиелеудің негізгі құралы болып табылады. Мектептер мен университеттер азаматтық тәрбиені, тарих пен мәдениеттануды зерттеуді оқу бағдарламаларына біріктіре алады, бұл ұлттық жетістіктер мен тарихи тәжірибенің

қазіргі қоғам үшін маңыздылығын көрсетеді. Жобалық оқыту, пікірталас және қоғамдық семинарлар сияқты интерактивті оқыту әдістері оқушылардың белсенділігі мен түсінігін арттыра алады. Сыныптан тыс бағдарламалар, соның ішінде тарих үйірмелері, мұраны сақтау жобалары және ұлттық конкурстар жастарға патриоттық құндылықтарды белсенді зерделеу және игеру үшін қосымша мүмкіндіктер береді.

Мәдени және қоғамдық қызмет ұлттық бірегейлікті нығайтуда маңызды рөл атқарады. Фестивальдар, мәдени іс-шаралар, тарихи қайта құру және еріктілер бағдарламалары жастарға дәстүрлерге, қоғамдық өмірге және ұлттық рәміздерге қосылуға мүмкіндік береді. Жастардың қоғамдық жұмыстарға, қайырымдылық бастамаларға және жергілікті жобаларға қатысуы азаматтық жауапкершілікті арттырады және өз елі үшін мақтаныш сезімін арттырады. Мұндай бастамалар абстрактілі патриоттық мұраттарды қоғамға оң әсер ететін нақты әрекеттерге айналдыруға көмектеседі[5].

Цифрлық дәуірде медиа және технология ұлттық сананы қалыптастырудың қуатты құралы болып табылады. Әлеуметтік медиа, онлайн-кампаниялар, білім беру бейнелері және интерактивті цифрлық платформалар жастарды патриоттық дискурсқа тиімді тарта алады. Ұлттық тарих пен мәдениетке бағытталған ойындар, мультимедиялық әңгімелер және Виртуалды шындық тәжірибесі елдің мұрасын зерттеуді тартымды ете алады. Сонымен қатар, ұлттық бірегейлікке нұқсан келтіруі мүмкін мазмұнның әсерін азайту үшін жауапты БАҚ саясаты мен цифрлық сауаттылық бағдарламалары қажет.

Тәлімгерлік бағдарламалары мен психологиялық қолдау жүйелері тиесілілік пен азаматтық белсенділік сезімін тәрбиелеу үшін қажет. Оқытушылар, қоғам қайраткерлері сияқты жағымды мысалдар жастарды патриоттық құндылықтар мен азаматтық жауапкершілікті қабылдауға шабыттандыруы мүмкін. Жастарға кеңес беру және дамыту бағдарламалары жеке мақсаттарды ұлттық және қоғамдық мүдделермен үйлестіру бойынша ұсыныстар беру арқылы төмен мотивация, әлеуметтік иеліктен шығару және өзін-өзі сәйкестендірудің шатасуы сияқты мәселелерді шешуге көмектеседі.

Үкіметтің бастамалары патриоттық тәрбиені қолдаудың құрылымдық негізін қамтамасыз етеді. Қазақстандағы жастарды дамыту бастамалары, азаматтық қатысу жобалары және мәдениетті сақтау науқандары сияқты мемлекеттік бағдарламалар ұлттық бірегейліктің белсенді қатысуына және нығаюына ықпал етеді[6]. Жастар ұйымдарын, еріктілер қозғалыстарын және мұраны сақтау бағдарламаларын қолдауға бағытталған саясат жастарға патриоттық мінез-құлықпен айналысуға институционалдық мүмкіндіктер жасайды. Сонымен қатар, мемлекеттік органдар, білім беру мекемелері және азаматтық қоғам ұйымдары арасындағы ынтымақтастық стратегиялардың жан-жақты, үйлестірілген және қазіргі жастардың қажеттіліктеріне сәйкес келуін қамтамасыз етеді.

Бұл стратегиялар патриотизмді тәрбиелеу тек жеке күш-жігермен ғана шектелмей, үйлестірілген және көп қырлы тәсілді қажет ететіндігін көрсетеді. Білім беру, мәдени өзара іс-қимыл, цифрлық инновациялар, психологиялық қолдау және мемлекеттік саясатты ұштастыра отырып, білімі бар, өз еліне белсенді және адал жас қазақстандықтардың ұрпағын тәрбиелеуге болады.

Қазақстан жастары арасында патриотизмді тәрбиелеудегі қазіргі заманғы проблемаларды талдау проблеманың күрделілігі мен жан-жақтылығын көрсетеді. Патриоттық құндылықтарды қалыптастыруда әлеуметтік факторлар, соның ішінде отбасының, құрдастар тобының және бұқаралық ақпарат құралдарының әсері шешуші рөл атқарады, дегенмен бұл салалардағы олқылықтар көбінесе ұлттық сананың дамуына кедергі келтіреді. Ұлттық тарихпен шектеулі танысу және жергілікті дәстүрлерді жеткіліксіз насихаттау сияқты мәдени және білім беру кедергілері жастардың белсенділігін одан әрі әлсіретеді. Психологиялық аспектілер, соның ішінде азаматтық қатысуға деген мотивацияның төмендігі және тұтынушылық мәдениеттің басым болуы патриоттық сезімдерді тәрбиелеудегі қиындықтарды күшейтеді. Сонымен қатар, жаһандану, цифрлық медиа және көші-қон сияқты сыртқы факторлар жастардың ұлттық бірегейлікке деген ұмтылысына әсер ететін мүмкіндіктер мен тәуекелдерді тудырады.

Бұл мәселелерді шешу білім, мәдениет, бұқаралық ақпарат құралдары, тәлімгерлік және мемлекеттік саясатты біріктіретін кешенді стратегияларды қажет етеді. Азаматтық тәрбие мен ұлттық тарихты интерактивті зерттеуді қамтитын білім беру стратегиялары жастарға өз елінің мұрасы туралы білім мен түсінікті дамытуға көмектеседі. Фестивальдар, еріктілер бағдарламалары және мәдени мұра жобалары сияқты мәдени және әлеуметтік бастамалар ұлттық құндылықтармен танысуға практикалық мүмкіндіктер береді. Медиа және цифрлық технологиялар патриотизмді тартымды және өзекті ету үшін интерактивті және креативті форматтарды қолдана отырып, жастарға тиімді әсер ете алады. Психологиялық қолдау және тәлімгерлік бағдарламалары мотивацияға, жеке дамуға және әлеуметтік жауапкершілікке ықпал етеді, ал мемлекеттік саясат пен жастар бағдарламалары азаматтық қатысуға құрылымдық қолдау мен институционалдық мүмкіндіктер береді.

Осы тұжырымдарға сүйене отырып, бірнеше ұсыныстар беруге болады:

1. Ұлттық тарихты, азаматтық тәрбие мен мәдениеттануды ресми және бейресми білімге біріктіруді күшейту.

2. Жастардың патриоттық құндылықтарды нығайтатын мәдени, волонтерлік және қоғамдық іс-шараларға қатысуын ынталандыру.

3. Жастарды ұлттық жобалар мен азаматтық бастамаларға тарту үшін цифрлық медиа мен инновациялық технологияларды пайдаланыңыз.

4. Жастарды шабыттандыру және оларды жауапты азаматтыққа бағыттау үшін тәлімгерлік және психологиялық қолдау бағдарламаларын жасаңыз.

5. Патриотизмге тәрбиелеудің кешенді және тұрақты тәсілін әзірлеу үшін үкімет, білім беру мекемелері мен азаматтық қоғам ұйымдары арасында үйлестіруді қамтамасыз ету. Қазіргі қазақстандық жастар арасында патриотизмге тәрбиелеу күрделі, бірақ қол жеткізуге болатын мақсат болып табылады. Үйлестірілген стратегиялардың көмегімен әлеуметтік, мәдени, психологиялық және сыртқы проблемаларды шеше отырып, әлеуметтік бірлікті де, Қазақстанның тұрақты ілгерілеуін де қамтамасыз ете отырып, білімі бар, елдің дамуына мүдделі және берілген ұрпақты тәрбиелеуге болады.

Әдебиеттер:

1. Smith, A. D. (1991). *National identity*. University of Nevada Press.
2. Kosterman, R., & Feshbach, S. (1989). Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political Psychology*, 10(2), 257–274.
3. Абдуллаева, А. (2018). Патриотизм и идентичность молодежи Казахстана: проблемы и перспективы. *Журнал социальных исследований*, 12(3), 45–60.
4. Жумабаева, Г., & Сейтказин, Т. (2020). Гражданское образование и национальное самосознание молодежи Казахстана. *Центральноазиатский журнал образования*, 5(2), 78–92.
5. Кассенова, Н. (2019). Қазақстандағы мәдени мұра және ұлттық сана-сезім: жастардың қатысуының рөлі. *Қазақстан әлеуметтік ғылымдар журналы*, 11(4), 102–118.
6. Сағындықова, Ж. (2021). Жастардың патриоттық тәрбиесі мен ұлттық сананы қалыптастырудағы заманауи әдістер. *Қазақ педагогика журналы*, 14(2), 55–70.

ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ДӘСТҮРЛІ МУЗЫКА ӨНЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ДАМУ ЖАҒДАЙЫ

Ауелбекова Г.С. - аға оқытушы, магистр, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, _e-mail: gulnurauelbekova27@gmail.com

Тлевлиева Г.А.- аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

Сабеева А.С.- аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

Түйін

Бұл мақалада көптеген ғасырлар, жылдар бойы қазақ халқының тұрмыс тіршілігінің өмір сүру салтының айнасын бейнелеген аспаптық музыканың көптеген түрлері қарастырылып зерттелген. Ата-бабаларымыздың өскелең ұрпаққа көне замандардың өзінде мәңгі өшпес рухани мәдени мұра жасап, қазына қалдырғаны сөзсіз. Ұлттың өзін-өзі сақтап қалу мәселесі де алдағы уақытта тереңдей зерттеуді талап ететіні сөзсіз. Мақалада ұлттық өнеріміздің мәдени құндылығы мен қазіргі таңдағы даму жағдайы толықтай қарастырылған. Нақты мысалдар келтіру арқылы делелдемелер жүргізілген. Ұлттық өнеріміздің қазіргі таңдағы жастар арасындағы қолдану деңгейі көрсетілген. Мақаланың басты мақсаты ұлттық өнерімізді оның ішінде дәстүрлі музыкамызды жоғары деңгейде дамытып жастарға насихаттап, келер ұрпаққа жеткізу болып табылады.

Кілттік сөздер: домбыра, ұлттық, күй, көне, музыка, дәстүр, өнер, фольклор

Ұлттық өнер дегеніміз – қай кезде болмасын ұлтпен бірге өмір сүріп, дамып, жаңарып отыратын күрделі процесс болып табылады. Оған үнемі зерттеу жұмысын, талдауларды жүргізіп отыру қажет. Сонда ғана бізге белгісіз болған жайттар мен мағлұматтар жаңаша қырынан ашыла түседі.

Бұл кезекте елордамыздың баспа мекемелері көптеген өнертанушылармен, авторлармен, зерттеушілерімен, оқырмандармен жұмыс жүргізуде. Жалпы алғанда, ән өнері, күй өнері, бейнелеу өнері және сәндік қолданбалы өнері, театр өнері, кино өнері секілді элементтер жиынтығын ұлттық өнер деп атаймыз. Қазақ халқының нақты ұлт болып қалыптасу кезеңінде өзіне тән ерекше ән дәстүрі мен күй өнері дүниеге келді. Соның нәтижесінде бай музыкалық мұрасы жасалды, мәдениеті қалыптасты. Қазақтың кез келген

әні мен күйінде халық өнерінің әр кезеңіндегі тұрмыс-тіршілігі, сол заманның үні, көркем көрінісі бейнеленген.

Ата бабамыздан бізге мұра болып жеткен ән мен жыр өнерінің көпшілігі қазақ дәстүрлі ән өнерінің майталмандары, сал серілері, ақын Біржан сал, Ақан сері, Жаяу мұса, Ыбырай және т.б. дарын иелерінің шығармалары. Қазағымыздың кең даласын той-думанға бөлеген әнші әрі жыршы, ақындар қазақ халқының көңіл күйін көтеріп сауық сайранмен өмір сүрді. Адам көңілінің әрбір сәтін ән, жыр, терме, арнау арқылы небір әшекей-өрнектермен әсем безендіріп, бай әрі көрнекті суреттеп бейнелегеніне бізге жеткен халқымыздың бай ән мұрасының кез келген түрі мысал бола алатыны сөзсіз. Фольклор өнердегі, көркемөнер шығармашылығындағы оның ішінде әдебиеттің, музыканың, театрдың бастауы болып табылатын өзіндік орнын ешқашан жоғалтпақ емес.

Кез келген халықтың фольклоры ұлттық өнер шеңберінде өзіндік және этникалық ерекшелігімен айқындалады. Ұлт мәдениетінің ең маңызды қазыналарының бірі қазақтың дәстүрлі музыкасы болып табылады. Ғасырлар бойы бұл өнер түрі халықтың өмірімен тығыз байланыста болып, оның тарихын, салт-дәстүрін, армансезімдерін, тұрмыс тіршілігін жеткізіп келген. Ежелгі дәуірде қазақ музыкасы ауыз әдебиеті мен халық шығармашылығы негізінде дамып жетілді. Халықтың өмірлік тәжірибесін бейнелейтін негізгі құрал ретінде күй, жыр, терме, жыр-дастандар мен айтыс сияқты жанрлар болды. Халықтың рухани өмірін байытуда күйші, жырау, жыршы сынды өнерпаздар ауыл-аймақтарда, ауылдық кеңістіктерді аралап өнер көрсетті. Сол кезеңде музыка тақырыптарды көбінесе халықтың өмір салтына, табиғат пен еңбекке, сүйіспеншілікке байланысты қамтыды. Қазақ дәстүрлі музыкасының негізгі тірегі қара домбыра мен қобыз сияқты ұлттық аспаптар болды. Олардың үні халықтың жан дүниесін ішкі сезімдерін бейнелеуге әсер ететін ерекше күшке ие болып табылады.

Қазіргі кезде қазақ дәстүрлі музыкасы түрлі саладағы мамандардың, оның ішінде музыканттардың, композиторлардың, аспап шеберлерінің, зерттеушілердің және мәдени мекемелердің бірлескен еңбегі арқылы дамып келеді. Осыған дейін музыка тек халықтық деңгейде дамып, күйші, жырау, жыршы, домбырашы сынды өнерпаздар халыққа қызмет көрсетсе, қазіргі кезде дәстүрлі музыканы сақтау, зерттеу, жаңғырту және насихаттау үшін кәсіби деңгейдегі мамандар дамытуда. Мысалға алар болсақ, қазіргі таңда қазақ музыка сахнасында Дина Нұрпейісова мен Құрманғазы, Дәулеткерей сынды дәулескер күйшілердің шығармашылығын жалғастырып насихаттап келе жатқан домбырашылар, қобызшылар, жас орындаушылар жетерлік. Олар ұлттық аспаптарды жетілдіріп, халық музыкасын әлемге заманауи жаңа стильде таныстыруда. Сонымен қатар, жас орындаушылар – Айдос Сарым, Меруерт Өмірзақова, Ғаламат Бейсеқожа, Дастан Қазкенов секілді шебер орындаушылар дәстүрлі музыканы қазіргі заманға сай орындап, фестивальдер мен халықаралық концерттерде өнер көрсетіп, қазақ музыкасының әлемдік сахнаға шығуына үлес қосуда. Олар дәстүрлі музыканы заманауи композициялармен байланыстыра отырып, электронды музыка, джаз, классикалық музыка элементтерін қоса отырып, тыңдармандарға жаңа форматтағы әуенді ұсынып келеді. Бұл орайда қазақ ұлттық аспаптарын жасау мен жетілдіруде аспап шеберлері де маңызды рөл атқарады. Олар домбыра, қобыз, жетіген секілді ұлттық аспаптардың сапасын арттырып, оның дыбысы мен аспапта ойнау мүмкіншіліктерін жетілдіру арқылы орындаушыларға үлкен мүмкіндіктер береді. Сонымен қатар, қазақ музыкасын дамытуда мәдениет ұйымдары мен білім беру мекемелерінің де үлесін атап өту қажет деп санаймын. Атап өтер болсақ Ұлттық консерваториялар, өнер академиялары, фольклор студиялары, музыкалық колледждер мен өнер мектептері дәстүрлі музыканы кәсіби деңгейде білім беріп, орындаушылық шеберліктерін арттырып, зерттеп, ұлттық музыкаға насихат жұмыстарын жүргізеді.

Дәстүрлі музыканың қарқынды дамуы тек орындаушылардың ғана емес, барлық саладағы жанашыр мамандардың бірігіп жасаған жұмысы арқылы жүзеге асырылады. Қазіргі уақытта дәстүрлі музыка заман талабына сай қарқынды дамып жаңа өмірге қадам

басып келеді. Бұл өнер түрі тек ауылдық жерлерде ғана емес, қалалық мәдени орталарда да дамып сұранысқа ие болып тұр.

Көптеген жас орындаушылар мен кәсіби музыканттар қазақ дәстүрлі музыкасын жаңаша бағытта дамытуға үлес қосуда. Соның ішінде халық аспаптарын ойнаудың жаңа әдістерін үйреніп, заманауи стильдермен қазақ ұлттық аспаптарын, әсіресе домбыра, қобыз, сыбызғы және жетігенді заманауи музыкаға қосу арқылы халық музыкасының жаңа тың формаларын ұсынатын жастар көбейіп келеді. Сонымен қатар күйлер мен халық әндерін заманауи бағытта өңдеп, еңбектерін халыққа ұсынуда. Олар тек Қазақстан конкурстарына ғана емес, шетелдік фестивальдерде өнер көрсетіп, қазақ музыкасының әлемдік мәдениетке қосып шет ел тыңдармандарын таң қалдыруда.

Қазіргі қазақ дәстүрлі музыкасының ерекшелігі – дәстүрлі элементтер мен заманауи музыкалық стильдерді біріктіре білуінде. Көптеген орындаушылар халық күйін электроника, джаз, поп немесе классикалық музыкамен үйлестіріп, жаңа тың аудиторияға жеткізуде. Мұндай тәсіл дәстүрлі музыканы сақтап қана қоймай, оны халықаралық сахнада да кеңінен таныстыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, дәстүрлі музыканы насихаттайтын көптеген фестивальдер, халықаралық деңгейдегі байқаулар, онлайн концерттер мен YouTube арналар арқылы халық музыкасы жаңа буынға, ұрпақтан ұрпаққа беріліп келеді. Бұл бағытта кәсіби музыканттар мен өнерпаздар, сондай-ақ мәдениет саласының белсенді өкілдері маңызды рөл атқарып, дәстүрлі музыка мен заманауи өнердің арасындағы көпірді қалыптастыруда. Соңғы жылдары қазақ дәстүрлі музыкасы елеулі өзгерістерге ұшырап, жаңа кезеңге аяқ басып келеді. Бұрынғы кезде күй мен терме көбіне тек домбыра, қобыз және басқа да дәстүрлі аспаптарда орындалып келсе, қазір кезде олар жаңа стильдерде, әртүрлі аранжировкада жаңа бағытпен тыңдаушыларға ұсынылып келеді. Халық әндері мен күйлер жаңа тәсілдер арқылы тек ұлттық мәдениет символы болып қана қоймай, қазіргі заманғы музыкалық бағыттарымен өз үйлесімін тауып, жаңа тыңдармандармен толығуда.

Заманауи форматта орындау арқылы қазақ дәстүрлі музыкаларын танымалдылыққа жеткізген орындаушылардың қатарында Димаш Құдайберген, Маржан Арапбаева, Нұрболат Абдуллин, Р.Байдукенова, Майра Мұхамедқызы, Сүндет Байғожин сияқты бір туар өнерпаздар бар. Олар өз әндеріне қазақи мотивтерді поп, фьюжн, джаз бағыттарында қолдана отырып, дәстүрлі музыканы әлемдік сахнаға шығарып жүрген өнер майталмандары. Сонымен қатар, этно-тобы “ТҰРАН”, “Алашұлы”, “Тұран” этнофольклорлық ансамблі және “Ұлытау” тобы домбыра, қобыз, шаңқобыз сияқты аспаптардың дыбысын рок, этно-фьюжн бағытында орындап, қазақ музыкасының әлемдік деңгейге шығуына үлкен үлес қосуда. Бұл топтар қазақ күйін жаңа стильдермен орындап, оны шетелдік аудиторияға паш етуде.

Қазақтың дәстүрлі музыкасы тек қазақ елінде ғана емес сонымен қатар, халықаралық сахналарда да кеңінен танылып келе жатқандығы бізді қуантады. Димаш Құдайберген қазақ әндерін, терме интонациясын, халықтық вокалды әлемге танытқан ең ірі өнер иелерінің бірі десек, “Ұлытау” тобы Жапония, АҚШ, Германия сияқты елдерде қазақ күйін рок стилінде орындап, тіпті Grammy орталығында өнер көрсеткен қазақ топтарының бірегейі. Сондай-ақ, “Тұран” этнофольклорлық ансамблі ЮНЕСКО сахналарында қазақтың дәстүрлі музыкалық мұрасын насихаттап, ұлттық мәдениетті әлемдік деңгейге шығарып отыр. Осылайша, дәстүрлі музыка халықаралық деңгейге жетіп, қазақ мәдениетінің ерекшелігін танытуда маңызды рөл атқарып келеді. Қазіргі кезде дәстүрлі музыканың жаңа буын орындаушылары да пайда болып келеді. Жастар арасында домбыра, қобыз аспаптарын үйрену трендке айналып, әлеуметтік желілер арқылы дәстүрлі орындаушылардың танымалдығы артып келеді. TikTok, Instagram, YouTube сияқты платформалар жас орындаушыларға өз өнерін кең аудиторияға таныстыруға, насихаттауға жан жақты дамуға мүмкіндік беруде. Жас орындаушылардың қатарында Ерлан Рысқали, Нұрболат Маукеев, Абай Абуов, Айгерім Салтанатқызы, Көшкінбай Жанділда сияқты

дарынды өнерпаздар баршылық. Олар дәстүрлі аспаптарда жаңа интерпретациялар жасап, қазақ музыкасын жастарға тартымды және жағымды етіп ұсынып келеді.

Дәстүрлі музыканы насихаттауда әртүрлі фестивальдер мен конкурстардың рөлі де ерекше. Қазақстанда өткізілетін этно-фестивальдер дәстүрлі музыканың жан жақты дамып өзіне жаңа тыңдарман табуға өз септігін тигізеді. Солардың ішінде “Spirit of Tengri” халықаралық этнофестивалі әлемге әйгілі болып, дәстүрлі орындаушыларды жинайды; “Ұлы Дала Рухы” фестивалі мен “Күй керуені” республикалық байқауы ұлттық музыкаға деген қызығушылықты арттырады; “Алаш арман” этно-байқауы да жас орындаушылардың өз өнерін көрсетуіне жол ашуда. Осы шаралар арқылы дәстүрлі музыка заманауи аудиторияға жетіп, мәдени мұра сақталып қана қоймай, жаңаша дамып келеді. Қазіргі кезде мемлекет тарапынан да дәстүрлі музыканы қолдау күшейіп, ұлттық аспаптар оркестрлері мен өнер мекемелерінің жұмысы жанданып, күй, терме жазу жұмыстарын жүргізіліп, дәстүрлі музыкаға арналған жаңа жобалар мен шоу бағдарламалар пайда болуда. Мемлекет тарапынан көрсетіліп жатқан қолдау дәстүрлі музыканы жан жақты насихаттауға, сақтау мен дамытуға, оны жастарға жеткізуге, сондай-ақ халықаралық сахналарға шығару жолында маңызды фактор болып табылады.

Қорыта келгенде, қазақ дәстүрлі музыкасы ғасырдан ғасырға өзінің өміршеңдігін сақтап келген, жаңа дәуірде де өз маңызын құндылығын жоғалтпай, талантты да дарынды өнерпаз орындаушылармен дамып келеді. Бұрынғы кезеңде халықтың күнделікті өмірін, тұрмыс тіршілігі мен өмір сүру салтын бейнелейтін өнер болса, қазіргі заманда бұл өнер ұлттық мәдениетімізді әлемдік деңгейде таныту құралына айналып отырғаны сөзсіз. Жаңа буынның тынымсыз шығармашылық ізденістері, кәсіби орындаушылардың еңбегі және халықаралық деңгейдегі насихат дәстүрлі музыканы жаңа белестерге көтеріп, оны ұрпақтан ұрпаққа жеткізудің сенімді жолын қамтамасыз етеді. Қазақ дәстүрлі музыкасы бүгінгі күні тек мәдени мұра ғана емес, сонымен қатар ұлттық рухты сақтау мен дамытудың өзекті құралы болып қала беретініне сенімдімін.

Әдебиеттер:

1. Балабеков Е.О. «Қазақстандағы халық аспаптық ұжымдық орындаушылық өнер» Оқу құралы, Шымкент 2009ж.
2. Байжұманов С.А. «Халық аспаптары оркестрі» (методикалық құрал), Алматы 1993.
3. Каган М.С. «Мәдениет философиясы». Санкт-петербург:Петрополис, 1996.
4. «Қазақ энциклопедиясы» 4том, Алматы, 2003.
5. Сарыбаев Б. «Қазақтың музыкалық аспаптары», Алматы 1980.

ӘОЖ 379.83/84:057.87

ЖАСТАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ БОС УАҚЫТЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ-ДА МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Алтынбекова А.Р. – магистр, аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: Aialtin2014@mail.ru

Жолдасбекова К.А. – п.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

Кенжебаева А.Н. – магистр, аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университеті, Шымкент, Қазақстан

Түйін

Мақалада жастар мен жасөспірімдердің бос уақытын ұйымдастыруда мәдени-тынығу бағдарламаларының ролі мен маңыздылығы қарастырылған. Мәдени бағдарлама құрылымы, типі және ерекшеліктері сипатталған. Тынығу жасөспірімдер, жастар, ересектердің оқудан және жұмыстан бос уақытын өмір белсенділігі мен физиологиялық талаптарын қанағаттандыруға арналған уақыт деп түсініледі. Бос уақыт жеке тұлғаның үйлесімді дамуы, яғни демалыс, шығармашылық және әлеуметтік байланыстарды күшейтуге мүмкіндік береді. Мәдени-тынығу қызметінің ұйымдастырушылардың негізгі міндеті жастар мен жасөспірімдердің жан-жақты дамуына үлес қосу болып табылады.

Мәдени-тынығу бағдарламаларының мақсаты ең алдымен, жастар мен жасөспірімдердің жалпы мәдениетінің дамуына жағдай жасау болып табылады. Мәдени-тынығу бағдарламаларының мазмұны жастар мен жасөспірімдердің мәдениетке, негізінде көркемдікке тартумен байланысты; олардың шығармашылық ойлауы, интеллектуалды, көркемдік және арнайы қабілеттері; қарым-қатынас өнер жетістігі; тәрбие, сөйлеу мәдениеті; адамгершілікке тәрбиелеу; толеранттылық; тынығуды ұйымдастыруда әлеуметтік тәсілдерді қалыптастыру дағдысы. Мақалада осы мәселелер қарастырылған.

Кілттік сөздер: жастар, тынығу, мәдени, бағдарлама, ұйымдастыру, декорация, безендіру, көпшілік қойылымдар, көркемдік, бос уақыт.

Бүгінгі таңда қоғам алдында жастардың бос уақытын дұрыс ұйымдастыру мәселесі өзекті болып табылады. Бос уақытты тиімді өткізу жастарға үлкен ықпалын тигізеді. Бос уақыт- жеке тұлғаның мәдени деңгейіне, қызығушылық қабілетіне, қажетті істерді орындауға бөлінген уақыттан тыс уақыт болады. Бос уақытты дұрыс пайдаланудың негізгі мақсаты, біріншіден, жеке адамның жан-жақты дамып жетілуі, екіншіден, еңбек ететін адамның дұрыс тыны-ғып, күш-қуат жинап, келесі жұмыс күнінде өнімді еңбек етіп, қоғамымыздың рухани және материалдық байлығын жасау және өзінің үлесін қосу. Бос уақытты дұрыс пайдалану жеке адамның тән-жан рахатын қанағаттандырумен шектеліп қана қоймай, бүкіл қоғамның прогрессивті дамуына әсерін тигізеді.

Бос уақыт -бұл үй жұмысы мен басқа да тұрмыстық қызмет, еңбек етуге, сонымен қатар физиологиялық қажетімізді қанағаттандыруға кететін жұмыстан тыс уақыттың бір бөлігі. Бос уақыттың жұмыстан тыс уақыттардың басқа түрінен ерекшелігі -бұл адамдар оны өз қалауынша еркін пайдалана алады. Бос уақыт -жастардың өздігінен білім алуына, өзінің парасатын дамытуға, жолдастық қарым -қатынасқа, тынығып қуатталу деңгейіне айналды. Бос уақыттағы іс - әрекеттің мазмұны мен саналылығы қоғамның әлеуметтік дәрежесіне, мәдени руханилығына және физиологиялық сипатталуына байланысты болады. Бос уақыттағы мәдени-тынығу әрекеттерінің маңызы оларға жұмсалатын мерзім көлеміне, мәдени әрекеттер мазмұны мен сипаты да байланысты.

Қазіргі кезде жастарымыздың өміріне қатысты ең негізгі мәселе - бұл олардың бос уақыттарын дұрыс пайдалана білу болып отыр. Жастардың бос уақыттарын дұрыс пайдалана білуі өзекті мәселе. Бос уақыттың қызықты өтуі өнер үйренуге, шығармашылық мазмұндағы ізденіске, дене тәрбиесін жетілдіруге бағытталса, ол денені жетілдіруге, сонымен қатар рухани баюға да сипат болады. Жастардың бос уақыты оның оқу мен өндірістік қызметіндегі мүдделеріне байланысты болуы қажет. Бос уақытты тиімді өткізетін адам-ол алдына қойған мақсатына өзін-өзі жетілдіру арқылы жетеді. Білімді, білікті, өзінің бос уақытын арнайы мәдени орындарда, кино, саябақтар, театрда өткізеді. Бос уақытты ұйымдастыру -бос уақытты әртүрлі іс-әрекет түрлерімен мазмұнды толықтыру.

Мәдени-тынығу жұмысының көркемдік-көпшілік формасы әрбіріне қатысуға, өзін-өзі жүзеге асыруға, кейіпкер, қатысушы және ұйымдастырушы ролінде мәдени өзін-өзі іске асыруға белсенді мүмкіндік береді[1,8].

Мәдени-тынығу бағдарламаларының ерекшеліктері:

- мәдени-тынығу бағдарламаларының мазмұны нақты қандай да бір курс бойынша арнайы ұйымдастырылған сабақ барысында оқытылмайды, ол көпшілік мәдени-тынығу іс-шараларын ұйымдастыру мен өткізу процесінде жүзеге асырылады;

- бос уақытта жастардың біліктілігі пен дағдысы өзіндік жұмыс процесі және үлкендер мен балалармен өзара қарым-қатынас кезінде іске асырылады;

- мәдени-тынығу бағдарламаларын жүзеге асыру позициясы (рольдер) барысында тұтас дәстүрлі емес спектрлер- ұйымдастырушы, орындаушы, суретші, көрермен, костюмер, дизайнер, жарық беруші, сахна қызметкері, музыкалық безендіруші, жүргізуші, жюри мүшесі;

Мәдени-тынығу бағдарламалар типтері мыналар:

-бір реттік ойын бағдарламасы;

-берілген тақырып бойынша ойын-байқау бағдарламасы (қатысушылардың дайындығын талап етпейді. «Әрекет» барысында ойын, би, хор әні енгізіледі. Бір реттік ойын бағдарламасын сипаттау үшін тек сценарий жоспары ғана қажет);

-байқау-ойын бағдарламасы (қатысушылардың алдын-ала дайындығын талап етеді. Оған турнир, КВН, интеллектуалды ойындар жатады);

-ойын-спектакль (ойын-спектакльді өткізу үшін ойын бағдарламасын өткізетін жүргізушілер қажет. Спектакль сюжетінің құрылымы-қатысушылар дайындықсыз шағын ғана рольдерді ойнап, тапсырмаларды орындауы қажет);

-театрландырылған ойын (актерлер мен көрермендердің белгілі атмосфераға енуін талап етеді, ойын жағдайының нақты құрылымын алады, дайындық кезеңі едәуір ұзақ);

-ойын-сауық (концерт, әдеби-музыкалық композиция, спорттық жарыстар, сайыстар; орындаушылар мен көрермендердің қатысуымен сипатталады);

-мереке (тынығу бағдарламаларының дайындығы мен ұйымдастыруы жағынан ең күрделі және ерекше маңызды типтерінің бірі. Мәдени-тынығу қызметінің мерекелік формасы әртүрлі (қойылым, көрініс, шығармашылық есеп, фестиваль, рәсім, қыдырыс, карнавалдық шеру, театрландырылған қойылым, спорттық мерекелер, тақырыптық к.н, апталар. Мереке бағдарламасына концерттік номердің тізімі, мереке дайындығы жоспары кіреді);

-ұзақ мерзімдегі тынығу бағдарламасы (тұрақты қатысушылар құрамы болуы қажет - үйірме, клуб, лагер, бірнеше күн мен аптаға созылады. Көбіне сюжетті-ролдік ойындар пайдаланылады);

Мәдени-тынығу бағдарламалар кезеңдерін атап кетсек:

Мәдени-тынығу бағдарламалар кезеңдері оның мазмұнының негізгі пунктері болып табылады.

-Дайындықтың *бірінші кезеңі* бағдарламаны таңдаудың негізделген кезеңі деп шартты түрде айтуға болады.

а) Мәдени-тынығу бағдарламаларды әзірлеушілердің міндеттерін бөлу және санын айқындау;

б) Бағдарлама атауы;

в) Мақсат пен міндетті қою;

г) Бағдарлама аудиториясы;

д) Мәдени-тынығу бағдарламалар формасын, уақытын және өткізу орнын айқындау;

- Дайындықтың *екінші кезеңі*- сценарий жазу (әдеби негізді, сонымен қатар бағдарлама мазмұнының ұйымдастырушылық аспектісін енгізетін мәтінді егжей-тегжейлі дайындау, жетілдіру);

Мәдени-тынығу бағдарламаларының композициялық құрылымы: бұл экспо-зиция, байланыс, кульминация, шешіліс, финал.

Мәдени-тынығу бағдарламаларының мақсаты мен міндетінің ерекшелігі-бұл жастар-дың жалпы мәдениетінің дамуы үшін олардың шығармашылық тұлғасын яғни жас-тар мен жасөспірімдердің шығармашылық қабілет пен эмоциональдық сферасын дамыту; көркемдік, коммуникативті, әртістік мәдениет негізіне бейімдеу; әлеуметтік өзара қатынас тәжірбиесін қалыптастыру, өз мүмкіндіктеріне деген сенімді арттыру; тынығуды мазмұнды ұйымдастыру тәжірбиесін қалыптастыру;

Мәдени-тынығу бағдарламаларының негізгі мазмұны-бұл жастар мен жасөспірімдерді мәдениетке, негізінде көркемділікке тарту; орындаушылық және қабылдау мәдениетінің бастапқы негізін меңгеру; жеке және өз құрдастарының тынығуды ұйымдастыру әлеуметтік қолайлы тәсілдері дағдыларын қалыптастыру; қарым-қатынас өнерін, тәрбие, сөйлеу мәдениетін түсіну; адамгершілікке, толеранттылыққа тәрбиелеу; жастар мен жасөспірімдерде шығармашылық ойлау, интеллектуалдық, көркемдік және арнайы қабілеттерді дамыту.

Мәдени-тынығу бағдарламаларының ерекше бөлімін жүзеге асырудың нақты формасы сипаттамасы-бағдарламаны жүзеге асыратын-іс-шара құрайды. Мәдени-тынығу бағдарламаларын едәуір табысты жүзеге асыруды қамтамасыз ететін топ іс-шаралар:

1)жалпы білім беру мекемелеріндегі дәстүрлі көпшілік іс-шаралар (олимпиада, фестиваль, турнир, бал, байқау т.б);

2) балалар жеке қауымдастықтардың тынығу ісі (қосымша білім беру жүйесіндегі оқу топтары)- байқау, экскурсия, әдеби және музыкалық;

3) бірнеше балалар жеке қауымдастықтардың-үйірме, студиялар, клубтар бірлескен тынығу ісі (кештер, КВН, жарыстар, саяхаттар);

4) бір балалар орындаушы, ал екіншілері көрермен болатын «репертуарлық» іс-шара (театр спектакльдері, көркемдік ұжымдардың концерті);

Әрбір іс-шара бағдарламаның жалпы мақсаты және міндетіне негізделе өзінің нақты мақсаты болу керек, нақты міндетті шешу қажет, белгілі жетістікке бағдарлануы керек.

Мәдени-тынығу бағдарламалары іске асырылатын іс шаралар негізгі үш кезеңге сәйкес құрылады, олардың әрқайсысында, әр жас ерекшеліктерге лайық мәдени-тынығу іс-шаралары формалары пайдаланылады.

- I кезең 6-10 жас. Ойын түрлері (ережемен, ойыншықтармен ойын, синхронды әрекетпен, дауыстап оқу, сурет салу, мерекелер);

-II кезең-11-13 жас.Ұжымдық шығармашылық қызметті ұйымдастыру (жергілікті ойындар, спорттық ойындар, туризм, кештер, драматизация, мерекелер);

III кезең-14-17 жас.Өтініштер мен қызығушылықтарды ескере отырып ұжымдық шығармашылық қызметті ұйымдастыру(қайырымдылық акция, концерттік бағдарламалармен шығу, мақсаттық экспедициялар-этнографиялық, экологиялық, археологиялық, фольклорлық т.б);

Мәдени-тынығу бағдарламалары жүзеге асыру әдістері әртүрлі. Бағдарлама-ның типі және мазмұнына байланысты пайдалануға болады (ойын әдісі, жаттығу, талқылау, жағдаяттарды құру, ойнау және талдау, шығармашылық тапсырмалар, театрализация).

Қорытындылай келгенде, жастарымыздың бос уақыты, өздерінің болашақ өмірлеріне өте маңызды екенін ескере отырып, олардың бос уақыттарын тиімді пайдалану үшін әртүрлі бағытта қызықты мәдени бағдарламалар ұйымдастыру қажет. Әрбір мәдени-тынығу бағдарламалары белгілі нәтижеге жетуге бағытталуы қажет.

Қазіргі жастар - ертеңгі азамат, жеке тұлға, ел болашағы. Сондай-ақ қазіргі заман жастары ойын еркін айта алатын, кез-келген мәселені талқылауда тұжырымды пікір, тиянақты ой білдіретін белсенді, білімді, іскер азамат болып қалыптасуы қажет. Сондықтан, қоғам өз дамуында жаңашыл жастарымызға үлкен үміт артуда, сондай-ақ, жастарының бос уақытын өткізудегі мәселелер жұмысына жаңа заманауи мәдени-тынығу технологияларды енгізіп дамыту-заман талабы болып табылады.

Әдебиеттер:

- 1.Генкин Д.М., Конович А.А. Организация и методика художественно-массовой работы М, 1987
- 2.Жарков А.Д. Организация культурно-просветительской работы М, 1989
3. Шулунова Л.И. Художественно-массовая организация досуга Ш, 2009
- 4.Шулунова Л.И, Уалиханова А. Бос уақытты ұйымдастырудың көркемдік-педагогикалық әдістемесі. А, 2015
- 5.Шулунова Л.И. Педагогика культурно-досуговой деятельности Ш, 2015

ӘОЖ 78 (075)

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ХОР ҮЙІРМЕСІНЕ ҚОЛДАНУ ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ

Асантаева Ұ.С. - аға оқытушы, Шымкент университеті, Шымкент, Қазақстан,
e-mail: Assantayeva@mail.ru

Естемкулов С.А. - аға оқытушы М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу
университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: Sabish@mail.ru

Түйін

Хор үйірмесінде жасанды интеллект технологиясын қолданудағы білім алушыларға оның маңыздылығын түсіндіру, ән айтуға деген қызығушылығын арттыру, музыкалық қабілеттерін жаңашыл бағытта дамытып, шығармашылық ізденістерін ынталандыру еді. Хор үйірмесінде жасанды интеллекттің қазіргі уақытта үйірме жұмысын ұйымдастырушылардың негізгі мақсаты елдегі білім берудің сапасы мен халықаралық деңгейін арттыру, жеке тұлғаны қалыптастыру, қоғамның сұраныс қажеттіліктерін қанағаттандыру және оны әлемдік білім беру кеңістігіне біріктіру болып табылады. Ұстаздарға кейінгі ұрпақ үшін үлкен жауапкершілік міндеттеліп отыр. Өйткені, еліміздің болашағының көркейіп өсіп-өнуіне, өркениетті елдердің қатарына еруге бірден-бір мүмкіндік болары хақ.

Кілттік сөздер: *Интеллект, технология, теория, интонация, диапазон, хор партиясы, канон, интервал, нота, аранжировка, эмоция, динамика.*

Қазіргі өркениеттің өзегі - білім, ғылым, сонымен қатар хор үйірмесі шығармашылық жұмысы туралы айтатын болсақ, онда мен бұл мәселеге өз үлесімді де қосуым керек деп ойлаймын. Мектеп табалдырығын аттаған әрбір бала ертеңгі қоғамның

мүшесі, болашақ ұстаз. Өскелең ұрпақты саналы түрде тәрбиелеу, сапалы білім беру-бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде болып жатқан қоғамдық-саяси және жаңа технологиялық өзгерістер үшін білім беру жүйелерін қызметтің жаңа деңгейіне көтеру саласында жаңа, тиімді әдістер мен тәсілдерді қолдану қажеттілігі туындайды.

Алға қойған мақсат пен міндетті орындау үшін білім алушы жастардың танымдық, шығармашылық әлеуетін жан-жақты өсіруге, дамытуға мән беру керек. Шығармашылық дегеніміз — білім алушының белсенділігі мен дербес іс-әрекетінің ең жоғарғы түрі. Бұл мәселені шешуде шығармашылық тапсырмалардың орны ерекше. Шығармашылық бағыттағы білім алушылардың білім деңгейін — шығармашылық деңгейге көтеруге жол ашады.

Үйірме арнаулы бағдарлама негізінде бір жылға жасалатын жоспар бойынша жұмыс істейді. Білім алушылардың өз білімін жетілдірудің негізгі формасы – үйірме болып табылады. Білім алушылардың өзі қызығатын салада шығармашылық жұмыспен айналысатын бірлестік. Егер үйірменің жұмысы қоғамға пайдасы болса, онда өте нәтижелі болады.

Ол үйірме жетекшінің мүмкіндіктері мен қажеттіктерін білім алушылардың жеке ерекшеліктерін талаптары мен ынталарын музыкалық қабілеттерін ескеріп, нақтылы жұмыс жасауды жеңілдететін бағыт болып табылады. Білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту әрбір үйірме жұмысы танымдық және теориялық мәліметтердің белгілі түрлерін көздейді[1]. Үйірме сабақтары білім алушылардың шығармашылық ой-өрісін кеңейтуді, ән айтуға деген ынтасы мен сүйіспеншілігін қалыптастырып оны пайдалана білуді үйретеді.

Мен жұмыс істеп жатқан университетте хор үйірмесін жүргіземін. Тексеру барысында үйірме сабақтары аптасына екі реттен сабақ кестесіне жоспарланған, үйірме сабақтарының жоспарлары тексеріліп, үйірме жетекшісімен және білім алушылармен әңгіме жүргізілді. Білім алушылардың ең қызығатыны хор үйірмесі екендігі анықталды. Сабақтарда тексеру кезінде білім алушылардың тізім бойынша 98% қатысты. Хордың жетекшісі болғандықтан нақты мақсат қойып, сабақ соңында қорытынды шығарылады. Білім алушылар тек ән айту емес, сонымен қатар (ЖИ) түрінің жаңа әдістерін хорда меңгеруге ықыласты.

Білім алушыларды сыныптан тыс жұмыстарға тарту барысында Д.Сабауова үйірмеде білім алушылар үшін ережелерді қатаң тәртіпті сақтау мәдени дағдыларды тәрбиелеу міндеттеледі, дейді[2]. Сол үшін де өз беттерінше жұмыс істей білуі тәрбиелік мақсатқа қызмет етеді. Үйірме мүшелері үйірмеге толық қатысуға мүмкін екендігін сезінуі қажет. Білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін ашу және оларды одан әрі дамыту үшін жоспарланған шығармашылық тұрғыда хор үйірме жұмысының мақсаты мен міндетін анықтап көрсету болып табылады. Ол үшін хор үйірмесіндегі білім алушылардың дағдыларын қалыптастыра отырып, шығармашылық жұмысқа тарту, қызықтыру, олардың ойлау қабілетін дамыту үшін жаңаша заман талабының сұранысына ие болып жүрген жасанды интеллект технологиясы арқылы мүмкіндіктер жасап көруге ұмтылдырады.

Жасанды интеллекттің (ЖИ) хор шеңберінің жұмысына әсері қазіргі уақытта өте маңызды және пайдалы салалардың бірі болып табылады. Жасанды интеллект негізінде хор үйірмесіндегі дыбыс пен интонацияға арналған қосымшалар арқылы әрбір білім алушының вокалдық дыбысының айқындылығын, диапазонын және тыныс алуын айқындайды және білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін жан-жақты дамытуға және ән айту дағдыларын біртіндеп қалыптастыруға ықпал етеді.

Хор дауыстары (сопрано, альт, тенор, бас) аудиожазбаларды білім алушылармен жеке және топтық жаттығуларға дайындық кезінде (ЖИ) көмегімен жасауға болады. Білім алушылар өз партияларын үйде жасанды интеллект арқылы қайталай алуына ықпал етеді.

Хор партиясын жеке ән айтуға жасанды интеллект (ЖИ) көмегі әр әншінің шеберлігін тез және сапалы дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Жасанды интеллект арқылы хор партиясын яғни жеке өз даусын баяу, асықпай қалыпты екпінде тыңдай алады және дауысты тыңдау арқылы оның жеке партиясын үйренуге көмектеседі. Әрбір әнші айтатын дыбыстың тазалығын талдай отырып, фальш яғни таза, айтылмаған дыбыстарды да анық көрсете алады. Қатенің қай фразада немесе қай тактіде болғанын анық көрсетеді және

түзету әдістерін де ұсынуға мүмкіндік береді. Әншіге дыбысты анық айтуға нотаның биіктігіне таза жетуге көмектеседі. Егер музыкалық шығармалар арасында модуляция немесе хроматизм кездесе, онда (ЖИ) жеке-жеке жаттықтыруға да болатынын білдіреді.

Жасанды интеллект мәтіннің анық айтылуын және дауысты дыбыстардың ашықтығын бақылайды. Дем алу арқылы орнын көрсетіп, тыныс жаттығуларын ұсынады. Айтжанова Қ. Дәстүрлі психологиялық–физиологиялық әсері де болады[3]. Хор жетекшісі болмаса да кейде өзбетінше үйде еркін дайындалуына ықпал жасайды. Әрине, бұл керемет жаңашыл уақыт жағдайындағы мүмкіндіктер емес пе? алайда, жасанды интеллектті хор жетекшісінің орнына емес, тек көмекші құрал ретінде пайдалануға болатынын да тілге тиек етейін.

Хор үйірмесінде музыкалық сауаттылықты дамыту оқушылардың саналы, дұрыс және көркем орындауының негізі болып табылады.

1. Теорияны бірден әнмен байланыстыру;
2. Канондар мен халық әндері;
3. Ырғақ пен өлшемді сезіну;
4. Буынмен айту, ырғаққа түсу;
5. Интервалдарды ажырату;
6. Хордағы дауыстарды сақтау дағдылары;
7. Концерт пен байқауларға қатысу;

Музыкалық сауаттылық хор тыңдаушыларының тыңдау қабілетін, дәлдігін, жауапкершілігін және көркемдік деңгейін арттырады. Параллель теория мен практика - ең тиімді әдістер. Теория мен практиканы қатар жүргізу ең тиімді әдіс болып саналады.

Хор үйірмесіне қажетті қолжетімді құралдар.

Смартфон арқылы жұмыс істейтін вокал тренажерлер.

Нота редакторлары мен MIDI партиялар.

Автоматты акко пен метроном.

Хор үйірмесіне қажетті қолжетімді құралдар. Олар репетицияны ұйымдастырудан бастап жеке дағдыларды дамытуға көмектеседі. Жиі қолданысқа ие көбінесе мобильді/веб қосымшалары.

Choir Player – дайын хор аранжировкаларын тыңдау, партияларды жеке бөліп алу, баяулату немесе әуен бөлімдерін айналдыратын функциялары

ChoirMate – хор үйірмесі мен репетицияны басқаруға арналған толық платформа: дауыстық партиялар, нота жазбалары, аудио файлдар, уақыт кестесі т.с.с.

Согі – репетиция уақытын тиімді пайдалану, дауыс жаттығуларын жасауға көмектесуге мүмкіндіктері қарастырылған.

Soundslice – интерактивті ноталық ойнатқыш, динамикалық нюанс, фразаларды бөліп үйренуге мүмкіндік береді.

Смартфон арқылы жұмыс істейтін вокал тренажерлер.

Смартфон-планшет плюс құлаққап – жеке дауыстық партияны тыңдап жаттықтыру;

YouTube, Spotify – нақты шығармаларға анализ жасап талдау;

Дауысты жазу (мысалы, смартфон диктофоны) – қайталауды және өзін-өзі бағалауды жеңілдетеді. Бұл құралдардың хордың жетекшісі үшін маңыздылығы дағдыларды жеке дамытуға, репетиция уақытын үнемдеуге және хор жұмысының сапасын арттыруға мүмкіндік береді және хормен жұмыс істегенді қолайлы әрі нәтижелі етеді.

Музыкалық шығармаларды орындау барысында эмоциялар, хор дауыстарының үйлесімділігі, сахна мәдениетінің сезімдері тек хор үйірмесінде ғана қалыптасады. Хор партиясының жеке әнінде (ЖИ) әншінің дәлдігін, сенімділігі мен тәуелсіздігін арттырады.

Жасанды интеллектке негізделген музыкалық сауаттылықты хор үйірмелерінде жүйелі түрде қолдануға болады. Білім алушылар сабақ барысында музыкалық ноталарды көзбен оқиды және тез нотаны оқуға бейімделеді.

Қалай?. Берілген әуенді тыңдау арқылы ноталық сауаттылықты дамытуға болады. Вокалдық хор дағдыларының көмегімен жасанды интеллектте білім алушының дауысын

тыңдап, дауыстың интонациясын анықтай алады. Әуенді үйрету үшін ноталарды оқуды, ырғақты сезінуді, дикцияны және артикуляцияны үйрететін интерактивті жаттығуларды ұсынады. Әуеннің қиындау жерлері болса бірнеше рет автоматты түрде қайталайды. Әр білім алушы өздерінің музыкалық мүмкіндіктеріне сай дамиды. Сонымен бірге теориялық білімде бірге қатар дамиды. ЖИ-дің көмегі бойынша сабақ жүргізетін болсақ хор жетекшісінің рөлі төмендемейді керісінше жеңілдей түседі. Деседе көмекші құрал ретінде ғана өолдануға болады. Педагог-жетекшінің орнын алмастыра алмайды.

Сонымен қатар (ЖИ) хор үйірмесінде репертуар таңдауға көмегі өте тиімді, әсіресе уақытты үнемдеу, деңгейге сәйкестігі және көркемдік сапаны сақтау тұрғысынан. Себебі (ЖИ) таңдаған музыкалық хор репертуарлары жеңілде, ауырда емес орындауға өте тиімді болатындығын реттейді. Ұлттық құндылықтарға сай шығармаларлы ұсынады. Тиімділігін бәрібір ұстаз-жетекші реттеуімен іріктелері хақ.

Ең тиімдісі уақытты үнемдеу болып тұр. Ұзақ іздеудің орнына (ЖИ) бағдарламасы тез арада лайықты музыкалық шығармаларды ұсынады.

ЖИ – ұсыныс беруші, Ұстаз жетекші – таңдаушы.

Жасанды интеллект репертуар таңдауда дәлдік беру арқылы әдістемелік жүйелілік қалыптастырады, хордың сапасын арттырады[4]. Уақытты тиімді пайдалану үшін дайын минусовкалар, партиялық жазбалар, автоматты жоспарлау арқылы үйірме уақыты үнемделеді. Хордың жетекшісін толық алмастырп алмайды. Дауыс дыбысы, эмоция, шығарманың орындалудағы динамикалық нақыштары мен сахналық мәдениет тек жетекші арқылы қалыптасады.

Қорытындылай келе жасанды интеллект хор үйірмесінің жұмысын тиімді, қызықты және заманауии етеді. Ол хор жетекшісіне көмекші құрал ретінде қызмет атқарып, білім алушылардың музыкалық қабілетерін ашуға үлкен мүмкіндік береді. Білім алушының шығармашылық қабілетін дамыту жолдарын түрлі жаңашыл кезендер арқылы жүзеге асырды. Жасанды интеллекттің тиімді де тиімсіз тұстары кездесетінін атап кетейін.

Жасанды интеллекттің музыка саласына енуі заман талабы және ол дұрыс қолданылған жағдайда өте пайдалы құрал болатындығын атап көрсеттік. Сонымен қатар хор үйірмесіндегі партияны жеке үйренуді жеңілдетеді, дауыс диапазонын мен интонацияны түзетуге мүмкіндік береді, репертуар таңдауда уақытты үнемдейді. Музыкаға қызмет етсе пайдалы, музыканың орнын алса пайдасыз тұстары бар екенін де атап көрсеттік. Музыкадағы басты құндылық – адамның жүрегі, сезімі және ұстаздың шеберлігі деп тақырыбымыды түйіндейін.

Әдебиеттер:

- 1.Рашаева,К.Ж. Студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыту. К.Ж.Рашаева. Әдістемелік қоржын. –2016. №7. –Б. 45.
2. Сабауова, Д. Оқушыларды сыныптан тыс жұмыстарға тарту / Д. Сабауова Ұлағат. – 2008. –№11. –Б. 23-24.
- 3.Айтжанова Қ. Дәстүрлі психологиялық–физиологиялық негіздері. Қ.Айтжанова Қазақстан мұғалімі. –2004. –№1. –Б.9.
4. Алдияров,Қ. Педагог психологиясының ерекшеліктері. Қ.Алдияров. Қазақстан мектебі.– 2006. –№11. – Б.12.

ӘОЖ 14.35.09

КӨРСЕТКІШТІК ТЕҢДЕУЛЕР МЕН ТЕҢСІЗДІКТЕРДІ ШЕШУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖИІ ЖІБЕРЕТІН ҚАТЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ

Ибрагимов Р. - педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент,
Қазақстан, E-mail: raskul1953@mail.ru
Әмір А.Қ. – магистрант, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық
университеті, Шымкент, E-mail: akerkramirr@gmail.com

Түйін

Мақалада көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу кезінде оқушылар жиі жіберетін типтік қателер және олардың себептері қарастырылады. Көрсеткіштік функцияның қасиеттерін түсінбеу, теңсіздік белгісін дұрыс анықтамау, айнымалыны ауыстыру әдісіндегі қателер талданады. Бұл қателерді түзету үшін графикалық модельдеу, қателер банкі, сатылы тапсырмалар және проблемалық оқыту сияқты тиімді әдістемелік тәсілдер ұсынылады. Сондай-ақ базалық және бейіндік деңгейлердегі оқу мақсаттары мен оқулықтардағы әдістемелік ерекшеліктер қысқаша сипатталады.

Кілттік сөздер: көрсеткіштік функциялар, типтік қателер, логикалық бірізділік, әдістемелік түзету жолдары, қолданбалы есептер.

Педагог-психолог және әдіскер ғалымдар (М.Я.Пратусевич [1], С.М.Никольский [2], М.К.Потапов [3], Н.Н.Решетников [4], А.В.Шевкин [5], А.Г.Мордкович [6], П.В.Семенов [7]) толық зерттелген емес деп көрсеткен.

М.Я. Пратусевичтің оқулықтарында көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктер жеке параграф ретінде берілген. Материалды қарастыру **көрсеткіштік теңдеудің анықтамасын**

енгізуден басталады. Бұл анықтама логарифм ұғымы арқылы да түсіндіріледі. Одан кейін автор мысалдарды қарастыруға және есептерді шешуге бірден көшеді, кейбір есептерге түсіндірмелер мен нұсқаулар береді. Сол сияқты, **көрсеткіштік теңсіздіктер** де қарастырылады. Мұнда **көрсеткіштік теңсіздіктердің негізгі теоремасы** — яғни негіздері бірдей дәрежелерге өту кезіндегі тең мәнділік ережесі енгізіледі.[1]

С.М. Никольский, М.К. Потапов, Н.Н. Решетников және А.В. Шевкиннің 10–11-сыныптарға арналған оқулықтар блогындағы теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу әдістерін баяндау технологиясын ерекше атап өткен жөн. Бұл технология **теңдеулер мен теңсіздіктердегі мәндес түрлендіру (тең мәнді өтулер)** ұғымын қолдануға негізделген жалпы шешу принциптері бойынша қалыптасқан.[2]

А.Г. Мордкович пен П.В. Семеновтың оқулықтарында көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу әдістемесі **11-сыныпқа** арналған, ал теориялық бөлім оқу құралының жеке бөлігіне шығарылған. Көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктер **көрсеткіштік функцияны өткеннен кейін** бірден қарастырылады. Оқулықтарда **көптеген мысалдар келтірілген**, негізгі шешу әдістері айқын бөлініп көрсетілген. Мысалдарды шешу барысында авторлардың **тандалған әдіс бойынша түсіндірмелері мен маңызды ескертулері** берілген, бұл материалды талдауды **түсінікті және құрылымды** етеді.[6]

Көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу барысындағы оқушылардың типтік қателері және оларды түзетудің әдістемелік негіздері.

Көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктер — орта мектеп математика курсының күрделі әрі іргелі тақырыптарының бірі. Бұл тақырыптарды игеру оқушылардың жоғары математикалық ойлау қабілетін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Дегенмен, білім беру тәжірибесі көрсеткендей, оқушылар көрсеткіштік функцияның ерекшелігіне байланысты жүйелі түрде қателіктерге жол береді. Бұл қателіктерді талдау және оларды түзетудің тиімді әдістемесін ұсыну — қазіргі математикалық білім берудің өзекті мәселесі болып табылады.

Оқушылардың қателерінің себебі, көбінесе, үш негізгі санатқа бөлінетін білім мен дағдылардағы олқылықтарға байланысты: (теориялық-түсініктік, есептеу-алгоритмдік және әдістемелік-талдау қателері) болады екен.

Көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктердегі негізгі қателіктерді талдайық:

Қателік	Мысал	Негізгі себеп
Көбейтуді қосумен шатастыру	$2^x \cdot 3^x \neq 6^x$	Дәрежелерді көбейту қағидасын білмеу.
Негіздерді әртүрлі дәрежелерде қосу	$a^x + a^y = a^{x+y}$ деп ойлау (дұрысы: бұл айнымалыларды қосуға болмайды).	Дәреженің негізгі қасиеттерін (көбейту/бөлу) қосу/азайтумен шатастыру.
Бөлшек дәреженің қасиеттері	$(a^x)^y = a^{x+y}$ деп ойлау (дұрысы: $(a^x)^y = a^{xy}$).	Көрсеткішті дәрежелеу ережесін шатастыру.
Негізі теріс сан болуы	$(-2)^{x+1}$ түріндегі өрнекті кез келген нақты x үшін қарастыру.	Негіздің оң сан болуы керек екенін ескермеу ($a > 0$).

Теориялық-түсініктік қателердің ең маңыздысы – көрсеткіштік функцияның негізгі қасиеттерін игермеу. Оқушылар $y = a^x$ функциясының анықталу облысы (әрқашан нақты сандар жиыны) мен мәндер облысының ($y > 0$) шектеулерін үнемі ұмытады. Бұл әсіресе айнымалыны ауыстыру әдісін қолданғанда, яғни $t = a^x$ деп алғанда, жаңа айнымалы t міндетті түрде оң болуы керек ($t > 0$) деген шартты елемеуден көрінеді. Нәтижесінде, квадрат теңдеудің теріс түбірлері бастапқы теңдеудің шешімі ретінде қате қабылданады.

Екінші іргелі түсініктік қате көрсеткіштік теңсіздіктерді шешуде орын алады. Негізі a бірден үлкен ($a > 1$) болса, функция өспелі болады және теңсіздік белгісі сақталады. Ал негізі нөл мен бірдің арасында ($0 < a < 1$) болса, функция кемімелі болады және теңсіздік белгісі қарама-қарсыға өзгеруі керек. Оқушылардың басым көпшілігі негіздің бұл ерекшелігін жіберіп алады, мысалы, $\left(\frac{1}{3}\right)x < 9$ теңсіздігін шешуде белгіні өзгертпей, дұрыс емес шешімге келеді.

Ұғымдық (теориялық-түсініктік) қателер

Бұл қателер көрсеткіштік функцияның негізгі қасиеттерін білмеуден туындайды. Бұл қателер көрсеткіштік функцияның негізгі анықтамалары мен қасиеттерін дұрыс түсінбеуден туындайды.

Мысал: Оқушылар жиі дәреже қасиеттерін бұзады. Мысалы, 3^{2x+1} өрнегін дұрыс $3^{2x} \cdot 3^1$ деп ашудың орнына, қателікпен $3^{2x} + 3^1$ деп жазады. Бұл дәрежелерді қосу ережесін шатастыруға әкеледі.

Ең маңызды қате: Көрсеткіштік функцияның мәндер облысы туралы түсініктің жоқтығы. Оқушы $2^x = -4$ сияқты теңдеуді шешуге тырысады, алайда кез келген оң санның дәрежесі әрқашан оң сан екенін (яғни, $2^x > 0$) ескермейді, нәтижесінде бұл теңдеудің шешімі жоқ екенін анықтай алмайды.

Теңсіздіктегі қате: $0,5^x < 0,5^3$ теңсіздігін шешу кезінде негізі 1 -ден кіші ($0,5 < 1$) болса, теңсіздік белгісін қарама-қарсыға өзгерту (яғни, $x > 3$) қажет екенін ұмытады.

Қателерді түзетудің әдістемелік жолдары

Оқушылардың жоғарыда аталған қателіктерін түзету үшін оқыту процесіне келесідей тиімді әдістемелік тәсілдерді енгізу қажет:

Көрнекілік және графикалық модельдеу: Көрсеткіштік функцияның түрін көрнекі түрде түсіндіру үшін Geogebra немесе басқа интерактивті бағдарламаларды пайдалану. $y = 2x$ және $y = \left(\frac{1}{2}\right)x$ функцияларының графиктерін салыстыру арқылы оқушыларға негіздің бірден үлкен немесе кіші болуының функцияның өсуіне/кемуіне және теңсіздік белгісіне қалай әсер ететінін тәжірибе жүзінде көрсету. Бұл — теориялық-түсініктік қателердің алдын алудың ең сенімді жолы.

"Қателер Банкі" және Рефлексиялық Талдау: Оқушылардың жиі жіберген типтік қателерінен үлгілер жинақтап, оларды арнайы сабақтарда талдау. Оқушыларға басқа біреудің "қате" шешімін ұсынып, олардан сол қатені табуды, оның *себебін* түсіндіруді және *дұрыс* шешімін ұсынуды талап ету. Бұл әдіс әдістемелік-талдау қателіктерін болдырмауға және оқушының өзін-өзі бағалау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Сатылы Дифференциация және Проблемалық Оқыту: Тапсырмаларды біртіндеп күрделендіру арқылы оқушылардың білімін бекіту. Бастапқыда тек дәреже қасиеттерін қолдануға арналған жаттығулар, содан кейін айнымалыны ауыстыруды қажет ететін теңдеулер, ал соңында МДШ-ны ескеруді талап ететін күрделі теңсіздіктер беріледі. Проблемалық оқыту элементтерін, мысалы, шешімі бірден айқын емес, қосымша талдауды қажет ететін жағдаяттарды енгізу алгоритмдік қателердің санын азайтады.

Есептеу-алгоритмдік қателер (техникалық қателер)

Бұл санатқа түрлендірулер, есептеулер және алгоритмді дәйекті қолдану барысындағы нақты қателіктер кіреді.

Мысал: Квадрат теңдеуге келтірілетін есептерде жіберіледі. $2^{2x} - 5 \cdot 2^x + 4 = 0$ теңдеуінде $t = 2^x$ ауыстыруын жасағаннан кейін пайда болған $t^2 - 5t + 4 = 0$ квадрат теңдеуінің түбірлерін (дұрысы $t_1 = 1, t_2 = 4$) есептеуде арифметикалық қате жібереді.

Дәрежелерді теңестірудегі қате: $3^{2x+5} = 27^x$ теңдеуінде оқушылар $27 = 3^3$ деп түрлендіргеннен кейін, $((3^3)^x$ өрнегін 3^{3x} орнына 3^{3+x} деп қате жазуы мүмкін. Бұл дәрежені дәрежелелеу ережесін бұзу болып табылады.

Кері ауыстыруды ұмыту: Айнымалыны ауыстыру әдісін қолданғаннан кейін $(t = a^x)$, табылған t мәндерін бастапқы x айнымалысына қайта түрлендіруді ұмытып, жауапты t арқылы көрсетіп қоюы жиі кездеседі.

Енді мектеп математика курсы деңгейінде қандай түрлендірулер жасаған кезде теңдеудің анықталу облысының кеңейіп кетуі мүмкін деген орынды сұрақ туады. Теңдеудің анықталу облысының кеңейіп кету жағдайлары үшеу:

1. «Бөлшектің бөлімінен құтқару кезінде». Теңдеудің құрамындағы бөлшектің бөлімінде $g(x)$ өрнегі болса, теңдеудің екі жағын да $g(x) \neq 0$ өрнегіне көбейтіп немесе бөлшекті қысқарту арқылы бөлшек бөлімсіз жазылады. Мұны еркін сөйлеу кезінде «бөлшекті бөлімінен құтқару» деп айта береді. Теңдеуде бөлім болмағаннан кейін шектеу де жоқ деген сөз. Демек теңдеудің анықталу облысы кеңейді.

2. Логарифмді «тастап кету» кезінде. Бірдей негіздегі логарифмдердің теңдігінен логарифм таңбасының астындағы өрнектердің теңдігіне көшу теңдеудің анықталу облысын кеңейтеді. Себебі логарифм таңбасы астындағы өрнектердің оң болатындығы ескерілмей отыр.

«Көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктер» тақырыбын оқу барысында оқушылар тек көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу дағдыларын ғана емес, сонымен қатар, **логарифмдік** сияқты басқа да түрлерін шешу дағдыларын дамытады. Әр түрлі типтегі есептерді шығару арқылы оқушылар өз білімдерін кеңейтіп, жүйелейді және жалпы **теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу шеберлігін** жетілдіреді.

Осылайша, келесі оқу міндеттерін тұжырымдауға болады:

- **көрсеткіштік теңдеу және көрсеткіштік теңсіздік** ұғымдарының анықтамасын тұжырымдай білу;
- әртүрлі типтегі көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктердің шешімін дұрыс рәсімдеп, есепті шешу жоспарын құра білу;
- көрсеткіштік теңдеу мен теңсіздікті шешудің **тиімді әдісін тандай білу**;
- өздерінің дайындық деңгейіне сай күрделілігі әртүрлі көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктерді және олар негізінде құрылған есептерді шеше білу.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктерді шешу барысында оқушылардың жіберетін қателері жекелеген ережелерді білмеумен ғана емес, математикалық ұғымдардың өзара байланысын тұтас жүйе ретінде қабылдай алмаумен тығыз байланысты. Бұл тақырып орта мектеп математика курсының логикалық тұрғыдан күрделі және теориялық негізі терең бөлімдерінің бірі болғандықтан, оны меңгеру барысында оқушылардан функциялық ойлау, дәлелдеу мәдениеті және алгоритмдік бірізділік талап етіледі. Осы талаптардың толық орындалмауы қателердің тұрақты әрі қайталанбалы сипат алуына әкеледі.

Талдау барысында анықталғандай, оқушылардың көпшілігі көрсеткіштік функцияның негізгі қасиеттерін формальды түрде қолданумен шектеліп, олардың мазмұндық мәніне жеткілікті деңгейде назар аудармайды. Соның салдарынан анықталу облысы мен мәндер облысына қатысты шектеулер ескерусіз қалады, тең мәнді түрлендірулер мен анықталу облысының өзгеруі арасындағы байланыс сақталмайды, ал теңсіздіктерді шешу кезінде функцияның монотондық қасиеттері жүйелі түрде қолданылмайды. Мұндай жағдай есептің логикалық құрылымын бұзып, алынған нәтижелердің математикалық тұрғыдан негізсіз болуына әкеледі.

Зерттеу көрсеткендей, көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктерді оқытуда оқушылардың есеп шығару әрекеті көбінесе механикалық сипатта қалыптасады. Бұл оқыту

барысында дайын алгоритмдерді басым қолданумен, ал есептің ішкі логикасын, шешу тәсілін таңдаудың себептерін және әрбір түрлендірудің мәнін жеткілікті деңгейде түсіндірмеумен байланысты. Нәтижесінде оқушылар бір типтегі есептерді шеше алғанымен, сәл өзгертілген немесе күрделендірілген тапсырмаларда қателікке жиі жол береді.

Осыған байланысты зерттеу барысында ұсынылған әдістемелік тәсілдер көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктерді оқытуды мазмұндық тұрғыдан тереңдетуге бағытталған. Графикалық модельдеуді жүйелі пайдалану функция қасиеттерін көрнекі түрде ұғынуға мүмкіндік беріп, формальды пайымдаулардың орнына саналы түсінуді қалыптастырады. Қателерді талдауға негізделген рефлексиялық жұмыс оқушылардың өз әрекеттерін бағалауына, математикалық дәлелдеу мәдениетін дамытуына жағдай жасайды. Ал тапсырмаларды күрделілік деңгейі бойынша ұйымдастыру және проблемалық жағдаяттарды енгізу оқушылардың логикалық ойлауын, шешім қабылдау дағдыларын және танымдық дербестігін арттырады.

Жалпы алғанда, көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктерді тиімді меңгерту оқыту процесін тек нәтижеге емес, шешу үдерісіне бағыттауды талап етеді. Бұл жағдайда оқушы теңдеуді немесе теңсіздікті шешудің әрбір кезеңін саналы түрде орындап, алынған нәтижелердің дұрыстығын математикалық тұрғыдан негіздей алуы тиіс. Мұндай әдістемелік ұстаным базалық және бейіндік деңгейлердегі оқу мақсаттарының сабақтастығын қамтамасыз етіп қана қоймай, оқушылардың кейінгі логарифмдік тақырыптарды және қолданбалы сипаттағы есептерді меңгеруіне берік теориялық әрі әдістемелік негіз қалыптастырады.

Осылайша, көрсеткіштік теңдеулер мен теңсіздіктер тақырыбын оқытуда жіберілетін типтік қателерді жүйелі түрде талдау және оларды болдырмауға бағытталған ғылыми-негізделген әдістемелік тәсілдерді қолдану жалпы математикалық білім берудің сапасын арттырудың маңызды факторы болып табылады және бұл мәселе болашақта да тереңдетілген педагогикалық зерттеулерді қажет етеді.

Әдебиеттер:

1. **Пратусевич, М. Я.** Алгебра и начала анализа: учебник для 10 класса общеобразовательных учреждений. – Москва: Просвещение, 2011. – 288 с.
2. **Пратусевич, М. Я.** Алгебра и начала анализа: учебник для 11 класса общеобразовательных учреждений. – Москва: Просвещение, 2012. – 304 с.
3. **Пратусевич, М. Я.** Алгебра и начала анализа: дидактические материалы для 10–11 классов. – Москва: Просвещение, 2013. – 192 с.
4. **Никольский, С. М., Потапов, М. К., Решетников, Н. Н., Шевкин, А. В.** Алгебра и начала анализа: учебник для 10 класса общеобразовательных учреждений. – Москва: Просвещение, 2010. – 352 с.
5. **Никольский, С. М., Потапов, М. К., Решетников, Н. Н., Шевкин, А. В.** Алгебра и начала анализа: учебник для 11 класса общеобразовательных учреждений. – Москва: Просвещение, 2011. – 368 с.
6. **Никольский, С. М. и др.** Сборник задач по алгебре и началам анализа для 10–11 классов. – Москва: Просвещение, 2012. – 256 с.
7. **Мордкович, А. Г.** Алгебра: учебник для 10 класса общеобразовательных учреждений. – Москва: Мнемозина, 2014. – 320 с.
8. **Мордкович, А. Г.** Алгебра: учебник для 11 класса общеобразовательных учреждений. – Москва: Мнемозина, 2015. – 336 с.

ӘОЖ 378

**МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ФИЗИКАЛЫҚ МАЗМҰНДАҒЫ
ҚОЛДАНБАЛЫ ЕСЕПТЕРДІҢ ТҮРЛЕРІН ЖҮЙЕЛЕУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚОЛДАНУ
ӘДІСТЕМЕСІ**

Ибрагимов Р. - педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент,
Қазақстан, E-mail: raskul1953@mail.ru

Төрехан М.М. – магистрант, Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан
педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан, E-mail: aditore7777@gmail.com

Түйін

Бұл мақалада математика сабақтарында физикалық мазмұндағы қолданбалы есептерді жүйелеу және оларды тиімді қолдану әдістемесі қарастырылады. Зерттеу барысында физика мен математиканың өзара байланысы айқындалып, қолданбалы есептердің түрлері мазмұндық ерекшеліктеріне қарай топтастырылды. Әрбір есеп түрінің белгілі бір математикалық тақырыппен табиғи түрде үйлесетіні дәлелденіп, парабола, тригонометриялық функциялар, туынды, экстремум, сызықтық функция, пропорция, аналитикалық геометрия элементтері сияқты бөлімдермен байланысы нақты мысалдар арқылы көрсетілді.

Жүргізілген жұмыс қорытындысында физикалық мазмұндағы қолданбалы есептерді жүйелі қолдану математиканы оқыту сапасын арттырып, білім алушылардың пәнаралық байланысты түсінуін күшейтедіні анықталды. Мақала материалдары мұғалімдерге

әдістемелік көмек ретінде ұсынылып, практикалық сабақтарды жетілдіруде тиімді құрал бола алады.

Кілттік сөздер: физикалық қолданбалы есептер, логикалық үйлесімділік, пәнаралық байланыс, қолданбалы мақсаттылық, деңгейлік есептер.

Қазіргі білім беру жүйесінде математиканы оқытудың басты міндеттерінің бірі – оқушылардың теориялық білімдерін өмірлік жағдаяттарда қолдана алу дағдыларын қалыптастыру. Бұл міндетті жүзеге асыруда қолданбалы мазмұндағы есептер ерекше орын алады. Соның ішінде физикалық құбылыстармен байланысты есептер математикалық модель құруға, шамалар арасындағы тәуелділікті талдауға және нәтижені түсіндіруге мүмкіндік беріп, пәндердің өзара байланысын ашып көрсетеді.

Математика мен физика ғылымдарының табиғи байланысы олардың ортақ ұғымдары, шамалары және заңдылықтары арқылы көрінеді. Қозғалыс, күш, энергия, электр құбылыстары сияқты физикалық үдерістер математикалық тіл арқылы сипатталып, формулалар мен теңдеулер көмегімен модельденеді. Сондықтан физикалық мазмұндағы есептерді математика сабақтарында жүйелі қолдану оқушылардың пәндік құзыретін ғана емес, сонымен бірге ғылыми дүниетанымын, функционалдық сауаттылығын дамытуда маңызды рөл атқарады.

Танымал ғалымдар Ә. Көшеров[7], Р. Омарова[8], А. Әбілқасымованың[1] ғылыми жұмыстарында қолданбалы есептер мен олардың түрлері келтіріледі. Дегенмен мектеп тәжірибесінде физикалық мазмұндағы қолданбалы есептердің түрлері толық жіктелмеген, оларды таңдау және сабақта тиімді пайдалану бойынша бірыңғай әдістеме жеткіліксіз. Мұндай есептерді мақсатты қолдану үшін олардың мазмұндық ерекшеліктерін, математикалық модельдеу тәсілдерін және оқыту процесіндегі тиімділігін анықтау қажет.[7]

Осыған байланысты мақалада физикалық мазмұндағы қолданбалы есептердің негізгі түрлері жүйеленіп, олардың ерекшеліктеріне талдау жасалады. Сонымен қатар мұндай есептерді математика сабақтарында қолданудың әдістемелік негіздері мен практикалық ұсыныстар ұсынылады. Ұсынылған жүйелеу мұғалімдерге оқу мақсаттарына сәйкес тапсырмаларды іріктеу мен тиімді қолдануға, ал оқушыларға математиканы нақты өмір құбылыстарымен байланыстыра отырып меңгеруге мүмкіндік береді.

Физикалық мазмұндағы қолданбалы есептерді тиімді қолдану тек формулаларды жаттау мен есеп шығару ғана емес, оқушыларға нақты өмірде қолдана білуді үйрету мақсатын көздейді. Сол себепті физикалық мазмұндағы қолданбалы есептер ерекше рөл атқарады. Олар оқушыға тек есеп шығару дағдысын емес, математика мен физиканың байланысын түсінуді, логикалық ойлау қабілетін, сондай-ақ модель құру дағдыларын қалыптастырады.

Қолданбалы есептер – бұл нақты физикалық құбылысты сипаттайтын, бірақ шешуі математикаға негізделген тапсырмалар. Мұндай есептерде оқушы: физикалық шамаларды математикалық теңдеулерге немесе графиктерге айналдырады, шамалар арасындағы байланыстарды талдап, нәтижелерді сандық және графикалық тұрғыда көрсетеді және есептің физикалық мәнін түсіне отырып, шешімін дәлелдейді. Сондықтан физикалық мазмұнды есептерді қолдануда келесідей принциптерді ұстану қажет [7]

1. Логикалық үйлесімділік – физикалық құбылыс математикалық модельге дұрыс аударылуы керек.

2. Қолданбалы мақсаттылық – есептің нақты өмірге немесе тәжірибеге байланысы болуы қажет.

3. Деңгейге сәйкестік – есеп оқушының қабілеті мен білім деңгейіне сәйкес келуі керек.

Физикалық мазмұндағы есептерді шешуде негізгі математикалық ұғымдар:

- Функциялар және графиктер – қозғалыс, жылу немесе электр процестерін көрсету;

- Теңдеулер және теңдеулер жүйесі – бір уақытта бірнеше шаманы байланыстыру;
- Векторлық талдау – бағыттары әр түрлі күштер мен жылдамдықтарды қосу;
- Статистикалық өңдеу – тәжірибе нәтижелерін талдау, орташа мән мен ауытқуды есептеу.

Педагог және психолог әдіскерлердің ғылыми еңбектерін талдау арқылы физикалық мазмұндағы қолданбалы есептердің түрлерін келесідей жіктеу мүмкін екенін анықтадық:

1. Мазмұнына қарай жүйелеу;
2. Математикалық әдісіне қарай жүйелеу;
3. Сабақтағы қолдану мақсатына қарай жүйелеу;

Математика сабақтарында физикалық мазмұндағы есептерді қолданудың тиімділігі ең алдымен осы есептердің жүйелі таңдалуына байланысты. Есептердің мазмұнын реттеп, белгілі бір топтарға бөлу мұғалімге де, оқушыға да оқу материалының құрылымын жақсырақ түсінуге, пәндер арасындағы байланысты терең сезінуге мүмкіндік береді. Жүйелеу — тек топтастыру емес, *ол әр есептің негізгі мақсаты мен мүмкіндігін анықтау*, оны дұрыс сабақ кезеңіне енгізу және оқушының дайындық деңгейіне бейімдеу деген сөз.

Мазмұнына қарай жүйелеу (физикалық құбылыстар негізінде)

Бұл тәсіл есептердің физикалық табиғатына сүйенеді. Мұнда есептің қандай құбылысты немесе заңдылықты бейнелейтіні негізгі критерий болып табылады. Мұндай жүйелеу оқушыға тек математикалық құралдарды меңгертіп қана қоймай, физикалық құбылыстардың мәнін өмірмен байланыстыра түсіндіреді.

1) Механика есептері

Мектеп физикасының ең негізгі бөлімі болғандықтан, математика сабақтарындағы қолданбалы есептердің басым бөлігі осы салаға жатады.

Мұнда қозғалыс, жылдамдық, үдеу, күш, энергия секілді базалық ұғымдар қарастырылады.

2) Оптика есептері

Жарықтың таралуы, линзалар мен айналар — математикалық модельдеуге бейім салалардың бірі.

Оптика есептері арқылы оқушылар кері пропорционалдық, пропорция, графиктермен жұмыс істеуді меңгереді.

3) Электр және магнетизм

Бұл бағыттағы есептер алгебралық теңдеулердің өмірдегі қолданысын көрсетеді.

4) Тербелістер мен толқындар

Гармоникалық тербеліс — тригонометриялық функциялардың табиғи шығу көзі. Мысалы: Маятниктің тербелісін сипаттайтын $x(t)=A \cdot \cos(\omega t + \varphi)$ моделі оқушыларға косинусоиданың физикалық мағынасын нақты мысалмен көрсетеді.

Математикалық әдісіне қарай жүйелеу

Есептердің бұл топтастырылуы олардың қандай математикалық құралды талап ететініне негізделеді. Бұл мұғалімге әр тақырыпқа сәйкес физикалық контекст таңдау мүмкіндігін береді.

1) Алгебралық теңдеулер және теңдеулер жүйесі

Физикада теңдеулерсіз құбылысты сипаттау мүмкін емес. Математикада оқушы алгебраны қаншалықты меңгерсе, физикалық модельді соншалықты жақсы құра алады.

2) Функциялар және графиктер

Физикалық құбылыстардың басым бөлігі уақытқа тәуелді. Сондықтан график құру — маңызды дағды.

3) Тригонометриялық есептер

Көптеген физикалық құбылыстар бұрышпен байланысты, сондықтан тригонометрия бұл жерде негізгі құралға айналады.

Мысал: Күштің горизонталь және вертикаль бағыттағы құрамаларын $F \cos \alpha$ және $F \sin \alpha$ арқылы табу.

4) Векторлық модельдеу

Физикадағы кез келген бағытталған шама вектор түрінде беріледі. Математикалық тұрғыдан бұл – координаталармен және проекциялармен жұмыс.

5) Статистикалық және тәжірибелік мәліметтерге негізделген есептер

Тәжірибе жүргізу кезінде алынған деректерді математикалық өңдеу – нағыз қолданбалы есеп. Мысалы: Маятниктің бірнеше тербелісін өлшеп, орташа периодты және өлшеу қатесін есептеу.

Сабақтағы қолдану мақсатына қарай жүйелеу

Есептің мазмұны ғана емес, оның сабақтағы рөлі де маңызды. Әдістемелік тұрғыда есептерді мақсатқа қарай бөлу тиімді.

1) Түсіндіру (мотивациялық) есептері

Жаңа тақырыпты бастау үшін қолданылады. Мысалы: Параболаны оқыту алдында траектория мысалын көрсету.

2) Бекіту есептері

Математикалық формулаларды нақты өмірмен байланыстырып бекіту.

3) Сарамандық-тәжірибелік есептер

График салу, шамалар өлшеу, нәтиже талдау – практикалық дағдыларды дамытады.

4) Зерттеушілік бағыттағы тапсырмалар

Оқушы құбылысты өзгерте отырып өз бетінше зерттеу жүргізеді. Мысалы: Лақтыру бұрышы өзгерген сайын максималды биіктіктің қалай өзгеретінін зерттеу.

Енді мысалдар қарастырайық. (нақты есептер және шешулері)

1-мысал. Квадрат функция. Парабола (лақтырылған дене)

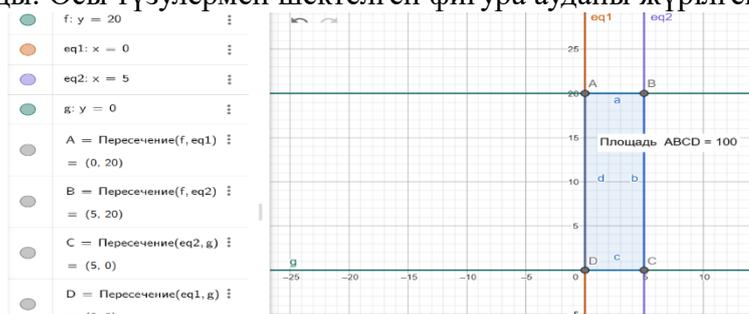
Шарт: Денені тік жоғары 20 м/с бастапқы жылдамдықпен лақтырады. Дененің ең жоғарғы биіктігін және сол нүктеге жету уақыты нені береді?

Шешуі: Бұл физикалық есепті математика сабағында квадраттық функция және оның графигі парабола тақырыбына қолданса өте тиімді болады. Дененің ең жоғарғы жететін биіктігі функцияның максимумы болады, ал сол биіктікке жету уақыты функцияның максимумына тиісті аргументтің мәні.

2-мысал. Сызықтық функция. Бірқалыпты қозғалыс.

Шарт. Автомобиль 20 км/сағ жылдамдықпен 2,5 сағат жүрді. Қанша қашықтық жүрді? Қозғалыстың $(s(t))$ графигін салыңыз (қысқаша сипаттаңыз).

Шешуі: Сызықтық функция және оның графигі тақырыбын бекітуде қолдануға болады. Осы түзулермен шектелген фигура ауданы жүрілген жолға тең болады.

3-мысал. Оптика (лиза теңдеуі, кері пропорция)

Шарт. Тік фокустың қашықтығы $f=20$ см. Зат линзадан $d=30$ см қашықтықта тұр. Кескіннің қашықтығын d' табыңыз.[7]

Шешуі.

Экстремум / оптимизация (туынды қолдану)

Шарт. Қандай бұрышпен лақтырғанда дененің горизонталь қашықтығы максималды болады? Неліктен?

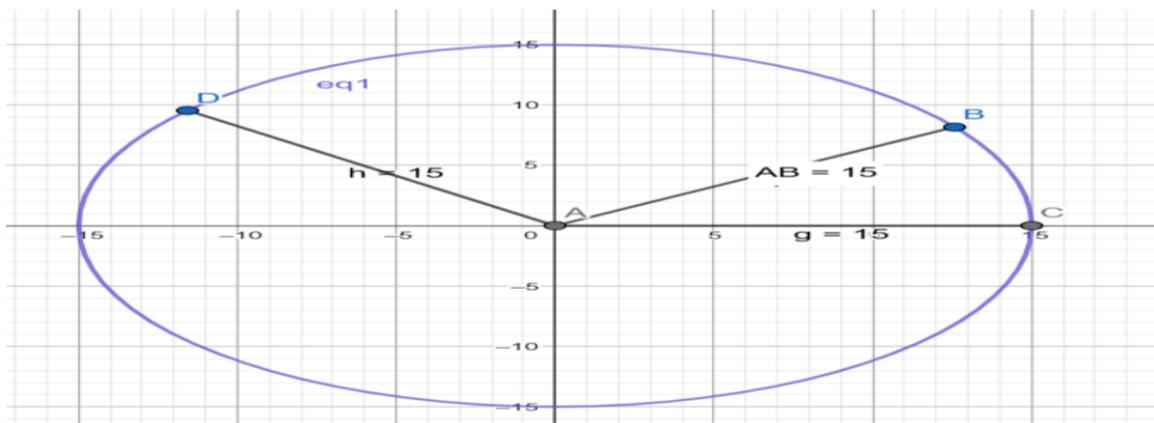
Шешуі: Алдымен қозғалыстың максимал биіктігі формуласын $h_{max} = \frac{v_0^2 \cdot \sin^2 \alpha}{2g}$ функция ретінде қарастырайық. Функция – h , ал аргумент – α болады. Қашықтықтың

максимал биіктігі, ол функцияның максимумы болады. Яғни, туындыны қолданамыз.

$$h'_{max} = \frac{v_0^2 \sin \alpha \cos \alpha}{g} = 0 \Rightarrow \alpha = \frac{\pi}{2} k.$$
 Есептеулер жүргізу арқылы бұл функцияның максимум мәніне сәйкес келетінін анықтаймыз және осы мәнінде функция келесі түрде болады $h_{max} = \frac{v_0^2}{2g}$. Яғни, дене тік жоғары лақтырылған кезде горизонталь бағыттағы ең биік нүктеге жетеді.

4-мысал. Аналитикалық геометрия[6] (координаталар, траекториялар)

Шарт. Толқын орталығы бастапқы нүктеде (0,0). Толқын жылдамдығы ($v=5\text{м/с}$. 3 секундтан кейін толқын фронты қай жерде (теңдеуі)?

5-мысал. (Вектор ұғымы)

Шарт: Қайық жағаға перпендикуляр $v_0 = 7,2 \frac{\text{км}}{\text{сағ}}$ жылдамдықпен қозғалып бара жатыр. Ағыс қайықты төменге қарай $l = 150\text{м}$ ығыстырып әкетті. Өзеннің ені $L = 500\text{м}$ болса, өзен ағысының жылдамдығын табындар.

Шешуі: Алдымен барлығын бір өлшем бірлігіне келтіріп аламыз. $v_0 = 7,2 \frac{\text{км}}{\text{сағ}} = 2\text{м/с}$. Қайық жағадан жағалауға перпендикуляр қозғалады, сондықтан өзенді өту уақыты $t = \frac{L}{v_0} = 250\text{с}$. Ағыс әсерінен қайық 250 секундта 150 м жол жүрді, сонда ағыстың жылдамдығы $v_a = \frac{l}{t} = 0,6 \frac{\text{м}}{\text{с}}$.

6-мысал.(Функция. Аргумент пен функция байланысы.)

Шарт: Спортшы Санкт-Петербург қаласында өтіп жатқан жарыста ядроны $L = 16,2\text{м}$ қашықтыққа лақтырды. Егер жарыс Ташкент қаласында өтсе, дәл осындай бастапқы жылдамдықпен және дәл осындай көкжиекке жасалған бұрышпен спортшы қандай L_2 қашықтыққа лақтырар еді? (Санкт-Петербург қаласындағы еркін түсу үдеуі $g_1 = 9,819\text{м/с}^2$, ал Ташкентте $g_2 = 9,801\text{м/с}^2$)

Шешуі: Лақтырылған дененің ұшу қашықтығы формуласы: $L = \frac{v_0^2 \sin^2 \alpha}{g}$. Бастапқы жылдамдық пен ұшу бұрышы тең. Сондықтан $L \sim \frac{1}{g}$. Бұдан $\frac{L_1}{L_2} = \frac{g_2}{g_1}$, $L_2 = \frac{g_1}{g_2} L_1 = 16,23\text{м}$.

Қосымша ұсыныстар (мұғалімге)

1. Әр есепке *график сызуды* міндеттеңіз — оқушылар математикалық формуланың физикалық бейнесін көруі тиіс.

2. Есептердің қиындығын сынып деңгейіне сай реттеп, бекіту және шығармашылық тапсырмалар ретінде жинақтаңыз.

3. Кей есептерді лабораториялық тәжірибелермен (мысалы, маятниктер, лақтырудар, өлшеулер) байланыстырып, нәтижелерді статистикалық өңдеуге үйретіңіз (орташа мән, стандартты ауытқу).

Қорытынды: Физикалық мазмұнды есептерді жүйелеу арқылы орта мектеп математика курсына оқытудағы тиімділігін арттырамыз. Математика сабақтарында физикалық мазмұндағы қолданбалы есептерді жүйелі түрде пайдалану – пәндер

арасындағы табиғи байланысты күшейтетін, оқушылардың теориялық білімін тәжірибеде қолдану қабілетін дамытатын тиімді әдістемелік бағыт екені анықталды. Зерттеу барысында физика мен математиканың өзара байланысы тек формулалар ұқсастығында емес, білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік беретін ортақ модельдер мен заңдылықтарда көрініс табатыны дәлелденді.

Мақалада физикалық мазмұндағы есептердің негізгі түрлері сараланып, оларды математикалық тақырыптармен ұштастырудың нақты жолдары ұсынылды. Әрбір математикалық ұғым — квадрат функция, тригонометрия, сызықтық функция, рационал теңдеулер, экстремум, аналитикалық геометрия — нақты бір физикалық құбылыспен толықтырылып, оқытудың практикалық тұрғыдан мәні айқындалды. Мұндай тәсіл арқылы оқушылар математиканың өмірлік қолданысын нақты сезінеді, ал физика заңдарын формулалық деңгейде емес, математикалық модель түрінде түсінуге мүмкіндік алады. Әдістеме нәтижесінде оқушыларда келесі дағдылардың қалыптасатыны байқалды: математикалық ұғымдардың қолданбалы маңызын түсіну; физикалық процестерді математикалық модельдерге түрлендіру; графиктік және аналитикалық тәсілдердің үйлесімді қолданылуы; логикалық ойлау, талдау және қорытынды жасау қабілеттерінің артуы; пәнаралық байланыс арқылы білімнің тұтастығын сезіну.

Физикалық мазмұндағы қолданбалы есептерді сабаққа енгізу оқушылардың үлгеріміне оң әсер етеді, себебі ол мотивацияны күшейтеді, практикалық қызығушылық оятады, қиын математикалық тақырыптарды оңай және түсінікті етеді. Сонымен бірге мұндай тапсырмалар оқытудың қазіргі талаптарына — құзыреттілікке бағытталған, практикалық нәтижеге бағдарланған білім беру моделіне толық сәйкес келеді.

Жалпы алғанда, бұл әдістеме математика сабағын жандандырып, білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың ғылыми дүниетанымын кеңейтетін әмбебап құрал ретінде бағалануы тиіс. Алдағы уақытта пәнаралық қолданбалы есептер банкі құрастыру, цифрлық симуляциялармен толықтыру және әр сынып деңгейіне бейімдеу – зерттеудің жалғасын табатын перспективалық бағыт ретінде ұсынылады.

Әдебиеттер:

1. Қосыбаев Ж., Әбілқасымова А. Алгебра және анализ бастамалары: 10–11 сыныптар. – Алматы: Мектеп, 2020. – 368 б.
2. Есқалиев Қ. Математика: Тереңдетілген курс. – Алматы: Білім, 2019. – 412 б.
3. Құрманғалиев Р. Тригонометрия: Қолданбалы есептер жинағы. – Астана: Фолиант, 2021. – 189 б.
5. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Математика пәні: оқу бағдарламасы. – Астана, 2022. – 54 б.
6. Погорелов А. В. Геометрия: 10–11 классы. – Москва: Просвещение, 2016. – 256 с.
7. Көшерев Ә. «7-8 класс математика сабақтарындағы физикалық мазмұнды есептер және оларды шығару методикасы» // Шымкент облыстық ғылыми-әдістемелік кабинеті, Шымкент, 1993
8. Перельман Я. «Занимательная механика» // Азбука, Санкт-Петербург, 2023
9. Абылқасымова А. Е. Математиканы оқыту әдістемесі : жоғары педагогикалық оқу орындарына арналған оқулық / А. Е. Абылқасымова. — Алматы : Рауан, 2012. 352 б.
10. Абылқасымова А. Е., Құдайқұлов Н. М. Математика мен жаратылыстану пәндері арасындағы пәнаралық байланыс мәселелері / А. Е. Абылқасымова, Н. М. Құдайқұлов // Қазақстан мектебі. — 2010. — № 6. — Б. 18–23.
11. Зубова И. И. Прикладная направленность системы задач физического содержания при обучении математике в средней школе // Орловский государственный университет. Орел- 2000.

УДК 001.89

**UZBEKISTAN PEOPLE 'S PAIN GREAT ENCYCLOPEDIA SCIENTIST MIRZO THE
GREAT BECK WORLD CIVILIZATION CONTRIBUTION TO DEVELOPMENT
(Several other discoveries were discovered in Samarkand that surprised world scientists.)**

Saidakhbor Sobitovich Bulatov - Professor of the Nizami State Pedagogical University, Academician of the Russian International Academy of Pedagogical Sciences and the International Scientific Academy "Antique World", Academician of the Turanian Academy of Sciences, Member of the Academy of Arts of Uzbekistan, Union of Artists, Doctor of Pedagogical Sciences, 97- 344-19-52 bsaidaxbor@mail.ru

Annotation

In Samarkand, they made a discovery that plunged scientists into astonishment. In the 15th century astrological painting on the ceiling of the madrasah of Ulugbek was found the "World Map", executed under the leadership of Ulugbek . This "World Map" being the only one created at that time, and having no analogues, has been waiting for its solution for 600 years. This article solves these problems.

Key words: Samarkand, Afrosiab, Varakhsha, Bolaliktepa, monuments, plot, manifestations, symbol, galaxy, core, star, planets, map, architecture, blood, symbol, disaster, astrology, gyriks , composition, movement, mihrab , morpes , spiral.

**The world is well oiled
mechanism and someone to move it
is sure to cause.
Rene Descartes**

Mirzo Ulugbek, considered a bright representative of the second Renaissance that arose in our homeland in the Middle Ages, for many years ruled his empire based on the ideas of justice and humanity and carried out large-scale creative work, while paying special attention to the promotion of science, culture and art. Under his initiative and patronage, many madrasas, schools, libraries, mosques, caravanserais, bridges and lush gardens were built. As a result, our country developed in all respects and became a major cultural and scientific center in the East. Mirzo Ulugbek mathematics, physics, history, architecture in the fields huge the results to catch entered. Great alloma, especially Samarkand in the city himself foundation scared at the observatory to do increased wide comprehensive scientific research and discoveries with of world astronomy a radical turn in development makes. Great of our countryman mother like that research as a result to the surface "Zizhi" came new "K'oragoni" work current at the time both stars scientific in the field in the world the most great from the works one as confession scientists by big hobby with is being studied.¹

The scientific discoveries made as a result of studying and applying the life, scientific activities of the great Sultan, the unique scholar Mirzo Ulugbek, who shook the entire world of astronomy and became a legend in the tongues and hearts of world scientists for more than six hundred years, still amaze humanity. Numerous scientific monographs, the opened avenues for studying his activities in the field of politics and economics, and his scientific and educational heritage have revealed the multifaceted activities of Mirzo Ulugbek and sealed his name for eternity. However, in recent times, we have witnessed the discovery of new facets of Mirzo Ulugbek's life, his ruling policy and economic reforms, architecture, and the widespread application of Islamic religion and spirituality. In recent years, our scholars have been revealing the great astrologer's work in the above-mentioned areas of science and social life in an objective and impartial manner.

If we look at the architectural monuments created by Mirzo Ulugbek, we can see how much the fine and applied arts were developed at that time. On the inner walls and ceilings of the observatory built by Mirzo Ulugbek, images of discoveries related to astronomy, the globe, the seven climates, important signs, symbols, emblems and numbers were painted. Abdurrazak Samarkandy described these images as follows: "...in the rooms of that high-rise and magnificent building, the forms of the nine heavens and the nine (heavenly) circles were drawn, from degrees, minutes, seconds to degrees, as well as the rotating heavens, the seven planets, the appearance of fixed stars and the images of the earth's shape and climates, mountains, deserts ... with beautiful patterns and unique numbers"²

Among Mirzo Ulug'bek's friends and relatives, famous mathematicians-astronomers such as Qazizoda Rumi, Ghiyaziddin Koshi, Ali Kushchi drew seven climate maps on the wall of Ulugbek's madrasa (also drawn in the observatory). Currently, seven hard copies of climate maps are kept on paper. (Fig. 1.)

¹ Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev "On the broad celebration of the 630th anniversary of the birth of the great encyclopedic scholar and famous statesman Mirzo Ulugbek". Tashkent city, 20:27 / 12.09.2024

²Abdurazzaq Samarkandi. Matlai Sadii and Complex Bahrain. - T.; 1969, p. 278.

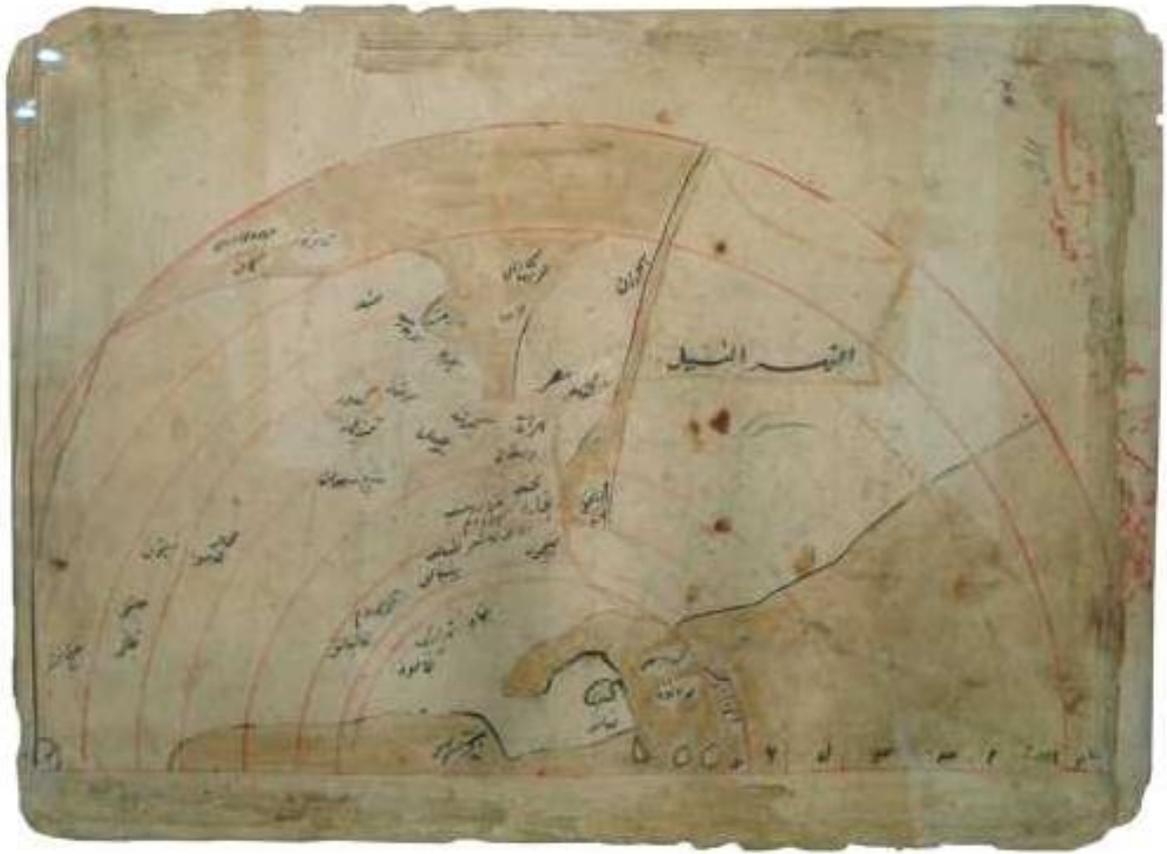

Figure 1. A copy of the seven climate maps drawn on the wall of one of the rooms of the Ulugbek madrasa (later also painted in the observatory).

The composition of the kanasid on the facade of the Ulugbek Madrasah is made of floral girih. It is as if the starry sky is reflected in the human eye. These stars are made of pieces of carved tiles. Between the girih, carved marble ornaments with small Islamic patterns are worked. The stonemasons skillfully decorated the kanasid with Islamic patterns, which are attractive both from afar and up close. (Figure 2).

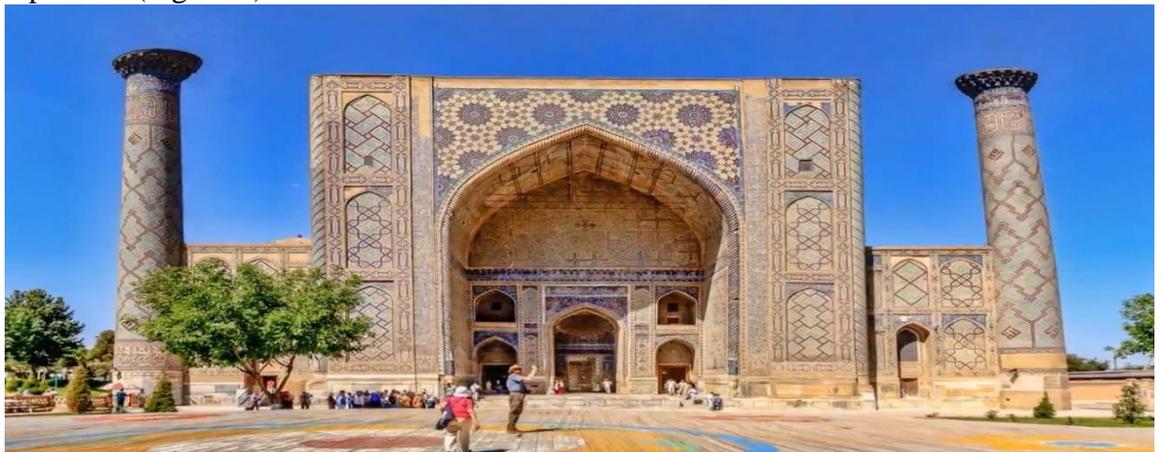

Figure 2. Ulugbek Madrasa. (1417-22)

historical monuments, it is studied based on the criteria of artistic, astrological, philosophical, psychological, symbolic and synergistic types of analysis. For example, we will synergistically analyze the astrological decorations of the Ulugbek memorial monument in Samarkand and draw appropriate conclusions from them.

Synergetics (Greek: Sunergeia - cooperation, harmony) is a scientific direction and method of thinking aimed at the theory of self-organization of systems, self-management, modern theory, the

study of subtle phenomena, a new interpretation of the world, and the understanding of the nature of complex systemic processes in nature and socio-economic systems.

Synergetics can be considered a new way of thinking that emerged in the 21st century and is helping to understand new aspects of development.

Synergetics emerged as a scientific direction that seeks to philosophically analyze new relationships that have never been encountered before in society, human life, and the development of science. The most important aspect of synergetics is that it serves to unify the work of researchers and scientists working in social and self-governing systems in a certain direction.³

The architect of the Ulugbek madrasa was Qavomiddin Shirozi (? -1440, 15th century). He served in the palace of Ulugbek Mirza's father Shahrukh Mirza.

Of all the buildings built in the Registan in the 15th century, the Ulugbek Madrasah has survived to us. Its layout is typical of the composition of educational institutions of this type. Around the courtyard, two-story rooms for students were built, on the western side - a mosque, on all four sides of the building there were covered verandas where students could practice in the summer, on the eastern side - two sides occupied by high minarets, and in the corners of the entrance porch, which went deep into the ground, a starry sky was depicted. For Ulugbek, this theme was not accidental: he devoted his life to astronomy, and he indicated that madrasah students should master science, and the order of education should not be limited to the framework of religious regulations. "Aspiration is the duty of every Muslim man and woman" - these were the distinctive beliefs of the enlightened king.

A gyrix, consisting of geometric patterns, determines the division of the square into the main pattern continents.

The large-scale patterns of the side panels are designed for viewing from a distance. It is as if a carpet with a geometric pattern has been laid over them.

The decorations of the Ulugbek Madrasah are dominated by geometric patterns, inscriptions, and plant-like patterns. The most commonly used pattern is the geometric girikh, or geometric patterns. Geometric patterns require great mathematical precision. Geometric patterns indicate that all things have a definite size and shape. The frequent use of star-shaped patterns indicates that Ulugbek devoted his life to astronomy.⁴ The minarets were decorated with geometric patterns and inscriptions in harmony. On the entablature, a girikh composition with 5-8-16 stars was created, which was depicted in a circular motion. The girikhs are closely interconnected. The decorations on the ceiling of the Ulugbek Madrasah reflect the system of infinite gravitational systems of galaxies connected by a chain of general gravitational forces, that is, a map of the world. To prove this idea, we turn to our holy book, the Holy Quran, "Your Lord is Allah who created the heavens and the earth in six days... and He has made the sun, the moon and the stars subservient to His command." (The Holy Quran, Surah Al-A'raf, verse 54.) In our opinion, the whole universe is perfectly connected by Allah and is connected by a chain of general gravitational forces. Rene Descartes said, "The world is a perfectly well-oiled mechanism, and it is certain that someone is setting it in motion." Figure 3 shows the system of galaxies in the entire universe and their general appearance is reflected.

Figure 4 shows an analysis of the decorations on the roof of the Ulugbek Madrasah in Samarkand, and we will analyze these decorations one by one symbolically. 1. Galaxy. 2. Hole in the core of the galaxy. 3. Ring in the core of the galaxy. 4. Dwarf stars. 5. Islamic motifs in the form of Tursiman. 6. Stars. 7. Axis of stars. 8. Plant-like motifs among geometric motifs. 9. Center of an eight-pointed star. 10. Sixteen-pointed star. 11. Axis of a sixteen-pointed star. 12. Eight-pointed

³A short dictionary of philosophy /Authors: /M.N.Abdullaeva and others. - T. "Sharq", 2004-284 p.

⁴Mamadazimov T. "Architecture of the era of Mirzo Ulugbek.",

Monograph, T., "TAKI", 2014, pp. 100-104.

star. 13.14. Repeating the munabbat motif on four sides. 15. Mihrab. 16. Morpech, i.e. a rope-like twisted motif. 17. A border pattern consisting of a six-pointed star. pointed star.

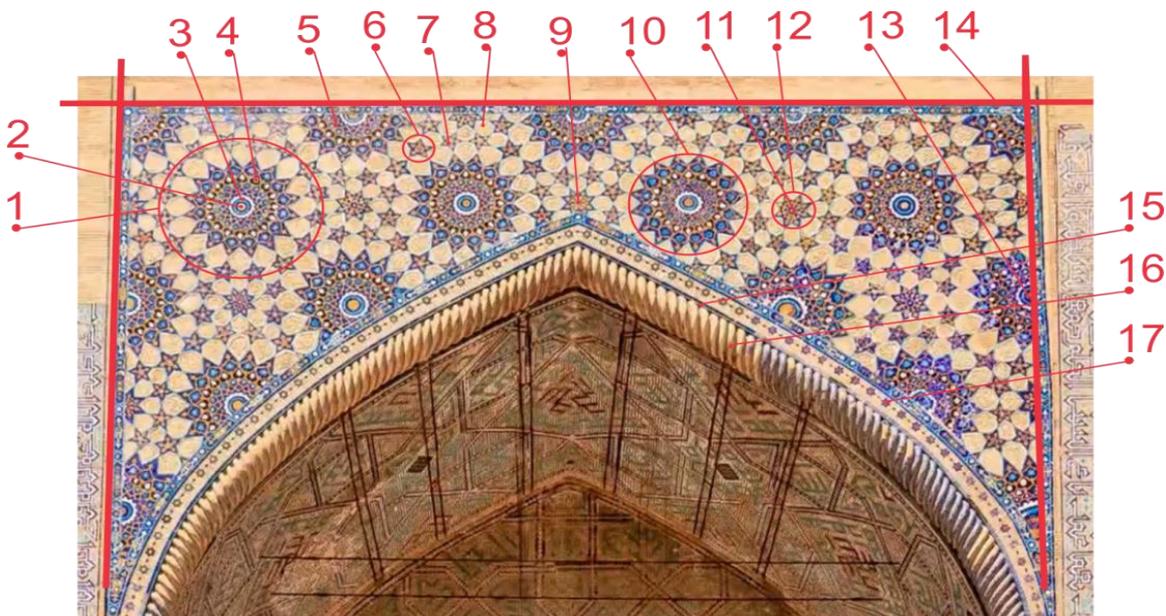
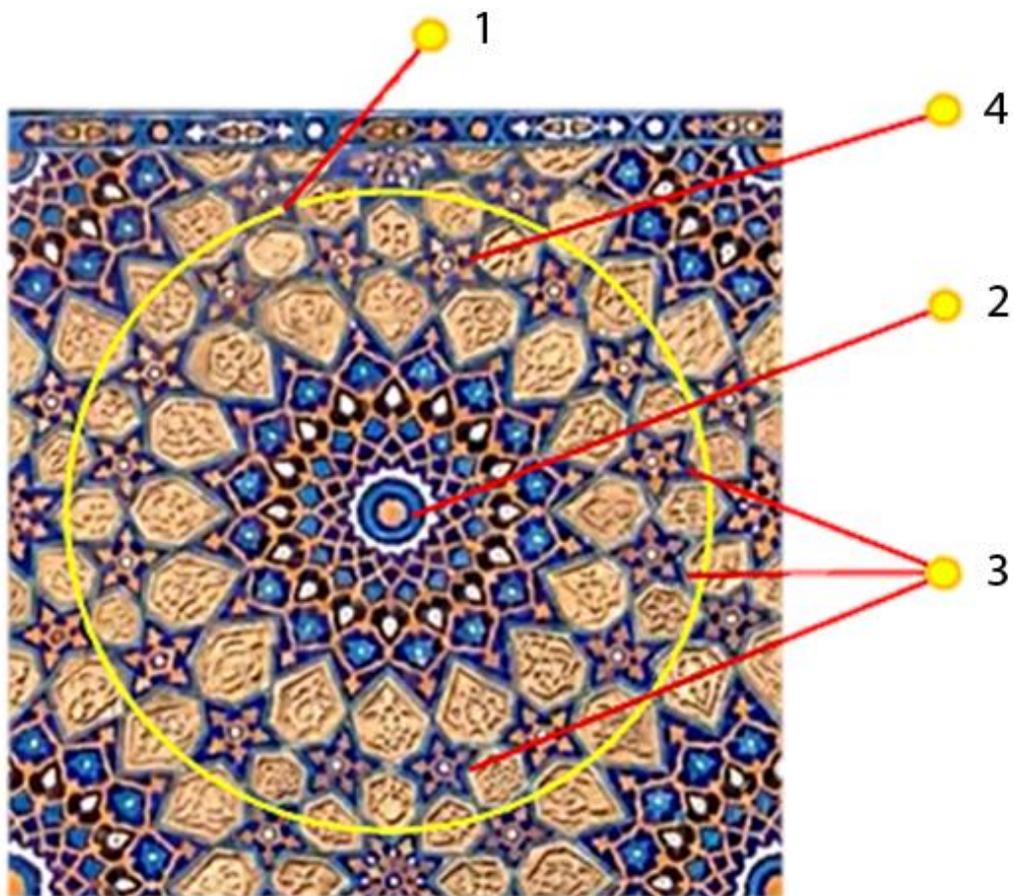

Fig. 4. Analysis of the decorations of the Ulughbek madrasa in Samarkand.

Galaxy. Galaxy (Greek: Calaktikos) - a huge gravitational system of more than 200 billion stars, ⁵connected by a common gravitational force and including the Sun. In addition to the stars, the Galaxy also contains the interstellar medium - gas, dust and various small cosmic particles. Galaxy in Greek - "Milky Way". The diameter of the Galaxy is approximately 100 thousand light years. Several such galaxies form metagalaxies. Figures 5,6,7. In the center of the Galaxy is a dense, almost spherical collection of stars, which forms the Galactic nucleus. All stars revolve around this Galactic nucleus. The Sun, together with the planets around it, can completely circle the Galactic nucleus in 180 million years. This enormous time interval is called a Galactic year. In addition to stars, the Galaxy also contains very large, sparse clouds of fine, dense cosmic dust and gas. These are called dust and gas nebulae.

⁵National encyclopedia of Uzbekistan. "National Encyclopedia of Uzbekistan" State Scientific Publishing House. T.; 2001, volume 2, p. 545.

5 . Parts of the galaxy. 1-Galaxy 2-Galaxy core (ring and hole) 3-Stars 4-Rotation axis of stars.

The core of the galaxy, its core and its hole. The galactic core consists of a hole ring and others. Figures 5,7.

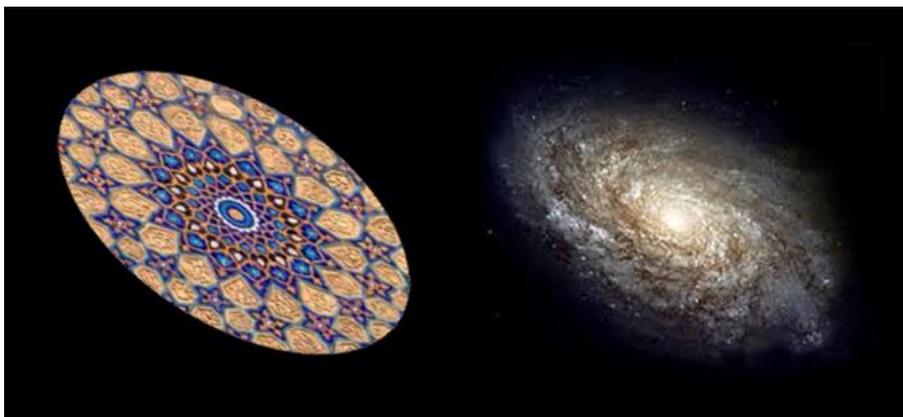

Figure 6. A comparative view of the galaxy in the Ulughbek madrasah and the photo of the galaxy in space, as well as their nucleus.

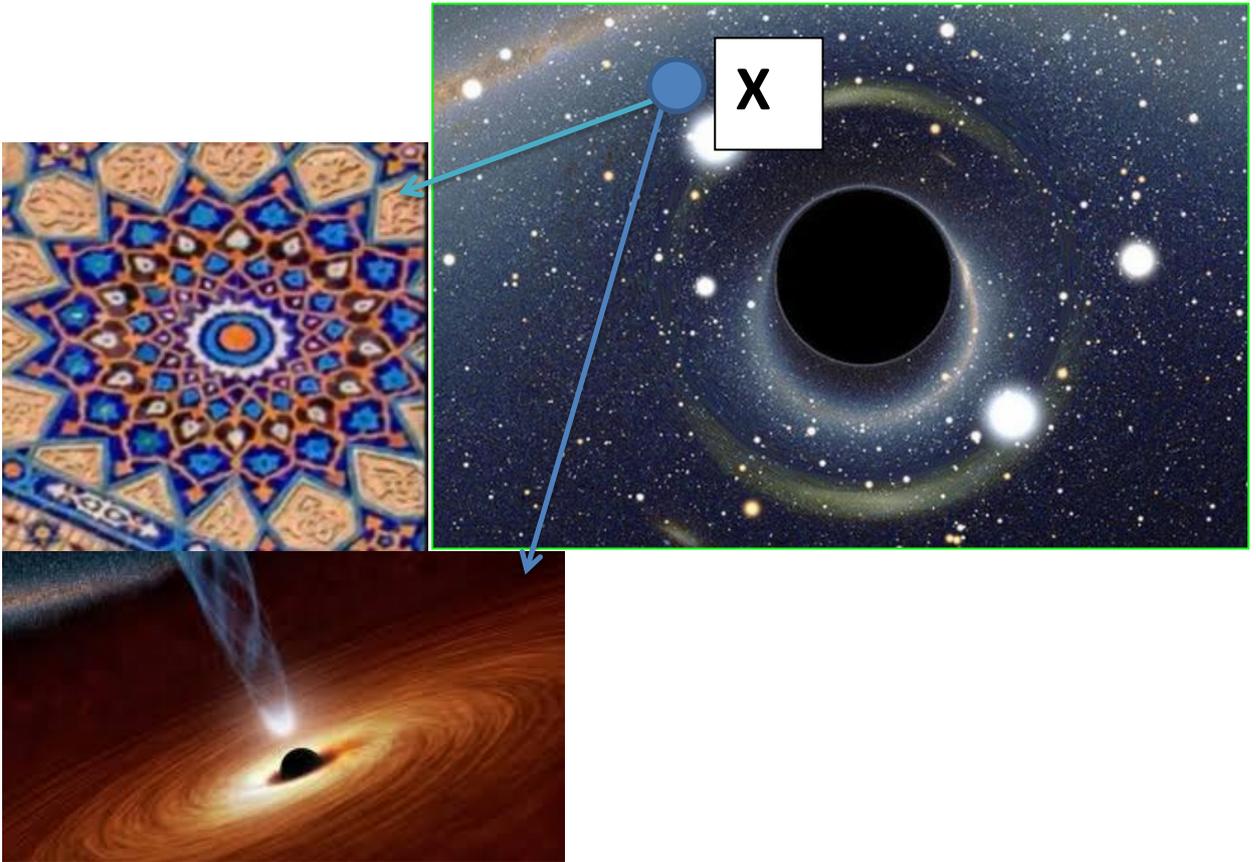

Figure 7. A nation in the galactic core. Photographs of galaxies and their structure are shown. Although there were no modern telescopes during the time of Mirzo Ulugbek, he was able to imagine the entire universe in his imagination through his sixth sense, that is, through his heart. Because man is always in touch with the universe. Man is connected in six ways, the first is through dreams, the second is through inspiration, the third is through imagination, the fourth is through prayer, the fifth is through the arrangement of heaven,

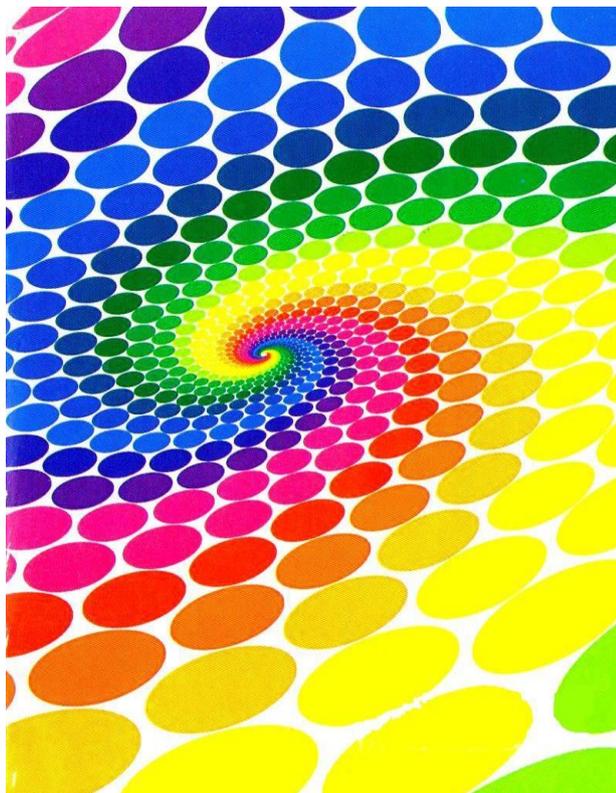

Figure 10. Whole world of galaxies system , that is, a map of the entire world.

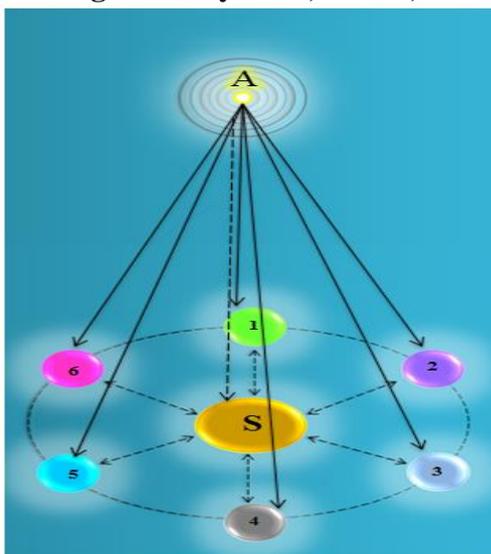

Figure 11. The system of connection between man and the universe. (A- Allah. C -man 1-Dream, 2-Inspiration, 3-Imagination, 4-Worship, 5-Heavenly Event, 6-Revelation)

horseman through revelation (revelation comes only to prophets). (Fig. 11). Mirzo Ulug'bek may have received this idea in a dream, inspiration and other processes. These situations are Yusuf alaihissalam, D.I. Mendeleev, Isaac Newton, Alisher Navoi, Jalaliddin Rumi, and At-Termizi can be found in sources that these rare connections occurred in their lives.

For example: Jacob reminds Joseph (peace be upon him) of the interpretation of his dream in his youth, namely, that eleven stars, the sun, and the moon bowed down to him in worship. Joseph said, "The king said, 'Bring him to me, that I may appoint him among those who are dear to me.'" When he had spoken to him, he said, "You are a man of honor and trust with us today." (The Holy Quran, Surah Yusuf, verse 54.)

DI Mendeleev created his Periodic Table of Chemical Elements in a dream. Isaac Newton discovered the law of universal gravitation through a dream and inspiration, due to an apple accidentally falling from a tree.

Alisher Navoi also says that he was shown writing the work "Saba'i Sayyor" in a dream: "Now, when the time has come, you will again raise your pen and write the fourth letter, that is, the fourth epic of "Hamsa", "Saba'i Sayyor". He also said, "He has granted me this property (the property of creation) to conquer and possess. If God has granted someone something, then in this case, the words and phrases of the world are of no importance. No matter how good the person who has been granted this property is, there is still no way to avoid this task."⁶

The architect of the Mirzo Ulugbek Madrasah, Qavomiddin Shirozi, consulted with scientists, scholars, calligraphers and painters and came up with an astral representation of the entire world map using geometric shapes and plant-like patterns. Since Mirzo Ulugbek was far ahead in the world of science, the people were not ready to understand the philosophy of the universe in these patterns. Therefore, Mirzo Ulugbek reflected his scientific hypothesis in his astrological decorations. Mirzo Ulugbek's philosophical idea is not found in the decorations of any architectural monuments. Although some architectural monuments have a general similarity, their details do not logically fit. For example, the rotation of stars in the universe around their axis, the representation of holes and rings in the nuclei of galaxies, and others.

According to our scientific hypothesis, in the composition of the star-shaped floral and knotted ornament depicted on the ceiling of the Ulugbek Madrasah in Samarkand, it became known that Mirzo Ulugbek found galaxies connected to each other in a chain-like general gravitational force . He scientifically hypothesized that all objects and planets in the entire universe are a system of

⁶Navoi Alisher. Saba'i sayyor. Translated into prose by I. Makhsum.T., Literature and Art Publishing House,1977. Page 6

infinite gravitational systems, that is, the world map reflects itself, even all galaxies obey the law of gravity. As a result, Mirzo Ulugbek is apt to reflect his thoughts and scientific hypotheses through astrological patterns. Although the term galaxy was not used at that time, he knew the structure and content of the world to a sufficient extent.

Mirzo Ulugbek **had the knowledge of the science of the hand** (Zahiri and official madrasah sciences), **the science of hadith**, **the science of laduni** (knowledge and wisdom given by God, acquired from the unseen without the help of any teacher or person), **the science of the assembly** (astronomy, cosmography), the science of wisdom (philosophy, physics), **the science of the state** (inner-spiritual science, Sufism), **the science of the presence** (the science of perceiving the image of imaginary objects with the mind), **the science of the jafr** (the science of being aware of future events, i.e., predicting), **the science of the immediate** (the science of knowing the essence of an event or thing without any doubt), the science **of the astrologer** (astrology, astrology, astronomy), **the science of the soul** (psychology), **the science of the riyaz** (mathematics) and a number of other sciences, so he had the ability to imagine the entire world map. Therefore, we can conclude that Mirzo Ulugbek was able to imagine the entire world map.⁷

According to our scientific hypothesis, it has become clear that in the floral and geometric ornaments in star-shaped forms depicted on the ceiling of the Ulugbek Madrasah in Samarkand, Mirzo Ulugbek found a reflection of a system of infinite gravitational systems, i.e. a map of the world, connected by a chain of galaxies, connected to each other by a common mutual gravitational force.

Used literature.

1. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev on the widespread celebration of the 630th anniversary of the birth of the Great Encyclopedist and Famous Statesman Mirzo Ulugbek. Tashkent city, 20:27 / 12.09.2024
2. Abdurazzaq Samarkandi. Matlai Sadii and Complex Bahrain. - T.; 1969, p. 278.
3. Philosophy brief explanation dictionary / Authors: / M.N.Abdullaeva and others. - T. "Sharq", 2004-284 p.
4. Komilkhon Kattayev. Samarkandnoma. "MASHHUR-PRESS", Vol.: 2017, pp. 101-103.
5. Alisher Navoi. The Wandering Saba. Translated into prose by I. Makhsum. T., Literature and Art Publishing House, 1977. Page 6
6. Ziyakhanov RF "History of Astronomy", T. 2008. pp. 131-132.
7. Mamadazimov T. "Architecture of the era of Mirzo Ulugbek.", Monograph, T., "TAKI", 2014, p. 161.
8. Bulatov S.S., Saipova M.S. The philosophy of the universe in beauty. "Economy-finance", T., 2016,
9. Bulatov S. S., Saipova M.S. Principles of artistic analysis. (In the example of visual, practical and architectural works of art). (monograph)-T.: "Science and technology", 2016, 260 pages.
10. Bulatov Saidakhbor Sobitovich – Professor of Tashkent State Pedagogical University, Academician of the Russian International Academy of Pedagogical Sciences, Doctor of Pedagogical Sciences. (97) 344–19–52

⁷Komilkhon Kattayev. Samarkandnoma. "MASHHUR-PRESS", Vol.: 2017, pp. 101-103.

THE REFLECTION OF OUR MONOS' MONOCENTRIC AND HELICOCENTRIC THEORIES ON THE MOON IN ASTRONOMICAL SYMBOLS

Saidakhbor Sobitovich Bulatov - Professor of the Nizami State Pedagogical University, Academician of the Russian International Academy of Pedagogical Sciences and the International Scientific Academy "Antique World", Academician of the Turanian Academy of Sciences, Member of the Academy of Arts of Uzbekistan, Union of Artists, Doctor of Pedagogical Sciences, 97- 344-19-52 bsaidaxbor@mail.ru

Annotation

This article discusses the geocentric and heliocentric theories, which scientists of the world have barely had time to study for many years, and how our mothers knew the science of astronomy well at that time and skillfully reflected it on cloth in astronomical symbols.

Key words: *Samarkand, Afrosiab, Varakhsha, Bolaliktepa, monuments, embroidery, octagonal model, sozana, geocentric, heliocentric, astronomical, symbol, galaxy, core, star, planets, map, movement, spiral.*

It is extremely important to comprehensively study and analyze the history, values, science, and cultural masterpieces of the people of Uzbekistan. A number of documents of the government of our republic are aimed at the comprehensive development of our homeland based on world standards. In particular, great importance is attached to the widespread use of our culture, values, examples of our national art, and wonderful examples of art created by our ancestors and known throughout the world in the education of young people.

In ancient times, people depicted hunting processions, battles, feasts, various symbolic patterns, and ceremonial ceremonies on the walls and stones of their dwellings. This is evidenced by the remains of the monuments of Afrosiyab, Varakhsha, Balaliktepa, and others. The colorful floral and geometric patterns and their arrangement contain a deep meaning. Symbolism is the dominant theme in the depicted patterns. While decorating ancient monuments with exquisite patterns, our ancestors not only enjoyed them but also expressed their dreams, hopes, love, and wishes through them. Our ancestors, artists, studied the human psyche very deeply and comprehensively, and decorated their homes with wonderful patterns and designs. Our wise ancestors, based on their centuries-old life experiences, have believed that in a decorated home, people feel peaceful, spiritually at peace, and live long lives.

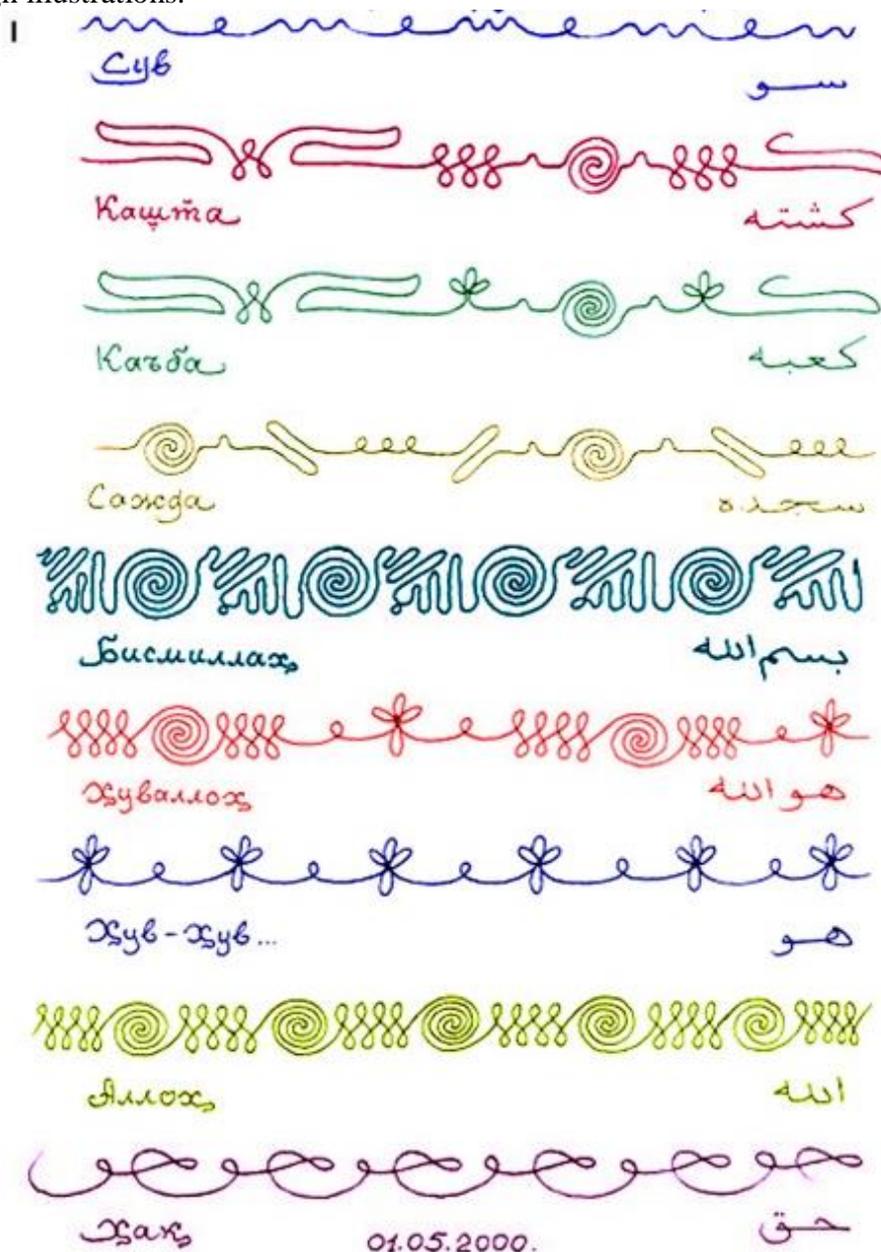
World-famous scientists, poets, and scholars such as Alisher Navoi, Abu Rayhan Beruni, Abu Ali ibn Sino, Al-Khwarizmi, Nizami Ganjavi, Nasir Khusraw, Kamoliddin Behzod, Maoni, Firdawsi, Omar Khayyam, and Babur called for decorating our buildings with patterns that capture people's imagination and resemble beautiful landscapes of nature, and encouraged people to become close friends and brothers with beauty. The Holy Quran, the holy book of Islam, states, "Allah is beautiful and He loves beauty." Therefore, the aesthetic perspective of Islam is to be familiar with beauty. If Allah is beautiful, then the man He created, the world He created, and the blessings He bestowed upon His servants are also beautiful. Ibrahim Hakki says: "Mawlana, let us see, the flutes, if the flutes are beautiful, they will sound beautiful. Accordingly, our words that describe the names and attributes of Allah, our buildings that represent His power, our architectural monuments, in short, everything in this world that is related to the will and name of Allah, should be beautiful. Arabic script, ghazals, inscriptions, patterns, architectural monuments, Islamic-philosophical forms of fine art bring emotional joy to our souls through our organs of hearing and sight. In the creative program of Islamic culture, the unity of thought and form of things is wrapped in a shell of symbolic and philosophical content. The pattern resembles a woman wrapped in a veil. The pattern is not a way to touch the truth with your hands, but a symbol of understanding the essence of beauty, affirming this beauty in your heart, preparing yourself for the state behind the veil and entering it...». For example, the simple patterns on the embroidered kiikcha, sozana palak and other items are

written in the Arabic alphabet. These writings have a symbolic and philosophical meaning, and they served as an important source for the spiritual education of people⁸ (1-photo).

The priceless cultural heritage of our people. In each of them, the experience of centuries is concentrated, and the creative work of our grandfathers is embodied.

The darkness of the ages is illuminated in every bright "light" particle of the past. Embroidery is not done just to please the eye, but every stitch, every shape, every color has its own meaning.

The rapid development of astronomy in the regions of Uzbekistan has had an impact on applied arts. For example, in the fields of suzana, palak, painting, architecture, and other types of crafts, craftsmen and artists, as well as painters, expressed their philosophical thoughts about the universe through illustrations.

1-photo. Pattern records. Khatot Habibullah Salih.

Great scholars of astronomy say:

⁸ "Encyclopedia of the Art of Painting" Volume IV / Compiled by: S.S. Bulatov. Tashkent: "Complex Print", 2024. 60 p.

“The prophecies of the astrologers come true because most people, completely subject to the influence of the heavenly bodies, follow their passions and inclinations” (Thomas Aquinas).

“The stars rule the foolish, but the wise rule their stars” Thales.

“The world is a well-oiled mechanism, and someone must be setting it in motion.” Rene Descartes.

Uzbek national embroidery is one of the oldest types of applied art, which arose as a result of the people's desire to enrich their lives in a spiritual and aesthetic sense. The art of embroidery has gained fame not only in Uzbekistan, but also abroad. Large-scale embroidery such as kirpech, suzana, zardevor, gulkurpa, and cheyshab, hand-sewn by Uzbek national craftsmen, has become a permanent exhibit not only in homes but also in a number of museums in the republic, in foreign countries such as Germany, Belgium, the USA, India, and Afghanistan, as well as in the Kashkadarya oasis. Moreover, to this day, embroidered items continue to amaze people with their unique beauty and colorful patterns. The fact that embroidery on fabric, embroidery, embroidery, and artistic embroidery have a long history as a type of applied art is also proven by archaeological finds and written sources.

The symbols associated with embroidered flowers have acquired a unique character and have come to represent certain semantic expressions. Islamic motifs in the form of plants symbolize the continuity of life, the coming of generations; the blooming of flowers symbolizes a life full of happiness, joy, and happiness; the moon symbolizes happiness and contentment, a peaceful and happy life; the abode symbolizes abundance, happiness; the pitcher, water symbolizes the farmer's hope, a bountiful harvest, and the family's blessings, abundance, and fertility (the pitcher, abode symbolizes mainly the upper corners of the suzana).

In the art of embroidery, one of the types of applied art, our ancestors, especially our mothers, reflected their scientific hypotheses about the 18 thousand worlds, that is, the world of existence and non-existence, through lines, colors, and shapes on a pictorial sheet when they embroidered palak. What is palak? A palak is an artistic object made by hand or machine embroidery. It is hung on the wall to decorate a room. The fabric (in the past, white or mella-göz) is used for printing and other embroidery. The composition of the pattern, which reflects the full moon sky, consists of symbolic shapes (circles and stars) representing the sky, moon, and stars. The size of the flowers and the background are also different from the suzana, which is covered with embroidery. Wonderful examples of them, created in Tashkent, Fergana, Surkhandarya and other places, are kept in museums in Uzbekistan and abroad⁹.

Palak (falak) (Arabic, literally: "falak") is a large-sized artistic object made of embroidery with an astral pattern, a symbol of heavenly patronage, hung on the wall of a room. It served as a blanket and wall embroidery for a new family, as well as a special curtain and canopy during the bride's move from her father's house to her husband's house.

Our ancestors described celestial bodies and phenomena and named them on the palaks with the following names: round palak, star palak, moon palak, five-month palak, twelve-month palak, etc. Alma Sukhareva O.A. conducted extensive scientific research on the types of palaks and their symbolic meanings. Palak symbolizes the universe, the movement of the planets, and the concept of the open sky. When a palak is sewn, a large circle is usually sewn in the center, with a wavy border around it. The circles on the palak represent the planets in the universe.

The color of the palak is deep red, which symbolizes prosperity.

In Tashkent, there are two types of large-scale embroidery resembling a lotus: palak (translated from Arabic - “falak”) and gul korpa. Tashkent palaks are divided into “oy palak”, “yulduz palak”, “besh-olyli palak”, “onz-olylili palak”, “toghara palak”. The patterns of such embroidery are associated with the worship of celestial bodies, which was part of the religious beliefs of the ancient people of Central Asia.

⁹ National encyclopedia of Uzbekistan. - T.: "National Encyclopedia of Uzbekistan" State Scientific Publishing House, 2003. - B. 648.

2 photo. Kubaro Tokhtaeva with her students. Urgut.

3- photo. Samples from palaks.

4- photo. Round palak. Tashkent at the beginning of the 20th century.

The love of our people for the palak (originally - falak), which adorns the houses of young brides and grooms, is unique. At one time, the Spanish ambassador Clavijo wrote with delight about the falak in his memoirs, along with the countless colorful rugs and carpets in the palace of Amir Temur. The falak is passed down from mother to daughter, from grandmother to granddaughter, and is one of the most precious dowries of the bride (3,4,5- photo's). Although its types are similar in meaning, their execution depends on the skill of the tailor. Falak is sewn from silk and other fabrics, usually measuring 2.5x2.5 or 3x3 meters. In the center are the shapes of the Moon and the Sun in red and yellow, with two rings around them, each one and one and a half meters in diameter, and between them are twelve, sometimes more or less, round shapes representing the state of motion. Of the four constellations, there are mainly four identical circular shapes (sometimes four angular shapes are also observed) and next to them are small figures in motion, which seem to remind the stars in the sky.

The word "space" is interpreted in two different ways: one is a word, the other is a universe in motion, a dome. In his works, Abu Rayhan Beruni mentions that this word means dome, circle, and the state of the sky in motion. Now, if we compare the images in the sky with the sky, we see the Earth in the center, illuminated by the Moon and Sun, the planets moving around it, and then the stars fixed in the immovable sky¹⁰. These images reflect the Earth-centered Ptolemaic system and man's philosophical relationship to it. Ghiyos Umarov, a correspondent member of OZFA, also noticed that there is an expression of the Copernican system in the sky. The fact that this type of poem contains a depiction of the universe as a whole was first discovered by science fiction writer Tohir Malik and historically proven in his science fiction story "The Sky". The four shapes at the four corners of the sky represent four weeks, that is, one month, and the square shape of the sky represents the palace of heaven. Such shapes are given great attention in Eastern poetry. In particular, such a square shape symbolizes the absence of famine, hunger, suffering, and thirst in the heavenly palace.

Palak (sky) – means the sky, the world, the movement of planets, the concept of an open sky. When a palak is sewn, a large circle is usually sewn in the central part, and a wavy border is sewn around it. The circles on the palak represent the planets in the universe¹¹.

The color of the palak is deep red, which symbolizes prosperity, development, vitality, and vitality.

¹⁰ Habibullah Salih. The reflection of the universe in folk art. Science and life #2. 1994.

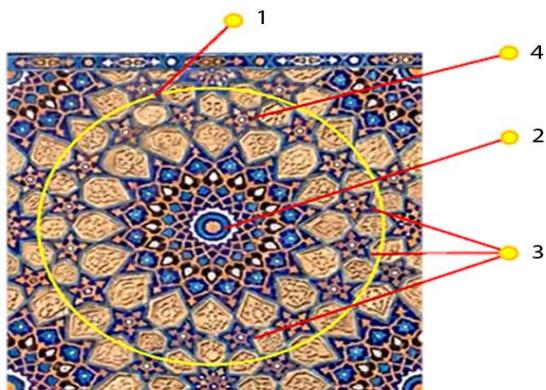
¹¹ Elmira Gul. Art encyclopedia. Terms of traditional art of Uzbekistan. "Zamon-Press-info Nashryt uyi" LLC, Tashkent, 2023, page 145.

In Tashkent, there are two types of large-scale embroidery resembling a lotus: palak (translated from Arabic - “falak”) and gul korpa. Tashkent palaks are divided into “oy palak”, “yulduz palak”, “besh-oili palak”, “onz-oili palak”, “toghara palak”. The patterns of such embroidery are associated with the worship of celestial bodies, which was part of the religious beliefs of the ancient peoples of Central Asia (5- photo).

The moon represents the structure and system of the universe, that is, the map of the universe. Our mothers expressed their astronomical knowledge and ideas about the universe in works of applied art. In particular, galaxies and metagalaxies were depicted in various styles in the decorations of historical monuments and in embroidery patterns. This can be seen in a comparative analysis of comparative photo materials (6,7 – photo’s).

5- photo. Salmon road system.

6- photo. Decoration of the Ulugbek madrasa in Samarkand. Parts of the galaxy. 1 Galaxy 2-Galaxy core (ring and hole) 3-Stars 4-Star rotation axis 5-dwarf stars¹².

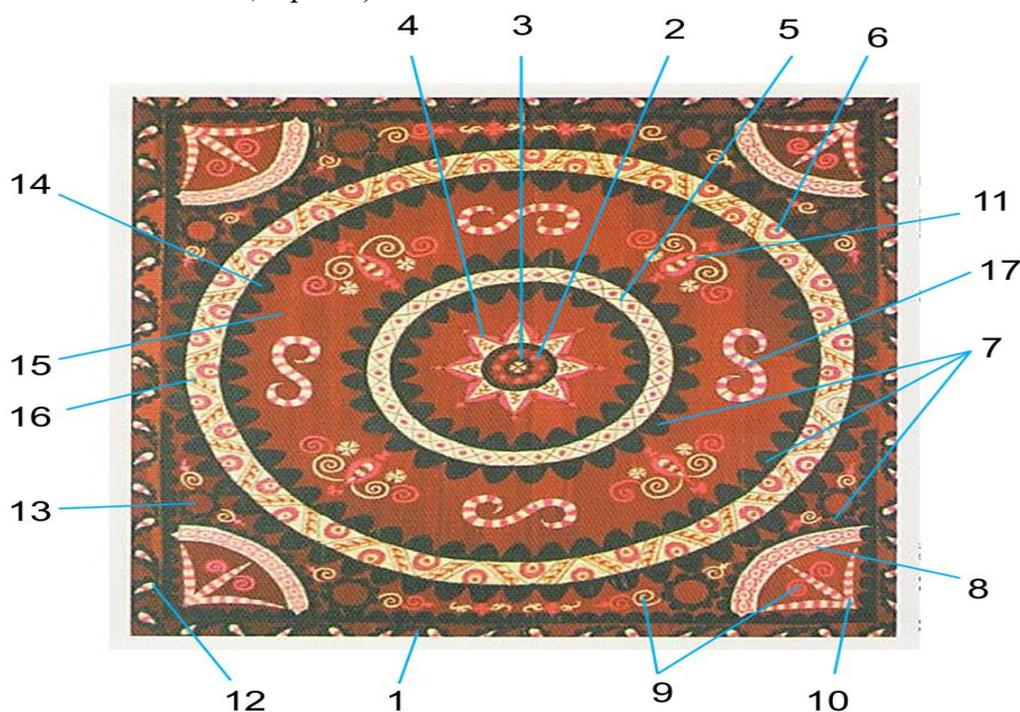

7- photo. Oypalak. 19th century Tashkent. Palak's map of the movements of galaxies is symbolically depicted.

Taking the palak in a square shape is depicted as a symbol of the harmonious and perfect creation of the universe. The square represents the universe and basically the world as having four sides and the universe being created from the four elements i.e. earth, water, fire and air. A pattern composition is obtained due to the overall pattern structure of the palak. This is because it symbolically means that the universe is infinite. The palak consists of red, light pink and black, and the palak is given dark red, this color is given as a symbol of prosperity, development, exuberance, ascension, victory, blood and life. Light pink represents the sun and light and daytime. Black

¹² Булатов С.С., Пўлатов А.С. Коинот ва архитектура: Монография. – Т.: Фан ва технология, 2018. – Б. 59.

represents darkness, night represents conflicts in the universe. It tells people that they can get out of this world of darkness only through enlightenment and that a person can achieve spiritual purity. The depiction of an eight-pointed star in its center is a reference to the eight directions of the world. This indicates that the world has eight directions, and on its eight sides there are eight paradises. In short, it is a symbolic representation of the eight-dimensional model of the world. A plant-like pattern is depicted within the shape of its eight rays. It is pointed out that there is life on the eight sides of the world. In the center of the star is given to the black people, in the center of which is depicted a charkhpalak. This star is the star at the center of the galaxy, meaning it rotates in a circular motion. The eight-sided beam depicts the state of gas, dust, etc. coming out of the galactic center. The black colors in the ring around the star symbol represent the spiral motion of the galaxy. The shape depicted around the ring and the S-shaped curve in the shape of the star symbol represent infinity, eternity, and motion. The spiral symbol next to it represents the spiral motion of the stars. The rhombus shapes on the inner ring are dotted, meaning that the constellations are stars arranged in a grid, and that they move according to certain laws. The zigzag pattern on the larger ring symbolizes the alternation of night and day. Galaxies rotating like a pinwheel are depicted on the four sides of the plate. Inside it, intricate ornaments are depicted as a symbol of their eternal rotation. This depicts the fact that the universe is made up of a system of 18 thousand galaxies, which rotate around their own axis and each of them has a gravitational force. The decorative element is given in a zigzag pattern in the frame around the plate, which symbolizes the eternal movement of the universe (8- photo).

8- photo. Symbolic analysis of Oypalak.
Symbolic analysis of its elements given in Table 1.

Symbolic analysis of Oypalak elements

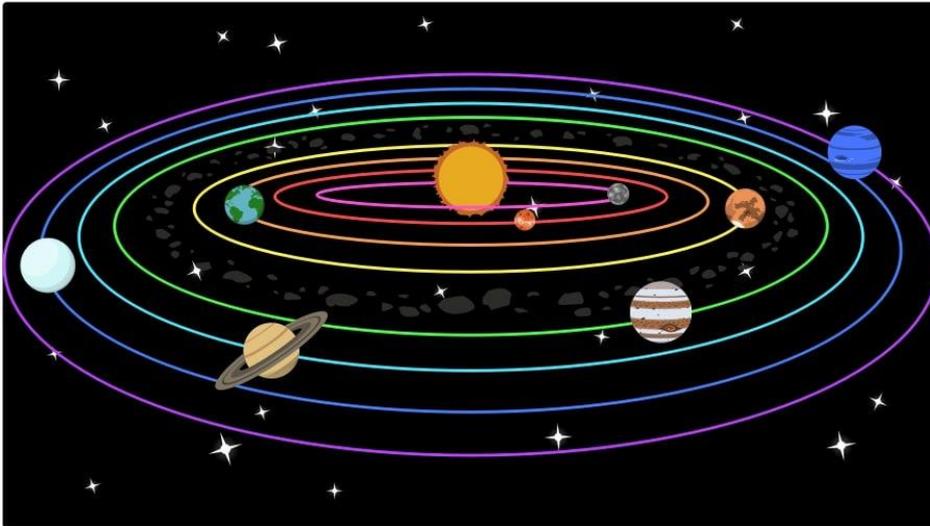
Table 1

№	NAME	NAME SYMBOLIC MEANING NOTE	NAME
1	 Oypalak	Oypalak - the description of our moms with the help of embroidery.	
2	Square	It means that the universe and it are harmoniously and perfectly created. It means that the world has four	

		sides and the universe is made of 4 elements. (ie: earth, water, fire and air)	
3	Ring	Galactic people	
4	Hole	A black hole in a galaxy.	
5	Shula	The light coming out of the hole	
6	Small ring	The edge of the galaxy. Repeating red dots within a grid cell within the ring indicate that the galaxy is rotating on its axis. Existence is the limit of the universe. It also means that it rotates cyclically around its axis. The outer part of the ring is a symbolic representation of the world of nothingness.	
7	Large ring	The boundary of the universe. It also means that it rotates cyclically around its axis. The part outside the ring is a symbolic representation of the world of nothingness.	
8	Black semicircles	It is emphasized that each galaxy and the world of nothingness, as well as the world of existence, are intrinsically connected to each other.	
9	Galaxy	Image of galaxies in the universe of nothingness.	
10	Spiral	It is expressed that all existence in the world is in spiral eternal motion. The eight sides of the universe	
11	Eight-winged butterfly	Charkhpalak means that the world rotates eternally in all its eight sides.	
12	Bees	The bee motif is depicted on all four sides, reminding people that they should be like bees and do only good deeds. This is emphasized in verses 68 and 69 of Surah An-Nahl in the Holy Quran.	
13	A frame-like pattern on the edge of the plate.	It is indicated that the universe is in perpetual motion and alternates between day and night.	
14	Rings	Сайёраларни айланма харакати ифодаланган The rotation of the planets is represented	
15	Black	It means darkness. It means that the world consists of darkness	
16	Red	Blood, life, conflict, struggle for life	
17	Yellow	The color of the sun, light, symbol of light	
18	A diamond-shaped sliver	It means the infinity of the universe, life, day and night, eternal movement, etc.	

The famous art historian L.M. Rempel in his work “Chain of Times” explains the large luminous image in the center of the suzana as a sign of the Sun. If we say that the luminous image in the center of the suzana is the Sun, then we see that this suzana is the opposite of the heliocentric system of Nicolaus Copernicus, says astronomer Saidbahrom

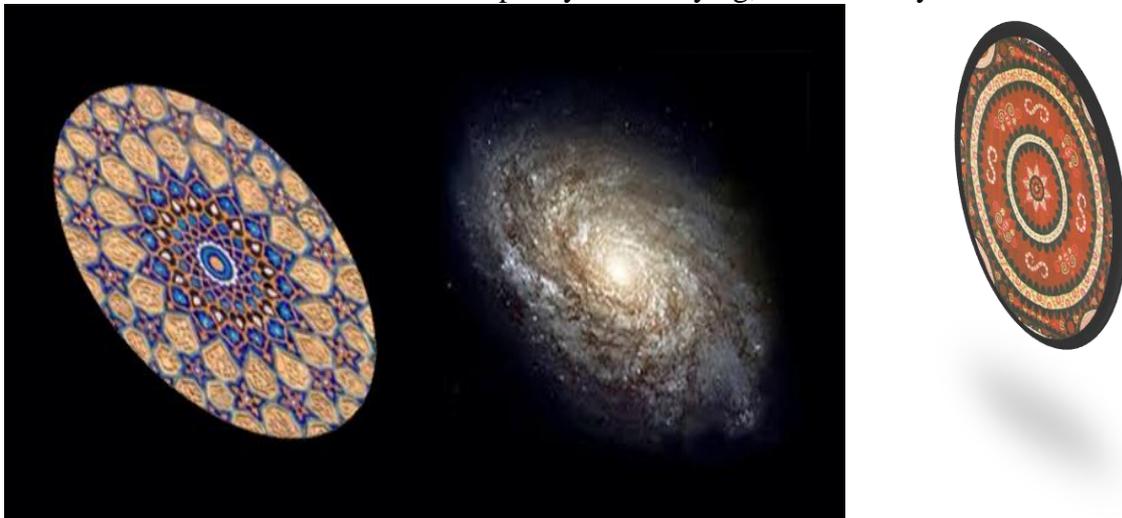
Azizov. (Photo 9.) We cannot fully agree with this opinion.

9- photo. Nicolaus Copernicus' geocentric and heliocentric model of the universe¹³.

Because the circles have different shapes. In the center of this circle, the galactic ring and the gas, dust, and other particles that are coming out of it are depicted. In the middle of its ring, a spiral is depicted, showing the spiral movement of the galaxy around its axis. Each circle, like a gear, reflects the gravitational connection of the galaxies with each other. It was found that the painting symbolically depicts the infinity of the universe, and the model of 18 thousand universes was reflected on the plate.

The painting, which has been passed down from generation to generation as an example of applied art, can serve as a basis for the idea that in the Middle Ages in Central Asia there was a fairly stable idea of the heliocentric system of the universe and it was reflected in applied art. What is important is that it is astonishing that our ancestors were so well-versed in the geocentric and heliocentric theories that scientists had spent years studying, and that they reflected them on fabric.

10- photo. A comparative analysis of a photo of our galaxy with the image of the galaxy on the ceiling of the Ulugbek Madrasah.

¹³ <https://mirax.space/issledovanie/geliotsentricheskaya-sistema-mira>

The fact that the Suzanne, which has been passed down from generation to generation as an example of applied art, can serve as a basis for advancing the idea that in the Middle Ages in Central Asia there was a fairly stable idea of the heliocentric system of the world, which was reflected in applied art. The important thing is that it is amazing how well our grandmothers knew the geocentric and heliocentric theories, which scientists have been studying for years, and how they reflected them on fabric (10- photo).

In short, studying various types of folk applied art from the perspective of a cosmic picture will undoubtedly open new pages of our rich past. If we have more information about the invaluable heritage of our great ancestors, we will be able to adequately and objectively assess the role and place of our national culture in world civilization.

References:

1. Gafur Ghulam. The Covenant in the Beginning. Journal of Thought. 1994, No. 1. P. 53–54.
2. “Encyclopedia of the Art of Painting” Volume IV / Compiled by: S.S. Bulatov. Tashkent: “Complex Print”, 2024. - P. 60.
3. Bulatov S.S., Saipova M.S. The Philosophy of the Universe in Beauty. “Economics-Finance”, T., 2016.- P.72.
4. National Encyclopedia of Uzbekistan. – T.: “National Encyclopedia of Uzbekistan” State Scientific Publishing House, vol. 2. 2003. – P. 648.
5. Avazhonov T.A. · 2024 — Diary of Rui Gonzalez de Clavijo’s trip to Samarkand - the palace of Amir Temur (1403-1406). Translator: Togaev O. - Tashkent: Uzbekistan. 2010. - P. 264.
6. National Encyclopedia of Uzbekistan. – T.: “National Encyclopedia of Uzbekistan” State Scientific Publishing House, vol. 2. 2003. – P. 253.
7. Habibulla Salih. Reflection of the Universe in Folk Art. Science and Life No. 2. 1994.
8. Elmira Gul. Artistic Encyclopedia. Terms of Traditional Art of Uzbekistan. “Zamon-Press-info Publishing House” LLC,- Tashkent, 2023, - P.145.
9. Bulatov S.S., Pulatov A.S. Universe and Architecture: Monograph. – T.: Science and Technology, 2018. – P. 59.
10. Rempel L.I. It's time. - T.: Izd. Literatura i iskusstva imeni Gafura Gulyama, 1987. - B.192.
11. Azizov S. Mysterious universe. - Tashkent: "Uzbekistan" NMIU, 2023. - pp. 15-17.
12. <https://mirax.space/issledovanie/geliotsentricheskaya-sistema-mira>
13. JD Saidakhbor Bulatov, Zuhra Radjapova, Saodat Makhkamova, Gayratbay Mambetkadirov PSYCHOLOGY AND EDUCATION 58 ((2021) 58(2): 1221-1225), 1221-1225 [Principles of Using Scientific Discoveries in Modernization of The Art Education System](#)

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ НЕГІЗІНДЕ ТҰЛҒАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ МЕН БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Умирбаева А.Б.

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті, Шымкент, Қазақстан

Түйін

Бұл мақалада жаратылыстану-педагогикалық білім беру негізінде тұлғаның психологиялық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру мәселесі қарастырылды. Зерттеу барысында тұлғаның эмоционалды, когнитивтік және әлеуметтік дамуын кешенді түрде қамтамасыз ететін әдістер мен технологиялар талданды. Жаратылыстану пәндері арқылы оқыту тәжірибелік және зерттеу дағдыларын дамытуға, сыни ойлау қабілетін жетілдіруге, стресстік жағдайларда өзін-өзі басқаруға ықпал етеді. Сонымен қатар, командалық жобалар мен практикалық тапсырмалар студенттердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері педагогикалық практиканы жетілдіру, тұлғаның кәсіби және әлеуметтік ортада табысты әрекет етуін қамтамасыз ету үшін ұсыныстар береді.

Түйінді сөздер: *жаратылыстану-педагогикалық білім беру, психологиялық тұрақтылық, бәсекеге қабілеттілік, когнитивтік даму, эмоционалды интеллект, педагогикалық технологиялар, STEM білім беру.*

Кіріспе

Жаратылыстану-педагогикалық білім беру қазіргі заманғы білім беру жүйесінде тұлғаның психологиялық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін қалыптастырудың маңызды құралы ретінде қарастырылады. Қазіргі білім беру үрдісінде тек теориялық білім беру жеткіліксіз болып отыр, сондықтан оқушылар мен студенттердің когнитивтік, эмоционалды және әлеуметтік қабілеттерін кешенді түрде дамыту қажеттілігі артып отыр. Психологиялық тұрақтылық жеке тұлғаның стресстік және конфликттік жағдайларда өз эмоциясын реттеп, тиімді шешім қабылдай білу қабілеті ретінде анықталады, ал бәсекеге қабілеттілік тұлғаның кәсіби және әлеуметтік ортада өз мүмкіндіктерін тиімді пайдалана отырып табысты әрекет етуін қамтамасыз етеді. Жаратылыстану-педагогикалық бағыттағы білім беру осы екі көрсеткішті дамытуда ерекше рөл атқарады, өйткені ол білім алушыларға ғылыми-зерттеу әдістерін меңгеруге, тәжірибелік және аналитикалық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді [1].

Психологиялық тұрақтылықтың қалыптасуы бірнеше факторға тәуелді: тұлғаның өзін-өзі тануы, эмоционалды интеллектінің деңгейі, проблемаларды шешу қабілеті, сондай-ақ әлеуметтік ортадағы өзара әрекеттесуі. Жаратылыстану-педагогикалық білім беру әдістері оқушыларға эксперимент жүргізу, бақылау жасау, теория мен тәжірибені байланыстыра білу арқылы осы қабілеттерді дамытады. Мысалы, физика, химия, биология сабақтарында тәжірибе жасау барысында студенттер гипотеза құрып, бақылаулар жасап, қорытынды шығарады, бұл өз кезегінде олардың логикалық ойлауын, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін және эмоционалды тұрақтылығын нығайтады. Сонымен қатар, командалық жобалық тапсырмалар студенттерді өзара ынтымақтастыққа, жауапкершілікке және уақытты тиімді басқаруға үйретеді, бұл олардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады [2].

Қазіргі ғылыми әдебиетте психологиялық тұрақтылық пен бәсекеге қабілеттілік көп аспектілер арқылы қарастырылады. Л.С. Выготский мен А.Н. Леонтьевтің зерттеулері тұлғаның когнитивтік және эмоционалды компоненттері арқылы тұрақтылығын қалыптастыруды түсіндіреді. Психологиялық тұрақтылық оқушылардың стресс жағдайларында эмоцияларын реттей білулерімен, қиын тапсырмаларды орындау

қабілеттерімен және жеке мақсаттарға жету стратегияларын жүзеге асыруымен тығыз байланысты. Сонымен қатар, бәсекеге қабілеттілік тек жеке білім деңгейіне емес, сонымен бірге әлеуметтік, коммуникативтік және кәсіби дағдыларға да байланысты. Осы тұрғыдан алғанда, жаратылыстану-педагогикалық білім беру тек білім беріп қана қоймай, тұлғаның барлық бағыттағы дамуына ықпал етеді.

Зерттеушілердің пікірінше, STEM бағытындағы оқыту технологиялары, атап айтқанда жаратылыстану пәндерін интеграциялау арқылы оқыту, оқушылардың сыни ойлауын, зерттеу қабілеттерін, сонымен қатар эмоционалды тұрақтылығын дамытуда тиімді болып отыр. Эксперименттік сабақтар, практикалық зерттеулер және жобалық жұмыстар арқылы студенттер теориялық білімді нақты өмірлік жағдайларға қолдануды үйренеді, бұл олардың өзіне деген сенімін арттырады және бәсекеге қабілеттілікті қалыптастырады.

Жаратылыстану-педагогикалық білім беру процесінде тұлғаның психологиялық тұрақтылығын дамыту үшін әртүрлі әдістер қолданылады. Мысалы, стресстік жағдайларды модельдеу, эмоционалды интеллект тренингтері, қиын тапсырмаларды кезең-кезеңімен шешу, рефлексия жүргізу. Мұндай әдістер студенттердің өз эмоцияларын тануына, оларды басқаруға, шешім қабылдау қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл тәсілдер бәсекеге қабілеттілікті арттыруға ықпал етеді, себебі студенттер өз күшін бағалауды, өзара бағалауды, командалық жұмысқа бейімделуді үйренеді [3].

Негізгі бөлім

Жаратылыстану-педагогикалық білім беру барысында оқушылар мен студенттердің психологиялық тұрақтылығын қалыптастыру және бәсекеге қабілеттілігін дамыту маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Бұл үрдіс тек теориялық біліммен шектелмей, практикалық тапсырмалар, эксперименттер, жобалық жұмыстар және зерттеу әдістерін қолдану арқылы жүзеге асады. Мысалы, физика сабағында тәжірибе жасау барысында студенттер гипотеза құрып, бақылау жүргізіп, нәтижелерді талдап, қорытынды шығарады. Бұл олардың сыни ойлауын, проблемаларды шешу қабілеттерін және логикалық ойлау дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, мұндай тәжірибе эмоционалды тұрақтылыққа да ықпал етеді, себебі студенттер қателіктерін талдай отырып, қиындықтарға төтеп беруге үйренеді [4].

Командалық жобалық жұмыстар студенттердің әлеуметтік дағдыларын дамытады. Топтық тапсырмалар барысында студенттер өзара пікір алмасып, жауапкершілікті бөлісіп, уақытты тиімді басқаруды үйренеді. Бұл олардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады, өйткені команда ішінде шешім қабылдау және жауапкершілік алу қабілеті кәсіби ортада маңызды фактор болып табылады. Сонымен қатар, әрбір студенттің жобалық жұмыстағы жетістіктерін бағалау кері байланыс арқылы олардың өзін-өзі бағалау деңгейін көтеруге мүмкіндік береді.

Жаратылыстану пәндерін қолдану арқылы психологиялық тұрақтылықты арттыруда бірнеше әдіс маңызды рөл атқарады. Студенттерге стресстік жағдайларды модельдеу, қиын тапсырмаларды кезең-кезеңімен шешу, эмоцияларды басқару тренингтері жүргізу ұсынылады. Мысалы, химия сабақтарында қауіпті эксперименттерді қауіпсіздік ережелерімен біріктіре отырып жасау студенттердің сенімділігін арттырады және психологиялық тұрақтылықты нығайтады. Сонымен қатар, рефлексия сабақтары оқушыларға өз тәжірибесін талдауға, эмоцияларын бақылауға және қиындықтарды жеңуге үйретеді.

Бәсекеге қабілеттілікті арттыру мақсатында инновациялық оқыту әдістерін қолдану тиімді. STEM бағытындағы жобалар, зерттеу жұмыстарын орындау, ғылыми конференцияларға қатысу студенттердің кәсіби дағдыларын жетілдіреді. Сонымен қатар, өзара бағалау, презентациялар жасау, ғылыми нәтижелерді қорғау арқылы оқушылар өз пікірін дәлелді түрде жеткізуге, сынға төтеп беруге және кәсіби ортада тиімді әрекет етуге үйренеді [5].

Жаратылыстану-педагогикалық білім беру тек когнитивтік және эмоционалды даму ғана емес, сонымен қатар тұлғаның әлеуметтік бейімделуіне де ықпал етеді. Студенттер командалық тапсырмалар, рөлдік ойындар және проблемалық жағдайларды шешу арқылы коммуникативтік дағдыларын жетілдіреді. Бұл өз кезегінде бәсекеге қабілеттілікті арттырады және тұлғаның кәсіби өмірде табысты болуына мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, жаратылыстану-педагогикалық бағдарламаға қатысқан студенттердің психологиялық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштері жоғары деңгейде болды. Олардың стресске төзімділігі артты, өзін-өзі бағалау деңгейі көтерілді, командалық жұмыстарда тиімді әрекет ету қабілеті дамыды. Бұл білім беру процесінде тәжірибелік және инновациялық әдістердің маңызды екенін дәлелдейді.

Зерттеу нәтижелері

Эксперименттік зерттеулер көрсеткендей, жаратылыстану-педагогикалық бағдарламаға қатысқан студенттердің психологиялық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштері статистикалық тұрғыдан жоғары деңгейде болып шықты. Студенттердің өз-өзіне сенімін арттыру, шешім қабылдау қабілеттерін жетілдіру және топта тиімді әрекет ету дағдылары дамыған. Бұл білім беру үрдісінде жаратылыстану пәндерінің практикалық бағыттылығының үлкен рөл атқаратынын дәлелдейді.

Сонымен қатар, психологиялық тұрақтылық пен бәсекеге қабілеттілікті қалыптастыруда педагогикалық қолдау да маңызды. Мұғалімнің эмоционалды қолдауы, кері байланыс беруі, студенттің жетістіктерін бағалауы тұлғаның өзін-өзі бағалауына және кәсіби дамуына ықпал етеді. Жаратылыстану-педагогикалық сабақтарда мұғалімнің рөлі тек ақпарат беруші ғана емес, сонымен бірге студенттің зерттеуші, жаңашыл және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағыттаушы ретінде көрінеді.

Бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыру мақсатында командалық жобалық жұмыстар ұйымдастыру, студенттерді өзара бағалауға және талқылауға тарту, практикалық тәжірибелерді енгізу ұсынылады. Сонымен қатар, кәсіби біліктілікті арттыру үшін студенттерге зерттеу жобаларын орындау, ғылыми конференцияларға қатысу, инновациялық идеяларды жүзеге асыру мүмкіндігі берілуі керек. Бұл әдістер тұлғаның шығармашылық қабілеттерін дамытады, өзін-өзі көрсетуге мүмкіндік береді және психологиялық тұрақтылығын арттырады [6].

Жаратылыстану-педагогикалық білім беру тұлғаның когнитивтік, эмоционалды және әлеуметтік дамуын кешенді түрде қамтамасыз етеді. Бұл тәсіл студенттердің зерттеу және талдау қабілеттерін, сыни ойлауын, проблемаларды шешу дағдыларын жетілдіреді. Сонымен қатар, оқу процесінде тәжірибе жасау және практикалық тапсырмаларды орындау арқылы студенттер өзіне деген сенімділікті арттырады, стресстік жағдайларды жеңуге үйренеді және бәсекеге қабілеттілікті нығайтады.

Болашақта бұл бағыттағы зерттеулерді тереңдету қажет. Мысалы, әр түрлі жастағы білім алушыларға арналған жаратылыстану-педагогикалық бағдарламалардың психологиялық тұрақтылыққа және бәсекеге қабілеттілікке әсерін салыстырмалы түрде зерттеу маңызды. Сондай-ақ, STEM бағытындағы инновациялық оқыту технологияларының тиімділігін бағалау, студенттердің эмоционалды интеллектін дамытудағы рөлін анықтау перспективалық бағыт болып табылады.

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, жаратылыстану-педагогикалық білім беру арқылы алынған білім мен дағдылар студенттердің кәсіби және әлеуметтік өмірде тиімді әрекет етуіне мүмкіндік береді. Бұл тәсіл тұлғаның шығармашылық қабілеттерін, зерттеу дағдыларын, өзіне деген сенімін және эмоцияларын басқару қабілетін дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, оқушылар мен студенттердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру арқылы олар болашақта кәсіби ортада табысты әрекет ете алады.

Жалпы алғанда, жаратылыстану-педагогикалық білім беру қазіргі білім беру жүйесінде тұлғаның психологиялық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін қалыптастырудың тиімді құралы болып табылады. Бұл бағыттағы сабақтар мен зерттеулер студенттердің когнитивтік, эмоционалды және әлеуметтік қабілеттерін кешенді түрде

дамытуға мүмкіндік береді. Педагогикалық қолдау, практикалық тәжірибелер, командалық жобалар және инновациялық оқыту әдістері студенттердің өзін-өзі дамытуына, кәсіби және әлеуметтік ортада табысты әрекет етуіне ықпал етеді.

Қорытынды

Жаратылыстану-педагогикалық білім беру тұлғаның психологиялық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін дамытуда тиімді құрал болып табылады. Бұл тәсіл студенттердің когнитивтік, эмоционалды және әлеуметтік қабілеттерін кешенді түрде жетілдіруге мүмкіндік береді. Зерттеу көрсеткендей, тәжірибелік тапсырмалар, эксперименттік сабақтар, командалық жобалар және инновациялық педагогикалық әдістер психологиялық тұрақтылықты нығайтуға және бәсекеге қабілеттілікті арттыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, педагогикалық қолдау, рефлексия және кері байланыс студенттердің өзіне деген сенімін арттырады, кәсіби ортада тиімді әрекет ету қабілетін қалыптастырады. Бұл нәтижелер білім беру бағдарламаларын жетілдіру, оқыту сапасын арттыру және тұлғаның кәсіби және әлеуметтік өмірде табысты болуын қамтамасыз ету үшін маңызды.

Әдебиеттер:

1. Выготский Л.С. Психология развития человека. — Москва: Просвещение, 1984.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность. — Москва: Политиздат, 1975.
3. Жұмабаев С. Білім беру психологиясы. — Алматы: Білім, 2018.
4. Махмудова Н.А. Педагогика и психология. — Алматы: КазПедАкадемия, 2016.
5. STEM Education Research. Journal of Science Education, 2020.
6. Бәйтенова К. Жаратылыстану пәндері арқылы тұлғаның дамуы. — Алматы: Феникс, 2021.

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ПОДХОДЫ К ПСИХОЛОГИЧЕСКОМУ РАЗВИТИЮ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ ЛИЧНОСТИ В РАМКАХ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И ПРИКЛАДНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Абусева А.З.

*Южно Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан
04022002@mail.ru*

Түйін

В статье рассматриваются междисциплинарные подходы к психологическому развитию конкурентоспособной личности. Проведен обзор теоретических и прикладных исследований в области психологии, педагогики, социологии и экономики. Особое внимание уделяется интеграции знаний из различных дисциплин для формирования личности, способной адаптироваться к условиям современного рынка труда и социальной среды. Представлены современные методы оценки конкурентоспособности личности, влияние когнитивных, эмоциональных и социально-поведенческих факторов на развитие профессиональных и личностных компетенций. Статья может быть полезна психологам, педагогам, социологам и специалистам в области HR.

Ключевые слова: *междисциплинарный подход, психологическое развитие, конкурентоспособная личность, когнитивные компетенции, социальные навыки.*

Введение

Современное общество характеризуется стремительными изменениями в экономической, социальной и образовательной сферах, что накладывает новые требования на личность. В условиях глобализации, цифровизации и усиливающейся конкуренции на рынке труда способность адаптироваться к новым условиям и поддерживать высокий уровень профессиональной и социальной компетентности становится критически важной. Именно поэтому формирование конкурентоспособной личности, обладающей не только профессиональными знаниями, но и комплексом когнитивных, эмоциональных и социальных навыков, является ключевой задачей современного научного и практического исследования [1].

Психологическое развитие личности представляет собой сложный и многомерный процесс, включающий формирование когнитивных способностей, эмоциональной регуляции, социальной адаптивности и профессиональной самореализации. В научной литературе различаются множественные подходы к изучению этих процессов. Так, в рамках психологии развития особое внимание уделяется когнитивным и эмоциональным механизмам, обеспечивающим способность личности к обучению, саморегуляции и адаптации к изменениям среды. Педагогические исследования акцентируют роль образовательной среды, методик обучения и взаимодействия с наставниками, позволяющих формировать необходимые компетенции. Социологические исследования раскрывают влияние социальной среды, групповых взаимодействий и сетевых коммуникаций на личностное развитие, а экономический контекст подчеркивает необходимость формирования профессиональной мобильности, гибкости и финансовой грамотности [2].

Комплексное изучение этих аспектов и интеграция знаний из различных дисциплин формируют основу междисциплинарного подхода, который рассматривается как наиболее эффективный путь развития конкурентоспособной личности. Междисциплинарные исследования позволяют сочетать теоретические и прикладные методы, выявлять закономерности развития ключевых компетенций и разрабатывать программы, учитывающие индивидуальные особенности каждого человека. Такой подход обеспечивает возможность не только теоретического анализа, но и практической реализации методов развития личности в образовательных, корпоративных и социальных контекстах [3].

Особое внимание современная наука уделяет когнитивным компетенциям, таким как критическое мышление, аналитические способности, способность решать сложные задачи и адаптироваться к изменениям. Эти навыки являются основой для профессионального успеха и социальной адаптации. В то же время эмоциональная компетентность, включающая управление эмоциями, стрессоустойчивость, развитие эмпатии и навыков коммуникации, играет не менее важную роль, позволяя личности эффективно взаимодействовать с окружающими, поддерживать межличностные отношения и строить успешную карьеру [4].

Социальные аспекты развития конкурентоспособной личности также имеют ключевое значение. Способность интегрироваться в группы, работать в команде, выстраивать социальные связи и использовать сетевые ресурсы напрямую влияет на уровень профессиональной и личностной эффективности. Экономическая компетентность личности, выражающаяся в понимании рыночных процессов, способности к финансовому планированию и профессиональной мобильности, также входит в число важнейших факторов, обеспечивающих конкурентоспособность в современных условиях [5].

Междисциплинарные подходы к развитию личности интегрируют психологические, педагогические, социологические и экономические методы, создавая условия для гармоничного и всестороннего развития. Психологические методы включают диагностику личностных и профессиональных компетенций, коррекцию эмоционального состояния, развитие когнитивных навыков и саморегуляции. Педагогические методы предполагают активное участие личности в образовательных и практических процессах, использование проектной деятельности, интерактивных занятий и тренингов. Социологические подходы акцентируют внимание на социальной среде, взаимодействии с группой, влиянии социальных норм и сетевых коммуникаций. Экономические аспекты учитывают профессиональную мобильность, способность к адаптации в условиях рынка труда и финансовую грамотность [6].

Цель настоящего исследования заключается в выявлении эффективных междисциплинарных подходов к психологическому развитию конкурентоспособной личности, способных обеспечить высокую адаптивность и профессиональную эффективность. В рамках достижения этой цели определены следующие задачи: проведение теоретического анализа литературных источников, выявление ключевых когнитивных, эмоциональных и социальных компетенций, рассмотрение методов междисциплинарного воздействия и анализ прикладных исследований и практических программ, направленных на формирование конкурентоспособной личности.

Научная новизна исследования заключается в интеграции данных из психологии, педагогики, социологии и экономики для разработки комплексной модели развития конкурентоспособной личности. Использование междисциплинарного подхода позволяет не только обобщить существующие знания, но и предложить новые методические решения для практического развития личности в образовательных и профессиональных контекстах [7].

Актуальность исследования определяется высокой востребованностью комплексных подходов к развитию личности в условиях стремительных изменений в социальной и профессиональной среде. Современные образовательные и корпоративные программы требуют не только передачи знаний, но и формирования навыков, обеспечивающих способность личности адаптироваться, принимать самостоятельные решения, эффективно взаимодействовать с окружающими и поддерживать высокий уровень профессиональной и личностной эффективности.

Методика

Междисциплинарные подходы к психологическому развитию конкурентоспособной личности представляют собой одну из наиболее актуальных тем современного научного исследования, обусловленную глобализацией, цифровизацией экономики и усложнением социальных взаимодействий. В условиях современного общества индивидум сталкивается

с необходимостью постоянной адаптации к быстро меняющимся условиям профессиональной, образовательной и социальной среды, что предъявляет высокие требования к его когнитивным, эмоциональным и социальным компетенциям. Конкурентоспособная личность рассматривается как интегрированная система характеристик, включающая способность к обучению, критическому мышлению, эмоциональной регуляции, профессиональной мобильности и активной социальной позиции. Развитие таких качеств требует комплексного подхода, сочетающего знания из психологии, педагогики, социологии, экономики и нейронаук, что и составляет суть междисциплинарного подхода [8].

Психологическая литература отмечает, что личностная конкурентоспособность напрямую связана с уровнем когнитивного развития, эмоциональной компетентности и социальной адаптивности. Работы Л.С. Выготского и А.Н. Леонтьева подчеркивают важность активности личности в процессе обучения и социального взаимодействия для формирования навыков саморегуляции и критического мышления, что является фундаментом конкурентоспособности. Современные исследования, такие как работы Д. Гоулмана по эмоциональному интеллекту и М. Селигмана по позитивной психологии, демонстрируют, что способность управлять своими эмоциями, строить конструктивные отношения и поддерживать внутреннюю мотивацию значительно повышает успешность личности в профессиональной и социальной сферах. При этом, экономический и социологический контекст подчеркивает необходимость формирования профессиональной мобильности, финансовой грамотности и навыков сетевого взаимодействия, что делает междисциплинарный подход особенно ценным [9].

Современные прикладные исследования показывают эффективность интеграции различных методов развития личности. Например, использование когнитивно-поведенческих стратегий в сочетании с интерактивными образовательными технологиями позволяет развивать критическое мышление и креативность, в то время как тренинги эмоционального интеллекта и командные проекты формируют социальные навыки и умение работать в группе. Важным элементом таких программ является систематическая диагностика личностных и профессиональных компетенций с использованием опросников, тестов, кейс-методов и анализа профессиональной деятельности. Эффективность междисциплинарных программ подтверждается данными исследований, где отмечается более высокий уровень адаптивности и удовлетворенности личностного и профессионального развития участников по сравнению с узконаправленными вмешательствами [10].

Важным аспектом формирования конкурентоспособной личности является сочетание теоретических и практических элементов. Теоретическая база обеспечивает понимание закономерностей развития когнитивных и эмоциональных процессов, социальной динамики и мотивационных факторов. Практическая составляющая включает в себя конкретные методы обучения и развития, такие как проектные занятия, тренинги, практическая деятельность и наставничество, которые позволяют личности применять знания в реальных ситуациях, развивая способность к самостоятельному принятию решений и критическому анализу информации. Междисциплинарный подход обеспечивает возможность учитывать индивидуальные особенности каждого человека, интегрируя психологические, педагогические и социокультурные факторы.

Результаты исследования

Анализ существующих теоретических и прикладных исследований подтверждает, что конкурентоспособная личность формируется в условиях комплексного воздействия, когда когнитивные, эмоциональные, социальные и профессиональные компетенции развиваются синхронно. Например, исследования, проведенные в университетских образовательных программах и корпоративных тренингах, показывают, что участники междисциплинарных программ демонстрируют более высокие показатели креативности, стрессоустойчивости, командного взаимодействия и профессиональной эффективности, чем те, кто проходил

специализированное обучение только в одной области. Это подтверждает необходимость интеграции знаний и методов из различных дисциплин, включая психологию развития, педагогические технологии, социологию группового взаимодействия и экономику профессиональной мобильности [11].

Особое внимание в современных исследованиях уделяется развитию эмоционального интеллекта как ключевого компонента конкурентоспособной личности. Эмоциональная компетентность позволяет личности регулировать свои эмоции, строить эффективные межличностные отношения и адаптироваться к меняющейся социальной и профессиональной среде. Одновременно развитие когнитивных навыков, таких как критическое мышление, способность к анализу информации и решение сложных задач, формирует основу для самостоятельного принятия решений и профессиональной самореализации. Таким образом, междисциплинарные подходы объединяют психологические, педагогические и социальные стратегии, создавая условия для комплексного развития личности [12].

Кроме того, прикладные аспекты междисциплинарного подхода включают использование современных технологий обучения и оценки, таких как цифровые платформы для развития профессиональных навыков, симуляционные и интерактивные методы, которые способствуют развитию адаптивных и креативных способностей. Современные исследования подчеркивают, что эффективность таких методов значительно возрастает при их интеграции с психологической поддержкой, наставничеством и групповым взаимодействием, что позволяет формировать личность, способную к профессиональной мобильности и социально активной позиции.

Таким образом, междисциплинарные подходы к психологическому развитию конкурентоспособной личности позволяют формировать интегрированную систему компетенций, необходимых для успешной адаптации и профессиональной реализации. Комплексное воздействие, включающее когнитивные, эмоциональные, социальные и профессиональные аспекты, обеспечивает более высокую эффективность развития личности по сравнению с узконаправленными подходами. Перспективы дальнейших исследований заключаются в разработке стандартизированных методик оценки и развития личности, применении цифровых технологий и нейронаук для оптимизации образовательных и профессиональных программ, а также в интеграции междисциплинарных подходов в практику корпоративного и образовательного развития.

Заключение

Подводя итог, можно отметить, что междисциплинарные подходы к психологическому развитию конкурентоспособной личности представляют собой эффективный инструмент формирования интегрированной системы компетенций, необходимых для успешной адаптации и профессиональной реализации в современных условиях. Анализ теоретических и прикладных исследований показывает, что комплексное воздействие на когнитивные, эмоциональные, социальные и профессиональные аспекты личности обеспечивает более высокую эффективность развития по сравнению с узконаправленными методами.

Развитие когнитивных компетенций, включающее критическое мышление, способность к анализу информации, решение сложных задач и творческое мышление, формирует основу для профессиональной самореализации и личностного роста. Эмоциональная компетентность обеспечивает способность управлять своими эмоциями, поддерживать конструктивные межличностные отношения, адаптироваться к стрессовым ситуациям и эффективно взаимодействовать в группе. Социальные навыки, такие как умение работать в команде, налаживать коммуникации, использовать сетевые ресурсы и социальные контакты, становятся критически важными для конкурентоспособности личности. Профессиональная мобильность, понимание рыночных процессов и финансовая грамотность обеспечивают готовность личности к адаптации в условиях меняющейся экономики и социальной среды.

Применение междисциплинарного подхода позволяет объединять психологические, педагогические, социологические и экономические методы, создавая условия для гармоничного и всестороннего развития личности. Важнейшими элементами таких программ являются диагностика компетенций, проектная деятельность, тренинги эмоционального интеллекта, интерактивное обучение, наставничество и социальное взаимодействие. Эффективность междисциплинарных программ подтверждается данными исследований, где участники таких программ демонстрируют более высокие показатели адаптивности, профессиональной эффективности, креативности и эмоциональной устойчивости по сравнению с теми, кто проходил специализированное обучение в одной области.

На основе анализа литературы и прикладных исследований можно сделать вывод, что конкурентоспособная личность формируется в условиях комплексного воздействия, когда когнитивные, эмоциональные, социальные и профессиональные компетенции развиваются синхронно. Междисциплинарный подход обеспечивает возможность учитывать индивидуальные особенности каждого человека, интегрируя психологические, педагогические и социально-культурные факторы. Это позволяет разрабатывать эффективные программы развития личности, адаптированные к требованиям современного общества и рынка труда.

Перспективы дальнейших исследований включают создание стандартизированных методик оценки и развития конкурентоспособной личности, интеграцию цифровых технологий и нейронаук в образовательные и профессиональные программы, а также разработку комплексных моделей личностного развития с учетом междисциплинарного подхода. Важным направлением является изучение долгосрочных эффектов междисциплинарных программ и их влияние на профессиональную и социальную успешность личности.

Таким образом, междисциплинарные подходы к психологическому развитию конкурентоспособной личности представляют собой не только теоретически обоснованную, но и практически значимую стратегию, обеспечивающую формирование компетенций, необходимых для успешной адаптации, профессиональной реализации и социального взаимодействия в современных условиях. Комплексное воздействие на когнитивные, эмоциональные, социальные и профессиональные аспекты личности позволяет формировать интегрированную систему навыков и знаний, обеспечивающую конкурентоспособность на рынке труда, эффективность в социальной среде и способность к личностному росту и самореализации.

Литературы:

1. Выготский Л.С. Психология развития человека. – М.: Педагогика, 1991. – 320 с.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Мысль, 1975. – 416 с.
3. Каплун Е.А. Развитие личности в образовательной среде. – СПб.: Питер, 2010. – 280 с.
4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект: Почему он может значить больше, чем IQ. – М.: Олимп-Бизнес, 2000. – 352 с.
5. Селигман М.Е.П. Позитивная психология. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 400 с.
6. Кови С. 7 навыков высокоэффективных людей. – М.: Альпина Паблишер, 2008. – 368 с.
7. Бандура А. Социальное обучение и личность. – СПб.: Питер, 1999. – 320 с.
8. Румельхарт Д., МакЛелланд Д. Психология и когнитивные науки. – М.: Наука, 1995. – 512 с.
9. Фромм Э. Искусство любить. – М.: АСТ, 2000. – 256 с.
10. Маслоу А. Мотивация и личность. – М.: Прогресс, 1991. – 384 с.
11. Ларссон С., Петерсон К. Социология образования: теории и практики. – СПб.: Питер, 2008. – 352 с.
12. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. – New York: Basic Books, 1983. – 408 p.

ЭМОЦИЯНЫ БАСҚАРУ ДАҒДЫЛАРЫ: МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ ТҮЛҒАЛЫҚ ДАМУ АСПЕКТІЛЕРІ

Қазақстан Республикасы Шымкент қаласы, Шымкент Университеті
магистр оқытушы Серимбетова Г.Д., E-mail: 85gulnur85@mail.ru

Түйін

Мақалада мектепке дейінгі жастағы балалардың мінез-құлық ерекшеліктері мен оның қалыптасуына әсер ететін факторлар қарастырылады. Баланың мінез-құлқы эмоционалдық тұрақтылық, өзін-өзі реттеу және әлеуметтік бейімделу деңгейімен анықталады. Мәдени мінез-құлықты қалыптастыру процесінде отбасының, тәрбиешінің және құрдастарының рөліне ерекше назар аударылады. Мектепке дейінгі жас тұлғаның дамуындағы және әлеуметтік қолайлы мінез-құлық формаларын қалыптастырудағы шешуші кезең екені атап өтіледі. Сонымен қатар, эмоциялық интеллектіні дамытудың теориялық негіздері мен практикалық әдістемелеріне талдау жасалған.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности поведения детей дошкольного возраста и факторы, влияющие на его формирование. Поведение ребёнка определяется уровнем эмоциональной устойчивости, саморегуляции и социальной адаптации. Особое внимание уделяется роли семьи, воспитателя и сверстников в процессе формирования культуры поведения. Отмечается, что дошкольный возраст является решающим этапом в развитии личности и становлении социально приемлемых форм поведения. Раскрываются механизмы управления эмоциями как ключевой фактор социализации.

Annotation

The article examines the behavioral characteristics of preschool children and the factors influencing their formation. A child's behavior is determined by emotional stability, self-regulation, and the level of social adaptation. Particular attention is given to the role of family, educators, and peers in shaping behavioral culture. The preschool period is identified as a crucial stage in personality development and the formation of socially appropriate behavior. Theoretical foundations and practical methods for developing emotional intelligence are analyzed.

Түйін сөздер: мектепке дейінгі бала, мінез-құлық, эмоция, тәрбие, әлеуметтік бейімделу, эмоционалдық интеллект, өзін-өзі реттеу.

Ключевые слова: дошкольник, поведение, эмоции, воспитание, социальная адаптация, эмоциональный интеллект, саморегуляция.

Keywords: preschool child, behavior, emotions, education, social adaptation, emotional intelligence, self-regulation.

КІРІСПЕ

Қазіргі қоғамда адамның эмоционалдық жай-күйі оның өмір сапасына, кәсіби жетістігіне және әлеуметтік қатынастарына тікелей әсер етеді. Ақпараттық жүктеменің артуы, әлеуметтік өзгерістер мен өмір қарқынының жылдамдауы адамдарда күйзеліс пен эмоционалдық тұрақсыздықтың жиілеуіне себеп болуда. Осы тұрғыда эмоцияны басқару дағдыларын дамыту өзекті психологиялық мәселелердің бірі болып табылады.

Эмоцияны тиімді басқару дағдылары тұлғаның психологиялық саулығын сақтауда, күйзелістің алдын алуда, шешім қабылдау сапасын арттыруда және кәсіби тиімділікті жоғарылатуда маңызды рөл атқарады. Ғылыми зерттеулер эмоцияны басқара алмау

күйзеліс, мазасыздық, эмоционалдык күйіп-жану (burnout), агрессия және психосоматикалық аурулардың пайда болуына әсер ететінін көрсетеді. Ал эмоцияны саналы түрде реттей алатын тұлғалар өмірлік қиындықтарға төзімді, әлеуметтік бейімделуі жоғары және тұлғалық дамуға бейім болады. Осыған байланысты эмоцияны басқару дағдыларын теориялық тұрғыда зерделеу және оны тәжірибеде қолдану жолдарын анықтау қазіргі психология, педагогика және әлеуметтік ғылымдар үшін өзекті мәселе болып табылады.

Зерттеудің мақсаты: Эмоцияны басқару дағдыларының психологиялық ерекшеліктерін теориялық тұрғыда талдау және оларды дамытуға бағытталған ғылыми-практикалық тәсілдерді негіздеу.

Зерттеудің міндеттері

- Эмоция және эмоцияны басқару ұғымдарының психологиялық мәнін ашу;
- Эмоцияны басқару дағдыларының құрылымы мен түрлерін сипаттау;
- Эмоциялық өзін-өзі реттеудің тұлғалық және әлеуметтік маңызын анықтау;
- Эмоцияны басқару дағдыларын дамытуға ықпал ететін әдістер мен технологияларды
- талдау;
- Эмоцияны басқару дағдыларын практикада қолданудың тиімді жолдарын ұсыну.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

1. Эмоция ұғымы және оның психологиялық мәні

Эмоция – адамның қоршаған ортаға, өзіне және басқа адамдарға деген субъективті қатынасын білдіретін психологиялық процесс. Психология ғылымында эмоциялар тек ішкі сезім емес, сонымен қатар ағзаның бейімделу тетігі ретінде қарастырылады. Эмоциялар адамның мінез-құлқын реттеуде, шешім қабылдауда және қарым-қатынас орнатуда маңызды рөл атқарады.

Ғалымдар (мәселен, П.К. Анохин, С.Л. Рубинштейн) эмоцияның бағалаушы және стимулдаушы функцияларын атап өткен. Жағымды эмоциялар қажеттіліктердің қанағаттандырылуын білдірсе, жағымсыз эмоциялар (ашу, қорқыныш, өкініш) адамның әрекет ету стратегиясын өзгерту қажеттігін ишаралайды [1]. С.Л. Рубинштейннің пікірінше, эмоциялар — бұл адамның айналадағы дүниеге қатынасының көрінісі [2].

2. Эмоцияны басқару дағдыларының құрылымы

Эмоцияны басқару – бұл адамның өз эмоцияларын тану, қабылдау, реттеу және жағдайға сәйкес тиімді қолдана білу қабілеті. Қазіргі психологияда бұл ұғым «эмоционалдык интеллект» (EQ) түсінігімен тығыз байланысты. Д. Гоулманның теориясы бойынша, эмоцияны басқару келесі компоненттерден тұрады:

Өзін-өзі тану: өз сезімдерін дәл уақытында анықтай алу.

Өзін-өзі реттеу: импульсивті реакцияларды тежеу, стресске төзімділік.

Мотивация: мақсатқа жету жолында эмоционалдык қуатты қолдану.

Эмпатия: басқалардың эмоциясын түсіну.

Әлеуметтік дағдылар: қарым-қатынасты басқару [3].

3. Мектепке дейінгі кезеңдегі эмоционалдык дамудың ерекшеліктері

Мектепке дейінгі жастағы балалар үшін эмоцияны басқару дағдысы әлеуметтенудің негізі болып табылады. Л.С. Выготский бұл кезеңді «интеллект пен эмоцияның бірлігі» ретінде сипаттаған [4]. Осы кезеңде бала өз сезімдерін сөзбен жеткізуді (вербализация) үйренсе, болашақта деструктивті мінез-құлық формаларынан арылады.

Зерттеулер көрсеткендей, мектепке дейінгі ұйымдардағы тәрбие процесі баланың эмоционалдык рефлексиясын қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Бұл ретте Л.И. Божовичтің тұлғаның қалыптасуындағы эмоционалдык ортаның рөлі туралы тұжырымдамалары маңызды [5].

ПРАКТИКАЛЫҚ ҰСЫНЫСТАР

Эмоцияны басқару дағдыларын дамыту мақсатында жүргізілген талдау нәтижесінде келесідей практикалық қадамдар ұсынылады:

Педагогтарға: Сабақ барысында «Менің көңіл-күйім» атты рефлексиялық жаттығуларды енгізу.

Ата-аналарға: Баламен эмоционалдық байланысты нығайту үшін «Белсенді тыңдау» техникасын қолдану.

Психологтарға: Агрессия мен мазасыздықты төмендетуге бағытталған арт-терапиялық сеанстарды ұйымдастыру.

ҚОРЫТЫНДЫ

Эмоцияны басқару дағдылары тұлғаның үйлесімді дамуы мен психологиялық тұрақтылығын қамтамасыз ететін маңызды фактор болып табылады. Мектепке дейінгі кезең баланың тұлғалық дамуы мен мінез-құлық мәдениетінің қалыптасуындағы шешуші кезең болып табылады. Жүйелі педагогикалық және психологиялық қолдау балалардың әлеуметтік бейімделуін жеңілдетіп, эмоционалдық сауаттылығын арттырады. Қорытындылай келе, эмоцияны басқару – бұл тек ішкі тыныштық емес, бұл қоғамдағы табысты қарым-қатынастың кілті.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Анохин П.К. Биология и нейрофизиология условного рефлекса. – М.: Медицина, 1968. – 547 с.
2. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 2012. – 713 с.
3. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. – 544 с.
4. Выготский Л.С. Психология развития человека. – М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. – 1136 с.
5. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – СПб.: Питер, 2008. – 400 с.
6. Майерс Д. Социальная психология. – СПб.: Питер, 2015. – 800 с.
7. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III ҚР Заңы.
8. Мұқанов М.М. Психология. – Алматы: Мектеп, 1982. – 248 б.

REFERENCES

1. Anokhin, P. K. (1968). *Biology and Neurophysiology of the Conditioned Reflex*. Moscow: Meditsina.
2. Rubinstein, S. L. (2012). *Foundations of General Psychology*. Saint Petersburg: Piter.
3. Goleman, D. (2016). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber.
4. Vygotsky, L. S. (2005). *Psychology of Human Development*. Moscow: Smysl; Eksmo.
5. Bozhovich, L. I. (2008). *Personality and Its Formation in Childhood*. Saint Petersburg: Piter.
6. Myers, D. G. (2015). *Social Psychology*. Saint Petersburg: Piter.
7. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. (2007). *Law of the Republic of Kazakhstan "On Education" No. 319-III (July 27, 2007)*. Astana.
8. Mukanov, M. M. (1982). *Psychology*. Almaty: Mektep.

Оспанов Баймұрат Ермағанбетұлы

п.ғ.к., өнертану доценті, профессор, ҚРСО және ҚРДО мүшесі,

Астана халықаралық университетінің профессоры,

ҚР Жоғарғы Білім беру ісінің құрметті қызметкері,

ҚР Мәдениет саласының үздігі,

ҚР Құрмет орденінің иегері

ӨНЕР МЕН ӨНЕГЕНІ ҮЙЛЕСТІРГЕН

КӘДІМГІ – МЕДЕУБЕК ЖҰМАТАЙҰЛЫ ТӘҢІРБЕРГЕНОВ

Өнер – өмір құбылыстарын қаз-қалпында алмай, өзгертіп, түрлендіріп, адамның жан дүниесін жаңаша тұрғыдан жаңартып көрсететін өнер адамының ішкі сезімі, эстетикалық талғамы, өміршең өнегесі.

Өнеге – өнер адамының еселі еңбегінің жемісі, кәсіби шеберлігінің жеңісі, өзге адамдарға көрсеткен адамгершілік-парасаттылығы, игі жақсылығы мен ізгі қайырымдылығы.

Бүгінгі өмірде өнер мен өнегені үйлестірген еліміздің ер азаматы, өз ісінің нағыз майталман маманы, өз ісінің хас шебері, ұлағатты ұстаз-ғалым – Медеубек Жұматайұлының өнер саласында биік белестерді бағындырып, өнерді өрге тартып, өнегесін елге танытқан игі істері, атқарған ерен еңбектері қаншама десеңізші?

Алдымен әр адамның өмірден өз орнын тапқаны – майталман маман иесі болғаны. Бұл дәлелді аксиома. Әрі қарай дәлелдеуді қажет етпейтін ақиқат Абайдың «... Сен де – бір кірпіш дүниеге, Кетігін тап та, бар, қалан!» - ақыл сөзімен айғақталады.

Бүгінгі айтар сөздің төркінінде – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Педагогика Ғылымдары Академиясының академигі, Қазақстан Көркем Академиясы Түркістан ұйымының академигі, Қазақстан Дизайнерлер одағының мүшесі – Медеубек Жұматайұлы Тәңірбергеновтің өмірден де, өнерден де өз орнын тауып, бүгінде асқарлы 60 жасқа толған өнегелі өмірі туралы сыр шертіледі.

Өмірде өз орнын тауып, өнердің өр жолын таңдаған Медеубек Жұматайұлы өнер адамдарының ортасында менің тегім – «өнер», ал руым – «худграф» - деп, көңілімізді көкке көтеріп, жүзімізге жылулық сыйлайтын. Бұл Медеубек Жұматайұлының өнердегі өр рухының биіктігін, өмірдегі дара тұлғасының өнегесін көрсететін.

Бүгінде 60 жастың асқарлы шыңына шыққан ғалым Медеубек Жұматайұлы өз өмірінде 4 бағытты ұстанып, өнер саласында үлкен іс атқарған ғалым. Біріншіден, ұлағатты ұстаздық жолы, екіншіден, өнер саласындағы ғылыми-зерттеу еңбектері, үшіншіден, университеттегі абройлы қызметтері, төртіншіден, өнер ғылымындағы ғалым шәкірттері. Осындай төрт бағыттағы еселі еңбектерімен елге танылған – Медеубек Жұматайұлы қазақ өнерінің өрістеуіне жол ашқан азамат.

Медеубек Жұматайұлы ұстаз жолын таңдап, 1983-1990 жылдары М.Әуезов атындағы Шымкент педагогикалық институтында Көркем сурет және графика факультетінің «Сурет, сызу және еңбек» мамандығының мұғалімі біліктілігін алды. Ұстаздық қызметте 1990-1991 жылы Оңтүстік Қазақстан облысының Келес ауданына қарасты «Большевик» орта мектебінде сурет, сызу және еңбек пәні мұғалімі болып жұмыс атқарды. Бұл Медеубек Жұматайұлының «Сурет, сызу және еңбек» мамандығындағы ең алғашқы ұстаздық жолы болатын. Одан бергі уақытта өнерге өзіндік қолтаңбасымен қарыштай қадам басып, 1991-1995 жылы Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Шымкент педагогикалық институтында «Көркем сурет және графика» факультетінің «Сурет» кафедрасында оқытушы қызметінде болды. Өнер саласын жоғары оқу орнында өркендету жолында 1995-2005 жылдары М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің «Сурет және Кескіндеме» кафедрасының аға оқытушысы, кейінірек доцент қызметінде болып, 2005-2012 оқу жылдары М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің «Бейнелеу өнері және сызу» кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарды».

Бейнелеу өнерінің мақтанышы Медеубек Жұматайұлы өзінің өнегелі де өміршең еңбектерімен өнер саласындағы жаңа ұрпаққа рухани азық беріп, 2012-2013 оқу жылдары Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институтының шақыртуымен «Академиялық ұтқырлық және ХБ орталығының» басшысы, 2014 жылы «Кәсіптік оқыту және бейнелеу өнері» кафедрасының меңгерушісі, 2015 жылы «Жаңа технология және өнер» ғылыми мектебінің директоры, 2017 жылдан «Кәсіптік-Шығармашылық» факультетінің деканы қызметтерін абыроймен атқарып, ел еншісіне көптеген еңбектерін сіңіріп, тер төккен азамат. Медеубек Жұматайұлы өнер саласындағы ұлттық құндылықтарды ұрпаққа мирас ету жолында оқытушылық қызметпен бірге басшылық қызметтерді қатар алды.

Медеубек Жұматайұлы жас буынға өнердің өзіндік мәні мен маңызын терең түсіндіру жолында әрбір суретке – тіл бітіріп, үн қатқызып, «қылқалам шеберінің салған суреті әлдебір образды ашып, шынайы бейнені көрсете білуі тиіс» - деп, өзінің өмірлік ұстанымын, көрген-білгенін, ойға түйгенін

шәкірттеріне суреттерді сөйлету арқылы жеткізген азамат. Міне, ұстаздық шеберлік деп осыны айтуға болады! Медеубек Жұматайұлы 2020-2021 оқу жылдары Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университетінің профессоры атағын алып, 25 мамыр 2021 жылдан бастап М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде Мәдениет және өнер факультетінің деканы қызметін аброймен атқарып келеді.

Сурет өнері түсіндіруді қажет етпейтін, тек «көзбен көріп, ішпен білетін» өнердің бір түрі екені белгілі. Қылқалам шеберлерінің өнерін әр адам өзінің дүниетанымымен қабылдап, ой-пайымдарымен түсінуі тиіс. Тарихы тереңде жатқан қылқалам шеберлерінің өнер түрі еліміз егемен алғаннан бастап кеңінен өріс алып, өнертану ғылымда жақсы дамығаны белгілі». Тәуелсіздік тұсында Медеубек Жұматайұлының ғылым саласындағы ең сәтті жылдары 2004-2010 жылдар болды. Қазақстанның кәсіби сурет әлемі мен бейнелеу өнерінде өзіндік қолтаңбасымен қарыштай қадам басып, ғылыми еңбектерінде бейнелеу өнерінің негізгі қағидаларын, халық даналығын, салт-дәстүр мен әдеп-ғұрыптарын жан-жақты қарастырып, 2004 жылы 13.00.02 – Оқыту және тәрбиелеу теориясы мен әдістемесі (бастауыш, орта және жоғары білім беру жүйесіндегі бейнелеу өнері) мамандығы бойынша педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін, 2010 жылы 13.00.02 – Оқыту және тәрбиелеу теориясы мен әдістемесі (бастауыш, орта және жоғары білім беру жүйесіндегі бейнелеу өнері) мамандығы бойынша диссертациялық еңбектерін сәтті қорғап педагогика ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алды. 2006 жылдан педагогика саласы бойынша «Доцент» (қауымдастырылған профессор) атағына ие болды.

Медеубек Жұматайұлының шығармашылығы, бір қарағанда, қарапайым болып көрінуі мүмкін, ал тереңіне бойлап, әрбір салған портреттерінің бояуына мән берсеңіз, нағыз қылқалам шебері екенін іштей мойындайсыз. Сурет өнерінің ғажайып үлгісін, дара болмысын танытқан Медеубек Жұматайұлы шеберліктің шыңына шығып, талмай ізденіп, бейнелеу өнерінің дизайн саласындағы орнын айқындап, 2006 жылы Қазақстан Дизайнерлер одағының мүшесі болып, 2023 жылы Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің 01 қараша №776 бұйрығымен «Өнер» мамандығы бойынша профессор атағын алды. 2007-2014 жылдары Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің «ЖОО-ның үздік оқытушысы мемлекеттік грант иегері» атанды.

Медеубек Жұматайұлының өнердің кескін-келбеттерін қыл қалам нысанасына алған 160-тан астам ғылыми-зерттеу еңбектері бүгінде өнер саласының өрістеуіне жол ашқан тың жаңалық. Атап айтқанда, 4 монографиясы, 2 оқулығы, 20 оқу құралы, 15 әдістемелік құралдары жарық көрді. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің грант иегері атануына 3 оқу құралы жоғары бағаланып, бүгінде жоғары оқу орындарындағы өнер мамандығында оқытылып келеді. Ғылым саласында қазақ бейнелеу өнері мен сурет өнерінің сырын кеңінен танытуда жоғары аттестациялық комиссиясының тізіміндегі алыс-жақын шет елдердің

халықаралық инпакфоктор, СКОПУС ғылыми журналында 100-ге жуық зерттеу мақалалары жарияланды. Қазақстанның ғылыми журналдарында, халықаралық, республикалық, ғылыми практикалық конференцияларының жинақ еңбектерінде танылғанын айтсақ болады. Ғалым-зерттеуші Медеубек Жұматайұлы ғылымның дара жолында қазақ өнер саласының өрістеуіне қосқан үлесімен 2015 жылы ҚР БЖҒМ Ғылым саласына қосқан еңбегі үшін «Ғылымды дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төсбелгісін, 2016 жылы Республикалық Кеңестің шешімімен «Білімге сіңірген еңбегі үшін» төсбелгісін, 2016 жылы «ҚҰРМЕТ» қоғамдық бірлестіктің «Білім ісінің үздігі» төсбелгісін, 2017 жылы ҚР БЖҒМ «Қазақстан Республикасының білім беру ісінің құрметті қызметкері» төсбелгісін иеленіп, 2017 жылдан Қазақстан Педагогика Ғылымдар Академиясының академигі сайланды. Медеубек Жұматайұлының жетістікке жеткен өнер саласындағы ғылыми-зерттеу еңбектерінің жемісі ОҚМПИ 80 жыл мерейінің медалімен, 2018 жылы Дизайн саласындағы Евразия Дизайнерлер одағының медалімен 2019 жылы ҚР «Bilim-orkenietі» Ұлттық инновациялық ғылыми-зерттеу орталығының Білімге және ғылым саласына қосқан айрықша еңбегі үшін «Қазақстанның құрметті ұстазы - 2019» атты төсбелгісімен, 2019 жылы Абай атындағы ҚазақҰПУ, Институттың дамуына қосқан үлесі үшін «Өнер, мәдениет және спорт институтына 50 жыл» мерекелік медалімен марапатталды. 2019 жыл Қазақстан Көркем Академиясы Түркістан Ұйымының академигі болып сайланды. Медеубек Жұматайұлы кәсіби суретшіліктің қыры мен сырын шебер меңгерген майталман маман екенін 2020 жылы Қазақстан Республикасы «Bilim-orkenietі» Ұлттық инновациялық ғылыми-зерттеу орталығының Білімге және ғылым саласына дамуына қосқан айрықша еңбегі үшін Қазақстан Республикасы педагогтарының «Алтын төсбелгісі» марапаты айғақтап берді.

Өнер профессоры Медеубек Жұматайұлының университетте атқарған абройлы қызметтерін ерекше атап өтуге тұрарлық. Қызметте жүрген уақытында қазақ өнерін терең зерттеп, оны ғылыми айналымға енгізді. Медеубек Жұматайұлы ғылыми-зерттеу еңбектерінде сурет өнерінің негізгі қағидаларын анықтап, суретші шеберлігін саралап, қылқалам шеберлерінің образды ашып, шынайы бейнені бояумен көрсете білген ой-толғамдарын жан-жақты қарастырды. Қазақ бейнелеу өнерінің өрістеуіне жол ашып, қызмет жолында сурет өнерін оқу-тәрбие процесіне енгізудің ғылыми жолдарын ұсынды. Медеубек Жұматайұлы монография, оқулық, оқу құралы, әдістемелік құралдары еңбектерінде сурет өнерінің сырын анықтап, өнер ғылымында қайта жаңғыртып, суретші шеберлігінің маңызын ғылыми негізде дәлелдеді. Бейнелеу өнері дүниені байқау, бақылау, көру нәтижесінде оның көркем бейнесін өнер адамдары жасайтынын Медеубек Жұматайұлы қазақ бейнелеу өнерінің сыры да, сыны да кетпеген асыл мұраларын ұрпаққа кеңінен насихаттап келеді. Медеубек Жұматайұлының жоғары оқу орнында атқарған қызметінде өнер факультетінің студенттеріне сурет салудың әдістемелік өнерін үйреткен еселі еңбектері жетерлік.

Бүгінде қазақ өнерінің танымал тұлғасы әрі ғалым, әрі профессор, әрі суретші, әрі қазақ өнерін зерттеуші Медеубек Жұматайұлы Тәңірбергенов: «Сурет деген – сұлу өнердің сыр мен жырға толы сарқылмас көзі» – деп баға берген еді суреткер шығармашылығы туралы. Осындай өнер саласын көрегендігімен көкке көтеріп, жоғары бағалауын Медеубек Жұматайұлының ҚР Тәуелсіздігіне 20 жыл мерейі «Өз елім» - «Мой казахстан» көркемсуреттер сериясын құру көркемдік форумы ҚР Мәдениет министрлігінің 1 дәрежелі диплом иегері және «Нұр отан» Халықтық партиясының Республикалық, Облыстық, Қалалық ұйымдарының Алғыс хат иегері атануымен айғақтай аламыз. Мұнымен бірге 2021 жылы ҚР «Bilim-orkenietі» Ұлттық инновациялық ғылыми – зерттеу орталығының Білімге және ғылым саласына дамуына қосқан айрықша еңбегі үшін ҚР педагогтарының «Қазақстанның құрметті профессоры» төсбелгісі, 2022 жылы Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің «Еңбек ардагері» медалі, 2023 жыл Әуезов университетінің 80 жылдық төсбелгісі, 2024 жыл ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Ахмет Байтұрсынов» төсбелгісі жоғары оқу орнында атқарған еңбектерінің жемісі. Ал ҚР 2023 жылы 1 қараша №776 бұйрығымен Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Өнер» мамандығы бойынша берілген «Профессор» атағы қылқаламмен тарихи тұлғалардан бастап, табиғаттың сұлу көріністерін картинаға айналдырған суреткерлік шеберлігінің жеңісі.

Бейнелеу өнерінде Медеубек Жұматайұлының есімі баршаға танымал десек артық айтпағанымыз. Себебі оның сан түспен әрленген туындылары түрлі деңгейдегі көрмелердің төрінде қойылып, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде 2021 жылы 24-26 қарашада өткен «Халықаралық педагог-суретші симпозиумы» атты жобаның авторы атанды. Алыс-жақын елдерге қазақ өнер туындыларын таныту жолында «В 2021 году награжден благодарственным письмом в VII International Arts Festival «AMERICAS TALENTS» за развитие международных связей, фестивальной культуры и искусства в стране и в мире» және «В 2021 году награжден дипломом высшей степени Евразийским союзом дизайнеров за представленные творческие работы высокого уровня в международной ретроспективной выставке» халықаралық көрмелерде қылқаламның құдіретін табысты еңбектерімен айғақтап берген. Медеубек Жұматайұлы кәсіби суретшіліктің қыры мен сырын толық меңгеріп, өнердің қайта өрлеу дәуірінен өтіп, таудай табысымен құлашты кеңге созған зор құлшынысын Қазақстан Республикасы Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінен, жоғары оқу орындарынан, Облыстық мәдениет басқармаларынан алған Алғыс хаттары мен дипломдарымен саралай аламыз. Сонымен қатар өнер саласындағы тұғырлы тұлғасын халықаралық «Жігер» фестиваліне, халықаралық, республикалық, облыстық шығармашылық көрмелеріне қатысып, жоғары дәрежені иеленген мақтау қағаздары мен алғыс хаттарынан, мадақ-марапаттарынан көреміз.

Бұл Медеубек Жұматайұлының жоғары оқу орындарында атқарған қызметтеріндегі қазақ өнерінің өрістеуіне жол ашып, қызмет жолында сурет

өнерін оқу-тәрбие процесіне енгізу жолдарын ұсынып, қол жеткізген қомақты жетістіктері мен ел еншісіне берген еңбектері еді.

«Сурет өнерін әр адам өзінің дүниетанымымен қабылдап, өз қиялымен өрге шығарып, қылқаламның құдіретімен өмірде танытады» - деп ой түйеді Медеубек Жұматайұлы. Бүгінде бейнелеу өнерінің сара жолын саралап, дана жолын даралап, тер төккен, білімнің өрінен, ғылымның төрінен орын алып, педагогика ғылымдарының докторы, профессор атанған ғалым-зерттеуші. Бейнелеу өнерінің белгілі тұлғасы Медеубек Жұматайұлы өмірді-өнермен үндестіріп, өнерді-өмірмен тілдестіріп танытудың дара жолында ғылыми жетекшілігімен ғылым кандидаттары мен ғылым докторларын өнерге әкелген, ғылым саласында жоғары нәтижелерге қол жеткізген ғалым-ұстаз.

Абай Құнанбаев: «Ұстазсыз шәкірт – тұл, шәкіртсіз ұстаз – тұл» - деп, адам баласының кісі болып қалыптасуы көбінесе ұстазға байланысты екенін ерекше айтады. Медеубек Жұматайұлы өнерді өзі ғана игермей, соңына ізбасарларын ілестіріп, дәстүр жалғастығымен өнер саласында шәкірттерін дайындап, қазақ өнерінің өрістеуіне жол ашқан азамат. Медеубек Жұматайұлының суреткерлік қиялы ұшқыр, қоршаған ортаны көре білу қасиеті зерек. Өнер ғылымына қандай тақырыпты арқау етсе де, байыбына барып, реңін кіргізіп, өңін ашқан кандидаттық, докторлық диссертациялардағы ғылыми жетекшілігі жоғары жетістіктерімен дараланады. Атап айтқанда, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Медеубек Жұматайұлы Тәңірбергеновтің ғылыми жетекшілігімен Захира Шерәлиқызы Айдарова «Мектептің бастауыш сатысында бейнелеу өнерін оқытуды қазақтың сәндік қолданбалы шығармашылығы арқылы оңтайландырудың дидактикалық негіздері», Перизат Алпысбайқызы Абашова «Қазақ сәндік-қолданбалы өнері арқылы мектеп оқушыларын отбасы тәрбиесіне мұғалімдерді дайындаудың әдістемесі», Бакиржан Аширәлиұлы Айдарбек «Методика развития творческой активности учащихся средствами декоративно-прикладного искусства в процессе внеклассной работы», Сандуғаш Жұманқызы Түрікпенова «Болшақ бейнелеу өнері мұғалімдерін өнер пәнін оқытуға дайындау әдістемесі», Гүлмира Абдисаламқызы Нуржанова «Педагогические условия внедрения в учебный процесс инновационных технологий обучения на уроках изобразительного искусства» тақырыптарында педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін жазылған диссертацияларын сәтті қорғады. Бұл өнер кеңістігіндегі ұрпақтан-ұрпаққа мирас болған дәстүр жалғастығы. Медеубек Жұматайұлының өнерге сіңірген еселі еңбектерін бүгінде «Бейнелеу өнері және сызу», «Дизайн», «Педагогика және психология» мамандықтары бойынша 25-тен астам ғылыми ізденушілер мен докторлық, магистрлік диссертацияларға ғылыми жетекшілік жасаған абыройлы азаматтық парызы айғақтап береді.

Бұл – ғалым Медеубек Жұматайұлының бейнелеу өнерін өмірде өрістетудегі жеңісі мен ғылым саласын өркендетудегі жемісі. Бүгінде шығармашылық саласындағы ғылым кандидаты, ғылым докторы шәкірттері бейнелеу өнерінде халықаралық, республикалық байқаулардың жүлдегері

атанып, ұстазының Ұлық жолын жалғастырған терең зерттеулері халықаралық деңгейде танылды. Қырғыз халқының біртуар перзенті, суретшісі әрі атақты актері Сүйменқұл Чокморовтың әкесі Чокмор ұста: «Адам болмай тұрып, суретші болу қиын» деген екен. Сол сияқты қазақтың Медеубек Жұматайұлының алдымен адамға деген азаматтық парызын, аға буынға деген сыйлы құрметін, орта буынға деген әріптестік ізетін, кіші буынға деген ақылгөй-кеңесшілігін ерекше атап өтерлік азамат. Өмір жолы мен өнер жолында ең алдымен адамдық қасиетті ардақтаған тұлға. Адами асыл қасиетімен өнер саласында шәкірттерін биік белестерге өрістеткен ұлағатты ғалым-ұстаз. Бүгінде ғалым Медеубек Жұматайұлы өз өмірінде ұлағатты ұстаздық жолын айқындап, өнер саласында ғылыми-зерттеу еңбектерімен танылған ғалым. Университеттегі абройлы қызметтері – ол Медеубек Жұматайұлының қазақ өнерінің өрістеуіне жол ашқан азаматтық парызы. Өнер ғылымындағы ғалым шәкірттері Медеубек Жұматайұлының өзі тәлім алған Ұлы ұстаздарының Ұлық жолын жалғастырған өнеге ізі.

Міне, өнер мен өнегені үйлестірген кәдімгі – Медеубек Жұматайұлы Тәңірбергенов осындай азамат!

Нариман Нұрнейісов
*Өзбекәлі Жәнібеков ат. ОҚПУ,
филология ғылымдарының кандидаты,
Созақ ауданының Құрметті азаматы*

ҚАЗАҚ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНІҢ ЗЕРДЕЛІ ЗЕРТТЕУШІСІ – ТӘҢІРБЕРГЕНОВ МЕДЕУБЕК ЖҰМАТАЙҰЛЫ

Адамзат баласының руханият әлемінде айырықша орын алатын өнердің бес түрі бар екені мәлім. Сәулет өнері, мүсін өнері, сурет өнері, музыка және сөз өнері болып табылатын бұл құндылықтардың әрқайсысы да айырықша қасиетке ие. Осылардың ішінде сурет өнерінің орны бөлек. Бейнелеу немесе сурет өнері арқылы табиғатты да, зәулім ғимаратты да, адамның ішкі жан дүниесі мен кескінін де, өткенді, қазіргіні, болашақты да таңғажайып бояулармен суреттеуге болады. Ал, өнердің басқа түрлерінде мұндай мүмкіншілік кездесе бермейді.

Бейнелеу өнері жайында аз-кем мағлұмат. Бұл өнер - дүниені көзбен көріп, түйсіну негізінде бейнелейтін өнердің бір саласы. Бейнелеу өнеріне негізінен кескіндеме мүсін, графика жатады. Бейнелеу өнерінің белгілері сәулет, безендіру және қолданбалы өнерде көрініс табуы мүмкін. Сондықтан шартты түрде оларды да бейнелеу өнері қатарына жатқызады. Бейнелеу өнері дүниені байқау, бақылау, көру нәтижесінде оның көркем бейнесін жасайды. Әр ғасыр, дәуір, кезеңде пайда болған бейнелеу өнерінің туындылары өзіндік бейнелеу жүйесі мен көркемдік үндесудің түрлі типтерін құрайды. Бұл өнер танымдық, құндылық және қарым-қатынастық қызметімен де ерекшеленеді. Уақыттық даму процесі басқа өнер түрлеріне (әдебиет, музыка, театр, кино, т.б.) қарағанда бейнелеу өнерінде шектеулі, ол негізінен кеңістіктік ауқымымен ерекшеленеді. Суретші өз көзімен көріп, түйсінген шындығын сол сәттегі қалпымен көрсетуге ұмтылады.

Бейнелеу өнері тарихы адамзат тарихымен қатар басталған. Көне дәуірден біздің заманымызға дейінгі жер бетінде болған небір өркениет пен мәдениеттің іздері осы өнер арқылы таңбаланып, бізге жеткен.

Халық өмірінің барлық қырын қамтыған қазақ бейнелеу өнері - қазіргі таңда ірі өнер саласына айналған. XX ғасырдың соңы ұлттық таным, төл тарих пен мәдениет тарапындағы ізденістер қарқынды дамып, қазақ өнерінің жетіліп, ұлттық көркем бағыттар, түрлі ағымдар, даралық стильдер туған кезең болды. Бұл бағытта Е.Мергенов, Е.Төлепбай, А.Ақанаев, А.Сыдыхан, Т.Маданов, А.Есенбаев, А.Есдәулетов, т.б. жемісті еңбек етті. Қазіргі кезеңде қазақ бейнелеу өнері мәдени ескерткіштер, халық тарихының бастаулары, ұлттық ерекшелік, т.б. құндылықтарға ден қою, тың ізденістерге бару.

Қазақ бейнелеу өнерінде өзіндік қолтаңбасы бар тұлғалар аз емес, солардың ішінде Оңтүстік өлкесіне танымал тұлғаның бірі ретінде Медеубек Жұматайұлын ерекше ілтипатпен атап өтуге болады. Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Дизайнерлер одағының мүшесі, жоғарғы оқу орының үздік оқытушысы мемлекеттік грантының екі дүркін иегері (2007,2014) Тәңірбергенов Медеубек Жұматайұлы Оңтүстік Қазақстан облысының Келес ауданы, Жиделі ауылында дүниеге келген.

Ол алғаш туған ауылы Жиделідегі орта мектепті үздік бітіріп, одан әрі сол кездегі республика ғана емес, Кеңес Одағы аумағында даңқы шыққан М.Әуезов атындағы Шымкент педагогикалық институтының көркем сурет, графика факультетінің сурет, сызу және еңбек пәні мұғалімі мамандығы бойынша жоғары білім алды. Жоғарғы оқу орнының озат студенті осы жылдар аралығында Кеңес армиясы қатарында да сапқа тұрып, отан алдындағы борышын абыроймен өтеп қайтты.

Жас маман өзінің еңбек жолын сол кездегі Келес ауданындағы жалпы білім беретін орта мектебінің мұғалімі қызметінен бастады. Алайда таланты тасыған жас өрен биікке ұмтылды. Білім ғана емес, ғылым жолына да қанат қақты. Дәлірек айтқанда араға жыл салып, яғни 1991 жылы М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің «Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі» кафедрасының оқытушысы қызметіне қабылданды. Жоғары оқу орнының қатардағы оқытушысы енді ғылымның қия шыңына шындап өрледі, 2004 жылы алғашқы биікті бағындырды, кандидаттық диссертация қорғады, араға алты жыл салып (2010) докторлық диссертацияны да сәтті қорғап шықты. Осы аралықта жас ғалымға Жоғары Аттестациялық Кеңестің (ЖАК) шешімімен Доцент атағы (2005), «Өнер» саласы бойынша Профессор атағы берілді.

Еңбек жолындағы өрлеу де өз жемісін берді, оқытушы, аға оқытушы, доцент, кафедра меңгерушісі, басқарма басшысы, жоғары мектеп директоры, факультет деканы сияқты қызметтердің барлығында да алдыңғы сапта болды. 2012 жылы өзі түлеп ұшқан алтын ұя мектебіне қайта оралды, оңтүстік өлкесіндегі қазақ білімінің қарашаңырағы, ұстаздардың ұстаханасы саналатын Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институтында «Жаңа технологиялар және өнер» факультетінің деканы қызметін атқарды.

Медеубек Тәңірбергенов шебер ұстаз, іскер ұйымдастырушы, білікті басшы ғана емес, жоғарыда атап өткеніміздей ғылым әлемінде де кеңінен танылып үлгерген ғалым. Еңбекқор ұстаздың бұл күнге дейін жарық көрген еңбектері сан салалы және өте қомақты, тіпті бәрін бірдей санамалап шығудың, атап көрсетудің өзі қиынға соғады. Атап айтқанда 2-монография, 2-оқулық, 20-дан астам оқу құралы, 10-нан астам әдістемелік құралдардың жариялануы осының айғағы. Сонымен қатар алыс жақын шет елдерде және Қазақстан ғылыми журналдарында, халықаралық, аймақтық, республикалық ғылыми практикалық конференцияларда, ғылыми еңбектер жинағында жарық көріп жатқан ғылыми-зерттеулер шоғыры да өте мол.

Медеубек Жұматайұлы қатардағы ғалым ғана емес, өзіндік мектебі қалыптасып келе жатқан, яғни шәкірт тәрбиелеп отырған жетекші ұстаз.

Ғалымның жетекшілігімен қазіргі таңда өзінің бес бірдей төл ізденушісі педагогика ғылымдарының кандидаты ретінде кандидаттық диссертация дәрежесін қорғады. Бұл қатарда ұстаз әрі ғалым М.Жұматайұлының әр жылдар бойы университет, институт қабырғасынан ұшырып жатқан шәкірттерінің дипломдық, магистрлік жұмыстарына жасап келе жатқан жетекшілігін де ерекше атап өтуге болады.

Дана халқымыздың «Еңбек ет те, міндет ет», - дейтін даналық сөзінің мәні зор. Бұл даналыққа ден қойып жатуымыздың сыры М.Жұматайұлы өзінің жылдар бойы талмай еңбек етіп қана қоймай, сол бейнетінің зейнетін, алғысын арқалап келе жатқан ардақты азамат.

Жоғары оқу орнындағы ұзақ жылдар бойы атқарып келе жатқан үздік жетістіктері үшін ҚР Мәдениет министрлігінің 1 дәрежелі дипломымен, еліміздегі көптеген жоғары оқу орындары ректорларының алғыс хаттарымен, т.б. алғыс хаттар мен мақтау қағаздарының саны жеткілікті. Сонымен қатар жоғары оқу орнының үздік оқытушысы екенін жоғарыда айттық.

М.Тәңірбергенов көп қырлы талант иесі. Ендігі кезекте ұстаздың шығармашылық еңбектері жайында, дәлірек айтқанда бейнелеу өнеріндегі ешкімге ұқсамайтын өзіндік қолтаңбасы төңірегінде бір сәт ой бөліскенді жөн санадық. Ол ең алдымен суретші. Бейнелеу өнерінің биік мінберінде тұрған суретші. Оның әр жылдар мұғдарында қаламынан туған еңбектер аз емес. Сол тамаша суреттердің кейбіреулеріне ғана аз-кем пікір сабақтасақ. Әрине, біз бұл саланың арнайы маманы емеспіз. Менің ойымша, бейнелеу өнерінің тек қана өзіне тән бір артықшылығы бар, ол бұл өнерді тілі бөтен, діні бөтен, тіпті есту қабілеті жоқ болса да түсіне алатын, яғни шекара таңдамайтын, бір сөзбен айтқанда көру қабілеті арқылы рухани нәр беретін асыл мұра. Сурет әлеміне бала күнінен жақын келіп, мектеп қабырғасында жүрген кездің өзінде талайды таңдай қақтырған Медеубектің қыл қаламынан туған суреттердің тақырыбы әр алуан. Тылсым тарих тереңінен, бүгінгі күнге дейінгі аралықты қамтиды. Сондай суреттердің бір парасы төмендегідей: «Шежіреші», «Талпыныс» (1991), «Арыстың жағасында», «Суретші портреті» (1992), «Өмір жалғасуы» (1993), «Қ.А.Яссауи кесенесі» (1994), «Балалық шақ» (1998), «Автопортрет» (2000). «Балалық дәурен», «Көрініс», «Ұрпақ» (2010), т.б.

Суретшінің ертеректе жарық көрген «Шежіреші» портретіне бір сәт назар аударалық. Аспан әлемімен тұтасқан табиғат әлемі, жануарлар тіршілігі, ақ кимешек киген абыз ана әлдиіндегі сәби. Ана құшағындағы сәбидің санасына өткен тарихтың шежіресін әлдимен жеткізу ұтымды шыққан. Келесі «Талпыныс» картинасында да бас кейіпкердің бірі тәй-тәй басқан сәби. Картинаның қысқаша мазмұны былайша өрбиді, аспан әлемі қою, түйдектелген қаһарлы бұлт шоғырлары, бірақ бұлт шоғырының арғы бетінен жарық сәулесі бой көрсетеді, одан әрі белеске көтеріліп келе жатқан аттылы кісі, артында мінгескен баласы бар. Басты кейіпкер сәбидің өзі алғы шепте, қолында үш аяқты ағаш аяқ, енді ғана қадам басуды үйреніп келе жатқан бүлдіршін ағаш аяқтың көмегімен алға жылжуда. Суреттегі философиялық тереңдік қара мен ақтың арпалысы, түн түнек пен жарықтың күресі, дәлірек айтқанда қаншама ғасырлар бойы қапаста келе жатқан қазақ халқының

азаттық таңының арайлы шапағатына шомылып, тәй-тәй басқан баладай алға ұмтылуы ғажайып үндестік тапқан. 1991 жылы тәуелсіздік таңы атар тұста салынған суреттің ғибраты мол және суретші арманы ақиқатқа айналды, түнек түріліп, сәуле нұрын шашты. Сол жылдары тәй-тәйлап алға ұмтылған балапан бұл күндері 25-ке жақын келген ер жігіт. Тарихи тақырыптағы «Қ.А.Яссауи кесенесі», немесе бүгінгі күн тақырыбындағы «Балалық шақ», т.б. портреттері құнды мұралар. Көрерменге ерекше әсер қалдыратын дүниенің бірі «Ұрпақ» шығармасы. Жан мен тәні тазалыққа толы әке мен шеше қасында барлық күш-қуатымен ұшып кетуге ұмтылып, қанаттанып, масаттанып тұрған сәбидің ағеділ алаңсыздығы ұрпақтар сабақтастығындағы байланысты, тыныштықты қапысыз суреттейді.

Бұл суреттердің дені Шымкент, Алматы, т.б. қалаларда өткен облыстық, республикалық, дүниежүзілік деңгейде өткен суретшілер көрмесінде ерекше бағаланған, жүлде алған шығармалар. Ал енді «Арыс жағасында» суреті біздің өлкемізде жыл сайын дәстүрлі өтіп тұратын «Арыс жағасында» деп аталатын республикалық фестивалінің көрмесіне қойылып, ерекше бағаланған, арнайы марапатталып, дипломант атанған.

Медеубек Жұматайұлының дара қасиетінің бір көрінісі ғылымда екені ақиқат құбылыс. Ғалым әр жылдары ондаған оқу құралдары мен монографиялық еңбектерін жариялап үлгерді. Атап айтқанда «Гравюра» (Оқу құралы, 2007), «Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі» (Оқулық, 2013), «Графика» (Учебное пособие, 2001). «Академиялық кескіндеме» (Оқу құралы, 2009) «Академиялық сурет» (Оқу құралы, 2009), «Композиция» (Оқу құралы, 2009), «Техники графического искусства» (Учебное пособие, 2009), «Жоғары оқу орындарында графиканы оқытудың теориялық және әдіснамалық негіздері». (Монография. 2013), «Бейнелеу өнерінің теориясы мен тарихы» (Оқу құрал, 2013), «Сәндік қолданбалы өнер» (Оқу құралы, 2013), «Материалдарды өңдеудің технологиясы», (Оқу құрал, 2013), «Гравирлеу» (Оқу құрал, 2013), «5-6 сыныптардың бейнелеу өнері сабағында педагогикалық технологияларды қолдану мүмкіндіктері мен жолдары» (Монография. 2012), т.б.

Әр жылдары қазақ және орыс тілдерінде, Шымкент, Алматы, Астана, т.б. қалаларда жарық көрген бұл кітаптардың дені жоғары оқу орындары, арнаулы оқу орындары, жалпы білім беретін орта мектептерде, жалпы бейнелеу өнері жайындағы қызығушылық танытатын, ғылыми-зерттеу жүргізуші ізденушілерге де ғылыми тұрғыдан септігін тигізетін монументалды еңбектер.

Сонымен қатар М.Жұматайұлы ғалым ғана емес әдіскер ұстаз. Оның ғылым мен методиканы ұштастырып жазған көлемді еңбектері, әдістемелік нұсқаулары да бір шоғыр. Солардың ішінде «Қазақстан көркем мәдениетін зерттеу» (әдістемелік нұсқау), «Сәндік қолданбалы өнері» (әдістемелік нұсқау), (1995,) «Халық шеберлерінің шығармашылығын зерттеу» (әдістемелік нұсқау), (1996), «Қазақстан көне сәулет өнері» (әдістемелік нұсқау), (1997), «Методические указания по скульптуре» (учебно-методическое указание), (2006), «Бейнелеу өнері көрнекілік құралдарын

жасау және құрастыру». (Әдістемелік құрал), (2013), «Тұстану» (әдістемелік нұсқау), (2015), «Ұлттық ою-өрнек» (әдістемелік нұсқау), (2015), т.б.

Қазіргі замана талабы жаңа инновациялық әдіс-тәсілдерді, жаңа технологияларды пайдалануды талап етеді. Осы тұрғыдан келгенде М.Жұматайұлының қазақ көркем мәдениетін, сәндік қолданбалы өнерді, сәулет өнері сияқты салаларды әдістемелік жағынан талдап, оқыту үдерісіндегі жаңашылдықтарды меңгерту жолындағы сан алуан ізденістері көңілге қонымды, ол рухани өнерді үйретудің қыр-сырын меңгертеді.

Сонымен қатар М.Тәңірбергенов ұдайы жазып жүретін, сан алуан мәселерге сергек қарайтын, әсіресе ғылым, методологиялық салаларды жіті бақылап, дер кезінде пікір білдіріп отыратын ойлы азамат. Ғалым қаламынан туған ғылыми бағыттағы, әдістемелік тұрғыдағы еңбектер молынан кездеседі. Мұндай дүниелердің барлығына арнайы тоқталып, дербес пікір айтудың реті келе қоймас, алайда сондай бағалы еңбектердің біршамасы жайында аз-кем пікір сабақтағанның артықтығы болмас деп ойлаймыз. Ғалымның осындай зерттеулері қатарында «Дүниенің алғашқы негізі болып келген төрт элемент» атты дүние біздің назарымызды өзіне ерекше аударды. «Қазақ халқының ежелгі сөз қолдану дәстүрінде төрт саны көптеп ұшырайды. Бұл санның жиі айтылуына көне замандағы ойшылдардың айтқан философиялық көзқарастары, дүниенің дамуы туралы айтқан тұжырымдары ықпал еткен», - деп түсіндіретін ғалым пікірлері әр тараптан ой сабақтайды. Қазақ халқының сан ғасырдан бері жиі айтып келе жатқан үш, жеті, қырық сияқты киелі сандарынан бөлек төрт саны жайында да қызғылықты зерттеулер жасаған. «Төрт құбылам түгел болсын» дейтін қазақ халқының сонымен қатар төрт түлік мал, екі көзім төрт болды, төрт таған, төңіректің төрт бұрышы, дүниенің төрт тұлғасы деген сөз нақыштары күнделікті тұрмыста жиі айтылады. Төрткөл, Төрттөбе, Төртағаш деген жер, су аттары, яғни топонимдік ұғымдар да көп ұшырайды. Осы ұғымдар есеп жүйесінде негіз болатын төрт амал: қосу, алу, бөлу, көбейтуде де қолданылады. Төрт нәрсеге (ұйқыға, күлкіге, кәрілікке, тамаққа) тоқтау жоқ, төрт нәрсеге (көкірек-ақылға, көңіл-ойға, ер-амалға, тіл-сөзге) тойым жоқ деген жұмбақтар бар. «Төрт асық» деген балалар ойынының бір түрі күнделікті өмірде ұшырайды. Осы айтылған деректердің дені ғалым мақаласында жан-жақты көрінісін тапқан, ғылыми тұрғыдан дәлелденген, әлемдік өркениетпен байланыста зерттелген.

Халқымыз төрт түлік малына Қамбар ата, Зеңгі баба, Ойсыл қара, Шопан ата деп ат қойғаны ертеден мәлім. Адамның қаны да негізгі төрт группадан құралатынын медицина ғылымынан білеміз. Мәселен: география ғылымдары аталған төрт элементке сәйкес жер шарын төрт полюске (шығыс, батыс, солтүстік оңтүстік), жыл маусымын төрт кезеңге (қыс, күз, көктем, жаз) бөледі. Гректер төрт элементтің әсерінен олимпияда ойынын төрт жылда бір рет өткізіп тұрғаны бізге мәлім. Бұл мерзім күні бүгінге дейін қолданылып келеді. Міне, бұл айтылған ойлардың дені ғалым атап көрсеткендей төрт санының киелілігі жеті, қырық, т.б. сандардан кем емес деген ойға еріксіз жетелейді

Ғалымның келесі бір «Мектепте бейнелеу өнерін оқыту – өмір талабы» деген проблемалық мақаласы да бүгіннің күннің өзекті мәселелерін тереңінен

камтиды. «Мектепте бейнелеу өнерін оқыту қажет пе?»,-деп көлденеңінен сұрақ қоятын автор: «Педагогика ғылымында көркемдік білім мен эстетикалық тәрбие беру мәселесі қазіргі таңда анағұрлым өзекті мәселелердің біріне айналып келеді. Тұлғаны оқыту, тәрбиелеу және дамытудың қазіргі міндеттері тұрғысынан алғанда, бұл мәселе, әсіресе, бейнелеу өнерінен сабақ беру саласында түбегейлі ерекше әлеуметтік-педагогикалық маңызы зор»,-деп тұжырым жасайды.

Қазақстанда бейнелеу өнерінің қалыптасуы мен жылдам дамуы көркем тәжірибедегі орын алған көптеген үдерістерге байланысты болды. Өткен ғасырдың 70-ші жылдарынан бастап елімізде құндылықтарды қайта бағалау басталды – өнердің қоғамдық иерархиясында ілгеріде қарапайым ғана орынды иеленіп келген бейнелеу өнерінің әлеуметтік және эстетикалық мәртебесі өлшеусіз нығая түсті.

Күннің көзіндей жарқырап, нұрын шашып, қазақ бейнелеу өнерінің қара шаңырағын қалыптастыруға сүбелі үлес қосқан – Әбілхан Қастеев. Ғасырмен үндескен халық суретшісі бейнелеу өнерінің бас тұлағасы болып танылды. Сын тағдыр тоқыраудың тосқауыл тұсында да бейнелеу өнерінің беделін түсірмей, ұлттық рухани көркем туындылар туғыза білді. Исі қазақ жүрегіне жақын халық дастанына айналған Қастеев шығармалары, ұлттық өнердің биік шыңына көтерілді. Өнердегі рухани тұлға Ә.Қастеев есімі ел есінде мәңгі сақталады. Тарихымыздың көркемдік шежіресіне айналған туындылар, өткен ғасырдың болмыс тіршілігіне толы. Күн сайын құны өсіп әлемдік өнердің керуеніне ілескен көркем шығармаларының шынайылық мазмұны өміршең. Ә.Қастеевтің көркем туындылары көрінгеннің көлеңкесінде немесе көшірмесінде қалып қоймай, өзіндік табиғи болмыс – бітімімен жеке дараланды.

Орта мектептегі бейнелеу өнері пәнінің мұғалімі өте жауапты және қиын жұмыстарды атқарады. Пән мұғалімі сурет салуды үйретумен қатар, өнерге байланысты атақты суретшілердің шығармашылық туындыларын талдай білуді, сол арқылы балалардың көркемдік талғамын қалыптастырады.

Халық арасында өнер бұлағының қайнар көзі ешбір толастаған емес, ата-бабаларымыздың нәсер шабытынан, ұшқыр қиялынан, шебер қолынан пайда болған өнер туындылары Отанды сүйеге үйретіп, жас ұрпақтың туған өлкеге деген сүйіспеншілігін тәрбиелеуге көмектесетін көркем білім берудің жағдайы қазіргі таңда мүшкіл екенін айтып шырылдайды. Ол осы зерттеуінде Жапония, Германия, Америка, Франция, т.б. дамыған елдердің білім беру саласындағы жетістіктерін, әсіресе бейнелеу өнері, кәсіптік бағыттағы білім беру проблемаларын шешудегі өзекті тәсілдерін алға тартады. Үйренетін дүниелерді ой өзегі етеді. «Дамыған 30 елдің қатарындағы елдермен бірге іргелі ел болуға, ұлт болуға, мемлекеттік тілді, халқымыздың тарихы, мәдениетін, өнерін білетін, қазақтың жанын ұға алатын, елінің саясатынан хабардар өз саласының бәсекеге төтеп бере алатын нағыз маманын дайындау қазіргі Елбасымыздың алдымызға қойған басты міндеті. Сондықтан бұл жерде балаларды өнермен сусындататын бейнелеу өнері пәні мұғалімдерінің білім мен кәсіптік деңгейлері өте жоғары деңгейде болуы басты шарт»,-деп білетін Медеубек Жұматайұлы пікірлері қай тараптан алсаң да құнды.

Ғалым туралы айтпақ ойларды қорытындылауға ойыссақ. Ғалыммен әр кез кездесіп, сұхбаттасудың реті келіп тұрады. Ол шығармашылық жұмыстарда өзіне Қ.Ералин, А.Ниязов, А.Оспановты үлгі тұтады, Тәуелсіз мемлекеттер достастығы аясында Омбы мемлекеттік университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы Қайыртай Жақыпұлы Әмірғазинмен, Мәскеу педагогикалық университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы С.Аманжолпен, Низами атындағы Ташкент мемлекеттік университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы С.Булатовпен, сондай-ақ Қытай халық республикасы, бауырлас Түркия, қырғыз елінің ғалымдарымен тығыз шығармашылық байланыста.

Осы ретте ғалымның ұстазы, профессор Қуандық Ералиннің келесі бір пікірін келтіре кеткенді жөн санадық: «М.Тәңірбергенев суретші ретінде бейнелеу өнерінің графика саласы бойынша шығармашылық жұмыстармен айналысады. Оның халықтың кешегісі мен бүгінгі салт дәстүрі, тұрмысы мен өмірі бейнеленген графикалық туындары шет елдік, республикалық, облыстық, қалалық көрмелерге қатысқан. Оның шығармалары Алматы, Астана, Шымкент қалаларындағы өнер көрмелерінің қорында, шет елдердегі және еліміздегі коллекционерлер қорларында сақталған.

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор М.Тәңірбергенев педагог ғалым ретінде графика өнерін оқыту әдістемесі проблемаларын, графика композициясы, графика технологиясы бағытындағы өнер теориясы мәселелері, болашақ мұғалімдерді графиканы оқытуға даярлау саласындағы ғылыми-педагогикалық проблемалары бойынша зерттеулер жасап жүрген ғалым».

Медеу Тәңірбергеневтің алдағы уақытта ел алдында есеп беретін биік бір белесі есік қағып тұр, ол ғалым, суретші, бейнелеу өнерінің зерделі зерттеушісі, азаматтығы асқақ достың алпыс жылдық мерейтойы. Алты белестің биігіне шыққан Медеудің мәртебесі биік, қалам қуаты өзіне серік, бергенінен берері көп екеніне кәміл сенеміз. Шалқар шабытты шығармашылық табыстар тілейміз.

Тоққожа Мұқажанұлы Қожағұлов
Педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор,
Қазақстан педагогикалық ғылымдар академиясының
академигі, кескіндемеші, график, акварелист,
ҚР Суретшілер одағының мүшесі, «Дарын»
мемлекеттік сыйлығының иегері, ҚР Көркем
академиясының толық корреспондент мүшесі,
ҚР Білім беру ісінің Құрметті Қызметкері

ТӘҢІРБЕРГЕНОВ МЕДЕУБЕК ЖҰМАТАЙҰЛЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫ

Медеубек Жұматайұлы Тәңірбергенев — заманауи қазақ бейнелеу өнері педагогикасының көрнекті тұлғасы. Ол өз зерттеулерімен, шығармашылық тәжірибесімен және ұйымдастырушылық қабілетімен ұлттық ғылыми мектеп қалыптастыруға үлес қосқан ғалым. Өмірін өнер мен білімге арнаған Тәңірбергенев әрбір шәкіртіне тек кәсіби білім беріп қана қоймай, ұлттық мәдени құндылықтар мен эстетикалық танымды бойына сіңіруде үлгі болған ұстаз.

Ғылыми мектебі бейнелеу өнерін оқытудағы инновациялық әдістемелер мен дәстүрлі ұлттық өрнектерді интеграциялау арқылы қалыптасты. Тәңірбергенев мектебі студенттерді тек техникалық шеберлікке ғана емес, шығармашылық ойлауға, көркемдік талғам мен эстетикалық санаға баулиды. Ғалымның ғылыми ұстанымы бойынша әрбір педагог тек білім беруші ғана емес, мәдени мұраның сақтаушысы, ұлттық эстетикалық дәстүрдің жалғастырушысы болуы тиіс.

Медеубек Жұматайұлының ғылыми еңбектері көркем білім беру мен бейнелеу өнерін оқытудағы әдістемелік жаңалықтарды кеңінен қамтиды. Оның зерттеулері үш негізгі бағытта топтастырылуы мүмкін:

1. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі мен педагогикалық технологиялар

Ғалым студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыту, графика өнеріндегі көркемдік дағдыларды қалыптастыру және интеграцияланған сабақтарды ұйымдастыру жолдарын зерттеді. Әсіресе 5–6 сынып оқушылары мен жоғары оқу орны студенттеріне арналған әдістемелік ұсыныстары педагогикалық тәжірибеде жоғары бағаланды.

2. Ұлттық мәдениет пен өрнек өнерін оқыту Тәңірбергеневтың еңбектерінде ұлттық ою-өрнек, сәндік қолданбалы өнер және фольклорлық элементтер сабақ барысында шығармашылық қабілетті қалыптастыруда негізгі құрал ретінде қарастырылады. Оның зерттеулері

оқушылар мен студенттерге ұлттық мәдениеттің эстетикалық мәнін терең түсіндіруге бағытталған.

3. Ғылыми-теориялық зерттеулер және монографиялар

Ғалымның монографиялары мен оқу құралдары жоғары оқу орындарында графика және бейнелеу өнерін оқытудың теориялық және әдістемелік негіздерін айқындап, педагогикалық білім беру саласында эталондық еңбек ретінде саналады.

Медеубек Жұматайұлының еңбектерінің ерекшелігі — әрбір ғылыми зерттеу нақты практикалық тәжірибемен тығыз байланысты. Оның мақалалары мен конференциялық баяндамалары тек Қазақстанда ғана емес, шетелдік ғылыми қауымдастықтарда да жоғары бағаланды.

Ғалымның ұйымдастырушылық қабілеті мен декандық қызметі ұлттық педагогикалық институттардың дамуына айрықша үлес қосты. Тәңірбергенов жаңа оқу бағдарламаларын енгізу, студенттердің шығармашылық зерттеу жұмыстарына жетекшілік ету және көркем білім беру стандарттарын жетілдіру саласында реформаторлық қырын көрсетті.

Оның шәкірттері бүгінде өз саласында танымал педагогтар, өнертанушылар, дизайнерлер мен суретшілер. Ғылыми ізбасарлары оның методологиялық тұжырымдарын дамытып, ұлттық өнер педагогикасын жаңа деңгейге көтеріп отыр. Декандық қызметі кезінде институттың ғылыми және шығармашылық инфрақұрылымын жетілдіріп, халықаралық ғылыми байланыстар орнату арқылы білім беру кеңістігін елеулі дәрежеде байытты.

Медеубек Жұматайұлының ғылыми қызметі қазақ ұлттық өнер педагогикасында тарихи феномен ретінде бағаланады. Ол ұлттық мәдениет пен эстетикалық тәрбие негізінде педагогикалық әдістемелерді қалыптастырып, заманауи көркем білім беру саласына үлгі болды.

Ғалымның еңбектері ұлттық өнерді оқытудағы теориялық тұжырымдардан практикалық әдістемелерге дейінгі толық жүйені қамтиды. Оның ғылыми мектебі, шәкірттері мен ізбасарлары арқылы жалғасын табуда, бұл оның тарихи рөлін арттырады.

Медеубек Жұматайұлының орны тек ғалымдық және педагогикалық деңгейде ғана емес, сонымен қатар ұлттық мәдени мұра мен көркемдік дәстүрлерді сақтау мен жаңғыртуда да ерекше. Оның ғылыми мұрасы Қазақстанның өнер педагогикасын зерттеуде эталондық, ал шәкірттері мен мектебі — ұлттық мәдениет пен білімді жаңғыртудың тірегі болып табылады.

ҒЫЛЫМИ МЕКТЕБІ

Тәңірбергенов Медеубек Жұматайұлы қалыптастырған ғылыми мектеп – Қазақстандағы бейнелеу өнері педагогикасы, арт-педагогика және графика теориясы саласындағы жүйелі, кешенді бағыттардың бірі болып табылады. Бұл мектептің өзегі – көркем білім беру үдерісін ұлттық құндылықтар, заманауи педагогикалық технологиялар және өнердің классикалық теориялық негіздерімен ұштастыра отырып дамыту.

Ғалымның көпжылдық ғылыми-зерттеу және ұйымдастырушылық қызметі нәтижесінде аталған бағыт дербес ғылыми-әдістемелік жүйе ретінде қалыптасып, жоғары және орта білім беру кеңістігінде кеңінен қолданылуда. Оның ғылыми мектебі тек техникалық шеберлікті дамытумен шектелмей, студенттердің шығармашылық ойлау қабілетін, эстетикалық талғамын және ұлттық мәдени құндылықтарды бойына сіңіруді басты мақсат тұтады.

Ғылыми мектептің теориялық іргетасы төмендегі қағидаттарға сүйенеді:

1. **Бейнелеу өнерін оқытудың дидактикалық, психологиялық және эстетикалық бірлігі** – оқу үдерісінде теория мен практиканың үйлесімділігі арқылы шығармашылық қабілетті дамыту.
2. **Ұлттық көркем мәдениеттің білім беру мазмұнындағы жетекші рөлі** – ұлттық ою-өрнек, халықтық өнер элементтері мен эстетикалық дәстүрлерді педагогикалық тәжірибеге енгізу.
3. **Өнер арқылы тұлғаны рухани-шығармашылық тұрғыдан дамыту** – эстетикалық және этикалық тәрбиені интеграциялау.
4. **Көркем білім берудегі пәнаралық интеграция және инновациялық технологиялар** – бейнелеу өнерін музыка, драма, экология және цифрлық технологиялармен біріктіру.
5. **Графика мен сурет салуды оқытудың құрылымдық-логикалық модельдері** – графика өнерін оқытудың ғылыми негізделген авторлық моделі.

Бұл әдіснамалық тұғырлар М.Ж. Тәңірбергеновтің кандидаттық және докторлық диссертациялық зерттеулерінде ғылыми тұрғыда дәлелденіп, кейінгі еңбектерінде одан әрі дамытылды.

Ғылыми мектеп аясында төмендегі іргелі бағыттар жүйелі түрде зерттелді:

1. **Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі және арт-педагогика**
Мектеп пен жоғары оқу орындарында бейнелеу өнерін оқытудың мазмұны, формалары мен әдістерін жетілдіру, педагогикалық технологияларды қолдану, арт-педагогиканың тәрбиелік және дамытушылық әлеуетін ғылыми тұрғыда негіздеу.
2. **Графика теориясы және графиканы оқыту әдістемесі**
Графиканың көркемдік табиғатын ашу, оның негізгі элементтерін жүйелеу, жоғары оқу орындарында графиканы оқытудың авторлық теориялық-әдіснамалық моделін қалыптастыру.
3. **Ұлттық өнер және этнокөркем білім беру**
Ұлттық ою-өрнек, сәндік-қолданбалы өнер мен халықтық көркем мұраны білім беру үдерісіне енгізудің ғылыми негіздерін айқындау, эстетикалық танымды қалыптастыру.
4. **Көркем білім берудегі пәнаралық интеграция**
Бейнелеу өнерін музыка, драма, экология, цифрлық технологиялармен кіріктіре оқыту, виртуалды музейлер мен креативті педагогикалық орта қалыптастыру мәселелері.

Ғылыми мектептің өміршеңдігі мен нәтижелілігі келесі көрсеткіштермен айқындалады:

- 160-тан астам ғылыми, ғылыми-әдістемелік еңбек;
- Монографиялар, оқулықтар мен оқу құралдарының жарық көруі;
- ЖАК, Scopus және халықаралық басылымдардағы мақалалар;
- 5 педагогика ғылымдарының кандидатын даярлау;
- 30-дан астам докторлық, магистрлік және ізденушілік жұмыстарға ғылыми жетекшілік;
- Шәкірттерінің халықаралық және республикалық көрмелер мен байқаулардағы жетістіктері.

Бұл көрсеткіштер ғылыми мектептің тек теориялық емес, практикалық тұрғыдан да тиімді екенін дәлелдейді.

Тәңірбергенов Медеубек Жұматайұлының ғылыми мектебі Қазақстандағы көркем-педагогикалық ғылымның дамуына елеулі үлес қосып, бейнелеу өнері мұғалімдерін даярлау жүйесін жетілдіруге, ұлттық өнердің білім беру кеңістігіндегі рөлін арттыруға қызмет етті.

Аталған ғылыми бағыт бүгінгі таңда да өзектілігін жоғалтпай, жаңа буын жас зерттеушілердің ғылыми ізденістеріне берік негіз болып отыр.

М.Ж. Тәңірбергеновтің ғылыми мектебі – ғылым, өнер және педагогиканы тоғыстырған, ұлттық мазмұн мен заманауи әдіснаманы үйлестіре білген, қазақстандық көркем білім беру кеңістігінде орныққан беделді ғылыми бағыт болып саналады.

Бұл мектептің ерекшелігі – теориялық тұжырымдардан бастап, практикалық әдістемелерге дейінгі толық жүйені қамтуында, шәкірттері мен ізбасарлары арқылы жалғасып, Қазақстандағы бейнелеу өнері педагогикасының дамуында тарихи рөл атқаратынында.

С.Қ.Бейсенбаев

М.Әуезов ат.ОҚЗУ, Қоғаммен байланыс және мәдениет жөніндегі проректор

ТУҒАН ЖЕРГЕ ТАҒЫМ!

Түркістан облысы, Келес ауданы орталығында және Жиделі ауылында «Туған елге тағызым» жоба аясында М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Зерттеу университеті, «Мәдениет және өнер» факультетінің деканы, ҚР белгілі қылқалам шебері, Қазақстан Педагогика Ғылымдары Академиясының академигі, Қазақстан Көркем Академиясы Түркістан Ұйымының академигі, ҚР ЖОО-ың Үздік оқытушысы, ҚР Дизайнерлер одағының мүшесі, Педагогика ғылымдарының докторы, Өнер саласының профессоры, М.Ж.Тәңірбергеновтің ұйымдастыруымен «Келесім - құт мекенім» атты ауқымды іс шара өтті.

Мұндағы басты мақсат – қазіргі қоғамдық ортада азаматтық ұстанымдары бар, алған білімін тәжірибе жүзінде ұштастыра білетін, парасатты, салт-дәстүр мен мәдениетті дәріптейтін, бүгінгі өмірге бейім, шынайы жан-жақты дамыған қыздарды қалыптастыру, ауыл мектептеріндегі әдеби шығармашылықпен айналысатын жас таланттардың туындыларымен танысып, оларға қолма-қол бағыт беру.

Академик Медеубек Жұматайұлы Тәңірбергеновтің туылған жері Жиделі ауылы, №54 Т.Рысқұлов атындағы орта мектебінде (бұрынғы №17 «Большевик» орта мектебі) конференциядан бастау алды. Мектеп мұғалімдерімен оқушылар сол мектептің 1982 жылғы түлегін, Жаңадан ғимараттың кіреберісінен бастап, Акт залына дейін зор құрметпен қарсы алып құрмет көрсетті. Аталмыш мектепте көп жылдар бойы мұғалім, директор қызметін атқарған ұлағатты ұстаз, білікті басшы болған Жұматай Тәңірбергеновті еске алу конференциясыда басталып кетті. Конференцияда мектептің ардагер ұстазы Мәтір Орынбеков ағамыз, Жиделі ауылының және Келес ауданының депутаты, құрметті азаматы Мұқан Қожағұлов, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Ералхан Әбішев, Қазақстан Республикасының Мәдениет қайраткерлері Фархад Ескенеев, Назарбек Үсіпахметов, мектеп әкімшілігінің басшылары қатысып баяндама жасалды.

Зейнеткер, ардагер ұстаз Шырынбек Тұрсынбекұлы модераторлық жасап, М.Ж.Тәңірбергеновтің өмірбаянымен таныстырды.

Тәңірбергенов Медеубек Жұматайұлы 1966 жылы 24 қаңтар ОҚО қазіргі Келес ауданы, Жиделі ауылында жұмысшы жанұясында дүниеге келген.

1972-1982 жылдары Келес ауданына қарасты №17 «Большевик» орта мектебін үздік бітіріп, 1982-1983 жылы Келес ауданы 22 п/с атындағы мақта жинау пунктінде жұмысшы болып істеген.

1983-1990 жылдары М.Әуезов атындағы Шымкент педагогикалық институты, Көркем сурет және графика факультетінің «Сурет, сызу және еңбек» мамандығын бітіріп Сурет, сызу және еңбек пәні мұғалімі біліктілігін алған.

1984-1986 жылдары СА қатарындағы борышын өтеген.

1990-1991 жылы ОҚО Келес ауданына қарасты «Большевик» орта мектебінде сурет, сызу және еңбек пәні мұғалімі болып жұмыс атқарған.

1991-1995 жылы Қ.А.Иассауи ат. ХҚТУ-нің Шымкент педагогикалық институты, Көркем сурет және графика факультетінің «Сурет» кафедрасында оқытушы;

1995-2005 жылдары М.Әуезов ат. ОҚМУ-нің «Сурет және Кескіндеме» кафедрасының аға оқытушысы, доценті;

2005-2012 оқу жылдары М.О.Әуезов атындағы ОҚМУ-нің «Бейнелеу өнері және сызу» кафедрасының меңгерішісі қызметін атқарған.

2012 оқу жылынан бастап Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық институтының шақыртуымен «Академиялық ұтқырлық және ХБ орталығының» бастығы, «Жаңа технология және өнер» ғылыми мектебінің директоры, «Кәсіптік-Шығармашылық» факультетінің деканы қызметін атқарған.

25 мамыр 2021 жылдан М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Мәдениет және өнер факультетінің деканы қызметін аброймен атқарып келеді.

2004 жылы Педагогика ғылымдарының *кандидаты ғылыми* дәрежесін, 2010 жылы Педагогика ғылымдарының *докторы* ғылыми дәрежесін қорғаған. 2006 жылдан Педагогика саласы бойынша «Доцент (қауымдастырылған профессор)», Қазақстан Дизайнерлер одағының мүшесі (2006ж.). 2023 жыл Өнертану саласының профессоры.

Қазақстан Республикасының БЖҒ министрлігінің 2007, 2014 жылдардың «ЖОО-ның үздік оқытушысы мемлекеттік грант иегері».

160-тан астам ғылыми зерттеу еңбектері жарық көрген, оның ішінде 4-монография, 2-оқулық, 20-оқу құралы, оның ішінде 3-оқу құралы ҚР Білім және ғылым министрлігінің грант иегері, 15-әдістемелік құралдар, 20 - ЖАК тізіміндегі шет елдердің және Қазақстан ғылыми журналдарында, 5—мақала жоғары инпакфоктор СКОПС ғылыми журналында, 100-ге жуық ғылыми мақалалары халықаралық, республикалық, аймақтық ғылыми практикалық конференцияларының еңбектерінде жарияланған.

М.Ж.Тәңірбергеновтің жетекшілігімен 5-ізденушісі З.Ш.Айдарова, П.А.Абашова, Б.Айдарбек, С.Түрікпенова, Г.А.Нуржановалар педагогика ғылымдарының кандидаты дәрежесін қорғады. Сонымен қатар 25-тен астам «Бейнелеу өнері және сызу», «Дизайн», «Педагогика және психология» мамандықтары бойынша докторлық, магистрлік диссертациясына жетекшілік жасаған және ғылыми ізденушілерге жетекшілік жасаған.

Тәңірбергенов Медеубек Жұматайұлының қажырлы еңбегі үшін мынадай марапаттарға ие:

- 2015 жылы ҚР БЖҒМ Ғылым саласына қосқан еңбегі үшін «Ғылымды дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төсбелгі;
- 2016 жылы Республикалық Кеңестің шешімімен «Білімге сіңірген еңбегі үшін» төсбелгі;
- 2016 жылы ҚҰРМЕТ қоғамдық бірлестіктің «Білім ісінің үздігі» төсбелгі;
- 2017 жылы ҚР БЖҒМ «Қазақстан Республикасының білім беру ісінің құрметті қызметкері» төсбелгісі;
- 2017 жылдан Қазақстан Педагогика Ғылымдар Академиясының академигі.
- ОҚМПИ 80 жыл мерейінің медалі;
- 2018 жылы Дизайн саласындағы Евразия Дизайнерлер одағының медалі;
- 2019 жылы ҚР «Bilim-orkenietі» Ұлттық инновациялық ғылыми – зерттеу орталығының Білімге және ғылым саласына қосқан айрықша еңбегі үшін «ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰРМЕТТІ ҰСТАЗЫ - 2019» атты төсбелгі;
- 2019 жылы Абай атындағы ҚазақҰПУ, Институттың дамуына қосқан үлесі үшін «Өнер, мәдениет және спорт институтына 50 жыл» мерекелік медалі;
- 2019 жыл Қазақстан Көркем Академиясы Түркістан Ұйымының академигі;
- 2020 жылы ҚР «Bilim-orkenietі» Ұлттық инновациялық ғылыми – зерттеу орталығының Білімге және ғылым саласына дамуына қосқан айрықша еңбегі үшін ҚР педагогтарының «АЛТЫН ТӨСБЕЛГІСІМЕН» марапатталған;
- ҚР Тәуелсіздігіне 20 жыл мерейі «ӨЗ ЕЛІМ» - «МОЙ КАЗАХСТАН» көркемсуреттер сериясын құру көркемдік форумы ҚР Мәдениет министрлігінің 1 ДӘРЕЖЕЛІ диплом иегері;
- «НҰР ОТАН» Халықтық партиясының Республикалық, Облыстық, Қалалық ұйымдарының АЛҒЫС ХАТ иегері;
- 2021 жылы ҚР «Bilim-orkenietі» Ұлттық инновациялық ғылыми – зерттеу орталығының Білімге және ғылым саласына дамуына қосқан айрықша еңбегі үшін ҚР педагогтарының «Қазақстанның құрметті профессоры» төсбелгісі;
- 2022 жылы Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің «ЕҢБЕК АРДАГЕРІ» медалі.
- 2023 жылы 1 қараша №776 бұйрық ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі «Өнер» мамандығы бойынша Профессор атағы берілді.
- 2023 жыл Әуезов университетінің 80 жылдық төсбелгісі.
- ҚР Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің басшысынан, ЖОО-ның ректорларынан, Облыстық мәдениет басқармаларынан т.б. мекеме басшыларының алғыс хаттар мен дипломдармен марапатталған. Сонымен қатар халықаралық «Жігер» фестиваліне, халықаралық, республикалық, облыстық шығармашылық көрмелерге қатысушы, көптеген мақтау қағазы мен алғыс хаттардың иесі.

Конференция аясында:

Көп жылдар мұғалім, директор қызметін атқарған ұлағатты ұстаз, білікті басшы болған Жұматай Тәңірбергенов атына сынып беру рәсімі жасалып,

мектеп қабырғасына арналған шығармашылық туындылар сыйға тартылды. Медеубек Жұматайұлының тарапынан болған бұл ұсынысты мектеп басшылығы өте жақсы қабылдады.

Сонымен қатар Медеубек Жұматайұлы мектеп оқушылармен кездесу ұйымдастырып, «Мамандықтың бәрі жақсы» тақырыбында баяндама жасалып, кәсіби бағдар берілді, Қазақстанға, облысқа танымал Мәдениет және өнер факультетіне қарасты «Қазына» фольклорлық ансамблінің концерттік ән шашуымен жалғасып, Қазақстан Республикасының Мәдениет қайраткері белгілі әнші Айнұр Әбубәкірова ән шырқап, ұстаздар мен оқушыларға көтеріңкі көңіл сыйлады. Жиын соңында жастар өздері үшін маңызды ақпаратпен танысып, өзіндік ұстанымдарын білдіріп, туған жердің нағыз патриот азаматтары екендіктерін көрсетіп, естелікке суретке түсті.

Конференцияның екінші бөлімінде Жиделі ауылында жаңадан ашылған Мәдениет үйінің ашылу құрметіне ауыл тұрғындарына арнап белгілі әнші Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Ералхан Әбішев, Қазақстан Республикасының Мәдениет қайраткерлері Фархад Ескенеев, Назарбек Үсіпахметов, Хадиша Сейітова, жас әншілер Сандуғаш Елғонова, Нұрман Жан т.б. ән шырқап көпшіліктің ризашылығына, қошеметіне бөленді. Өз кезегінде М.Тәңірбергенов Мәдениет үйіне шығармашылық туындылар сыйлады. Ауыл тұрғындарының алдында туған жеріне деген көмек ықыласына, қолдауын көрсетіп жүрген, Жиделі ауылының, Келес ауданының қалаулы азаматы депутат Мұқан Қожағұловқа алғыс білдіріп, ауылда орналасқан Балабақша мекемесіне де шығармашылық туындылар тапсырылды.

Ұлағатты ұстаз, білікті басшы болған Тәңірбергенов Жұматай атамыздың атына құран шалынып, қарашаңырағында құран бағыштап ас берілді.

Түсқайта аудан орталығы Бесқұбыр Мәдениет үйінде Мәдениет және өнер факультетінің «Өркен» студенттік театры Ұлы Жеңістің 80 жылдық мерекесіне орай Дулат Исабековтің «Тыныштық күзетшісі» драмалық спектаклін қойып, сұрапыл соғыс жылдарының естен кетпес тарихи беттерін сомдады. Жас актерлердің қойылымда орындаған шеберлігіне қалың жұрт өз ризашылығын білдіріп, қошемет көрсетті.

Іс-шараға қатысушылар тарапынан құнды ой-пікірлер айтылды. Туған жерге саяхат ұйымдастыру жөнінде ұсыныстар жасалды. Аудандық мәслихат депутаты М.Қожағұловтың бұл бастаманы қолдай отырып, алдағы уақытта жастар мен жасөспірімдерге арнап Жиделі ауылындағы «Мәдениет үйіне» арнайы іс шаралар ұйымдастыруды мақсат еткенін жеткізді.

«Туған жерге тағзым» ұғымы адам жанына жылылық ұялататын өте ыстық ұғым. Туған жердің әрбір сайы мен қырқасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні туралы талай-талай аңыздар мен әңгімелер бар. Әрбір өлкенің есімдері ел есінде сақталған біртуар перзенттері бар. Осының бәрін жас ұрпақ біліп өсуге тиіс.

М.С.Мырзаканов

*Шәкәрім атындағы университеттің профессоры,
п.ғ.к., ҚПФА академигі,
ҚР Суретшілер одағының мүшесі*

ШЫМКЕНТТЕ СУРЕТШІ-ПЕДАГОГТАР БАС ҚОСТЫ

«Мәдениет–ұлттың бет-бейнесі, рухани болмысы, жаны, ақыл-ойы, парасаты. Өркениетті ұлт, ең алдымен, тарихымен, мәдениетімен, ұлтын ұлықтаған ұлы тұлғаларымен, әлемдік мәдениеттің алтын қорына қосқан үлкенді-кішілі үлесімен мақтанады. Сөйтіп, тек өзінің ұлттық төл мәдениеті арқылы ғана басқаға танылады»

Н. Ә. Назарбаев

Халықтың тарихи естелігі – ғасырлар бойы мәдени мұраға салынатын, барлық адамзат өркениетінің мәдени топтарын, халықтың, ұлттың, этностың өзін сақтап қалудың негізі болып қалу факторы болып табылады. Қазіргі кезеңде баланы тұлға ретінде қалыптастыру, оның бойына ұлттық әдеп-ғұрып пен салт-дәстүр мұраларын сіңіру, имандылыққа тәрбиелеу бүкіл халықтық іске айналып, жұртшылық назарын аударуда. Бейнелеу өнері арқылы ұлттық, эстетикалық, адамгершілік, рухани тәрбие берудегі жұмыстың нәтижелі болуы суретшілердің шеберлігі мен ізденімпаздығы, шығармашылығы, білім деңгейімен де тығыз байланысты болмақ. Осы орайда, еліміздің барлық өңірінен суретші -педагогтар Шымкент қаласына жиналды.

2021 жылдың 24 қараша күні М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде Қазақстан Республикасының 30 жылдығына орай «МӘДЕНИ МҰРА» атты Халықаралық суретші–педагогтар симпозиумы басталды. Симпозиум заманауи педагогикалық көркем білім беру мәселелерін зерттеп жүрген ЖОО ғалымдарының, докторанттар мен магистранттардың, суретші-педагогтардың, орта мектептерде дәріс беретін көркем еңбек пәні мұғалімдерінің ғылыми-зерттеу нәтижелері мен көкейкесті мәселелері бойынша шығармашылық тәжірибе алмасу мақсатында ұйымдастырылды. Симпозиум жұмысы 3 күнге жалғасты. Халықаралық суретші–педагогтар симпозиумының ашылуына орай ұйымдастырылған кездесуде М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің Басқарма Төрағасы-ректор Дария Пернешқызы Қожамжарова: «Кеше ғана Тұңғыш Президент, Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Nur Otan» партиясы Саяси кеңесінің

кеңейтілген отырысындағы үндеуінде «Елдіктің жеті тұғыры» атты қағидаттар жиынтығын ұсынды. Жеті тұғырдың Бесінші тұғыры, Ұлттық мәдениет – халықтың рухани тірегі деп атап көрсетті. Бұл симпозиум Тұңғыш Президентіміз атап көрсеткен БЕСІНШІ ТҰҒЫР бойынша дер кезінде орындалып отырған іс-шара ретінде қабылдауларыңызды сұранамыз» - деп симпозиум қатысушыларына аталған іс-шараға алыс-жақын шет елдерден, еліміздің түкпір-түкпірінен келіп, атсалысқандықтары үшін алғысын білдірді.

Симпозиум барысында Шымкент және Түркістан қалаларында «ШЫРАЙЛЫ ШЫМҚАЛА», «ЖАҢҒЫРҒАН ТҮРКІСТАН», атты бейнелеу өнері ұстаздары мен докторанттары, магистранттары арасында табиғат аясындағы пленэр ұйымдастырылды. «Табиғатты аялау ата-баба салтымыз, тәрбиеге де мән берген дана халқымыз» демекші ата-бабамыз бастан-ақ табиғат пен тәрбиені бөле жарып көрмеген, екеуін қатар ұстаған. Балаға табиғат адамның бойына қуат, көңіліне шабыт, сезіміне ләззат, шапағатын ұялататын, сұлулық пен әсемдік әлемі екендігін тұла бойына сіңіру. Орман, дала, өзен-көл тау-тас, бау-бақша, жыл мезгілдері мен құбылыстары, құстар үні мен жануарлар дүниесінің қызығы, өсімдіктер әлемі адамның сезіміне әсерлі суреттеліп, оларды сиқырлы сырды білуге ынтықтырады. Адамның көркемдікті қабылдауы мен оны өз қолымен жасауға бағытталған әрекеттерінің арқасында бейнелеу өнерінің мәнерлілігі, көркемділігі жастардың шығармашылық белсенділігіне сол арқылы олардың көркемдік талғамының дамуына зор ықпал етеді.

Адам баласы қашанда қоршаған ортаны, табиғат сұлулығын жырлауға, бейнелеуге ынтық болған. Өйткені табиғат пен адам бір-бірімен етене жақын. Кең-байтақ еліміздің мың құлпырған сан-алуан табиғаты, көрген жанды ғажайып әсерге бөлейді. Сондықтан да Қазақстан бейнелеу өнерінде табиғат тақырыбының алар орны ерекше. Осы бір ауқымды тақырыпқа қалам тартпаған суретші, сірә, жоқ та шығар. Суреткердің жүрегінен шыққан табиғат көріністері, көрген жанға белгілі бір көңіл-күй береді. Сондықтан шараға жиналған 50-ге жуық қылқалам шеберлері мақсатының бір ұшы – суретші-педагогтардың біліктілігін арттырып, шеберлігін шыңдау.

3 күнге жоспарланған шарада суретшілер аймақтың бірнеше аудандарын аралап, көрікті мекендердің суретін салды. Табиғаты тамылжыған аудандардан бөлек тарихи орындарды да аралап, атап айтқанда Арыстанбаб, Қожа Ахмет Ясауи кесенелерінде болды. Пленэр барысында жасалған 100-ге жуық көркемтуынды оңтүстік жұртшылығының назарына ұсынылады және арнайы көрме ұйымдастыру жоспарланған.

Симпозиумға қатысушыларды Ресей Федерациясының Омск мемлекеттік педагогикалық университетінің профессоры, педагогика ғылымдарының докторы, Қ.Ж.Амирғазин және Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ профессоры, педагогика ғылымдарының докторы, Ералин Қуандық Ералыұлы онлайн-форматта қатысып, Низамий атындағы Ташкент мемлекеттік педагогика университеті, Бейнелеу өнері кафедрасының доценті У.Н.Нуртаев, Шәкәрім атындағы университеттің «Өнер және музыка» кафедрасының профессоры, п.ғ.к., ҚПҒА академигі, ҚР Суретшілер одағының мүшесі

М.С.Мырзаканов ұйымдастырушыларға алғыстарын білдіріп, симпозиум жұмысына сәттілік тіледі.

Кездесуден соң симпозиумға қатысушылар М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Бейнелеу өнері және дизайн» кафедрасының профессор-оқытушылары мен студент, магистранттарының шығармашылық көрмесінің ашылу салтанатына қатысты. Симпозиум жұмысының нәтижесінде пләнерге қатысқан суретші-педагогтар дипломдар және арнайы сыйлықтармен марапатталды. Шара соңы үлкен коцертке ұласты.

Лаура Өмірәлиева
М.Әуезов ат.ОҚЗУ,
«Бейнелеу өнері және дизайн»
кафедрасының аға оқытушысы

ҒЫЛЫМ мен ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҮНДЕСТІК

Өнерді ғылыми тұрғыдан талдау, теориялық және әдістемелік негіздерін жүйелеу арқылы мәдени құндылықтарымызды зерттеу – бұл көркем өнер жанашыры бола білетін зерттеуші ғалымның басты миссиясы.

Бейнелеу өнері - адамзаттың рухани болмысы мен дүниетанымын көркем тілде айқындайтын мәдени құндылық. Көркемдік мәдениеттің негізін құрайтын бұл сала ұлттың эстетикалық талғамын қалыптастырып қана қоймай, оның тарихи жады мен өркениеттік өрісін тереңінен танытады. Өнерді жаза болу - оның әрбір бояуы мен сызығындағы мағынаны түсініп, шығармашылықтың қоғамдағы орнын көрсете білу, сондай-ақ мәдени мұраны жаңғыртуға атсалысу деген сөз.

Бейнелеу өнерінің жанашыры - өнер туындысын көріп қана қоймай, оның астарында жатқан көркем идеялық қуатты, авторлық көзқарасты, көркемдік ізденістің ерекшеліктерін сезіне алатын тұлға. Мұндай жанашырлық өнерге деген құрметтен, оны насихаттап, келешек ұрпаққа жеткізуге деген талпыныстан туындайды. Сондықтан бейнелеу өнеріне – қоғамның рухани дамуына әсер ететін маңызды күш, мәдениет пен шығармашылықтың өміршеңдігін қамтамасыз ететін тірек болып табылады.

Оңтүстік тарихи мәдени құндылыққа бай және этникалық жағынан алуан түрлі аймақ ретінде бірегей дәстүрге ие, бұл әлеуетті түрлі ғылыми-әдістемелік, мәдени-ағартушылық бағдарламалар арқылы іске асырылып келеді. Мысалы, жергілікті мәдени дәстүрлер мен заманауи өнерді жаңғыртып және жаңаша дәріптеуге бағытталған фестивальдар, симпозиумдар, шығармашылық көрмелер, байқаулар және басқа да іс-шаралар көптеп ұйымдастырылуда. Ғылыми-әдістемелік зерттеулерде мәдениеттану, өнертану, этнография, бейнелеу өнері, демалыс және басқа да сабақтас бағыттарда ғылыми-шығармашылық зерттеулер белсенді қарқын алуда.

Ғалымдар, өнертанушылар, суретшілер де ұлттық өнердің дамуына қызмет етіп, рухани мұраны байыта отырып, қоғамға эстетикалық тәрбие, мәдени ойлау жүйесін қалыптастыруға ықпал жасауда. Осы бағыттағы еңбектердің барлығы өнерді бағалаған, оны болашаққа аманат еткен жанашыр тұлғалардың тынымсыз қызметінің нәтижесі болып табылады.

Қай заманда да ұстаз тұлғасы - білім мен руханияттың шамшырағы, қоғамның рухани тірегі болып келеді. Ұстаздық жол - тек мамандық емес, ол адам жанына нұр құятын асыл өнері. Ал ғылым мен шығармашылықты қатар алып жүрген ұстаз, ерекше дарын иесі. Ұстаз тек білім беріп қана қоймай, өз шәкірттерінің бойында ізденіс рухын, көркем ойлауды және өнерге деген сүйіспеншілікті оятады. Ғылым - ұстаздың парасат биігін айқындаса, шығармашылық - оның жүрек жылуын, сезім тереңдігін паш етеді.

Ғылым мен шығармашылықты ұштастыра білген суретші-ұстаз, заманауи білім беру ісінің кәсіби маманы, ұлттық көркем мәдениеттің, өнер мен ғылымның дамуына өлшеусіз үлес қосып кележатқан тұлға ол, Медеубек Жұматайұлы Тәңірбергенов.

М.Ж.Тәңірбергенов кемеңгер ұстаз - адам жанының инженері, ақыл мен парасаттың, мейірім мен ізгіліктің үлгісі ретінде көруге болады. Ғылыми зерттеумен шығармашылық жұмысты қатар алып жүрген ғалым-ұстаздың нағыз жан-жақты, ерекше тұлға екенін көрсетеді. Ұстаздың өмір жолы – шығармашылық ізденіске толы еңбегі - ұрпақ тәрбиесіне бағытталған. Ол ғылым арқылы шәкіртін ойлауға, зерттеуге үйретсе, шығармашылық жұмыс арқылы көркемдік талғам мен іскерлік шабытты оятатыны хақ.

Профессор Медеубек Жұматайұлының ЖОО-да 35 жыл тынымсыз еңбегінің нәтижесінде, ғалым-суретші жетекшілігімен 5-ізденушісі педагогика ғылымдарының кандидаты дәрежесін қорғаған, қазіргі таңда FhD докторант Умралиева Лаура Мухтарқызы зерттеу жұмысын аяқтап қорғауға дайындалуда, сонымен қатар 30-дан астам «Дизайн», «Бейнелеу өнері және сызу», «Педагогика және психология» мамандықтары бойынша магистрлік диссертациясына жетекшілік жасаған, жасап келеді.

Тәңірбергенов Медеубек Жұматайұлының ғылыми-шығармашылық еңбектерінің нәтижесінде: Уәкілетті орган ұсынған 38 басылым; 4-халықаралық сараптамалық журналдарда Scopus (Web of Science) (Thomson Reuters) пайыздық көрсеткіші кемінде 35; 2- Web of Science (Clarivate Analytics) және Scopus (Elsevier) бойынша; 2- Қазақстан Республикасының сараптамалық журналдарында; 4- көршілес және алыс шетелдердегі конференцияларда; 38- шығармашылық жұмыс, 31- Қазақстан Республикасындағы көрмелерде, форумдарда және симпозиумдарда; 7- көршілес және алыс шетелдердегі көрмелерде, форумдарда және симпозиумдарда ғылыми және шығармашылық жұмыстары жарық көрген.

Студенттердің арасында жетекшілігімен 1- лауреат, 17- халықаралық және республикалық байқаулардың, көрмелердің, фестивальдердің және республикалық пәндік олимпиадалардың жеңімпаздары дайындалған.

Медеубек Жұматайұлының ұйымдастыруымен бірнеше ауқымды жобалар іске асты:

- Жоғары оқу орындарында соңғы 20 жылдан бері халықаралық деңгейде өтпеген іс-шараны қолға алып, 2016 жылы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университетінде «Ұлы дала топырағын ұлықтайық» атты халықаралық «Суретші-Ұстаз» симпозиумы ұйымдастырылып, жоғары

деңгейде өткен болатын. Симпозиумға Қытай, Түркия, Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан және еліміздің ғалым, суретші-ұстаздар бас қосып, «Шырайлы Шымқала», «Киелі Түркістан» тақырыбында табиғат аясында екі күндік пленэр ұйымдастырылып, байқау нәтижесін облыстық Бейнелеу өнері музейінде қорытынды көрме қойылып, өнер сүйер қауымға тарту етті.

- Сонымен қатар Шымкент педагогикалық институтының «Бейнелеу өнері және сызу» мамандығының ең алғашқы түлегі, Қазақ қол өнерінің Хас шебері Бибіажар Симованың шығармашылығына арнап, «ӨМІРІМ-ӨНЕРІМ» атты Аймақтық ғылыми практикалық конференция және жеке шығармашылық көрмесі ұйымдастырылды. Өнер мамандықтарында білім алатын студенттерге арнап, автор шебер сынып өткізіп, шығармашылыққа арналған баяндама жасалды.

- 2021-2022 оқу жылында М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде М.Ж.Тәңірбергеновтің ұйымдастыруымен ҚР Тәуелсіздігінің 30 жылдық мерейіне арналған «МӘДЕНИ МҰРА» атты халықаралық суретші-ұстаздар симпозиумы ұйымдастырылып, екі күндік іс шара жоғары деңгейде өтті. Медеубек Жұматайұлы симпозиум қатысушыларына арнап: Рухы асқақ, өркендеп көркейген, дәлірек айтқанда дамыған 30 елдің қатарындағы елдермен бірге ұлт болуға, мемлекеттік тілді, халықымыздың өткен тарихы мен мәдениетін, өнерін жетік білетін, қазақтың жанын ұға білетін, туған елінің жан ашыры бола алатын, бәсекеге төтеп бере алатын нағыз маманын дайындау алдымызға қойған басты міндет. Сондықтан бұл суретші-ұстаздар симпозиумында ел Тәуелсіздігінің 30 жылдық мерейіне арналған «Шырайлы Шымқала», «Жаңғырған Түркістан» шахарын бейнелеу өнері арқылы көпшілікке насихаттап, шығармашылық туындыларын көрме ұйымдастыру арқылы қалың жұртшылықтың назарына ізгі ниетпен ұсынады деп айтқан болатын. Нәтижесінде шығармашылық көрме қойылып, өнертанушылар, мәдениеттанушылар, тарихшылар, суретші-ұстаздар, студенттердің туындыларына арнап, өнер сүйер қауымға арналған каталог альбом жасалды.

М.Ж.Тәңірбергеновтың қазіргі жарияланымдарында мектепте бейнелеу өнері пәнін оқытудың проблемалары және мүмкіндіктері, тастағы бедерлердің стильдік даму ерекшеліктері, Қазақстан суретшілерінің шығармаларындағы ұлттық құндылықтар қашанда келер ұрпаққа мұра, Құрасбек Тыныбековтің шығармаларындағы ұлттық құндылыққа негізделген төрт элемент, Графика өнері арқылы мәдени құндылықтары жаңғырту, Ұлттық қолөнер арқылы оқушылардың эстетикалық мәдениетін қалыптастыру, Мәдени мұрадағы түр мен түстің көркемдік ерекшеліктері, Көркемдік тұрғысында түр мен түстің әр алуан ренктері, Шығармашылық туындыдағы композициялық орталық ролі, Ұлттық өнер арқылы студенттердің эстетикалық мәдениетін қалыптастыру, Көркем шығармашылық мәдениетін дамыту арқылы жас ұрпақтың өнертану түсініктерін жаңғырту, Көркем шығармашылық мәдени құндылықтар, Қазақстан қолөнері шеберлерінің шығармашылығы т.б осындай ауқымды зерттеулердің нәтижесіндегі мақалаларында жан-жақты қарастырған. Бұл еңбектердің мақсаты эстетикалық тәрбие беретін, адамның дүниетанымын

кеңейтетін, қоғамдағы рухани бағытты қалыптастыратын маңызды сала екенін дәлелдеуге ұмтылған. Автор суретшілер шығармашылығы арқылы қоғамдағы әлеуметтік-мәдени өзгерістерді түсіндіруге бағыттаған.

Сонымен қатар М.Ж.Тәңірбергенов графика саласына ерекше тоқталып, оның - композициялық күрделілігін, сызықтың символдық мағынасын, фактура мен штрихтың эмоциялық әсерін талдауға көп көңіл бөлген. Оның пікірінше, графика - ойдың жинақылығы мен көркемдік дәлдікті талап ететін ең нәзік бағыттардың бірі екенін дәлелдеген. Еңбектерінде ол- әр дәуір суретшілерінің ізденістерін, стильдік және бағыттық ерекшеліктерін, шеберлік эволюциясын салыстыра отырып талдайды. Яғни еңбегін тек эстетикалық тұрғыдан емес, оның шығармашылық психологиясына, ішкі дүниесіне, дүниетанымына байланысты қарастырған.

М.Ж.Тәңірбергенов үшін ең маңызды мәселе - ұлттық дәстүрді сақтай отырып, заманауи көркемдік жаңашылдыққа ұмтылу. Мақалаларында «Ұлттық көркем шығармашылық мәдени құндылықтар» ол ұлттық мотивтердің қазіргі өнерде жана формада өмір сүру жолын түсіндіргісі келгенін анық сипаттаған. Яғни мақсатының бірі - қазақ бейнелеу өнерін ғылыми әдістемелік тұрғыда түсіндіру. Осы орайда ол- терминология, теориялық тұжырымдар, ғылыми шығармашылық талдау әдістерін жетілдіруге үлкен ғылыми зерттеулерге үлес қосып келеді.

Қай заманда болсын, ұстаздарға құрмет жоғары болған. Өйткені, ұстазға құрмет көрсету – білімге құрмет көрсету. Ақын Ғафу Қайырбеков ағамыз жырлағандай, біздің ғалым ұстаздардың бар болғанына мақтаныш етеміз.

Марат Мамадияров
*г.ғ.к., доцент Қуатбеков атындағы
Халықтар достығы университеті*

НАУРЫЗ МЕРЕКЕСІ СӘТТИ ӨТТИ

Естелік

1998 жылы елімізде Ұлыстың ұлы күні Наурыз мейрамы ерекше мазмұнда және кең көлемде атап өтілді. Бұл кезең – тәуелсіздік алғаннан кейін ұлттық құндылықтарды жаңғыртуға айрықша көңіл бөлінген уақыт болатын. Наурыз мейрамында халықымыздың салт-дәстүрін, мәдениет пен өнерін және рухани ынтымақтастық бірлігін көрсететін маңызды мерекеге айналды.

Сол жылы 22 наурыз ресми түрде демалыс күні болып, мереке мемлекеттік деңгейде ұйымдастырылды. Қалалар мен ауылдарда орталық алаңдарда киіз үйлер тігіліп, ұлттық нақышта безендірілді. Халыққа арнап концерттік бағдарламалар, айтыс, би мен ән қойылымдары, ұлттық ойындар ұйымдастырылды. Наурыз мейрамының басты тағамы – наурыз көже дайындалып, мерекеге келушілерге таратылды. Бұл тағам молшылық пен берекенің белгісі саналады. Адамдар бір-бірімен көрісіп, өкпе-назын ұмытып, ақ тілектерін білдірді. Үлкендер жастарға бата беріп, ізгілік пен татулықты насихаттады. Наурыз мейрамы тәуелсіз Қазақстанның ұлттық рухын көтеріп, халықты бірлікке, ынтымаққа шақырған мереке болды. Ол қазақ халқының бай мәдениеті мен дәстүрінің қайта жаңғырып, болашақ ұрпаққа жалғасуына үлкен үлес қосты.

Халық арасында «Тойдың болғанынан, боладысы..» дегендей Наурыз мерекесіне дайындықтардың ерекше есте қалары да болды. 1998 жылы ақпан айында Мәдениет және өнер факультетінде Наурыз мерекесін тойлауға ұйымдастыру комитеті құрылып, жауапты оқытушылар бекітілді. Мен кәсіподақ ұйымының жетекшісі ретінде, ал Медеубекте ұйымдастыру комитетіне кірген болатын. Сол жылдары оқытушы профессорлар айлық жалақысы аздау ма, жиналған қаржы аздау болды. Сонымен ақылдаса келіп, Өзбекстанмен шекаралас Черняевка (қазіргі Жібек жолы) ауылындағы базарына, азық-түлік алуды ойластырдық, өйткені қолайлы арзандау болатын.

Келесі күні таңертен Медеубектің 01 ваз автокөлігімен жолға шықтық. Шымкентпен Черняевкаға дейін 110 шақырымдай болатын. Әңгімеге кірісіп, арлы-берлі не алатынымызды айқындап әжептеуір жылдамдықта жүйтікпін баражатқан болатынбыз. Кенеттен оң жақ доңғалақтың шарабойы шығып,

аброй болғанда жол шетіне шығып, дөңдеу жерге барып бірақ тірелдік. Егерде 20-30 метр ұзақтау жүргенімізде, құлдилаған сайға кетер едік деген ойда болды. Баратын жерімізге 25 шақырымдай қалған болатын. Ол кезде жаспыз еш асып-саспай ақылдастықта, Медеубек жүк салғышынан қажетті кілттерін ала бастады, мені жол жөнекей машиналармен Черняевқаға барып, қажетті шаравойды алып келе беруімді өтінді. Ол кезде газель автокөлігі көп жүретін. Солардың біреуіне мініп ары қарай тартып кеттім. Черняевка жеткен бойы қажетті автобөлшекті алдым да, қайта машина қалған жерге жол машинамен келсем, сол арада 1 сағат шамасы, Медеубек машинаның доңғалағын, бұзылған бөлшектерін шешіп, дайын отырған екен. Тез арада қажетті шаравойды ауыстырып, көлігімізді мініп баратын жерге шықтық. Жиналған қаржыға лайықтап барлық керек азық-түлікті машинаға артып Шымкентке де аман есен жеттіп алдық. Бір айтары, ниетіміз түзу болғандықтан жол жөнекей болған жәйттарға қарамастан, бізге берілген тапсырма бойынша толық орындап келгеніміз, аброй болды.

Сол күні кешке киіз үй тігіліп, ішін безендіріп, алдына қазан-ошақ қойып әкелген ет-қазымызды қайнатып, таңертен болатын Наурыз мерекесіне дайындықта жүріп жатты. Сол жылғы Шымкент қаласы бойынша өткен Наурыз мерекесі қызығы да, қуанышы да барлығы естен кетпейтін сәттер есімізге сақталды. Содан бері достығымыз ажырамай ЖОО-да қызмет жасап келеміз.

ҚҰТТЫҚТАУЛАР

АБРОЙ АСҚАРЫНДАҒЫ АЗАМАТ МЕДЕУБЕК ЖҰМАТАЙҰЛЫ!

Кім болса да жасы отыздан асқаннан кейін әрбір он жыл сайын өткен өмір жолын ой елегінен өткізіп отыратыны ақиқат. Әсіресе, бұл қасиет білім мен ғылымды үйлестіріп, тағдыр жолын сонымен таспалаған парасат иесіне тән екені сөзсіз. «Алпыс – тал түс» деп қазақтың көрнекті ақыны Қадыр Мырзалиев бағалағандай өмірді тәулік тұрғысынан салыстырғанда «тал түстің» қай кезді меңзегені көз алдыға келеді.

Алпысқа толу бір басқа да, оны абырой биігінде қарсы алу бір басқа. Адамның кемеліне келіп, өмірдің тереңіне бойлай енетін шағы бұл! Мақаламызға арқау болған Медеубек Жұматайұлы жайында тілге тиек еткенде оның адамдық болмысы жоғарыда айтылған ойымызға лайықты екендігіне еш күмәніміз болған жоқ. Өйткені, ол өз саласын жетік білетін білікті ұстаз, отандық ғылымның дамуына сүбелі үлесін қосқан зиялы азамат.

Тәңірбергенов Медеубек Жұматайұлы 1966 жылы 24 қаңтар ОҚО қазіргі Келес ауданы, Жиделі ауылында жұмысшы жанұясында дүниеге келген. 1972-1982 жылдары Келес ауданына қарасты «Большевик» орта мектебін үздік бітіріп, 1982-1983 жылы Келес ауданы 22 п/с атындағы мақта жинау пунктінде жұмысшы болып істеген. 1983-1990 жылдары М.Әуезов атындағы Шымкент педагогикалық институты, Көркем сурет және графика факультетінің «Сурет, сызу және еңбек» мамандығын бітіріп Сурет, сызу және еңбек пәні мұғалімі

Медеубек Жұматайұлы 2004 жылы 13.00.02 – Оқыту және тәрбиелеу теориясы мен әдістемесі (бастауыш, орта және жоғары білім беру жүйесіндегі бейнелеу өнері) мамандығы бойынша педагогика ғылымдарының *кандидаты ғылыми* дәрежесін, 2010 жылы 13.00.02 – Оқыту және тәрбиелеу теориясы мен әдістемесі (бастауыш, орта және жоғары білім беру жүйесіндегі бейнелеу өнері) мамандығы бойынша диссертациялық еңбегін сәтті қорғап педагогика ғылымдарының *докторы* ғылыми дәрежесін қорғаған. ЖОО жұмысын 2005 жылы М.О.Әуезов атындағы ОҚМУ-нің «Бейнелеу өнері және сызу» кафедрасының меңгерішісі қызметінен бастады. Қазақстан Республикасының БЖҒ министрлігінің 2007, 2014 жылдардың ЖОО-ның үздік оқытушысы мемлекеттік грант иегері». 160-тан астам ғылыми зерттеу еңбектері жарық көрген, оның ішінде 4-монография, 2-оқулық, 20-оқу құралы, оның ішінде 3-оқу құралы ҚР Білім және ғылым министрлігінің грант иегері, 15-әдістемелік құралдар, 20 - ЖАК тізіміндегі шет елдердің және Қазақстан ғылыми журналдарында, 5–мақала жоғары инпакфактор СКОПС ғылыми журналында, 100-ге жуық ғылыми мақалалары халықаралық, республикалық, аймақтық ғылыми практикалық конференцияларының еңбектерінде жарияланған.

Құрметті Медеубек Жұматайұлы сізді 60 жасқа толу мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтаймыз! Сізді өмірден тоқығаны мол, кең ойлап, қамқор қолын ұсынып жүретін аяулы ұстаз, іні ретінде жақсы білемін. Өзіңіз

еңбегіңізді арнаған саланы дамытуға сіңірген белсенді қызметіңіз, тың ғылыми-техникалық жаңалықтарды енгізуде озық ойлайтын кемел қабілетіңіз тәнті етпей қоймайды, жастарға ұлағатты ұстаз, өнегесіз. Сізге зор денсаулық, қажымас қайрат, отбасыңызға баянды бақыт тілейміз.

Алда әлі талай асулар мен белес-беделдер бар. Сізге жарқын да мағыналы өмір, көтеріңкі де кіршіксіз көңіл, денеңіздің саулығың, отбасының амандығың, қызыққа толы ғұмыр кешіп, көпшіліктің ыстық ықыласы мен құрметіне, ризашылығына бөленіп жүре беріңіз. Абыройыңыз асқақтай берсің дей отырып, төмендегі өлең жолдарың арнаймыз.

Бүгінгі Ізгілікті нұрын шашар маңайға,
Адамсыз ғой үлгі болар талайға.
Жақсылықты өзіңізден көп көрген,
Ұмытпайды туған-туыс қалайда!
Үлгі болған үлкенге де жасқа да,
Сыйлар сізді туған-туыс, басқа да.
Алпыс мәрте Күнді айналған жұмыр Жер,
Сізге бақыт тілеп тұрған айнала.
Ренжітпей үлкенді де, кішіні –
Жүрегімен түсінетін кішіні.
Мынау өмір жұмақ болып кетер ед,
Сіздей болса бар адамның пішіні.
60 жас мерейтойың құтты болсын,
Дос-жаранмен әрқашан орта толсын.
70, 80, 90 мен 100-ге жетіп,
Басыңызға Қызырдың бағы қонсын.
Бақытыңыз баянды, сау-саламат жүргейсіз!

Мырзаханов Мадвакас Сексенбайұлы

ҚҰРМЕТТІ МЕДЕУБЕК ЖҰМАТАЙҰЛЫ !

Мерей тойыңыз құтты болсын! Талай жылдар өмірде дос та, әріптесте, білім мен ғылымда да бірге келе жатырмыз. Адам баласы өз өмірінің сәулетшісі дегендей, Медеубек досым осы сөз сіздің өміріңізді толығымен сипаттайды. Өнер саласының санаулы саңлағы ретінде нәтижелі табыстарыңыз көп, оған жалғыз мен емес көпшілік өнер сүйгіш қауымдар да күә. Мерейлі шағыңызға мерекелі жылдар мен берекелі істер қосылсын.

Ғалым-ұстаз, ұлттық өнердің тәжірибелі бейнелеу өнерінің шебері Медеубек Жұматайұлы көп жылғы ғылыми ізденіс жұмыстарының нәтижесін саралап, оқу-әдістемелік еңбектеріне жаңа технологиялық ерекшелігімен ұлттық өнерді дәріптеуге бағыттап атқарған жұмыстарына ғылыми-әдістемелік мінездеме беріп, Ұлы Даланың рухани байлығы мен материалдық құндылығын жаңғыртып беделін асырып жүргенін мақтан тұтамын, ризалық ықыласымды білдіремін.

Медеубек Жұматайұлы, Сіздің ұзақ жылдық шығармашылық жұмыстармен қатар ғылыми-теориялық ізденістің қорытындысында Қазақ халқының бейнелеу өнерін, оның жанрын, тарихын жас ұрпаққа менгерту саласында саналы еңбек атқарып жүргеніңіз Қазақстанның көптеген оқу орындарына танылды. Сіздің бастамаңызбен ұйымдастырылған Республикалық "ПЛЭНЕР" өнер саласындағы оқу орындарда кең өріс алып, кейіннен тіпті халықаралық деңгейге дейін көтерілгені баршамызға мәлім. Сол жоба 2020 жылы сіз басқарған оқу орнынан бастау алып, Жетісу университеті, Астана халықаралық университеті, Қазақ Ұлттық қыздар ПУ т.б. оқу орындарында тіпті салт дәстүрге айналып бара жатқаны шындық.

Сізді 60 жасқа толған торқалы тойыңызбен шын жүректен құттықтаймын!

Өмір жолыңызда еңбек сүйгіштік, қоғамдық белсенділікпен ерекшеленіп, нағыз азаматтық қасиеттерге ие ірі тұлға ретінде Қазақ халқының игілігіне бөленіп, қызметтің ең қызықты да қиын салаларын атқарып отырған абырой-беделіңізді атап өтпей кетуге болмас.

Бұл жылдар сіздің қоғамдық және жемісті еңбегіңіздің нағыз кемеліне келген кезең болды. Туған елге деген сүйіспеншілік арқылы парасатты да рухы биік ізбасарларыңызды тәрбиелеу жолында дарынды ұйымдастырушы қырынан көрініп келесіз. Қоғам игілігіне бағыттап отырған ерен еңбектеріңіздің еліміздің нығаюына өзіндік үлесі бар. Осынау игілікті істе қанатыңыз талмасын, қажыр-қайратыңыз қашанда арта бергей, сіздің білім мен ғылым жолындағы жетістіктеріңді әлі де көреміз деген сенімдемін.!

Өзіңізге және отбасыңызға зор денсаулық, ұзақ ғұмыр, ырыс пен ынтымақ, бақыт пен береке тілеймін!

Адамкулов Нурали Мерекебайұлы

*Педагогика ғылымдарының кандидаты,
қауымдастырылған профессор (доцент).*

Қазақстан ПҒА академигі, Мәдениет саласының үздігі.

Этномәдениет ШБО жетекшісі

ӨНЕРДІ ӨНЕГЕ ЕТКЕН ҰСТАЗ

*Қазақстан Педагогика Ғылымдары Академиясының академигі,
ҚР Дизайнерлер одағының мүшесі, педагогика ғылымдарының докторы,
Өнер саласының профессоры Медеубек Жұматайұлы Тәңірберген
мерейлі жас – алтыстың асқарында*

Өнер – адамзат өркениетінің кемелдену тарихын айқындайтын аса маңызды рухани құндылық. Сонымен қатар, өнер халықтың тарихи жадысын, дүниетанымын, эстетикалық танымын көркем формада сақтап, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізетін мәдени код қызметін атқарады. Әлемдік мәдениет тарихында өнердің сәулет, мүсін, кескіндеме, музыка және сөз өнері сияқты негізгі салалары қалыптасқан. Солардың ішінде бейнелеу өнері кеңістік пен уақытты бір мезетте қамтып, бояу, сызық, форма арқылы дүниені тұтас күйінде танытуымен ерекшеленеді. Бұл өнер түрі адамның ішкі жан дүниесін, тарихи сананы, табиғат пен қоғам құбылыстарын көрнекі бейнеге айналдырып, көрерменмен тікелей рухани байланыс орнатады.

Бейнелеу өнері – шынайы болмысты көзбен қабылдау мен көркемдік түйсік негізінде бейнелейтін өнер саласы. Оның негізгі тармақтарына кескіндеме, мүсін және графика жатады. Сонымен қатар сәулет пен сәндік-қолданбалы өнер туындыларында да бейнелеу өнеріне тән көркемдік белгілер айқын көрініс табады. Бейнелеу өнерінің басты ерекшелігі – кеңістіктік сипатында: суретші уақыттың белгілі бір сәтін тоқтатып, оны көркем бейне ретінде мәңгілікке айналдырады. Әр тарихи кезеңде жасалған туындылар сол дәуірдің эстетикалық жүйесін, көркемдік ойлау деңгейін және рухани бағдарын айқын көрсетеді.

Бейнелеу өнерінің тарихы адамзат тарихымен қатар өрбіді. Ежелгі өркениеттерден бастап бүгінгі заманға дейінгі мәдени дамудың ізі осы өнер арқылы сақталып келеді. Қазақ бейнелеу өнері де халықтың тұрмыс-тіршілігін, дүниетанымын, салт-дәстүрін көркемдік тұрғыда бейнелеп, ХХ ғасырда кәсіби деңгейге көтерілді. Әсіресе ғасыр соңында ұлттық сана мен тарихи жадыға бетбұрыс күшейіп, қазақ бейнелеу өнерінде жаңа көркемдік бағыттар мен дара стильдер қалыптасты. Бұл үдерісте Е.Мергенов, Е.Төлепбай, А.Ақанаев, А.Сыдыхан, Т.Маданов, А.Есенбаев, А.Есдәулетов сияқты суретшілердің шығармашылық ізденістері айрықша маңызға ие болды.

Осы көркемдік-ғылыми кеңістікте өзіндік орны бар тұлғалардың бірі – ғалым, суретші, педагог Медеубек Жұматайұлы Тәңірберген. Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Дизайнерлер одағының мүшесі, жоғары оқу орнының үздік оқытушысы мемлекеттік грантының екі мәрте иегері Медеубек Жұматайұлы қазіргі Түркістан облысы, Сарыағаш ауданы, Келес өңірінде дүниеге келген.

Ол туған ауылы Жиделідегі мектепті үздік аяқтап, М.Әуезов атындағы Шымкент педагогикалық институтының көркем сурет және графика

факультетінде кәсіби білім алды. Студенттік кезеңнен бастап өнерге деген талпынысы мен еңбекқорлығы айқын байқалды. Әскери борышын өтегеннен кейін еңбек жолын ауыл мектебінде мұғалім болып бастап, көп ұзамай ғылыми-педагогикалық қызметке бет бұрды. 1991 жылдан бастап М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің «Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі» кафедрасында оқытушылық қызмет атқарды.

Ғылыми ізденіс жолындағы табандылығы нәтижесінде 2004 жылы кандидаттық, 2010 жылы докторлық диссертацияларын сәтті қорғады. 2005 жылы доцент ғылыми атағына ие болды. Ол әр жылдары кафедра меңгерушісі, жоғары мектеп директоры, факультет деканы сияқты жауапты қызметтерді абыроймен атқарып келді. Қазіргі таңда М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан зерттеу университетінің Мәдениет және өнер факультетінің деканы қызметінде.

Медеубек Жұматайұлының ғылыми-педагогикалық мұрасы аса ауқымды. Оның қаламынан 2 монография, 2 оқулық, 20-дан астам оқу құралы мен көптеген әдістемелік еңбектер жарық көрді. Бұл еңбектер жоғары оқу орындары мен жалпы білім беру жүйесінде кеңінен қолданылып, отандық көрке білімнің дамуына елеулі үлес қосып келеді. Сонымен қатар ол бірнеше ғылым кандидаттарын дайындаған тәжірибелі ғылыми жетекші ретінде де танылған.

Ғалымның шығармашылық қыры кәсіби суретшілік қызметімен тығыз байланысты. Әсіресе графика жанрындағы туындыларында ұлттық тарих, философиялық пайым, ұрпақтар сабақтастығы терең көркемдікпен бейнеленеді. «Шежіреші», «Талпыныс», «Балалық шақ», «Ұрпақ», «Қ.А.Ясауи кесенесі» сияқты шығармаларында автор тарихи жады мен рухани құндылықтарды символдық бейнелер арқылы жеткізеді. Тәуелсіздік қарсаңында салынған «Талпыныс» туындысы ел тарихындағы өтпелі кезеңнің көркем метафорасы ретінде бағаланды.

Суретшінің еңбектері республикалық және халықаралық көрмелерде көрсетіліп, кәсіби орта тарапынан жоғары бағасын алды. Оның туындылары еліміздің ірі қалаларындағы көркемөнер қорларында және жеке коллекцияларда сақтаулы.

Ғалым-әдіскер ретінде М.Тәңірбергенов бейнелеу өнерін оқыту мәселелерін теориялық және практикалық тұрғыда кешенді зерттеді. «Мектепте бейнелеу өнерін оқыту – өмір талабы» атты еңбегінде ол көркемдік білім берудің әлеуметтік-педагогикалық маңызын айқындап, дамыған елдердің тәжірибесін саралау арқылы ұлттық білім жүйесін жетілдіру жолдарын ұсынады.

Алпыс жылдық ғұмыр белесіне қадам басқан Медеубек Жұматайұлы Тәңірбергенов – қазақ бейнелеу өнерінің дамуына, көркемдік білім мен ғылымның өркендеуіне сүбелі үлес қосқан бірегей тұлға. Оның ғылыми, педагогикалық және шығармашылық қызметі ұлттық руханияттың тұтас бір кезеңін айқындайды. Алда да ғалым-суретшінің ел мәдениетіне қосар үлесі мол боларына сенім мол.

Алпыс жас – асқарлы белес, кемелдену мен парасаттың шыңы.

Медеубек Жұматайұлының мінезінің ашықтығы, риясыз ақ көңілі айналасына әрдайым шуақ шашып тұрады. Шәкірттері мен әріптестеріне ылғи көмек қолын созуға дайын тұратын азаматтық болмысы жастарға үлгі. Ғылым мен білім саласындағы табанды еңбегі, ұстаздық жолдағы өнегелі ісі арқылы елге сыйлы, жұртқа қадірлі тұлғаға айналған мерейжас иесін шын жүректен құттықтаймын.

Алдағы өмір жолыңында мықты денсаулық, отбасына амандық, бала-шағаларының қызығы мен қуанышын молынан көруін тілеймін.

Ғылыми және шығармашылық ізденістеріне шалқар шабыт пен толағай табыс тілеймін.

Амангелді Мамыт

*Жұмабек Тәшенев атындағы университеті
Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының меңгерушісі,
филология ғылымдарының кандидаты*

ТРУД - ФИЛОСОФИЯ МЕДЕУБЕКА

Сегодня отмечает свой 60 - летний юбилей известный ученый в области культуры и искусства, педагог, великолепный художник Танирбергенов Медеубек Жуматаевич!

Его научная, творческая, общественная деятельность широко известна, что говорит о нем, как об универсальной, многогранной личности.

Танирбергенов Медеубек Жуматаевич - академик Казахской АПН, доктор педагогических наук, профессор действующий. О нем не скажешь – «многое успел», больше подходит восклицание - «Сколько он успевает!»

Медеубек родился в ауле Жидели Келесского района Туркестанской области в многодетной, скромной рабочей семье. Трудовую деятельность он начинал рабочим и еще юношей он познал и закалился в труде.

С ранних лет он проявлял интерес к рисованию. Ему нравилось наблюдать, как старший брат растирает краски руками, как на его глазах краски превращались в облака, деревья, горы, реки... Он в детстве наблюдал, как собирались апашки в белоснежных кемещеках и молодые женщины и очищали шерсть, красили, пряли в нити на специальном самодельном станке, переплетали нити в определенном порядке, создавая узор, нити уплотнялись и в итоге ткали ковры, которые были украшением каждого казахского дома. С детства он вникал в мастерство валяния войлока, вникал в традиционные узоры ткачества и в последующем это открыло дорогу к творчеству. В юношестве он проникся творчеством известных художников и это расширило его творческий потенциал.

Медеубеку Жуматаевичу - 60 лет! За плечами – богатый опыт научной, педагогической и общественной деятельности. Он достиг всех званий и высот, о которых можно мечтать, но продолжает работать, создавая и вдохновляя.

Для меня, особое место в творчестве Медеубека Жуматаевича занимают картины, посвященные исторической роли народных батыров и биев. Его полотна «Аныракайская битва», «Совет биев» запечатлевшие героев прошлого, украшают краеведческий музей нашего города. Эти полотна - не только свидетельство художественного таланта, но и дань уважения истории и культуре своего народа, они духовно обогащают каждого из нас и придают нам духовную силу и гордость за свой народ. В своих произведениях он сумел передать дух эпохи, величие и героизм наших предков и силу единства народа в исторические периоды. Эти картины являются частью культурного наследия нашего народа. И я нисколько не преувеличиваю, так как, Медеубек - личность в творчестве!

Он внес значительный вклад в развитие теории и практики культуры и искусства. Его научные работы по проблемам искусствоведения, культурологи и эстетики получили широкое признание в научном сообществе.

Как педагог, за годы работы в ВУЗах южного региона, он подготовил не одно поколение специалистов в области культуры и искусства, которые работают в различных областях. Многие его ученики с благодарностью

вспоминают его лекции и наставления, которые помогли им в профессиональной деятельности. Он известен своим подходом к преподаванию, сочетающие глубокое знание предмета с умением вдохновить и поддержать студентов, раскрыть их потенциал. Он убежден, что успешный образовательный процесс зависит от интенсивного поиска себя. От подготовил немало специалистов изобразительного искусства, художников декоративно -прикладного искусства и дизайнеров. Он ученый с душой художника. Для него преподавание- это искусство. За что его и любят студенты.

Медеубек Жуматаевич считает, что труд- это основа жизни. Он постоянно работает над собой, создавая, совершенствуя. Его философия труда вдохновляет окружающих.

Медеубек Жуматаевич - замечательный человек, сочетающий в себе интеллигентность и твердость характера, высокий профессионализм и неустанный поиск нового, человек с тонкой творческой душой и неутомимой трудоспособностью, он верный друг и товарищ, великолепный семьянин.

Уважаемый Медеубек Жуматаевич! Примите искренние поздравления с юбилеем!. Ваши труды вдохновляют, картины радуют нас. Ваше творчество является ярким примером для молодого поколения. Желаю дальнейших успехов, вдохновения и новых достижений. Здоровья и процветания!

*Турашбеков Абдижаппар,
кандидат философских наук,
ассоциированный профессор
ЮКПУ им.У.Джанибекова.*

生日贺词

ПОЗДРАВЛЕНИЕ С ДНЁМ РОЖДЕНИЯ

Уважаемый профессор Танирбергенов Медеубек Жуматаевич!

К юбилею ваших 60 лет я с глубоким уважением приношу вам самые искренние поздравления и высокую честь!

За последние десять лет вы преданно трудитесь в сфере высшего художественного образования Казахстана, с неиссякаемым энтузиазмом и мастерским подходом к образованию воспитав большое количество выдающихся художественных специалистов для этой прекрасной страны. Ваше преподавание отличается оригинальностью: свободный и нестандартный стиль лекций всегда двигает учеников к художественному вдохновению, поэтому вы пользуетесь глубоким уважением и любовью студентов. Ваши научные исследования впечатляют обилием и глубиной, сочетая прогностичность, благодаря чему вы заслужили широкую известность в международном сообществе художественного образования, вкладывая ценнейшие усилия в развитие дисциплины.

Еще более восхищает ваша личность. Ваша доброта и нежность, честность и прямота, а также настойчивость в преодолении трудностей в научной работе и образовании подобно светящейся лампе, вдохновляют каждого вокруг вас, посеивая теплые семена для культурного и художественного обмена между Китаем и Казахстаном.

В этот знаменательный день я искренне поздравляю вас с днем рождения! Пусть вас сопровождают здоровье, долголетие и неиссякаемая радость; пусть ваше художественное дело процветает вечно, а ученики рассеются по миру, принося честь своему преподавателю. Надеюсь, мы продолжим идти рука об руку, создавая новые яркие главы в обмене и развитии высшего художественного образования двух стран!

С уважением, ваш старый друг Лю Вэньбин.

МАЗМҰНЫ

Уалиханова А., Акылбаева А., Тұтқабаева М. ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫ: ТАРИХИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІСІ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КҮЙІ	5-7
Masoumeh Shiri COMPARING DIGITAL AFFORDANCES AND INSTRUCTIONAL CHALLENGES IN ART EDUCATION FROM PROSPECTIVE ART EDUCATION TEACHERS' PERSPECTIVES	8-14
Дарибаева Р.Д., Сапарова Ю.А., Абсаматова Е.А. ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ КУЛЬТУРНО-ДОСУГОВЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ГОРОДА ШЫМКЕНТ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	15-18
Байзахова С.Ш., Козыбекова А.А. ЦИФРЛАНДЫРУ ДӘУІРІНДЕ БОЛАШАҚ КӨРКЕМ ЕҢБЕК МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЖОБАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ	19-22
Ботаев Б.Ч., Умирбаева А.Б. МӘДЕНИ ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫ АРҚЫЛЫ МИЗАНСЦЕНА ҚОЮДА АКТЕР ПЛАСТИКАСЫН ЖЕТІЛДІРУ НЕГІЗДЕРІ	23-25
Жандарбеков А., Мухамедин М.М. МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫНЫҢ МЕНЕДЖМЕНТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕРІ	26-29
Жолдасбек Б.А., Сермағанбет Р.Қ. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БОКСТАҒЫ ЖАТТЫҒУ ПРЦЕСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ	30-32
Жолдасбекова Қ.А., Жолдасбеков А.А., Кенжеев М.С. СТУДЕНТТЕРДІҢ КРЕАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЭЛЕМЕНТТЕРІ НЕГІЗІНДЕ НЕТВОРКИНГ ТҮРҒЫСЫНДА ДАМУ	33-35
Мусакулова Д.А. МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫ АРҚЫЛЫ ХАЛЫҚ ӘНДЕРІН КРЕАТИВТІК- МУЗЫКАҒА АЙНАЛДЫРУ ТӘСІЛДЕРІ	36-39
Тортай Қ.А., Смағұл Х.Ж. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МӘДЕНИ САЯСАТ КОНТЕКСІНДЕГІ ЖАСТАРДЫҢ МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ӨЗГЕРІСКЕ ҰШЫРАУЫ	40-42
Туреханов Қ.Е., Жумабай Л.Ж. МӘДЕНИ ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДІ ПАЙДАЛАНУ ШАРТТАРЫ	43-46
Назанова Г.М., Кадыралиева А.М., Қуанышова Г.У. ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ОТБАСЫЛЫҚ МЕРЕКЕЛЕРІН ҰЙЫМДАСТЫРУДА БАТЫС МӘДЕНИЕТІНІҢ ЫҚПАЛ ЕТУ БАҒЫТТАРЫ	47-50
Отарбаева Б.Қ., Ильясов М.Д. ЖАСТАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ДАМУДАҒЫ МӘДЕНИ ТЫНЫҒУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ӘЛЕУЕТІ	51-54
Байтанатова М.Ж., Спатева Г.А. МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ДАМУЫНА БОС УАҚЫТТЫҢ ӘСЕРІ: ТЫНЫҒУ ӘРЕКЕТТЕРІ МЕН ТРАНСФОРМАЦИЯЛАР	55-58
Ауесбаев Е.С., Атемова Г.Т., Жангілеуов Е.З. МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫНДА АКТЕР ШЕБЕРЛІГІНІҢ ТӘРБИЕЛІК ӘЛЕУЕТІ	59-63
Тәжен Д.У. МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ҚЫЗМЕТІНДЕ МЕДИА ЖӘНЕ ШОУ БАҒДАРЛАМАЛАРДЫҢ ЫҚПАЛЫ	64-67
Сайитов Ж., Сапарова Ю.А. МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ ЖҰМЫСЫ АРҚЫЛЫ ТҮЛҒАНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ	68-71
Тоиева М.Е., Мусаева С. ТКІТАПХАНА КЕҢІСТІГІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ: ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ МІНДЕТТЕРІ	72-75
Нұртазина А., Тарасенко Т.В. ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ КӨРКЕМДІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ АКТЕРЛІК ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	76-80
Шикиртаев Б.Б. ҚАЗІРГІ ЖАСТАР АРАСЫНДА ПАТРИОТИЗМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН СТРАТЕГИЯЛАРЫ	81-85

Ауелбекова Г.С., Тлевлиева Г.А., Сабекова А.С ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ДӘСТҮРЛІ МУЗЫКА ӨНЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ	86-89
Алтынбекова А.Р., Жолдасбекова К.А., Кенжебаева А.Н.ЖАСТАР МЕН ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ БОС УАҚЫТЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ-ДА МӘДЕНИ-ТЫНЫҒУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	90-93
Асангаева Ұ.С., Естемкулов С.А.ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ХОР ҮЙІРМЕСІНЕ ҚОЛДАНУ ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ	94-97
Ибрагимов Р., Әмір А.Қ. КӨРСЕТКІШТІК ТЕҢДЕУЛЕР МЕН ТЕҢСІЗДІКТЕРДІ ШЕШУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖИІ ЖІБЕРЕТІН ҚАТЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ	98-102
Ибрагимов Р., Төрехан М.М.МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ФИЗИКАЛЫҚ МАЗМҰНДАҒЫ ҚОЛДАНБАЛЫ ЕСЕПТЕРДІҢ ТҮРЛЕРІН ЖҮЙЕЛЕУ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ	103- 108
Saidakhbor Sobitovich Bulatov. UZBEKISTAN PEOPLE 'S PAIN GREAT ENCYCLOPEDIA SCIENTIST MIRZO THE GREAT BECK WORLD CIVILIZATION CONTRIBUTION TO DEVELOPMENT	109-116
Saidakhbor Sobitovich Bulatov. THE REFLECTION OF OUR MONOS' MONOCENTRIC AND HELICOCENTRIC THEORIES ON THE MOON IN ASTRONOMICAL SYMBOLS	117-126
Умирбаева А.Б.ЖАРАТЫЛЫСТАНУ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ НЕГІЗІНДЕ ТҮЛҒАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҮРАҚТЫЛЫҒЫ МЕН БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	127-130
Абусева А.З.МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ПОДХОДЫ К ПСИХОЛОГИЧЕСКОМУ РАЗВИТИЮ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОЙ ЛИЧНОСТИ В РАМКАХ ТЕОРЕТИЧЕСКИХ И ПРИКЛАДНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ	131-135
Серимбетова Г.Д.ЭМОЦИЯНЫ БАСҚАРУ ДАҒДЫЛАРЫ: МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ ТҮЛҒАЛЫҚ ДАМУ АСПЕКТІЛЕРІ	136-138
Оспанов Б.Е. ӨНЕР МЕН ӨНЕГЕНІ ҮЙЛЕСТІРГЕН	139-145
Нұрпейісов Н. ҚАЗАҚ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІНІҢ ЗЕРДЕЛІ ЗЕРТТЕУШІСІ	146-152
Қожағұлов Тоққожа Мұқажанұлы ТӘҢІРБЕРГЕНОВ МЕДЕУБЕК ЖҰМАТАЙҰЛЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫ	153-156
Бейсенбаев С.Қ. ТУҒАН ЖЕРГЕ ТАҒЗЫМ!	157-161
Мырзаканов М.С. ШЫМКЕНТТЕ СУРЕТШІ-ПЕДАГОГТАР БАС ҚОСТЫ	162-165
Өмірәлиева Л. ҒЫЛЫМ мен ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҮНДЕСТІК	166-169
Мамадияров М. НАУРЫЗ МЕРЕКЕСІ СӘТТІ ӨТТІ	170-171
ҚҰТТЫҚТАУЛАР	172-180

ҚАЗАҚСТАН ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ АКАДЕМИГІ,
ҚР ДИЗАЙНЕРЛЕР ОДАҒЫНЫҢ МҮШЕСІ, ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ
ДОКТОРЫ, ӨНЕР САЛАСЫНЫҢ ПРОФЕССОРЫ МЕДЕУБЕК ЖҰМАТАЙҰЛЫ
ТӘҢІРБЕРГЕНОВТИҢ 60 ЖЫЛ МЕРЕЙТОЙЫНА ОРАЙ «КӨРКЕМ БІЛІМ БЕРУДЕ
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЕКТИҢ ҰРПАҚ ТӘРБИЕСІНЕ ЫҚПАЛЫ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
ЕҢБЕКТЕРІ

ТРУДЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ «ВЛИЯНИЕ
ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ НА
ВОСПИТАНИЕ БУДУЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ» ПОСВЯЩЕННОЙ 60-ЛЕТИЮ
АКАДЕМИКА АКАДЕМИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ НАУК КАЗАХСТАНА, ЧЛЕНА
СОЮЗА ДИЗАЙНЕРОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, ДОКТОРА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ
НАУК, ПРОФЕССОРА ИСКУССТВ
МЕДЕУБЕКА ЖУМАТАЕВИЧА ТАНИРБЕРГЕНОВА

II том

23-24. 01. 2026ж.